Tūkstantmetis ir mes

Liudviko GIEDRAIČIO interviu su Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto vyresniuoju moksliniu bendradarbiu Gintautu ZABIELA. Specifines temas padeda aptarti archeologai: Vykintas VAITKEVIČIUS, minėto instituto vyresnysis mokslinis bendradarbis, ir Valdemaras ŠIMĖNAS, Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus vadovas.

Nuo ko, Jūsų supratimu, reikėtų pradėti mūsų istorijos aiškinimą? Kur tie ūkai, iš kurių susiformavo mums pasaulio centras – Lietuva?

Gintautas ZABIELA. Vienų istorikų požiūriu, – nuo pirmo žmogaus pasirodymo pabaltijyje, prieš dešimtį tūkstantmečių. Kiti teigia: nuo būtent baltų atsiradimo prie Baltijos jūros (VI–VII a.). Treti – nuo IX šimtmečio, kai Lietuvos vardas ima vis garsiau, plačiau skambėt. Susitarimo dalykas, nuo ko pradėsi savo istoriją, matysi Lietuvą. Aiškaus atskaitos taško neturime. Pradžios klausimas yra sunkiausias, neaiškiausias. Net nuo kada čia gyvenančius žmones galima vadinti baltais – ūkanos, aiškintinos tik hipotetiškai. Juo labiau archeologams tamsus bronzos amžius, prieš 3–4 tūkstantmečius. Turime tik istoriografų prieš šimtmetį nusistovėjusią nuomonę, kad to meto žmonės – indoeuropiečiai, virvelininkai, atėję nuo pietų... Bet pagal archeologą A. Girininką, esame šioje vietoje nuo tų laikų, kai atsitraukė ledynas, čia ėmė plytėti tundra, o nuo pietvakarių, vakarų pusės, kur šilčiau, pasirodė pirmieji šiaurės elnių medžiotojai. Žmonės kūrėsi mažomis grupelėmis, šeimomis, nedidelėmis bendruomenėmis prie vandens telkinių, suradę tinkamas išgyventi sąlygas. Kol gyveno klajokliškai, grupės etniniu požiūriu labai skyrėsi viena nuo kitos, savaip bendravo, turėjo savitą kultūrą.

Nuo kada mus galima įvardyti baltais?

G. Z. Baltų gentys ima formuotis, kai žmogus tampa sėslus. O prieš 10–5 tūkst. metų dar visai nėra gamybinio ūkio, tik medžioklė, rinkimas, gyvenimas iš to, ką gamtoje gauni. Nuo neolito laikų (prieš ketvertą tūkstantmečių) atsiranda pirmieji gamybos daigai: archeologai atranda to meto apdorotų titnagų... Bronzos laikotarpiu jau klestėjo ir ūkiniai santykiai: bronzą reikėjo iš kažkur atsivežti, mokėti ją apdirbti. Tai sąlygojo pastovumą, žmonių gyvenamosios vietos stabilumą. Nuo tų laikų šioje miškų zonoje ir ėmė atsirasti pastovios bendruomenės, gentys... Lietuvos teritorijoje ir toli į rytus, pietus susiformuoja galinga brūkšniuotosios keramikos kultūra, kurią mokslininkai vieningai įvardija baltiškąja. Laikai – po trečiojo tūkstantmečio: pastovus gyvenimas piliakalniuose, pirmosios gyvenvietės... Yra ir kitų šio klausimo aiškinimų, nesiimu būti teisėjas ar kurios teorijos gynėjas, nes apie etninius dalykus gilioje praeityje archeologai išvis privengia kalbėti. Kultūra daugeliu atveju susijusi su dvasiniais dalykais – kalba, papročių visuma, tikėjimais, o tai archeologams – daugiau negu ūkai. Tik kai atsiranda rašytiniai šaltiniai, apie visa tai galima šnekėti tiksliau.

Kokį „pėdsaką“ Lietuvos teritorijoje paliko Didysis tautų kraustymasis, nuo IV a. trukęs keletą šimtmečių?

G. Z. Tas procesas labai sparčiai keitė visos Europos veidą, Romos imperiją sužlugdė. Klajokliai, sėslios tautos staiga pajuda, atsiduria nežinia kur, tarkim, gotai – net Ispanijoj, iš ten persikelia į Šiaurės Afriką... Sunku įsivaizduoti, kokių galingų judėjimų būta. Tautų kraustymosi kelius įmanoma aiškinti ir archeologinės medžiagos pagrindu. Mūsų plotai, be abejonės, taip pat buvo įsukti į tą verpetą. Tam laikotarpiui nurimus (apie šeštą amžių) Lietuvos teritorijoje jau visiškai aiškiai matom: baltai!

Valdemaras ŠIMĖNAS. Taip, ir Lietuvos istorijoje tai labai reikšmingas laikotarpis. Tuo metu (IV–V a.) susiformavo gentys (vakarinėje Lietuvoje dalyje tai įvyko šimtmečiu kitu anksčiau). Iki tol Rytų Lietuvoje gyvavo vadinamoji būkšniuotosios keramikos kultūra, žemaičių, žiemgalių, sėlių žemėse – Šiaurės Lietuvos pilkapių kultūra. Vadinamojo tautų kraustymosi padarinys – tų didelių teritorijų plotuose ir atsirado atskiros gentys. Jos gyvavo iki valstybės susidarymo (XIII a.). Tautų kraustymosi laikotarpiu susiformuoja ir gentinė diduomenė, didelė turtinė nelygybė atsiranda, labai pagausėja, pagerėja ginkluotė, ima atsirasti atskira socialinė grupė – kariaunos! Šalia Taurapilio kunigaikščio pilkapio, prie Tauragnų, palaidoti vien kariai, tai jau karių (šiuo atveju lietuvių genties) kapinės (V a.). Įspūdingų papuošalų gausa, ginklų puošybos technologija liudija ryšį su Vidurio Europa. Tautų kraustymosi laikai – labai neramūs, militaristiniai. To meto piliakalniuose (Užnemunėj, Kernavės, Plinkagalių...) – klajoklių gentims iš pietų būdingi tribriauniai strėlių antgaliai... Neramumai ir visoje Europoje. Vakaruose kuriasi valstybės, artėjama prie jų atsiradimo ir mūsų žemėse, bet VII–VIII a.

– visuomeninė, kultūrinė, ūkinė raida Lietuvoje staiga nutrūksta. Priežastys dar labai neaiškios, neištirtos.

Gal Palemono legendos – apie tuos, tautų kraustymosi, laikus? Pagaliau – kas tai per „romėnai“ – Palemonas, Juras, Barkas, Kernius?.. Ar jų minimoji veikla, keliai „matomi“ ir archeologiškai?

V. Š. Šios legendos užrašytos XVI a. kronikose. Tai gali būti ir senos žodinės tradicijos aidas: esą atkeliavę romėnai įkūrė pagal Nemuną, Nerį miestus – Jurbarką, Kauną, Kernavę… Nebūtinai tie žmonės romėnai, galėjo būti net ir patys baltai, vietiniai žmonės ar gotai, ar kiti, dalyvavę žygiuose nukariaujant Romą, atkeliavę prie Nemuno. Žmonėms jie – kaip romėnai. Legendose minimas panemunes tyriau ir archeologiniu požiūriu. Jūros – Nemuno santakoje aptikau didžiulę V–VI a. gyvenvietę, beveik lygiavertę Kernavei, tik su dviem piliakalniais. Būta didžiulio centro. Kiti panašūs centrai – Dubysos – Nemuno, Neries – Nemuno santakose, Kernavėj… Akivaizdus ten įkapių turtingumas, gausa: sidabras, nauja gera ginkluotė… Tai siūbtelėjęs atsineštinis turtas! Bet po pusšimčio metų vėl viskas nunyko.

Labai rūpėtų lyg pro langelį žvilgtelėti į tą metą (lygiai prieš tūkstantmetį), iš kurio ataidi pirmasis rašytinis Lietuvos paminėjimas. Kaip, kuo ten tada žmonės gyveno? Istorijoje minima, kad X amžiuje Vidurio ir Rytų Europoje vyko fundamentalūs geopolitiniai pokyčiai. Ką tai reiškia? Ką šiuo požiūriu matom dabartinės Lietuvos plotuose?

G. Z. Kai sakoma „geopolitiniai“, turima omeny valstybės, kurios nuo IX a. susiformuoja Vidurio Europoje. Pas mus – dar ne, dar – gentys. Tuos reikšmingus geopolitinius veiksnius neabejotinai lėmė, labai spartino vikingų veržimasis iš Šiaurės Europos, jų ekonominis, politinis, karinis aktyvumas, nukreiptas į pietus. Istorikai tai vadina vikingų laikotarpiu (IX–XI a. vidurys). Vikingai tuo metu buvo procesų Europoje tarsi katalizatorius. Net Kijevo Rusią įkūrė, jungdami slavų gentis. Riurikovičių dinastijos pradininkas Riurikas – neabejotinai iš vikingų…

Kiek jie išjudino ir Lietuvą?

G. Z. Lietuvą vikingai veikė tiesiogiai ir netiesiogiai. Tiesiogiai: visa Baltijos pakrantė dabartinėje Lietuvoje, Latvijoje, Sembos pusiasalis jau nuo VII–VIII a. buvo jų kolonizuojami. Jie pirmieji pasidarė laivus, anksčiau pradėjo plaukioti jūra (iš pradžių – tik pakrantėm), steigė jose kolonijas: Palangoje, Kaupe, Viskiautuose… Bet jų įtaka buvo labai taškinė, tik atskirose vietose. Giliau į Lietuvą gal nenuėjo, nors esama ir abejonių, buvo kai kurios baltų gentys pajungtos vikingų, ar nebuvo… Kita vikingų įtaka Lietuvai – tarsi apsisukus, nuo Kijevo Rusios, kuri sparčiai ėmė plėstis į tuo metu nevalstybines baltiškąsias teritorijas, pasiekė Maskvos apylinkes, „suvalgė“ galindus ir t.t. Tai – IX–X a. Panaši „įtaka“ į Lietuvą ir iš Lenkijos pusės: Čekija, Silezija, Lenkija (Frankų imperijos likučiai) anksti persiėmė iš Vakarų valstybingumo idėja ir ėmė spausti aplinkinius baltus. Tai labai aktyvino baltiškąsias gentis. Visais laikais išorinė grėsmė buvo sparčios kaitos, persitvarkymo, audringo vystymosi stimulas. Jei grėsmė būna labai didelė, aplinkiniai kraštai nespėja sukurti valstybingumo, suburti jėgų atsparai – nukariaujami, nieko nesukuria. Taip atsitiko su prūsais… Lietuva ir šalia jos gentys taip pat nuolat jautė grėsmę, užsienio spaudimą, tad privalėjo „geruoju“ ar „bloguoju“ jungtis, kurti valstybę.

Laikais prieš tūkstantmetį, iš kurių turime pirmąjį rašytinį mūsų šalies paminėjimą, ar Lietuva tada tik gentis, ar šis tas daugiau?

G. Z. Tai klausimas, į kurį mūsų istorikai iki šių metų turėjo atsakyti, bet, manyčiau, neatsakė. Aiškinimai labai skirtingi. Lietuva, kuri paminėta susietai su vyskupo Brunono atėjimu krikštyti baltiškųjų genčių ir netekimu čia galvos, – sunkiai įžvelgiamas darinys: ar tai gentis, ar genčių sąjunga, ar kokia, sakykim, konfederacija. Keisčiausia, kad ir daug vėliau, net XIII a. sunku suprasti, ar Lietuvos (rusiškose kronikose – *Litva*) pavadinimu nusakoma gentis, jos žmonės (atėjo *Litva*), ar turima omeny valstybė. Viena akivaizdu, kad tos genties poveikis, įtaka jau ir iki dešimtojo amžiaus buvo tiek stipri, reikšminga, kad net priešvalstybiniu laikotarpiu, gerokai iki Mindaugo, užsieniečiai Lietuvą daugeliu atvejų suvokė kaip valstybę.

Stipri dvasia sklido iš tos Lietuvos, tos genties?

G. Z. Na taip. Įsivaizduokime: aplinkui daug genčių. Lietuviai – tik viena iš jų, daugelis gerokai turtingesnės. Pavyzdžiui, prūsai. Kokia ten materialinė kultūra, XI a.! Kiek ten į kapus sudėta! Arba – žiemgaliai, gyvenę derlingose žemėse: jų pirkliai net po Baltijos jūrą tada plaukiojo, bet veržlumo, vienijančio altyvumo gentis neturėjo.

Kur tad būtent lietuvių proveržio paslaptis? Gal kad palyginti saugioje vietoje gyveno: lyg klasikiniame tarpupy tarp Neries ir Nemuno?

G. Z. Tiksliau pasakyti – tarp dviejų baseinų: Nemuno visas aukštupys, Šventosios, Neries baseinai. Pietinė riba – Pripetės baseinas. Tai savotiškos takoskyros teritorijos, nelabai dėkingos gyventi vietos.

Žemė bloga?

G. Z. Taip. Žemė prasta, daug pelkių, miškų.

Gal būtent nepritekliai, sakau, ir kurstė juos, skatino imtis ginklo, ieškoti kitur, kaip išgyventi?..

G. Z. Yra ir tokia hipotezė. Galimas atvejis. Ir vikingų tėvynė labai akmenuota, žemdirbystė ten beveik negalima. Kai ten pajūriais žmonių padaugėjo, pasidarė ankšta – reikia veržtis ieškoti naujų plotų, reiškia – kariauti. Tokie buvo ir klajokliai hunai skurdžiose stepėse… Taigi Lietuvos kūrimosi pradžioje šis momentas tikrai realus, tik į jį nelabai atkreiptas mokslininkų dėmesys, sunku pagrįsti. Antra vertus, skurdo tiesiogine žodžio prasme lietuvių

Taurapilio piliakalnis (Utenos r.) – vienos iš Rytų Lietuvos medinių pilių vieta. V. Vaitkevičiaus nuotrauka. 2008 m.

genty tikrai nebuvo, radiniai pilkapiuose liudija, kad turėta visko, ginklai pagal to meto sąlygas ne blogesni nei kitur. Apie skurdą tegalėtume kalbėti nebent ta prasme, kad per dvi, tris kartas gal įvyko, vadinkim, demografinis sprogimas: gamtiniu požiūriu skurdžioje teritorijoje per trumpą laiką gyventojų pagausėja net kelis kartus, va tada, nori nenori, tenka veržtis…

Ir jie siūbteli su kalavijais…

G. Z. Taip, siūbteli su kalavijais. Manau, tai gana svarbi mūsų aiškinamojo reiškinio sudedamoji dalis, nes tais laikais karių skaičius išties daug lėmė: kariauta vyras prieš vyrą, būrys prieš būrį. Tačiau reikėjo turėti ir karingą dvasią, kuri žadintų, vestų… Sunkiai įsivaizduojama, kad žemdirbys, pasėjęs javus, paliks viską, imsis ginklo, trauks kažkur be garantijos, kad laiku grįš nuimti derlių. Lietuvoje gana seniai susiformavęs istoriografinis modelis, kad turtingos gentys ėmė viršų, turėtų būti permąstytas. Manau, šnekėdami Lietuvos valstybės susidarymo, gynimo aspektu, neturėtume labai akcentuoti, kad mes nuo amžių amžinųjų – žemdirbių kraštas. Lietuvą sukūrė labai specifinės materialinės, dvasinės sąlygos, buvusios dabartinėje Rytų Lietuvoje. Tik joje yra pilkapiai, kur žmonės viename kape laidoti su žirgais. Taip būta nuo VI a. Vėliau žmogus laidotas viename pilkapyje, žirgas – greta kitame. Sąmonė pasikeitė, bet žirgo vertinimas dar labiau padidėjo: jam vienam – pilkapis! Pirmuoju atveju žirgą galima vertinti kaip įkapę, bet jei jam atskiras kapas, reiškia, jo reikšmė ypač svarbi. Taip buvo iki pat XI a.

Rytų Aukštaitijos dainose bernelis ir iki šiol – joja ir joja! Nors ne į karą, pas mergelę, bet – joja! „Oi žirgeli juodbėrėli, taisyk kojas į kelelį…“ „Jojau dieną, jojau naktį…“, „Oi jojau jojau, jodamas dūmojau, kur nujosiu kur sustosiu…“ Užstalėse ten išties iki šiol labai daug „jojama“?

G. Z. Taip, šita situacija atsispindi ir tautosakoje. Kariniu aspektu vertinant, žirgas – puiki transporto priemonė. Karo žygiuose lietuvis galėjo pasiekti teritorijas iki tūkstančio kilometrų. Be žirgo tai būtų neįmanoma.

V. Š. Mano požiūriu, yra ir dar vienas svarbus aspektas: Vakarų baltų gentyse matom labiau bendruomeninį valdymą, nėra vieno stipraus kunigaikščio. O lietuvių gentyje – kitokia valdymo tradicija – vienas valdovas. Tai labai lengvino vienijimo, konsolidavimo procesą…

Kokiu aspektu tuometinę Lietuvą gali nušviesti vyskupo Brunono paskutinis misionieriškas žygis 1009-aisiais metais? Apie tą įvykį esama nemažai raštiškų liudijimų, kurie gerokai prieštaringi, pilni fantastinių dalykų. Vienur rašoma, kad pasikrikštijęs Netimeris (krašto, į kurį atvyko krikštytojai, valdovas) nutarė savo valdas palikti sūnui, o pats iškeliauti kartu su Bonifacu (Brunonu). Minima, kad tas Netimeris nužudęs nepanorėjusį įtikėti savo brolį.

Misionieriai, sužinoję, kad Netimeris turi ir dar vieną brolį, Sẽbedą (Zebedeną), kuris tuo metu gyveno toliau, esą prie Alstros upės (šiauriau nuo dabartinio Jurbarko), patraukė pas jį. Kai kovo 9-ąją jie pasirodė jo valdose, Sebedas, įsiutęs dėl brolio žūties, netikėtai atvyko su dideliu karių būriu, Bonifacui belaikant mišias, laiminant atnašas, vienas karys puolė, nukirto jam ranką, kitas – galvą. Ir visiems Brunono Bonifaco palydovams tada buvo nukapotos galvos. Kitur, Verdeno analuose, teigiama: „Nukirsdami rankas ir kojas, prūsai nukankino vyskupą Brunoną“. Štadės analuose: „1008 Viešpaties metais Brunonas nukeliavo į dangų“. Kitur: „Palaimintasis Brunonas buvo nukankintas 1009 Viešpaties metais vasario 14 d.“ Kitur – kovo 9 d., dar kitur – vasario 23 d. Galiausiai: „Išrinktasis vyras Brunonas popiežiaus siųstas išvyko ir pasiekė vengrų gentis, garbinančias stabus. Išsiliejus laukiniam genties įtūžiui, kaip liudija dokumentai, Dievo kovotojas buvo nužudytas“. Dar kitur rašoma: „... Zebedenas, karaliaus Boleslovo brolis...“ (visai ne Netimero, o Lenkijos karaliaus). Kitur – kad pagonys (šimtai esą jų ten buvo), norėję užpulti Brunoną, Dievo valia, sustingo, suakmenėjo... O dar kitur: nukirsta Brunono ranka paliko kabot ore, tęsė, užbaigė apeigas... Valtis, plaukusi Alstros upe, staiga sustojo lyg atsitrenkusi į sieną, kai priplaukė vietą, kur buvo įmesta Brunono galva... Netimeris esą įtikėjęs tada, kai Brunonas, įrodinėdamas savojo Dievo galią, ilgai išbuvo laužo liepsnose ir išėjo sveikut sveikutėlis... Kaip Jūs, perskaitęs daugelį istorijos knygų, įsivaizduojat, matot Brunono ir jo palydovų žūtį? Mums tai svarbu, nes būtent to „dėka“ ir buvo pirmą kartą raštu paminėtas Lietuvos pavadinimas...

V. Š. Kažkoks „klaidžiojantis“ Brunono nužudymas... Tai labai keista, net trikdo. Neaišku nė kas tai įvykdė – jotvingiai? Prūsai? Skalviai? Lietuviai? Nėra nė žodinės tradicijos apie tai. Iš žmonių sąmonės pranyko net tos vietos atminimas...

G. Z. Bet Lietuvos istorikai Brunono misiją į mūsų kraštus gana gerai ištyrinėjo. Ne viena ir kronika tą vyskupą mini: ėjo jis į mūsų kraštus krikščionybės skleisti, žuvo, jį paskelbė šventuoju... Bet konkretūs aprašymai tendencingi, aplipę daugybe išgalvotų dalykų, nes originalių to meto kronikų išlikę labai nedaug, žinomi tik įvairūs nuorašai. Nurašinėtojai labai mėgo daug ką patys „paaiškinti“, prikurti, pridėti nuo savęs, yra neteisingai perskaitytų, nesuprastų įrašų perteikimo savais žodžiais. Taip ir su Brunonu susiję įvykiai labai „apipinti“ būtais nebūtais dalykais, juo labiau kad daugeliui to meto kronikininkų rūpėjo ne tiek faktinė tiesa, kiek krikščioniškųjų dogmų gynimas, teigimas. Prieštūkstantmetės žinios mūsų dienas pasiekė labai iškraipytos.

„Būtovės slėpinių“ laidoje per televiziją, atsimenu, aiškinta, kad Netimeras – lietuvių valdovas, bet kalbininkas Z. Zinkevičius teigia, kad šis ir Sebedo (Zebedeno) vardas tikrai ne lietuviški, o jotvingiški... Kokios gi genties (šalies) teritorijoje žuvo Brunonas?

G. Z. Vardai, aišku, nelabai panašūs į lietuviškus, bet manyčiau, kad jie gerokai iškraipyti. Mūsų vietiniai vardai atėjūnams nuo Vakarų buvo visiškai nesuprantami, raštininkai, kronikininkai juos užrašė girdėję ne tiesiogiai, bet iš kitų, gal taip pat ne tiesiogiai girdėjusių... Net ir daug vėliau, kryžiuočių ordino invazijų laikais, vakariečiai nelabai skyrė, kur jotvingis, kur prūsas... Baltiškosios gentys jiems atrodė kaip vienas masyvas: baltai, netikšos, nekrikštai ir tiek.

Brunonas laiške imperatoriui Henrikui II užsimena apie popiežiaus pasiuntinių (misionierių, krikštytojų) veiklą: „Dar girdėjau apie Juodąją Vengriją, kur nuvyko pirmoji šventojo Petro (popiežiaus) pasiuntinybė, be reikalo niekuomet neinanti. Nors mūsiškai, teatleidžia jiems Dievas, padarė sunkią nuodėmę apakindami kelis žmones, visi, kuriuos atvertė, tapo krikščionimis. Visa tai ištisa šlovė Dievui“... Kitur rašoma ir apie patį Brunoną, esą Netimeras jam pasakęs: „Mes turime savo dievus, kuriuos garbiname ir pasitikime. O tavo žodžiams paklusti nenorime. Tai išgirdęs vyskupas įsakė atnešti to karaliaus stabus ir jo akivaizdoje su didžiausia narsa įmetė į ugnį“. Nenuostabu, kad neteko galvų ir pats, ir jo palydovai!.. Ar dažnai ir kokių brutalių veiksmų griebdavosi šventieji apaštalai krikštytojai?

G. Z. Religijos pakeitimas kita retai būna taikus, nebrutalus, neprievartinis. XI a. pr. bandymai krikštyti baltų gentis dar labai lokaliniai. Šnekėta daugiausia su valdovais, nes pavaldiniai turėję elgtis kaip vadas. „Diskusijų“ su pagonimis niekas nerengė. Kieno jėga, to ir tiesa... Realūs procesai, akivaizdu, daug sudėtingesni nei jų aprašymai kronikose.

Pagal Lietuvos istorijos knygas, tūkstantmečių (I ir II) sandūra yra gerokai išskirtinė: vikingų laikotarpio pabaiga, romėnų pradžia, ankstyvosios pagonybės laikai, ankstyvojo feodalizmo amžius, žemės paveldėjimo pradžia, formuojasi stambūs žemvaldžių ūkiai, audringos socialinės diferenciacijos metas (visai kaip šiandien!), klasikinės visuomenės atsiradimo era, baltų genčių „tamsos“ pabaiga (rašytiniai šaltiniai ima minėti jas), skverbiasi krikščionybės misionieriai, formuojasi lietuvių tauta... Kaip apibūdintumėt „prieštūkstantmetį“ būtent šiuo, lietuvių tautos formavimosi, požiūriu?

G. Z. Apie laikus prieš tūkstantmetį toks pasakymas abejotinas. Dar buvo gentys – lietuviai, kuršiai, žemaičiai, žiemgaliai... Istorikų šnekėjimas apie akmens amžiaus „lietuvių tautą“ – nuo XX a. šešto dešimtmečio, Trakų pilies atstatymo laikų. Giluminė, esminė to potekstė: esam čia tūkstantmečius – su savo praeitimi, valstybe, istorija. Tai buvo atsvara rusifikavimui. Realiai lietuvių tauta ima

formuotis, kai išnyksta tarpgentiniai prieštaravimai. Tai jau ne tiek asmenybių, kiek visos visuomenės, visų žmonių veiklos, sąmonės kaitos padarinys.

Apie „tūkstantmečių lūžio“ laikus istorijose rašoma, kad tai buvo ir žmonių veiklos suaktyvėjimo, didesnio judėjimo, spartaus gamybinio vystymosi, daugybės techninių naujovių laikai. Tada esą atsiradęs plačiaašmenis pentinis kirvis, naujoviškas (lenktas, dantytas) pjautuvas, trinamąsias girnas keitė sukamosios, siūbtelėjo žiemkenčiai, lipdytinę keramiką keičia žiesta, iš mūsų pelkių rūdos išmokta lydyt geležį (nuo tada esą visos „rudnios“, rudininkai), piliakalniuose atsirado pilys, įsivyrauja trilaukė žemdirbystės sistema…

G. Z. Mūsų istoriografijoje nusistovėjęs būtent toks supratimas apie to meto pokyčius, bet istorijoje viskas daug sudėtingiau, painiau, neaiškiau. Bėda, kad senųjų laikų tyrinėtojų Lietuvoje labai nedaug, o valstybės dėmesys senajai istorijai – labai atmestinis ir, deja, nesikeičia net minint Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį.

Sąmonės seklumas?

G. Z. Taip.

O kas lėmė ties tūkstantmečių riba sparčius gal ir tos sąmonės kitimus, ideologinius, tikėjimo svyravimus, kuriuos liudija laidosenos greiti pasikeitimai: per trumpą laiką imta deginti, po kelių šimtmečių – vėl kaita… Kas per sumaištis, kas per bangos mūsų istorijoje?

G. Z. Tos bangos, to papročio kaita dabartinės Lietuvos teritorijoje įvairiose gentyse labai įvairavo. Lietuvių gentyje jau nuo VI a. imta deginti. Žiemgaloje, atrodo, išvis neprigijo ta naujovė. Viduramžių miestuose to papročio atsisakyta anksčiau nei kitur, dar ir prieš krikščionybės įsigalėjimą…

Kaip būta konkrečiai prieš tūkstantmetį?

G. Z. Tada daug kur baltų gentyse – jau degintiniai kapai. Iš to meto esama ir pereinamojo laikotarpio palaidojimų: deginama, bet laidojama kasant pailgas duobes, išlikusius kaulus išdėliojant kaip tinka žmogui…

Sakot, lietuvių gentyje jau nuo VI a. mirusieji deginti, kitur – palaipsniui vėliau. Gal tai susiję su lietuvių būtent įtakos stiprėjimu, gal tai – lyg žymuo, kur jie įsigali…

G. Z. Galbūt. Lėmė ir geografinės aplinkybės, gamtinės sąlygos, istorijoje labai daug lemia ir „subjektyvus veiksnys“, piramidės viršūnė, mūsų aptariamuoju atveju – genčių valdovai…

X–XI a. datuojamas Kretuonių pilkapis (Švenčionių r.). V. Vaitkevičiaus nuotrauka. 2007 m.

Vykintas VAITKEVIČIUS. Šio ypač svarbaus papročio kaita, be abejo, liudija, kad visuomenė tuo metu išgyveno sudėtingus pakitimus. Palaikų deginimas, akivaizdu, susijęs su grupiniu, kolektyviniu veiksmu, tad paprotys gali būti visuomenės konsolidacijos pagimdytas. Tą liudija ir faktas, kad degintiniai kapai labai dažnai grupiniai, kolektyviniai, didžiuliai, asmuo atskiro kapo dažnai neturi. Individualumo lieka vis mažiau. Nesvarbu nė kapo ribos. Vėlė tampa „judri, nepririšta“ prie konkrečios vietos, pakylanti su dūmais. Deginimo papročio plitimas žymi ir vienos ideologijos plėtrą, eksportavimą. Šis paprotys nuo V–VI a. plinta iš Rytų Lietuvos. Jo diegėjas bemaž aiškus – karių socialinis sluoksnis. Ankstyviausių degintinių palaidojimų, būtent karių, būdingos įkapės: peilis, ietigalis, skydo gumbas, diržo sagtis, kovos kirvis... Lietuvių gentis apie X–XII a. jį skleidė, bet tuo pat paaukojo, atsisakė, kas buvo būdinga, reikšminga kone visą tūkstantmetį, – atsisakė pilkapių. Tai įvyko valstybės sukūrimo išvakarėse. Akivaizdus kompromisas: diegia, plečia mirusiųjų deginimo paprotį, bet, galbūt kad sutaptų su kitomis gentimis, patys atsisako jiems būdingo, labai reikšmingo papročio pilti pilkapius...

Ar prieš tūkstantmetį mūsų žmonės laikėsi pažado? Kokių bausmių būta?

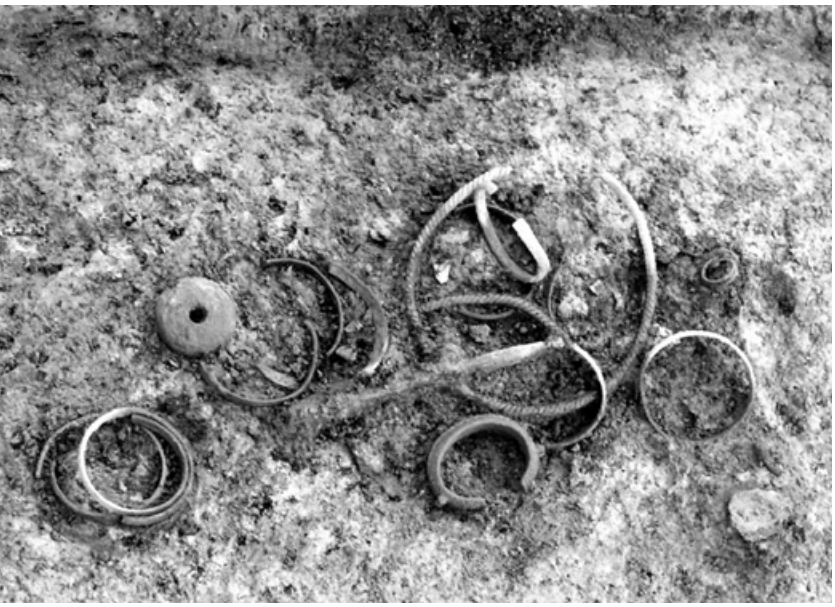
Žąsino kapinyne (Šilalės r.) rastas X–XI a. kalavijas. Lietuvos istorijos instituto Rankraštynas (fototekos ng. 25134).

G. Z. Baisiausia bausmė tuo metu – išvarymas iš genties. Tai reiškė lėtą mirtį.

V. Š. Esama rašytinių liudijimų, kaip garbingai lietuvių kunigaikščiai (tarkim, Gediminas) tęsėjo žodį. Žodine sutartimi su lietuvių kunigaikščiais kaimynai neabejodavo. Tokia tradicija XIII–XIV amžių pasiekė, be abejo, nuo senų laikų. Garbės kodeksas, akivaizdu, buvo daug reikšmingesnis nei dabar. Žodžio ištarimas laikytas įstatymu.

Labai rūpi aptarti Lietuvos žynių visuomeninę įtaką, statusą. Juk neaiškus, tarsi nematomas mūsų žynių vaidmuo...

G. Z. Išties, rašytiniuose šaltiniuose jie menkai pastebimi. Gal ir neturėjo įtakos bendruomenėse?.. Matyt, taip bent iš dalies galima paaiškinti mūsų žynių „nematomumą“. Antra vertus, esama teorijų esą žynių funkcijas ne menka dalimi vykdė karo vadai, kunigaikščiai, diduomenės žmonės, kurių pagrindinis statusas – ne dvasinis. Neatsitiktinai krikštas prasidėdavo nuo valdovo... Keista, kad labai nedaug kas kelia klausimą apie žynius. Archeologai yra ištyrę Lietuvoje apie dešimt tūkstančių geležies amžiaus kapų, bet, kiek žinau, nė vienas iš jų nėra vertinamas kaip žynio kapas...

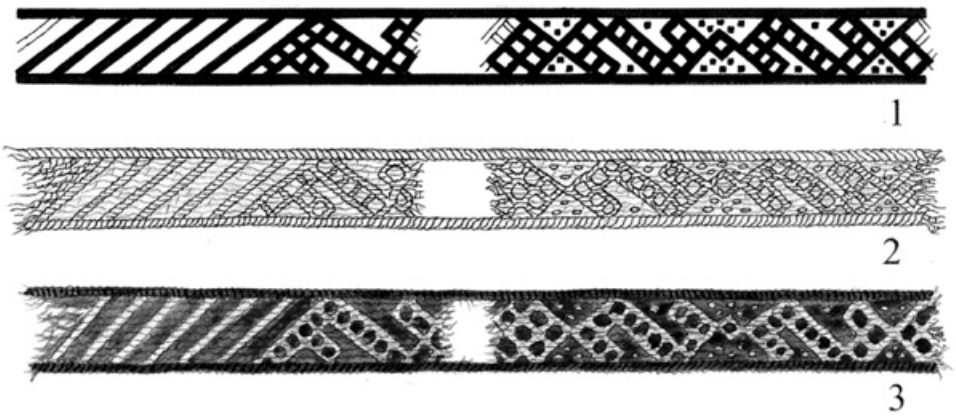
Varsėdžių kapinyno (Šilalės r.) degintinis kapas 4 tyrinėjimų metu. A. Škimelio nuotrauka (Lietuvos istorijos instituto Rankraštynas, f.1–2635).

O kaipgi – netoli Varnių prie Biržulio ežero, kadaise buvusioje saloje?..

G. Z. Bet ten – akmens amžius. Keturių tūkstantmečių senumo. Išties tai gali būti žynio (šamano) kapas (jis dabar eksponuojamas Nacionaliniame muziejuje). Bet faktas, kad iš tų laikų turim ištirtų vos 40 kapų, o vienas yra būtent toks, vėl paliudija, kad vėlesniais, geležies amžiaus, laikais žynių statusas mūsų žemėse pakito. To luomo žmonės archeologams „nepastebimi“.

V. V. Tačiau diduomenės, įtakingiausių žmonių prabangiose įkapėse randamas ir vienas kitas reikmuo, žymintis, kad jo turėtojas dalyvavo ritualuose. Pirmiausia – įspūdingi geriamieji ragai. Gėrimo ritualas su visais nuliejimais, užlabinimais, matyt, buvo gajus... Antra vertus, kartu su ta, sakykim, aukščiausiąja diduomene (to meto kunigais), akivaizdu, gyvavo gana gausus, įvairus dvasiškių, dvasininkų (kurių

tradicija, nors labai transformuota, ir iki šiol išlikus) luomas. Išlikusi ir gausi ano meto dvasininkus, jų veiklą nusakanti terminija: žynys, maldininkas, burtininkas (la. burvis, zintniēks), vaidila... Daug yra senų žodžių, įvardijančių įvairiopus pranašautojus: naručiai (iš vandens pranašavę), kaukučionys... Gausi baltiškos kilmės senoji terminija liudija neabejotinai buvus tų, kurie rūpinosi tik dvasiniais reikalais: žynys, aišku, kuris žino, burtininkas – buria (tai yra ypač archainis veiksmas: „turėti burtą“, „mesti burtą“), vaidila – lyg kaimo vyresnysis, lyg seniūnas (prūsų *vaidė* – sueiga): sprendimo teisę turintys laisvi vyrai reikalams aptarti rinkdavosi į sueigas, jos prasidėdavo ir baigdavosi apeiginiais veiksmais, kuriems vadovavo būtent vaidila, jam asistavo vaidilutis ar vaidilutė. (Tačiau vaidilos įvaizdis mūsų dienas pasiekęs labai pakitęs: kankliuojantis, dainuojantis senolis). Su Lizdeika ir Gediminu susiję kronikoje aprašytieji įvykiai ne menka dalimi yra legendiniai, bet nėra pagrindo abejoti, kad šalia kunigaikščių egzistavo ir žynio (žynių) institucija. Kronikos liudija, kad žyniai gyveno kartais net ir atsiskyrę atskiruose kaimuose (kurie žmonių įvardijami *šventaisiais, šventų vyrų*). Ypatingąjį, vyriausiąjį žynį pažįstame kaip romuvos vadovą *Krivę*. Akivaizdu, kad krivulės (sueigos) buvo pagrindinė religinė institucija, vienijusi net ir didžiausius regionus. Jei buvo romovė, be abejo, turėjo būti ir aukščiausias dvasinis asmuo, turintis aukščiausius įgaliojimus. Visa tai aprašyta Petro iš Duisburgo kronikoje. Ikikrikščioniškųjų laikų šventikai mažai „matomi“ pirmiausia dėl to, kad naujosios religijos diegėjai, skleidėjai jų ypač netoleravo, stūmė iš viešo gyvenimo. Iki šiol gajus supratimas, kad elgetos – tai senieji žyniai. A. J. Greimo tyrinėjimais, akivaizdu, kad mūsų *elgeta* nėra pasigailėjimo vertas asmuo, jo vaidmuo sukonstruotas ne dėl išmaldos, jis dirba ką geriausiai moka – meldžiasi, yra tarpininkais tarp mirusiųjų ir gyvųjų. Elgetos ir elgiasi kaip kunigai: kalėdoja. Mūsų tradicijoje kalėdojimo galimybe galėjo pasinaudoti vien kunigai ir elgetos. Taigi, pagal A. J. Greimo rekonstrukciją, mūsų senojo tikėjimo šventikai – žyniai, maldininkai, burtininkai. Ta prasme jie ir iki šiol kuo puikiausiai *matomi*! Įvedus krikščionybę, netekę darbo – „išėjo į svietą“, gyveno išlaikomi žmonių, toliau atlikdami religines paslaugas... Tiesa, dalis jų nesusitaikė su nauja padėtimi: padavimai liudija apie ritualines, sąmoningas, apgalvotas savižudybes skandinantis ar susideginant.

Paragaudžio kapinyno (Šilalės r.) kape 59 rastos vytinės juostos su žalčiukų ornamentu fragmentas. X–XI a. Iš leidinio Valatka, V. *Žemaičių žemės tyrinėjimai* /1. *Archeologija*. Vilnius, 2004, p. 240.

Andulių kapinyne (Kretingos r.) atsitiktinai rasta plokštinė segė puošta žalčių motyvu. Apie IX–XII a. Iš leidinio Bliujienė, A. *Vikingų epochos kuršių papuošalų ornamentika*. Vilnius, 1999, 45 pav.

Ar kiekvienas Lietuvos kunigaikštis pasirinkdavo sau svarbiausius dievus – tris, keturis?..

G. Z. Pagrindinių, aišku, niekas nekeitinėjo, nes tai būtų susiję su viso tikėjimo kaita (to gal ir žmonės būtų neleidę), bet asmeninius globėjus, be abejo, galėjo pasirinkti savo nuožiūra.

V. V. Jei esi medžiotojas, galvosi, kaip turėti gerus santykius su medžioklės globėju, jei žvejys – su žvejų. Tai – asmeniniai dalykai. Tačiau valstybės kūrimas visiškai neįmanomas be vieningos ideologijos pagrindo. Mindaugo gal iš tėvo, senelio paveldėti dievai – Andojas, Perkūnas, Kalvelis, Žvėrūna (Medeina). Jų funkcijas (taip pat – valstybės ideologiją) persmelkia karo, medžioklės reikalai, labai svarbus ugnies vaidmuo (šventoji ugnis, namų ugnis, mirusiųjų laidojimo ugnis...), saulės simbolika... Bet religinę sistemą apriboti keliais dievais nederėtų, tai kelias į supaprastinimą. Iki valstybinio periodo mūsų protėvių tikėjimo sistema klostėsi šimtmečiais, tūkstantmečiais: dievų, dievybių, santykių su jais įvairovė, be abejo, buvo daug sudėtingesnė, nei mes galime suvokti: mūsų senoji kultūra klostėsi žodine tradicija, neturime autentiškų raštiškų paliudijimų...

Ką apie „prieštūkstantinių“ laikų religines, visuomenines, estetines nuostatas liudija to meto papuošalų simbolika?

V. V. Papuošalams tuo metu labai būdingas žalčio įvaizdis. Būta jo ir anksčiau, buvo ir vėliau, bet apie X–XI a. ypač „prasiveržia“: segėse, apyrankėse – visur labai daug

žalčio. Žaltys labai susijęs su apsaugos funkcija: užmušei jį – lauk ir savo mirties. Žaltys – paties gyvybingumo, gyvastingumo, gyvybės, aukščiausio jos pasireiškimo simbolis. Galim manyti, kad buvo atėjus tokia mada, bet ji, aišku, turėjo atitikti to meto žmonių pasaulėjautą, troškimus, tikėjimus…

Žingeidu pažvelgti į piliakalnius prieš tūkstantmetį. Rašoma, kad būtent tada ant jų atsirado pilys…

G. Z. Akivaizdu, kad prie Dauguvos baltų žemėse ant piliakalnių pilys atsirado X a. Lietuvoje – truputį neaiškiau. Čia to meto piliakalnių labai nedaug. Iš daugybės dabar žinomų Lietuvos piliakalnių beveik visi arba ankstyvesni, arba vėlesni, XIII–XIV a. Prieš tūkstantmetį žmonės labai mėgo gyventi pagal upes, gyvulininkystei panaudodami pakrančių pievas. Jie tada gyveno judriai, gal tai iš dalies paaiškina ano meto piliakalnių (kurie labiau tinka sėsliems, pririša prie vienos vietos) retumą.

Pagalvojau: jei lietuviai tuo metu buvo ekspansyvūs, karingi, patys puldinėjo kitus, tai jiems nebuvo pavojaus gintis, slėptis. O piliakalnių paskirtis vis dėlto gynybinė, apsauginė.

G. Z. Realiai – taip. Net ir aprašymuose apie Brunoną niekur neminimos pilys. Valdovą Netimerą ir kitus misionieriai rado neaišku kur, bet ne piliakalniuose…

Nuo kada mūsų gentyse pasigaminami, tarkim, kalavijai?

G. Z. Kovodami su vikingais, pirmieji (nuo IX–X a.) dviašmenius kalavijus gamino kuršiai. Apie X–XI a., būtent prieš tūkstantmetį, ta banga siūbtelėjo ir į visas baltų gentis.

Tūkstantmečiais mes, baltai, tirpom ir tirpom, teliko du ledokšniai – Latvija, Lietuva, o ir tie linkę skęsti svetimųjų įtakos jūrėse mariose… Norėtųsi gi, kad ir po tūkstantmečių – minėtume save. Lietuvai, atrodo, vis išlieka svarbiausias klausimas – kaip išgyventi. Ką tuo klausimu gali patarti istorijos mokslas? (Viskam, ką darai, net jei interviu kurpi, sakau, viskam reikia suteikti ir prasmę, bent menamąją…) Ar dar turime pagrindo savo istoriniam optimizmui, kaip manot, tikrai žinantysis Lietuvos istoriją?

G. Z. Be abejo, ir istorijos mokslas teikia taikomąsias išvadas. Bet gyvenimas, deja, nėra „tiesiaeigis“, taip pat – ir istorija. Todėl nelabai įmanoma ištyrus, tarkim, tūkstantmetį, bandyti brėžti tiesią liniją į ateitį, ekstrapoliuoti įvykius kitam tūkstantmečiui. To nebus. Antra vertus, jau Romos laikais teigta: „Nežinantys istorijos lieka vaikais“. Turim bėdą, kad savo istorijos žinojimą mūsų valstybė laiko nereikalingu. Tada ir žinojimas, kuris yra, praranda vertę, prasmę. Kiekviena valstybė turėtų turėti savo identitetą, istoriją, bet Lietuvoje – vos dešimtis istorikų tyrinėja laikus, kurių žmonės jau nebeprisimena. Pajėgos labai neadekvačios tyrimų erdvei. Ką tad galime kalbėti apie istorijos reikalingumą! Paradoksas: jau beveik dvidešimt metų nepriklausomybės, o neturim nė vieno rimto istorinio pobūdžio žurnalo, galinčio pateikti istoriją populiariai.

Ar istorikų luomas nuvertintas, kaip kadaise – žynių?..

G. Z. Gal net dar neužaugintas, nesubrandintas tas luomas. Juk tam reikia daug laisvės laiko: išsimokslinti, pasaulio pamatyti.

Tai ar tikrai turime stiprybės, ar tikrai neišsekus mūsų dvasia, yra tvirtas pagrindas ir optimizmui?..

G. Z. Atgimimo laikai atskleidė mūsų žmonių dvasios ryžtą išlikti savimi. Daug baltų genčių ištirpo, bet Lietuva suskubo sukurti valstybę, o latviai ir be jos… kažkaip išliko, taigi esame istorijos užgrūdinti. Vien tai nuteikia optimistiškai. Mūsų istorijoje – kai tik ateina išties kritiniai laikai, dažnai atsiranda ir stiprybė atsispirti. Tai universalus žmogiškas reiškinys. Turėtume išsikapanoti ir iš šiandieninės „suanglėjimo“ grėsmės…

Gal išvardytumėt bent po kelis juodžiausius, pragaištingiausius Lietuvos laikus, įvykius, sprendimus ir atvirkščiai – sėkmingiausius mūsų gyvastingumui, išlikimui?

G. Z. Labai atsakingas ir subjektyvus tai dalykas. Absoliučios tiesos negali numatyti. Sėkmingiausius pradėčiau nuo Mindaugo krikšto, Lietuvos karalystės sukūrimo. Nepaisant to, kad tai neturėjo tęsinio, bet valstybingumo idėja jau buvo pasėta, išliko. Kitas įvykis „taškinis“, bet nulėmęs ilgą taiką Lietuvai, jos raidai: pergalė Žalgirio mūšyje. Trečią įvardyčiau Bonos Sforcos įvykdytą valakų reformą (XVI a.). Tai labai atgaivino ūkininkavimo sistemą, nes ankstesnė jau buvo beviltiškai pasenusi. Praeitame amžiuje, manau, buvo du Lietuvos išlikimui lemtingi įvykiai, abu susiję su nepriklausomybės atgavimu: Vasario 16-oji, Kovo 11-oji. Šviesūs dalykai! Jų moralinis, psichologinis užtaisas veikia mus ir šiandien. Iš neigiamų Lietuvai – Liublino unija: prarasta nepriklausomybė, užplūdo anarchiniai veiksniai. Antras iš pragaištingųjų – Tvano laikotarpis XVII a.: valstybė ekonominiu, kariniu požiūriu buvo visapusiškai nusiaubta, suniokota. Trečias, aišku, – XVIII a. pabaiga, patekimas į Rusijos imperijos „globą“. Ketvirtas, be abejo, Antrasis pasaulinis karas ir netektys po jo… Gana.

Millennium and Us

Liudvikas Giedraitis interviews Gintautas Zabiela, senior lecturer (researcher) at the Institute of Baltic Regional History and Archaeology of the University of Klaipėda, Vykintas Vaitkevičius, senior lecturer (researcher) at the same institute and the Head of the Archaeology Department of the Institute of History, Valdemaras Šimėnas. They discuss the main developments in the Baltic Lithuanian nation and state, and especially periods of turns of centuries in Lithuania. The interview is devoted to the millennium of the first mention of Lithuania's name.

Sambariai arba Trejos devynerios

Nijolė LAURINKIENĖ

Straipsnio objektas – kūlės pradžioje atliekamos sambarių apeigos, kurias XVII a. antrojoje pusėje aprašė Matas Pretorijus.

Tikslas – remiantis M. Pretorijaus pateiktomis žiniomis bei kitais sambarius liudijusiais šaltiniais, atskleisti šių apeigų paskirtį ir kilmę, išsiaiškinti, kurioms dievybėms jos buvo skirtos. Metodai: analitinis, deskriptyvinis. Išvados: kūlės sambarių apeigos artimos ir kitais metų tarpsniais vykusioms panašaus pobūdžio apeigoms, kai bendros vaišės – alus ir duona – gaminamos iš sudėtinių, draugėn subertų grūdų. Išskirtiniu kūlės sambarių elementu laikytinas gaidžio ir vištos aukojimas. Šie sambariai susiję su chtoniškomis dievybėmis Žemyna ir Žemėpačiu. Kūlės pradžios apeigos, kurių metu kreipiamasi į minėtus dievus, skirtos javų šventinimui.

Prasminiai žodžiai: sambariai, Žemyna, Žemėpatis, agrariniai papročiai, baltų mitologija.

Iš senųjų rašytinių šaltinių matyti, kad XVII – XVIII a. svarbiausi žemdirbių sezono darbymečiai buvo lydimi švenčių, dar susijusių su senosios religijos vaizdiniais ir dievų pasauliu. Įsivaizduota, kad visą agrarinių darbų ciklą globoja tam tikros, paprastai chtoninės prigimties, dievybės, todėl ir žemės dirbimas valstiečio buvo suvokiamas ne vien kaip alinantis fizinis darbas, bet ir kaip situacija, artima šventei, kurios metu aukojama dievams, tikintis, kad ryšys su transcendentine sfera suteiks darbams ir jų vaisiams šventumo bei juos apsaugos.

Šiame straipsnyje detaliau analizuojamas vienas dar XVII a. antrojoje pusėje Mato Pretorijaus gana išsamiai aprašytas sambarių ritualas, vykdytas prūsų palikuonių ir siejamas su vienu iš mitologizuotos „javo“ istorijos etapų – kūlės pradžia. Etnografų aprašymuose paprastai akcentuojamas sambarių šventimo laikas, tačiau aptariant turimus empirinius duomenis mažai gilintasi į pirmykštę sambarių prasmę bei paskirtį. Šiame straipsnyje siekiama atskleisti sambarių apeigų ryšį su senąja religija. Jos, be abejonės, turėjo religinę paskirtį bei tam tikrą dievišką adresatą. Sambarių apeigas sudarė sudėtinės vaišės ir aukojimai, tikriausiai konkrečioms dievybėms, kurių tikslas – pašventinti tam tikrą objektą (dažniausiai – grūdines kultūras).

Sambarių šventimo laikotarpiai ir dingstys

Sambariai rengti net keletą kartų per metus, jie siejami su žemdirbiui svarbiais metų tarpsniais, kartais ir su gyvulių ūkiu, taip pat – su namų pašventinimu ir net ligų epidemijomis bei mirusiųjų atminais.

XVIII a. istoriniuose šaltiniuose minimi apie Velykas vykę aukojimai specifinei dievybei, pavadintai beveik tuo pat vardu kaip ir aptariamas ritualas, Sambariu (kituose šaltiniuose – ***Žembarys***), kuris apibūdinamas kaip žemės dievas, graikų Pluto atitikmuo (BRMŠ 4, 29, 43, 82). Jokūbas Brodovskis šiam dievui skirtą ritualą aprašo taip: „Sambarys, kuriam apie Velykas ant baltos skepetaitės būdavo aukojama trys saujos visų rūšių sėklos ir kiekvieno valgio; valgį suėsdavo šunys, o sėkla būdavo pasėjama ir padaroma alaus, sambarių alaus“ (BRMŠ 4, 29). Tad Sambariui, dėl kurio kaip savarankiško dievo tikrumo abejojama, būdavo aukojami grūdai, iš kurių derliaus vėliau darytas alus.[1] Reikšminga tai, kad Velykos kaip pavasario šventė galėjo sutapti su vasarinių javų sėjos pradžia ir buvo siejamos su kartu subertų įvairių rūšių sėklų ir maisto aukojimu, o netiesiogiai – ir su sambarių alumi.

Etnografijoje ir kitokio pobūdžio šaltiniuose pabrėžiamas sambarių ryšys su Sekminėmis, esą tuo metu parugėje, lankant rugius bei kitus pasėlius, vykdavo sudėtinės vaišės ir alaus gėrimas. Zenonas Slaviūnas teigia, kad sambariai dažniausiai būdavo švenčiami antrą Sekminių dieną: „Alus ir vaišės buvo ruošiamos iš sudėtinių („subertinių“) produktų. Šios liaudies šventės metu taip pat buvo lankomi javų (rugių) laukai ir atliekamos kitos apeigos – ritinėjamasi nuo kalno, inscenizuojamos vestuvės, rengiami švenčių „karalaitės“ rinkimai, neretai jaučių rungtynės (Slaviūnas 1958, 10). LKŽ žodžio *sambaris* vartosena iliustruojama tokiu sakiniu: „Par sekmines vieni padarė alaus, kiti atnešė mėsos – ir padarėm sambarį“ (LKŽ El, sambaris). Per Sekmines

(Žemaitijoje per Devintines) rengiamos sudėtinės piemenų vaišės taip pat vadintos *sambariais* arba *samboriais* (apie Kupiškį tos vaišės dar vadintos *melstuvėmis*, apie Veliuoną – pautiene, Lietuvių etnografijos bruožai 1964, 102): „Par sekmines piemeniai supilia sambarius i valgo, i geria“ (LKŽ El, sambaris). „Samborių vaišėse dalyvaudavo piemenys, kerdžius, rečiau naktigoniai“ (LKŽ El, samboriai). Pranės Dundulienės nuomone, sambariai – sėjos baigimo šventė: „Tos šventės metu būdavo atliekamos apeigos, skirtos javų dievybei, maldaujant, kad ji globotų pasėtus javus“ (Dundulienė 1963, 158).

Žinių apie sambarių šventimą yra išlikę ir rašytiniuose šaltiniuose. 1583 metais datuojamas Jokūbo Lavinsko liudijimas, kad „Sekminių dienai šeimos sunešdavo tam tikrą kiekį javų ir, padarę iš jų gėrimą, susirinkdavo šventą dieną [...]“ (BRMŠ 3, 606, 609). Pagal kitą ankstyvą dokumentą, per Petrines (birželio 29 d.) Žemaičių žemėje, Vilkijos valsčiuje, Paštuvoje, vieno žemininko namuose buvo geriamas „bendras sambarių alus“ (*там деи пиючы ему сполное пиво самборы*, 1593 m., Žemaičių žemės teismo knygos, BRMŠ 2, 642–643). Tad vienas iš sambarių šventimo periodų buvo vasaros pradžia – Sekminės, kai sėja pasibaigusi, o rugiai jau išplaukę, taip pat Kupolės bei Petrinės, augmenijos kupėjimo metas.

Kitas sambarių rengimo laikotarpis – antroji metų pusė. Jie švęsti vasaros pabaigoje po javapjūtės ir vėlyvą rudenį ar žiemos pradžioje, apdirbant – kuliant javus. Antai „Sūduvių knygelėje“ (apie 1520–1530 m.) kalbama apie alaus, matyt, sudėtinio, darymą vasaros pabaigoje (*nach dem August*) po nenusisekusio javų derliaus. Šiam alui kiekvienas turėjęs duoti pusę ar visą bertainį miežių (*Ein jeder mus geben ein halb viertel gersten, auch woll ein ganzes zum biere*). Moterys atsinešdavusios pirmojo derliaus duonos (BRMŠ 2 130–131, 146–147). Vilniaus kolegijos jėzuitų 1600 m. ataskaitoje pranešama, kad Lietuvos kaimuose nustatytu metų laiku, surinkus iš laukų derlių, iš suneštų grūdų būdavo daromas alus ir kepama duona, kurie įvardyti kaip aukos, dėkojant už gausų derlių: „[Pavyzdžiui,] nustatytu metų laiku, surinkus iš laukų derlių, aukoja dievams arba, teisingiau, demonams aukas. Tada sunešę grūdus pas žynį arba aukotoją, kuris yra kiek už kitus vyresnis ir, kaip manoma, pranoksta kitus dieviškų dalykų žinojimu, padaro alaus ir iškepa duonos. Pripilamas pilnas bokalas alaus, ir žynys, atsistojęs žmonių vidury, kreipiasi į Dievą <...>“ (BRMŠ 2 627, orig. 619–620).

Sambariai galėjo būti siejami ir su mirusiųjų atminais, rengiamais vėlyvą rudenį. Motiejus Strijkovskis [Stryjkowski] užsimena apie Kuršo, Sembos krašte ir Prūsuose per mirusiųjų atminus daromą sudėtinį alų: „kai kelia mirusiųjų atminus, tai iš bažnyčios eina tiesiai į karčemą ar į kuriuos nors namus, kur daromas sudėtinis alus (*gdzie się na war piwa zsypią*), žmonos iš paskos krepšiais neša šaltą keptą išvirtą žuvį, ten jie valgo be peilių, o žmonos jiems tarnauja, ir kiekvienas ko nors linki mirusiajam giminaičiui, kiekvieno patiekalo gabalėlį po stalu meta ir alaus nulieja“ (BRMŠ 2, 518, 551).

M. Pretorijaus liudijimu, gruodžio pradžioje, kai derlius jau suvežtas ir žiemkenčiai pasėti, prasidėjus javų kūlei vėl rengti sambariai (*samborios, sąbarios*), (PretPĮ 3, 510, 511). Šioji šventė buvo „visų grūdų pašventinimas“, kad Dievas juos palaimintų (*Dieses Fest schliesset in / sich eine Heiligung alles Getreydigts, welches Gott ihnen segnen / wolle* <...>) (PretPĮ 3, 510). Tikinčiojo įsivaizdavimu, kuliamus, iš varpų byrančius grūdus turėjo apsaugoti dievybės galios. Beje, apie rugių šventinimą per sambarius po sėjos pabaigtuvių, tik jau vėlyvais laikais, Lietuvoje paplitus krikščionybei, yra rašiusi ir P. Dundulienė. „Valstiečiai iš anksto pasidarydavo sudėtinio alaus. Numatytą rugius šventinti dieną moterys sunešdavo užkandžių: paukštienos, sūrių, sviesto ir kt. valgių. Atvažiavus kunigui, visi susirinkdavo į vieną kiemą ir drauge eidavo į javų lauką, kurį kunigas pašventindavo.“ (Dundulienė 1963, 159). Nors šią apeigą atlikdavęs krikščionių dvasininkas, tačiau jos intencija tikriausiai sietina ir su pirmykščiu siekiu suteikti javams senųjų chtoninių dievybių palaiminimą, kuris galėjo skleistis kaip tam tikra hierofanija.

M. Pretorijus aiškina, kad žodis *sąbarios* kilęs iš suberti, sumesti (*zusam–/men werffen*), nes „jie tada grūdus supila kartu ir iš subertų grūdų kepa pyragą bei daro alų <...>“ (PretPĮ 3, 510–511). Latvių *sobaŗi*, Stenderio aiškinimu, – „iš žodžio *sobārt* vietoje *sabērt* „suberti, supilti“, nes suneštus grūdus supildavo į krūvą ir iš jų rengdavo aukojimo išgertuves“ (BRMŠ 4, 201, 208). Tektų sutikti, kad ir lietuvių *sambariai*, ir latvių *sobaŗi* kildintini iš – *suberti*, *sabērt*. Juk grūdų subėrimas į krūvą, alaus ir duonos gaminimas iš sudėtinių grūdų, aukojimas tų grūdinių produktų dievams – tai esminiai sambarių apeigų veiksmai.

Gruodžio gale, „kai trumpiausios dienos“, sambariai aukoti dievui Žemėpačiui, sodybos su jos gyventojais, gyvuliais ir žeme globėjui, per jam skirtą

kasmetinį sodybos arba gyvenamosios vietos pašventinimą: „Iš //visokių grūdų pirmalakų, paimtų tokiu pat būdu kaip per šventę *Sambarios*, jis padaro alų, šeimininkė taip pat iš geriausių kviečių iškepa pyrago, o iš geriausių rugių – duonos <...>“ (PretPĮ 3, 549, orig. 548; žr. taip pat BRMŠ 3, 260, 300–302).

Gruodžio mėnesį prieš Kalėdas Sambarių alus gertas ir dar viena intencija – žiemai į tvartus uždarant arklius: „Tada jis [šeimininkas – N.L.] parūpina alaus, ir imama būtent to alaus, kurio jis turėjo per šventę *Sąbarios* ir kuris imtas ir darytas iš visokių grūdų pirmalakų, surinktų tam tikrais grybšniais, kaip anksčiau aprašyta“ (PretPĮ 3, 565, orig. 564).

Istorikas Paulius Einhornas, pateikęs žinių apie latvių papročius ir senuosius tikėjimus, teigia, jog sambarių atnašavimai vykdavę ir kraštą nusiaubus maro epidemijoms ar pradėjus kristi gyvuliams: dingstis rengti sambarius (*Sobar*) galėjo būti maro siautėjimas (1602 m. ir 1625 m.). Jo aiškinimu, sambariai – tai sudėtinė auka, kuri žmonių galėjo būti sudedama pinigais, už juos perkama mėsa ir ji aukojama. Toji auka galėjo būti sudedama ir iš suneštų miltų, supilant juos į krūvą; iš jų ruošdavo valgius. Paskui „drauge pagoniškai atlikdami savo apeigas šaukdavosi Dievo, kad šis atitolintų marą [...]“ (BRMŠ 3, 614, orig. 604–605; žr. taip pat Jakobas Langė, BRMŠ 4, 181, Gothardas Fridrichas Stenderis, BRMŠ 4, 194, 202). Latviai sambarius aukojo sveikatos ir ligų dievui Auskutui (BRMŠ 4, 181, 194, 202).

Ne visuose apžvelgtuose sambarių aprašymuose nurodoma konkreti dievybė, kuriai skiriamas šios rūšies aukojimas. Tačiau, remdamiesi turimais duomenimis apie prūsų palikuonių papročius, galėtume konstatuoti, kad skirtingu metų laiku vykdavę sambariai adresuoti dažniausiai tokioms žemdirbių dievybėms kaip Žemyna, Žemėpatis (BRMŠ 3, 301–302), Kiti su sambariais siejami dievai – lietuvių žemės dievas Sambarys/Žembarys, (BRMŠ 4, 29, 43, 82) ir latvių sveikatos ir ligų dievas Auskutas (BRMŠ 4, 181, 194, 202).

„Ant trijų devynių“

Sambarių šventė, pasak M. Pretorijaus, kitaip vadinama „ant trijų devynių, t.y. šventė triskart devyni“ (*ant tryu dewinu, i. e. das Fest, der dreymahl Neun*) (PretPĮ 3, 510–511; žr. ir BRMŠ 3, 186, 291). Kalbama apie kūlės pradžioje rengtus sambarius. Skaičių kombinacija *ant tryu dewinu* yra vienas iš šios šventės prasmės kodų. Istorikas pažymi, kad tai aukojimui skirtų grūdų subėrimo principas, kitaip tariant, sambarių ceremonijos dalis. Būtent tokiu būdu – *ant tryu dewinu* – draugėn suberti grūdai yra tinkami gaminti ritualiniam alui bei duonai.

Pasak M. Pretorijaus, į krūvą supilamos 9 įvairių rūšių grūdų saujos, samstant kiekvieną po trejetą kartų:

Der Wirth nimpt von jedem Getreydig, wobey er gewisse Ceremoni–/en machet, 9 guter Hand–voll, jede Hand–voll aber theilet er im / nehmen in drey Theile, also daß er dreymahl zugreiffet, ehe / es recht eine Hand–voll ist, greiffet demnach 27 mahl zu, alß / nehme 27 Hände voll von jedem Getreydig, waß man außsä–/et, als Korn, Weitzen, Leinsaat, Gerst, Haber, Erbsen, Bohnen, / Linsen etc. etc. und schüttet daszusammen.

„Šeimininkas, atlikdamas tam tikras apeigas, ima visų rūšių grūdų po geras devynias saujas, tačiau imdamas jis kiekvieną saują sudeda iš trijų dalių, taigi jis turi samstyti tris kartus, kol surenka visą saują, vadinasi, jis samsto 27 kartus, lyg imtų 27 saujas visų rūšių grūdų, kurių tik sėjama, būtent: rugių, kviečių, sėmenų, miežių, žirnių, pupelių, lęšių ir t.t. ir visa tai suberia kartu“ (PretPĮ 3, 510, 511; BRMŠ 3 186, 292–293).

Skaičiai 3, 9, 27 žinomi senojoje baltų religijoje kaip maginiai, tačiau konkreti jų simbolika nėra visiškai aiški. Pažymėtina, kad skaičius 3 (kurį padauginus iš 9 bus 27) archajinėse mitopoetinėse sistemose vertinamas kaip turintis pozityvią prasmę ar harmonizuojančią, sakralizuojančią funkciją. Jis žymi ir absoliučią tobulybę, išreikštą skaitmeniniu kodu. Tai viena tvariausių, nuo seniausių civilizacijų iki dabar vartojamų numerologinių semantinių struktūrų. Tridališkumas būdingas mitopoetiniam makrokosmosui (pvz., tridalis pasaulio modelis). Trejybė – viena esminių dievų pasaulio konstantų (tridalė panteono organizacija) (žr. MHM 2, 630). Galėtume tarti, kad 3 asocijuojasi ne tik su tobulybe, bet ir su pilnatve, pusiausvyra, nes trejybinėje struktūroje glūdi pradžios (1), vidurio, arba mediumo (2), ir pabaigos, užsklandos (3) idėjos. Šių trijų skaitmenimis išreikštų elementų visuma reprezentuoja harmoningą numerologinį universumo visetą.

Schematiškai grūdų saujas ir sėmius sambariams galima būtų pavaizduoti taip:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	saujos
III	III	III	III	III	III	III	III	III	sėmiai
				27					sėmių suma

Iš viso semiama 27 kartus. Skaičius 27 lietuvių minimas ne tik šiame, bet ir kituose ritualuose, susijusiuose su chtoniškąja mitologija ir jos dievybėmis ar mitologizuotais gyvūnais. 1600 m. Vilniaus kolegijos jėzuitų pranešime užsimenama, kad „Deivėms (*Deyues*), garbinamoms svirnuose akmenų pavidalu, grūdų ir gyvulių sergėtojoms, būdavo aukojami 27 gabalai duonos kartu su juodo, dar žindomo paršiuko ir kito maisto likučiais“ (BRMŠ 2, 620, 628). Skaičiai 27, taip pat 3 ir 9 minimi ir užkalbėjimuose nuo gyvatės įkandimo bei nuo kai kurių ligų („Reikia sukalbėti įeinant į girią, kad gyvatė nekąstų“: „Jūs esat trejos devynerios <…>“ LUŠ, 79 ; plg.: LUŠ, 80–82, 84, 85; žr. taip pat LUŠ, 705, 710, 831). Matyt, šioji numerologija išties turėjo maginės galios.[2]

M. Pretorijaus pabrėžiama, kad Sambariams naudoti ne bet kokie grūdai, o – „pirmuonys, kurie buvo pirmiausia kulti ir vėtyti, ir vėtant jie tuoj pat atskiriami, nes jeigu jie jau susimaišė su kitais, iš kurių buvo kiek nors paimta, tai tokie jiems jau nebetinkami“ (PretPĮ 3, 511, orig. 510). Nuo seno kaip tinkamiausi aukojimams minimi tie grūdai, kurie buvo iškulti ar išvėtyti pirmieji, taip pat pirmieji nupjauti javai.

Alaus nuliejimas Žemynai

Kūlės pradžiai pagamintas sambarių alus aukotas grūdus globojančiai dievybei. M. Pretorijaus teigimu, šios apeigos būdavo uždaros – atliekamos namų aplinkoje, dalyvaujant tik namiškiams, vakare, kai jau baigti ūkio darbai (*erwehlet ihme der Wirth einen Tagk, da er sich kei–/ner Gäste vermuthet, und zwar, wenn er sein Vieh abgefüttert / und seine Hauß–Arbeit verrichtet des Abends* <...>, PretPĮ 3, 512).

Šeimininkas, prieš atkimšdavęs alaus volę, priklaupęs prie ketvirtės (jei būdavo užraugiama ketvirtis misos) ar statinaitės, melsdavosi, prašydamas Dievo laiminti suteiktas dovanas bei leisti ir toliau patirti jo globą (*Du Gnädiger Gott, Du hast mir / gegeben diese deine Gabe, segne es nach deiner Mildigkeit, laß / mich weiter hin mehr deinen Segen geniessen* <...>, PretPĮ 3, 512). Po to leisdavęs alų į ąsotį, prieš gerdamas, nuliedavęs triskart ant volės Žemynėlei, sakydamas jai įprastinius garbstymus: *„Zemyne zedkellei zydek ruggeis, mezais…“* (PretPĮ 3, 512, 513; žr. ir BRMŠ 3, 187, 292).

Vadinasi, prieš geriant sambarių alų, būdavo pasimeldžiama dviems dievybėms – Dievui, prašant jo dovanotų gėrybių, palaiminimo, ir – Žemynėlei, javų deivei. Kas tas maldoje minimas maloningasis Dievas (*Gnädiger Gott*), bus svarstoma toliau.

Gaidžio ir vištos auka Dievui ir Žemynai

Po maldos Dievui ir sambarių alaus nuliejimo Žemynai, buvo ruošiamasi naminių paukščių aukojimui. Šeimininkas eidavęs į patalpą, kur būdavę skyrium aukojimui surišti gaidys ir višta. Be šeimininko, apeigose būtinai dalyvaudavusi pati ir vaikai. Čia jis, laikydamas rankoje ąsotį, klaupdavosi ir kreipdavosi į Dievą, dėkodamas už jo dovanas – derlių bei už suteiktą malonę sėkmingai jį sudoroti:

Herr Gott, durch deine Gnade ha–/ben wir deine Gaben nunmehro vom Felde eingeaugstet, du / hast uns Gesundheit gegeben, daß wir alles verichten / und deine Gaben außdreschen und zu unserem Nutzen / gebrauchen können, davor sey Dir Danck gesagt“, bittet auch / vor das gesäete Korn, bethet darauff das Vater unser.

„Viešpatie Dieve, per Tavo malonę mes Tavo dovanas iš lauko suvežėme, tu mums sveikatos davei, kad galėtume viską padaryti, tavo dovanas iškulti ir naudoti savo poreikiams, už tai mes sakome ačiū“. Jis meldžia globoti ir pasėtus rugius, po to sukalba Tėve mūsų“ (PretPĮ 3, 512, 513).

Iš maldos teksto matyti, kad dovanomis vadinamas grūdinių kultūrų derlius galėjo būti ne tik Žemynos, bet ir čia minimo Dievo valioje. Tęsdamas maldą, šeimininkas Dievo prašydavęs ir toliau būti maloningam, dosniam, sergėti šeimyną, gyvulius, taip pat – laiminti duoną krosnyje bei podėlyje: (*Nach dem bittet er Gott, Er wolle ihm das künftige Jahr wei–/ter gnädig seyn* […] */ ihn sampt seinen Gesinde und Vieh, Hauß und Hoff vor al–/lem Unglück bewahren etc., segnen das Brodt im Offen, im / Keller etc. etc.* (PretPĮ 3, 512, 514). Pasimeldęs nugerdavo iš kaušelio, palikdamas du trečdalius gėrimo (PretPĮ 3, 512–515).

Po to vykdavęs gaidžio ir vištos aukojimas, pasak Pretorijaus, skirtas Dievui ir Žemynai. Pasirenkami tam tikrais ypatumais pasižymintys paukščiai, kurie užmušami samčiu, šeimininkui klūpant, meldžiantis ir nugeriant alaus iš kaušelio:

Darauf nimpt der Wirth einen Schlöff, der sonder–/lich dazu gemacht ist, und schlägt nieder kniend einen Hahnen / von demselben Jahr (doch muß es kein rother, sondern ein / schwarzer, weisser oder bunter Hahn seyn), den er ihn/ gebunden in die

Stube bringen lassen, damit Todt, sage todt–/geschlagen, denn wird er nicht abgeschnitten. In demselber // Niederknien nimpt er den geschlagenen Hahn unter lincken / Arm und bittet Gott fast wie zuvor und trincket noch einmal, / daß er noch 1/3 drinnen lasse, da schlägt er eine Henne, so / auch gebunden und mit dem Hahnen auß einer Brüte ist (und / muß auch nict roth seyn), und denn trinckt er aber zum / drittel mahl rein auß und setzt das Kännchen weg.

„Tada šeimininkas paima specialiai tam padarytą samtį ir atsiklaupęs juo užmuša tų metų gaidį (tačiau tai turi būti ne raudonas, o juodas, baltas arba raibas gaidys), kurį jis surištą buvo liepęs įnešti į kambarį (sakau „užmuša“, nes jis nebūna papjaunamas). Tebeklūpodamas // jis ima užmuštą gaidį po kaire pažastimi ir vėl meldžia Dievą beveik kaip pirma, ir nugeria dar kartą, bet taip, kad dar liktų 1/3. Tada jis užmuša vištą, kuri irgi surišta, ir kuri yra iš tos pačios vados kaip ir gaidys (ji irgi turi būti ne raudona), ir tada jis iš trečio karto išgeria jau iki dugno ir stato indą šalin“ (PretPĮ 3, 514, 515).

Šeimininkui pjaunant paukščius, kiti aukojimo dalyviai, abi rankas iškėlę dangun, kalbėdavę tokius žodžius:

Gott und auch du Zemynele, siehe, / wir schencken Dir diesen Hahn und Henne, nimm sie auff alß / ein Opffer (Geschencke), so auß guttem Hertzen von uns ge–/schiehet.

„Dieve ir Tu, Žemynėle (*Zemynele*), žiūrėk, mes dovanojame Tau šitą gaidį ir vištą, priimk juos kaip auką (dovaną), kurią dovanojame iš savo geros širdies“ (PretPĮ 3, 514, 515).

Kyla klausimas, kas tas Dievas, į kurį jau kelintą kartą per kūlės sambarius kreipiamasi kartu su Žemynėle jiems abiems aukojama gaidžio bei vištos auka. Abejotina, ar tai galėjo būti krikščionių Dievas. XVII a., dviejų religijų koegzistencijos sąlygomis, galėjo būti meldžiamasi ir vieniems, ir kitiems dievams. Tačiau kai šis Dievas suporuojamas su Žemynėle, ir kai kalbama apie jiems atnašaujamus naminius paukščius, kažin ar galėtume jį identifikuoti su krikščionių Dievu. Veikiausiai į Dievo, kuriam aukota gaidys ir višta, vietą pretenduotų Žemynėlės partneris, anot M. Pretorijaus, jos brolis Žemėpatis (*Die Zemynele <...> wird gehalten vor des Zemepatys Schwester* <...>, BRMŠ 3, 147, 260). Jam skirtose maldose prašyta, „kad jis ir jo šeimyna, samdiniai, gyvuliai, pastatai ir kt. nepatirtų nuostolių“ (*daß ihm und den Seinigen, Gesinde, Vieh, Gebäude etc. kein schaden / geschehe* <…>, PretPĮ 3, 551; plg. su jau aukščiau cituotos maldos fragmento turiniu: *ihn sampt seinen Gesinde und Vieh, Hauß und Hoff vor al–/lem Unglück bewahren* <…>, PretPĮ 3, 512, 514). Kitas argumentas – M. Pretorijaus užrašyta malda, siejama su įkurtuvėmis, kurioje kreipiamasi į neįvardytą Dievą, o skliaustuose prišliejamas autoriaus paaiškinimas: *Lieber Gott (Einige se–/tzen dabey Žemepatie), diesen frischen, gesunden Hahnen undt / Henne schencke ich dir* <…> „Mielasis Dieve (kai kurie sako *Žemepatie*), šitą guvų, sveiką gaidį ir vištą dovanoju Tau […]“ (PretPĮ 3, 554, 555; BRMŠ 3, 303). Čia „Mielam Dievui“, kuris pavadinamas ir Žemėpačiu, kaip tik skiriami gaidys ir višta, tik per įkurtuves šie paukščiai ne papjaunami, o paliekami namuose gyvi, kadangi jie priklauso „gyvenamojo namo Dievui“ (PretPĮ 3, 554, 555). Matyt, ne tik šiuo atveju, bet ir ankstėliau aptartaisiais, kreipiamasi į Žemėpatį.[3]

Dubuo su išvirta vištiena būdavo pastatomas vidury gryčios ant apversto ir skariniu apdengto puspūrio, o greta padedama duonos (iškeptos iš 27 įvairių grūdų mišinio sėmių), sviesto ir kt. (PretPĮ 3, 514, 515). Kiekvienam šeimos nariui ant puspūrio būdavo padedama ir po pagranduką.

Šeimininkas ir jo šeimos nariai suklaupdavę aplink pūrą. Šeimos galva imdavęs pašventintą samtį ar šaukštą ir pildavęs alų į tris pašventintus (*szwenczamùs*) kaušelius. Kiekvienas iš tų trijų kaušelių būdavo pripildomas, semiant tris kartus (*dreymahl / in die drey Kauszelen, doch das jede Kauszel mit drey–/mahligem schöpffen gefüllet werde* <...>, PretPĮ 3, 516). Čia vėl svarbus skaičius 3 ir jo kombinacija „triskart trys“. Atlikdamas gėrimo ceremoniją, šeimininkas išgerdavęs tris kaušelius iš eilės, po to kaušelis būdavo perduodamas kitiems šeimos nariams. Vaikas ar brolis, paėmęs pripiltą kaušelį, žemynėliaudavęs, dėkodavęs Dievui už geras dovanas, prašydamas ir kitais metais duoti ne mažiau, o daugiau, ir išgerdavęs vėl tris kaušelius, taip darydavę ir visi klūpantys (PretPĮ 3, 516, 517). Svarbu, kad prieš naminių paukščių aukojimą ir po jo sambarių alus gertas bei atnašautas žemynėliaujant, tai yra jo nuliejant Žemynėlei.

Padėka už duoną, nuliejimai ir dvidešimt septynių kaušelių gėrimas

M. Pretorijus rašo, kad po alaus gėrimo šeimininkas paimdavęs jam skirtą duonos kepalėlį, jį abiem

rankom iškeldavęs ir, žiūrėdamas į dangų, dėkodavo Dievui:

„*O Gott, dir sey Danck vor / diese Gabe, gieb uns künnfftgs Jahre grössere und bessere* <…>“

„O Dieve, ačiū Tau už šitą dovaną, ateinančiais metais duok didesnę ir geresnę <…>“ (PretPĮ 3, 516, 517).

Tą darydavę ir kiti suklaupusieji, laikydami savo duoną (PretPĮ 3, 516–519). Tikriausiai čia vėl kreipiamasi į Žemėpatį. M. Pretorijus mini, jog gruodžio gale per kasmetinį namų pašventinimą, Žemėpačiui taip pat dėkota už duoną, kuri, sakant šiam dievui maldą, iš pradžių apeigų dalyvių būdavo prispaudžiama prie žemės, o paskui iškeliama aukštyn (PretPĮ 3, 550, 551).

Pavalgius vėl kartodavosi gėrimas ir maldos. Po iškilmingo dėkojimo Dievui šeimininkas, sakydamas maldos žodžius, ant žemės nuliedavęs alaus Žemynėlei, o tai, kas likę, išgerdavęs. Taip darydavę ir visi kiti. Trys kaušeliai devyniskart siųsti aplinkui, tad kiekvienas klūpodamas turėdavęs išgerti po 27 kaušelius (*und gehen die drey Kauszelen Neunmahl / herumb, die alle Zeit mit einem Zug müssen außgeleeret / werden, also 27 Kauszelen außtrincket kni–/endt* <…> (PretPĮ 3, 519). Čia vėl minima sakralioji numerologija. Ne tik alaus gaminimas, bet ir jo gėrimo ceremonija buvo susieta su skaičiais 3, 9 ir 27.

Grūdų laiminimas

Baigiant kūlės sambarių ritualą, šeimininkas su kaušeliu rankoje dar kartą kreipdavęsis į Dievą, turbūt Žemėpatį, prašydamas laiminti „mūsų grūdus“ (PretPĮ 3, 518–521).

„Nun, du Segenreicher / Gott, wir haben nach unserm Vermögen diese Feier geheiliget, / Dier zu Ehren geschlachtet, diese Speise und Tranck verzehret, siehe / uns gnädigen Augen an und segne unser Getreydig, / daß wir mögen außkommen, jedem gereicht werden, bewahre / unß etc. etc.“

„Na, malonių pilnasis Dieve, šventėm šitą šventę kaip išgalėjom, skerdėm Tavo garbei, valgėm šituos valgius ir gėrėm šituos gėrimus. Žvelk į mus maloningomis akimis ir laimink mūsų grūdus, kad galėtume jais išsiversti, su kiekvienu atsiskaityti, apsaugok mus ir t. t.“ (PretPĮ 3, 518 – 521).

Iš M. Pretorijaus užfiksuotų per kūlę atliekamų sambarių apeigų matyti, kad grūdų palaiminime, jų pašventinime dalyvavo ne tik žemės ir javų deivė Žemyna, bet tikriausiai ir jos dieviškasis partneris Žemėpatis, taip pat chtoninis dievas, tik labiau rūpinęsis sodyba ir prie jos plytinčiais laukais, o ne visais dirbamais laukais ir javais, kaip jo sesuo.

Šitaip, įvairių rūšių grūdus sudėjus kartu ir iš to mišinio padarius sambarių alaus bei iškepus duonos – sau ir dievams, suteikusiems tuos grūdus, paaukojus jiems naminių paukščių porą, būdavo bendraujama su jais maldomis ir kitais garbstymo ženklais namų aplinkoje, visiems šeimos nariams dalyvaujant. Tikėtasi, kad po tokio žemės dievybių pamaloninimo grūdai būsią palaiminti ir tapsią pašventinti.

Taigi sambariai, rengti per metus keletą kartų, dažniausiai buvo siejami su lemiamais javų auginimo tarpsniais: sėjos pabaiga, javų žydėjimu, paskui – branda ir derliaus nuėmimu. Tuo metu prireikdavo javus globojančių dievybių paramos – jų teikiamos vaisingumo galios ir apsaugos. Sambarių pavadinimas „šventė triskart devyni“ atspindi šios skaičių kombinacijos ryšį su apeigomis: alus ir duona gaminti iš dvidešimt septynių grūdų sėmių, tai yra devynių saujų, kiekvieną semiant po tris kartus; per apeiginį sambarių alaus gėrimą kiekvienas šeimos narys išgerdavęs po dvidešimt septynis jo kaušelius – trys kaušeliai siųsti ratu devynis kartus. Skaičių trys, devyni ir dvidešimt septyni kartojimasis leidžia teigti, jog šventinant grūdus buvo tikima jų magine galia. Kūlės pradžios sambariai atspindi tikrąjį, galbūt net pirmykštį ne tik šios šventės, bet iš dalies sambarių apskritai pobūdį: jų ryšį su javais ir žemės bei javų dievybėmis, taip pat pirminę sambarių paskirtį – javų šventinimą, kurį teikia aptartieji dievai. Išskirtinės kūlės sambarių apeigos – alaus nuliejimai Žemynai, padėka jai ir Žemėpačiui už duoną, taip pat – naminių paukščių aukojimas.

Tokių duomenų nebėra XX a. šventės aprašuose, nors su sambariais visuomet siejamas alaus ir duonos gaminimas iš sudėtinių – draugėn subertų grūdų bei bendros vaišės.

NUORODOS:

1. XVIII a. rašytiniuose šaltiniuose minimas Sambarys / Ʒembarys, kuris tituluojamas kaip pagonių žemės dievas (Jokūbas Brodovskis: Pluto Sambarÿs, BRMŠ 4, 29; Pilypas Ruigys: Ʒembarys, rio, m. der Erdgott der Heyden, Pluto, BRMŠ 4, 43; Kristijonas Gotlybas

Milkus: *Ž*embarys, rio, m. der Erd=gott der Heiden, BRMŠ 4, 82). Šis „žemės dievas“, lietuvių leksikografo J. Brodovskio manymu, yra graikų turto, dirvos derlingumo dievybės Pluto atitikmuo, turėjęs ryšį su sambarių ritualu. J. Brodovskis taip aprašo šiam dievui skirtą ritualą: „Sambarys, kuriam apie Velykas ant baltos skepetaitės būdavo aukojama trys saujos visų rūšių sėklos ir kiekvieno valgio; valgį suėsdavo šunys, o sėkla būdavo pasėjama ir padaroma alaus, sambarių alaus“ (BRMŠ 4, 29). Tad Sambariui būdavo aukojami grūdai, iš kurių išauginto derliaus vėliau darytas alus. Pažymėtina, kad Žembarys P. Ruigio ir G. Milkaus paminėtas greta Žemynos, kas leidžia galvoti, ar jis nebūsiąs jai artima esybė. Šiaip ar taip, yra aišku, kad Žembarys / Sambarys buvo susijęs su žeme ir su jos teikiamomis gėrybėmis – grūdais, kaip ir sambariai. Jei priimtume šiek tiek abejonių keliantį teiginį, kad Sambarys / Žembarys esąs dievas, kiltų klausimas, ar jis autonomiškas, ar tėra kitos chtoninės dievybės, tarkim, Žemėpačio, taip pat susijusio su žeme ir sambarių ritualu, vienas iš vardų. O galbūt tai tik sambarių ritualą įasmeninanti būtybė.

2. Libertas Klimka skaičiaus 27 ir kombinacijos „trejos devynerios“ prasmę sieja su astronominiais reiškiniais. Anot jo, trys Mėnulio fazės – priešpilnis, pilnatis, delčia – dalija siderinį (žvaigždinį) mėnesį, trunkantį maždaug 27,3 paros, į tris devyniadienes savaites. Štai iš kur mįslingoji trejų devynerių formulė! (Klimka, 2005).
3. Pasak M. Pretorijaus, Žemėpačiui gaidys ir višta (vienos vados ir tos pačios spalvos, tik ne raudoni) aukoti ir per kasmetinį namų pašventinimą gruodžio gale, „kai būna trumpiausios dienos“ (PretPĮ 3, 548–553; BRMŠ 3, 196–199; 302–303).

SANTRUMPOS

BRMŠ 2 – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. / Sudarė Norbertas Vėlius, II: *XVI amžius*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2001.

BRMŠ 3 – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. / Sudarė Norbertas Vėlius, III: *XVII amžius*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2003.

BRMŠ 4 – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. / Sudarė Norbertas Vėlius, IV: *XVIII amžius*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2005.

LUŠ – *Lietuvių užkalbėjimų šaltiniai*: Elektroninis sąvadas. Parengė Daiva Vaitkevičienė, CD–ROM. Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

PretPĮ 3 – Pretorijus, Matas. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, III. Sudarė Ingė Lukšaitė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006. LKŽ El – *Lietuvių kalbos žodynas*: Elektroninis variantas, [t. I–XX, 1941–2002], prieiga per internetą: <www.lkz.lt>, cituojant nurodomas antraštinis žodis.

МНМ – *Мифы народов мира: Энциклопедия*, I-II, гл. ред. С. А. Токарев. Москва: Советская энциклопедия, 1980, 1982.

LITERATŪRA:

DUNDULIENĖ, P. *Žemdirbystė Lietuvoje (Nuo seniausių laikų iki 1917 metų)*. Vilnius: Pergalė, 1963.

KLIMKA, L. Trejų devynerių vainikas. Iš: *Šiaurės Atėnai*, 2005, birželio 25 d., Nr. 754.

Lietuvių etnografijos bruožai. Red. A. Vyšniauskaitė. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964.

SLAVIŪNAS, Z. Kalendorinės, vestuvių ir šeimos santykių sutartinės. Iš: *Sutartinės*, II. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958, 10.

“Sambariai” (Get Together) or Three Ninths

Nijolė LAURINKIENĖ

The paper focuses on the so-called “sambariai” ritual performed at the beginning of threshing and described by Matas Pretorijus at the second half of the 17th century. Based on the data given by Pretorijus and other sources the structure and purpose of the celebration is reconstructed. This is a celebration related to crops, earth and crops deities. It consists of blessing crops and making sacrifices to Žemyna and Žemėpatis, the deities of crops. Nijolė Laurinkienė points out that some threshing “sambariai” rituals are testified to in late (20th century) sources documenting celebrations related to important stages of crops: sowing, blossoming and ripeness. The most consistent and longest surviving element of the celebration is beer and bread making from collective crops and a subsequent community get together with a big meal.

El.p. nlaurinkiene@yahoo.com

Gauta 2009-01-10, įteikta spaudai 2009-04-27

Iš baltų mitinio vaizdyno juodraščių: AUSTĖJA

Dainius RAZAUSKAS

Straipsnio objektas – lietuvių deivė Austėja. Tikslas – remiantis šaltiniais (istoriniais, kalbos, tyrinėtojų darbais), pagal išgales išsamiai aprašyti šios mitinės būtybės vaizdinį. Metodai – aprašomasis bei struktūrinis (nes ir aprašant, duomenis tenka klasifikuoti, o tokia klasifikacija neįmanoma be pirminės struktūrinės analizės). Išvados: Austėją mini vienas vienintelis istorinis šaltinis, tautosakoje jos išvis nėra, taigi už savo santykinį populiarumą nūdien ji turi būti dėkinga kone išimtinai tyrinėtojams, beveik iš nieko rekonstravusiems jos vaizdinį ir funkcijas. Kita vertus, tokia rekonstrukcija šiuo atveju atrodo gana patikima ir gali būti lietuvių religijos ir mitologijos sėkmingų mokslinių tyrinėjimų pavyzdys.

Pastaba: kai kurie vertimai iš kitų kalbų nesutampa su publikuotaisiais, tąsyk pastarųjų nuorodos pateikiamos skliaustuose; skliaustuose taip pat nurodomi papildomi cituojamų tekstų variantai bei literatūra, kur jie persakomi, interpretuojami ar komentuojami.

Prasminiai žodžiai: Austėja, lietuvių deivės, lietuvių mitologija.

Iš **istorinių šaltinių** pirmasis ir vienintelis lietuvių deivę Austėją mini Jonas Lasickis (1582 m.): *Sunt etiam deae, Zemina terrestris, Austheia apum, vtraeque incrementa facere creduntur: ac cum examinantur apes quo plures in alueos aliunde adducant, et fucos ab eis arceant, rogantur* „Yra taip pat deivių, Žemyna – žemės, Austėja – bičių. Abi jas tikima skatinant prieaugį. Jų prašoma, kad, bitėms spiečiantis, kuo daugiau iš kitur į avilius parvestų ir tranus nuo jų sulaikytų“ Lsc, (21), 41; BRMŠ2, 582, (595); MnhLPG, 357.

Tautosakoje Austėjos išvis nėra (BlsABB, 30).

Tačiau **tyrinėtojams** ji tikrai krito į akį, nes, pradedant XIX a., yra susilaukusi palyginti daug dėmesio ir gana įvairių aiškinimų (bei atitinkamų vardo **etimologijų**).

T. Narbutas tik šiek tiek savaip perpasakoja Lasickio žinią, bet paties deivės vardo (jo rašoma *Austheja*) neaiškina: „Deivė, bičių ir bitininkystės globėja. Jos buvo šaukiamasi geidaujant iš kur nors atklydusį jaunų bičių spiečių įsivilioti į savo avilius ir dreves. Ji taip pat turėjo galios saugoti bites nuo kenksmingų vabzdžių ir kitų nutikimų“ NrbLM, 148.

Pirmasis lietuvių botanikas A. Pabrėža 1843 m. vardu *austėja* pavadina katilinių šeimos augalą kalninę (*Jasione montana*), žydinčią antroje vasaros pusėje ir lankomą bičių DgPAV, 233; PbržTA, 112; (LKŽ1, 505; BlsABB, 30). Tai, beje, pirmoji tokia vardo *Austheia* lietuviška interpretacija, vėliau pagrįsta W. C. Jaskewicziaus ir A. J. Greimo.

J. I. Kraszewskis 1847 m. rašo: „Bitės, šis didelis lietuvių pelno šaltinis, buvo globojamos deivės *Austheja* (galbūt tai buvo Aušrinė ir Vakarinė žvaigždė, kuri tuo metu vadinosi *Auszta*)“ LM1, 208. Taigi vardas *Austheia* mėginamas paaiškinti siejant jį su žodžiais *aũšti*, *aušrà* (plg. *auštas* „aušra, apyaušris“ LKŽ1, 513, nors mot. g. atitinkamas žodis nepaliudytas). (Šiaip ar taip, bitės kartais iš tikrųjų siejamos su aušra bei rytais, pvz., rusų tradicijoje ИвнТпрСЯМ, 127.)

M. Akelaitis, komentuodamas J. Lelewelį (1863 m.), teigia, esą tikroji vardo lytis turinti būti *Uždėja*, iš veiksmažodžio *uždėtie*, apibrėžto kaip *założyć* „uždėti“, *zaznaczyć* „pažymėti“ ir dar *oczarować* „sužavėti, apžavėti“ Llw, 459; (Lsc, 71–72) (LKŽ dvi pastarosios *uždėti* reikšmės apibrėžtos kaip „įrašyti ar įspausti kokį ženklą“ ir „užkeikti“ LKŽ2, 457, 458). Tokią nuomonę sunku suprasti tiek formos, tiek reikšmės požiūriu.

W. Mannhardtas 1868 m. susiejo vardą su veiksmažodžiu *oszti* „zirzti“ MnhL, 49, o netrukus savo fundamentaliame darbe *Letto-Preussische Götterlehre* (išleistame tik daugiau nei po pusės amžiaus), jau atsižvelgdamas ir į A. Mierzyńskio nuomonę, deivę apibūdina kaip „zirzėją, dūzgėją (Summerin)“, jos vardą rašydamas *Ausztaja* ir siedamas su *oszti* arba *auszti*; taip esą sakęs lietuvis Radzinkinas iš Marijampolės apylinkių; dar ta dingstimi primenamas Kuršaičio paminėtas lietuvių veiksmažodis *áuβćzů̃ti* „plepėti, tauškėti (schwatzen)“ MnhLPG, 368, 391–392, 400. Lietuvių kalboje *ošti* tikrai turi reikšmę „bimbti (apie daug vabzdžių)“, pvz.: *Bičių spiečius ošia* (Kuršaitis) LKŽ8, 1021, bet *áušti* nei *aũšti* tokia reikšme LKŽ nėra; vienintelio Kuršaičio tepaminėtas *áuščioti* „paskalas leisti, tauzyti, tauškėti“, Nesselmanno

dar paliudytas lytimi *áusčioti*, iš gyvosios kalbos neužrašytas LKŽ1, 500, 509.

A. Mierzyńskis 1870 m. atmeta Akelaičio bei Lelewelio nuomonę ir teigia, esą turinti būti *Auszteja* „zirziančioji (brzęcząca)“, iš veiksmažodžio *auszti* „zirzti (brzęczyć)“; tai esanti „liaudiška bitės parafrazė“; ir veiksmažodis *auszti* „zirzti“ esantis tas pats kaip Mannhardto *oszti* Mrz, 53.

H. Useneris 1896 m. rašo, jog lietuvių bičių deivė, tarp kitų, buvo „spietimo metu – birbikė *Osztėjà*“ LM1, 426, vadinasi, irgi sieja šį vardą su veiksmažodžiu *õšti* minėtąja reikšme.

Bičių spietimo deivę buvus vardu *Oštėja* manė ir J. Basanavičius (1926 m.) BsRR, 580; BsR1, 420; LM2, 19.

Ir V. Pisanis 1950 m. pritarė, kad *Austheia* susijusi su *ošti* LM3, 72.

W. C. Jaskiewiczius 1952 m. susiejo vardą su *áustyti* „duris darinėti, varstyti“, esą tai poetinis bitės, kaip užtveriančios arba atveriančios įėjimą į avilį, pavadinimas; bet kartu nurodė, tik kaip mažiau tikėtiną, ir galimybę sieti vardą su *áusti* reikšme „šen ir ten bėgioti“ arba „nuolat varstyti, darinėti“ JskSLM, 75; (LKŽ1, 506, 508).

J. Jurginis jo parengtos Lasickio knygelės (1969 m.) paaiškinimuose, sekdamas W. C. Jaskiewicziumi, rašo: „Greičiausiai, tai bus *austėja* (*austyti, austo, austė*) – atidarinėti duris. Sakoma: neaustyk durų. Arba: *austoja* – austi, audžia, audė. Abu žodžiai, žinoma, nieko bendro su religija neturi“ Lsc, 71–72.

B. Savukyno, sukritikavusio J. Jurginį, nuomone, vardo *Austheia* siejimas su *austyti* yra „mažai įtikinamas“, nors formaliai (atsižvelgiant į Lasickio rašybos ypatumus) įmanomas. Tačiau įmanoma jį perskaityti ir lytimi **auštėja*; autoriaus žodžiais, „pastarąją galima daug įtikinamiau sieti su *auščioti*, *aušuoti* ‘plepėti, kalbėti’ [LKŽ1, 509, 515], negu **austėją* su *austyti*, žinoma, turint galvoje to įvaizdžio semantiką“ SvkDV, 172.

Tikrą perversmą šiuo klausimu padarė A. J. Greimas. Visiškai sutikdamas su pačia B. Savukyno iškelta alternatyva, pagrindu savo aiškinimui jis pasirinko kaip tik pirmąją galimybę. Knygoje „Apie dievus ir žmones“ (1979 m.) Greimas rašo: „Pilnai sutikdami, kad ‘įvaizdžio semantika’ tokiu atveju turi lemiamos reikšmės, mes, atvirkščiai, pasirenkame *Austėja* variantą dėl panašių priežasčių“ GrmTAB, 257. „*Auštėjos*, išvestos iš *auščioti* ‘plepėti’, semantizmas iš pirmo žvilgsnio neatitinka bičių prigimtį: bitės yra darbininkės, o ne pletkininkės, dar daugiau – jos mėgsta ramybę, ir bitynai paprastai įrengiami toliau nuo kelių ir triukšmo. Atvirkščiai, *austyti* yra veiksmažodžio *austi* frekventatyvas, o *austi* reikšmės, pagal LKŽ, šitaip išsidėsto: a) austi (audeklą); b) šen ir ten bėgioti; c) nuolat varstyti, darinėti duris. Visoms šioms reikšmėms bendras semantinis branduolys – zigzaginis, besikartojantis judesys, atitinkąs ir medaus rinkimą, lekiojant nuo žiedo ant žiedo, ir nuolatinį grįžimą pro ‘duris’ į avilį, ir, pagaliau, patį audimą“ GrmTAB, 258. Lie. *austi (audžia*, *austi*; *audė)* šiaip jau turi kur kas daugiau (perkeltinių) reikšmių (tarp jų ir „plepėti, malti liežuviu“) LKŽ1, 505–508, bet visos jos iš tikrųjų mena panašų tankiai besikartojantį pirmyn-atgal judesį ir juo remiasi.

Toliau Greimas GrmTAB, 258 atkreipė dėmesį, kad ir pats „korių darymas stereotipiniai lyginamas su audimu“, taip pat siuvimu, mezgimu, ir pateikė keletą tai liudijančių mįslių, kurių, kartu su kitais lietuvių kalbos pavyzdžiais, čia pateiksime daugiau. A u d i m a s: *Tamsiam kambarėly moterėlė audžia audeklą be staklių*; *Sėdi panaitė tamsioj seklyčioj, audžia be staklių ir be nyčių*; *Seselės be staklių, be nyčių audžia kilimą, pilną skylyčių*; *Be staklių, be siūlų audinį išaudžia* = bitė(s) LTs5, 532, 533: Nr. 6221, 6222, 6228; GrgLLM, 61: Nr. 409; StndST, 163; MS, 27, 156, 157; LKŽ1, 505; (DndPL, 30) [čia bitė, beje, podraug prilyginama moteriai, mergelei, žr. toliau]; *Neaustas, neverptas pasidaro šešianytis*; *Be adatos susiūta, be peilio išausta* = bičių korys LTs5, 533: Nr. 6232, 6233. S i u v i m a s: *Smagi panaitė smagiai siuva…*; *Sėdi mergelė tamsiam kambarėly, siuva be adatos, be siūlų gražų siuvinėlį*; *Sėdi ponios tamsoj, siuva kepures be siūlo*; *Siuva kriaučius patamsy be siūlo ir be adatos*; *Tamsiam pakajėly daug panytėlių siuva be adatėlių*; *Sėdi panelės tamsybėje, siuva siuvinį be adatos, be siūlo* = bitė(s) LTs5, 532, 533: Nr. 6223, 6226, 6227; StndST, 163; LKŽ12, 631, 645; (TŽ5, 583: Nr. 42; MS, 27); *Bitys korius siuva* F. Kuršaičio žodynas; *Jau bitės pradėjo siūti* Jùrbarkas; *Jei bitys korių nesiuva, ta i medaus nė[ra]* Vėžaičiai, Klaipėdos r.; *Kad ir į šitą avilį nors kiek bitės įsiūtų!*; *Ir šitą avilio galą bitės prisiuvo* Jùrbarkas; *Bitės medų neša, prisiuva* P. Ruigio žodynas; *Daugel mano yr sierų bitelių… tai jos pasiūs baltuosius korelius* (o antroje dainos šakoje, beje, sugretinimas: *Daugel turiu jaunųjų seselių… tai jos išaus plonas drobeles*) Ožkabaliai ir t.t. LKŽ12, 631, 633, 635–637; BsOD2, 92: Nr. 263 (beje, *siūti* turi ir perkeltines reikšmes „nuolat lakstyti iš vietos į vietą, ten ir atgal, zuiti“ bei „skraidyti“, pvz.: *Prie avilių tai baisus bičių siuvimas* Subačius, Kupiškio r.; *O, žiūrėk, kaip bitės gražiai siuva aplink avilį* Alytùs; *Vaikai siūte kaip bitės siūna visur tik* Kuršėnai, Šiaulių r.; *Kol man nemergaut jaunai, kad apie mane bernai kaip bitės siūna* Ródūnia, Baltarusija; *Aplink stalą tik siuvinėjas merga* Léipalingis, Lazdijų r.; *Tokios mintys lyg bitės siuvinėjo po merginės galvą…* V. Kudirka LKŽ12, 632, 643, 644). M e z g i m a s: *Gražios panytės, sušukuotos*

galvytės, tamsioj kamarytėj mezga gražias karbatkytes = bitės LTs5, 532: Nr. 6224; GrgLLM, 62: Nr. 411. Visa tai, Greimo nuomone, „rodo šio įvaizdžio senumą, siekiantį technologinę epochą, kurioje žmonės dar nei siūti, nei megzti nemokėjo“ GrmTAB, 258.

Analizuodamas bei interpretuodamas paskutinį Lasickio žinios sakinį Greimas daro išvadą, jog „Austėja čia pasirodo kaip suidealintos bičių motinos, atsakingos šeimininkės figūra: ji visų pirma rūpinasi, kad jos globojamos šeimynėlės – taip paprastai vadinamos kiekvieno avilio bičių bendruomenės – daugintųsi ir gausėtų, bet jinai drauge ir saugoja priaugantį jaunimą nuo tranų viliojimo“ GrmTAB, 259. Taigi „pirmieji Austėjos būdo bruožai, kurie išryškėjo iš jos vardo etimologijos ir iš trumpo ją charakterizuojančio Lasicijaus teksto, būtent, kad jinai – darbšti audėja ir atsakinga namų šeimininkė, leidžia suprasti, kad bitininko – bičiulio, bičiuolio, sėbrino – santykiai su bitėmis, atstovaujančioms moteriškąją lytį, nėra kokio nors flirtinio pobūdžio, kad, atvirkščiai, bitės ir jų deivė Austėja atitinka ištekėjusios, rimtos, visų gerbiamos žmonos-motinos portretą“ GrmTAB, 262, (271, 284, 286). Iš tikrųjų, rūpestinga, taupi, darbšti moteris šeimininkė lietuvių prilyginama bitei (kaip jau buvo matyti ir iš mįslių): *Moteris kaip bitelė, viską namo neša*; *Moteris namuose – kaip bitelė motinėlė* SbAED, 278: Nr. 458, 459; *Darbšti kaip bitė* LTs5, 352: Nr. 4796; LKPŽ, 44; būdingas yra mergelės–bitės paralelizmas dainose AK, 33–34; StpnBĮ, 29–33.

Negana to, Greimas atsižvelgė ir į kai kuriuos lietuvių Austėjos gretinius kitose tradicijose, taigi pasitelkė lyginamąjį metodą, o šis, nors šiuo atveju nepadeda aiškinant lietuvišką deivės vardą, užtat gana įtikinamai patvirtina iškilusį jos įvaizdį: „Pasidairius po kitas indoeuropietines mitologijas, galima įsitikinti, kad bitės-audėjos įvaizdis nėra nei atsitiktinis, nei ‘poetinis’ […]: štai, pvz., pas graikus nimfos, išmokindamos žmones bitininkauti, ne tik perveda žmoniją iš natūros į kultūrą, jų dėka žmonės tuo pat metu padaro ir kitą atradimą – drabužių, slepiančių jų nuogumą, audimą“; iš viso to išryškėja deivės Austėjos figūros bruožai: „kaip darbšti audėja, Austėja yra drauge ir bitė, ir moteris. Čia ir vėl mums į pagalbą ateina graikų mitologija, sutvirtindama mūsų frazeologiniais stereotipais pagrįstus išvedžiojimus: žemės deivės Demetros šventėje, vardu Tesmoforijos, dalyvaujančios moterys tą dieną buvo simboliškai vadinamos *melissai*, t.y. bitės“ GrmTAB, 259. Taigi kaip lietuvių Austėja pasirodo kartu su Žemyna, taip ir čia moterys-bitės eina kartu su žemės deive.

Be graikų nimfų bei moterų, vadinamų bitėmis (o žodžiu *μέλισσα* „bitė“ pavadinama ir Artemidė, dgs. *μέλισσαι* – jos žynės-moterys), palyginimui paminėtinos dar hetitų deivė Kamrušepa, viena vertus, susijusi su verpimu, audimu, o kita vertus, vaisingumo dievo Telepino sugrąžinimo rituale pasirodanti bitės pavidalu (pats deivės vardas, galimas daiktas, reiškė bičių spiečių ir etimologiškai yra susijęs su tokiais žodžiais kaip lie. *kamuolys*, atsižvelgiant į bičių kamuolį LKŽ5, 190, *kamanė* „laukinė bitė“ bei kt.); taip pat abchazų vaisingumo ir bičių deivė Anana-Gunda, pažodžiui „Motina-Spiečius“, pasirodanti bičių motinėlės pavidalu ir globojanti gimdyves; žemdirbystės ir bičių deivė [vėl plg. kartu paminėtas Žemyną ir Austėją], krikščionybės įtakoje pavadinta Marijos vardu, – adygų Merem, kabardinų bei čerkesų Meriem ТпрТК, 146–160; МНМ1, 75, 619; МНМ2, 139. Olandijoje jaunavedžiai bičių prašo palaiminti santuoką Lw, 77. Deive (*Божо*), taip pat Mara, bičių motinėlė vadinama serbų bei makedoniečių dainose ТлсСЯ, 410–422. Bitė prilyginama moteriai bei audžia, siuva rusų ГрСЖ, 460; Згди, 33–34: Nr. 649, 654–664 (be to, ru. *сновать* „mesti metmenis audžiant“ kartu reiškia „lakstyti pirmyn atgal, šen ir ten“ Дл4, 247, kaip kad lie. *austi* bei *siūti*, ir tai galinti būti netgi pirminė slavų **snovati* reikšmė ЧрнИЭС2, 182), baltarusių Згді, 121, 159: Nr. 1145–1152, 1566, 1567, latvių LTM, 82: Nr. 537–540; KrsLF, 374; ŠmLM, 53; MktKMR, 176; DSkTSV, 137 tradicijose. Visa tai Greimo rekonstruotąjį lietuvių Austėjos įvaizdį daro labai įtikinamą.

Greimo išsakytam Austėjos vardo aiškinimui pasipriešino, matyt, jo dorai nesupratęs, J. Balys. Jo nuomone, *Austheia* laikyti *Audėja* nevalia, nes „tokia garsų kaita esanti negalima“ (pasiremiama A. Klimu). Betgi toliau J. Balys dar kategoriškesnis, jo žodžiais: „Negalima patikėti jokiu Lasickio ir Narbuto raštuose paminėtu dievu, jei jų nepatvirtina kiti šaltiniai ir tautosaka. Todėl reikia, kad pagaliau mūsų mitologiniuose straipsniuose neberastume tokių ‘dievų’, kaip Lasickio Austėja, Babilas“ ir t.t. BlR2, 331, 358. Pažymėtina, kad ir Greimo aiškinimą, ir pačią deivę išvis neigdamas, J. Balys vis dėlto nevalingai priima tokį jos vardo tarimą.

Z. Zinkevičius, kitų autorių neminėdamas, Lasickio *Austheia* irgi interpretuoja kaip *Austėją* ir sieja su veiksmažodžiu *áustyti*, būt. l. *áustė*, reikšme „audinėti; duris darinėti, varstyti“, kuris yra frekventatyvas nuo *áusti* „gaminti audeklą; šen ir ten bėgioti; nuolat varstyti, darinėti duris“, o tai, autoriaus žodžiais, „atitinka bičių veiklos įvaizdį“ ZnkLKI2, 91.

M. Gimbutienė pritaria Greimo aiškinimui ir šį tą prideda nuo savęs. Pasak jos, Austėja esanti „aiški matricentrinės kultūros deivė. […] Austėja rūpinasi ir bičių avilio, ir žmonių šeimos gausėjimu. Ji ir moteris, ir bitė. A. Greimo nuomone, vardas sietinas su *austi*, *austyti*:

austi (audeklą), šen ir ten bėgioti, nuolat varstyti duris. Visoms trims reikšmėms bendras semantinis branduolys – besikartojantis judesys, atitinkantis medaus rinkimą. Austėjai buvo aukojama liejant į orą, į lubas. Midus nuliejamas prieš vestuvių šokį; per krikštynas kiekvienas svečias nulieja 'pasišokėjęs', o per krikštynas linkima, kad 'bitelės geriau šokinėtų'" GmbB, 154. Todėl Austėja, trumpai drūtai, tai – deivė „bitė, šeimos gausintoja, ištekančių moterų globėja" GmbBM2, 34; GmbDD, 21. „Bitės pavidalas rodo ją esant gilios praeities dievybe. Bitės-deivės žinomos neolito ir žalvario amžiaus mene, taip pat ir graikų mitologijoje. Bite, *mélissa*, buvo vadinama Artemidė, taip pat vaikingų ir gimdančių moterų globėja" GmbBM3, 34; (GmbDD, 38–39). Be to, M. Gimbutienė, pagal savo teoriją, Austėją priskiria „Senosios Europos deivėms ir dievams", jų pogrupiui, pavadintam „Gyvybės ir mirties lunarinės ir vandens sferos deivės ir dievai" GmbBM2, 34; GmbDD, 17, 21. G. Beresnevičiui toks priskyrimas labai pagrįstai „kelia didelių abejonių" LM3, xlii–xliii.

Greimo išsakytam Austėjos vardo aiškinimui irgi pritardama, labai daug naujo apie pačią deivę prikūrė, visą jos bylą tiesiog perinterpretavo (ar ne M. Gimbutienės įkvėpta?) P. Dundulienė: „Kaip miškinė-drevinė bitininkystė, taip ir bičių deivė Austėja buvo žinoma jau vėlyvajame paleolite maisto rankiotojams bei medžiotojams. Ši deivė globojo bites, augmeniją bei žiedus, iš kurių bitės rinko medų ir medžiagą koriams. Austėjos kultas drauge su bitininkyste laikėsi ilgus šimtmečius. Iš dalies jis buvo žinomas dar XVI a: J. Lasickis Austėją – bičių deivę sugretino su žemės deive Žemyna, kuri buvo augmenijos deivė, duodanti bitėms žiedus". Pats „Austėjos vardas kilęs nuo žodžio *audėja*, *austi*, t.y. greit skraidyti, šen bei ten bėgioti, audinėti, rinkti medų, austi korius. Dar XX a. I ketvirtyje apie Švenčionis buvo sakoma, kad bitės išaudžia korius. Reikia manyti, kad pirminis žodis *audimas* buvo susietas ne su gana vėlyvu audeklo audimu, o su bičių korių audimu [plg. Greimą]. Kaip bitės audžia korius, taip vorai – voratinklius". P. Dundulienės nuomone, Lietuvoje ir pačioms „bitėms buvo teikiama tokia pat pagarba kaip ir jų deivei Austėjai. Matyt, žiloje senovėje bitė ir Austėja buvo neatskiriamos būtybės. Tikriausiai ir pati Austėja turėjo pirminį pavidalą bitės, kuri pradžioje buvo susieta su totemistiniais ir animistiniais vaizdiniais. Austėjos šventė buvo švenčiama rugpjūčio viduryje. Tuo metu buvo garbinami žolynai, iš kurių bitės nešė medų, kopiamas bičių medus ir aukojamas deivei Austėjai. Šventės, krikščionių priskirtos Dievo motinai Marijai, metu, rugpjūčio 15 d., taip pat buvo šventinami žolynai, turėję nepaprastą gydomąją ir apsaugojančiąją nuo blogų dvasių galią. Į bičkopio šventę iš anksto sukviesdavo bičiulius, gimines ir gerus kaimynus su šeimomis, tikėdami, kad kuo daugiau susirinks į apeigas žmonių, tuo labiau seksis bitėms. Paskirtą dieną visi rinkdavosi iš pat ryto. Prieš atkeldami avilius, visi kartu melsdavosi ir aukodavo aukas deivei Austėjai ir mažiau reikšmingam bičių dievaičiui Bubilui, prašydami saugoti ir globoti bites. Bičkopio metu žegnojo avilius, šlakstė juos švęstu vandeniu, kad apsaugotų nuo visokių blogybių. Iškoptą pirmąjį medaus korį padalindavo elgetoms, kaimynams, per tvorą žiūrintiems vaikams. Tai senų senovėje buvusi primarinė medaus auka deivei Austėjai" ir t.t. Negana to, ir „bičiulystė (bendrų bičių turėjimas) buvo šventas dalykas, palaimintas deivės Austėjos", todėl „žiloje senovėje bičiuliai buvo uolūs deivės Austėjos garbintojai. Bičiuliai turėjo kartkartėmis lankyti vieni kitus, ypač pavasarį bičių apžiūrėti. Apsilankiusį laikydavo dideliu svečiu, sodindavo už stalo garbingiausioje vietoje, vaišindavo. Tuo metu buvo atliekamos apeigos, kurios senovėje buvo skirtos deivei Austėjai. Jei bitės gerai peržiemodavo, šeimininkas eidavo pirma atžagarias, o bičiulis sekdavo paskui jį ir klausdavo: *Kas čia eina?* Šeimininkas atsakydavo: *Ponas Dievas* (aišku, pagonybės laikais turėjo būti deivė Austėja). Svečias vėl klausdavo: *Ką jis neša?* Šeimininkas atsakydavo: *Geras dienas*. Tai turėjo lemti sėkmingą bitininkavimą" DndPL, 30–32; DndMR, 117–118.

Šį tiesos ir prasimanymų, tikrų, tikėtinų dalykų ir visiškų nesąmonių kratinį pateikėme tam, kad akivaizdžiai pamatytume, kaip kai kurių autorių pastangomis radosi populiarus šiuolaikinis Austėjos paveikslas ir netgi savotiškas knyginės kilmės „kultas".

Šiaip jau A. J. Greimo pasiūlytąją Austėjos vardo bei įvaizdžio rekonstrukciją, iškeldami vieną ar kitą papildomą sąsają, pastaruoju metu palaiko dauguma senosios lietuvių tradicijos tyrinėtojų (kaip antai V. Tumėnas TmnJM, 36–37; TmnJA, 268, 274–275; D. Steponavičienė StpnBĮ, 30–33; N. Laurinkienė LrkŽ, 17 ir kt.).

O štai R. Balsys, trumpai apžvelgęs kai kuriuos Austėjos istorijos žingsnius, mano, jog „vertėtų dar kartą grįžti ir prie B. Savukyno siūlymo sieti Austėjos vardą su veiksmažodžiu *ausčioti*, *aušoti* ('plepėti'). Ne tik *ausčioti*, *aušoti*, bet ir jau minėto veiksmažodžio *austi* viena reikšmių yra 'plepėti, malti liežuviu'. Tiesa, – pripažįsta autorius, – liaudiškoje tradicijoje plepėjimas, tuščias kalbėjimas dažniausiai turi neigiamą konotaciją", bet pateikęs keletą pavyzdžių iš krikščionybės, kur bitė ir medus eina iškalbos ženklu, spėja, jog „etimologiškai Austėja galėtų būti ne tik greitai bėgiojanti, lakstanti, lipdanti korį ir viso avilio (bičių šeimos) gyvenimą, bet ir audžianti minties, žodžių audeklą" BlsABB, 31–33. Tai

būtų dar vienas žingsnis, gal ne tiek rekonstruojant (nes turimi duomenys vargiai įgalina tokią interpretaciją), kiek toliau plėtojant deivės Austėjos įvaizdį ir perkeliant jį iš išorinio į vidinį, iš visuomeninio į asmeninį, dvasinį pasaulį.

Vardynas. Vietovardžių, bent kiek primenančių Austėjos vardą, Lietuvoje nėra (BlsABB, 30). Tiesa, Petras Dusburgietis mini (1326 m.) *Austechiam terram regis Lethowie*, t.y. „Lietuvos karaliaus žemę Aukštaičius“ (BRMŠ1, 339, 350, (DsbPK, 233) (jį cituoja Stryjkowskis BRMŠ2, 510, 544). Tik abejotina, ar šis išorinis panašumas yra bent kiek vertas dėmesio. Vis dėlto pati galimybė šitaip lotyniškai užrašyti lietuvių šaknį *aukšt-* (tiesa, vėlesniuose šaltiniuose ji lotyniškai jau rašoma *auxt-*) leistų papildomai įtarti ir Lasickio *Austheia* galint būti kokia *Aukštėja* ar pan. (nors štai Aukštėjas jo užrašytas *Auxtheias*, o tai dar labiau sumenkina tokią vardo *Austheia* aiškinimo galimybę).

Mažojoje Lietuvoje būta kažkiek panašiai skambančio vietovardžio *Austynẽliai* (Gumbinė), tačiau jis, manoma, kilęs iš asmenvardžio *Austynẽlis* < *Austýnas* < *Augustynas*; kaip kad *Austynlaukiai*, 1719 užrašyti *Augustinlauken* PtrMLTV, 62.

Ir lietuvių pavardės *Austenas*, *Austynáitis*, *Austýnas*, *Austinskas*, *Austỹs* (kaip ir prūsiški vardai *Austin*, *Awstin*, *Austyns*) šiaip jau kildinamos iš *Augustino* LPŽ1, 140. Nors štai P. Skardžius asmenvardį *Austýnas* laikė esant sudarytą su priesaga *-ynas* SkrR1, 267, vadinasi, iš šaknies *aust-*, tik jos pačios niekaip neaiškino.

Dar iš asmenvardžių gal atsižvelgtinas Simono Grunau (1529 m.) pateiktame prūsų krivaičių sąraše minimas vardas *Austomo* BRMŠ2, 47, 86 (paskui minėtas Mato Pretorijaus PretPĮ3, 344, 345), taigi Austomas. Ryšys pernelyg tolimas, kad šį krivio vardą, juolab legendinį (nors kita vertus, legendiškumas mitologijai – ne kliūtis), būtų galima tiesiog sieti su *Austheia* – Austėja arba, sulig J. Jurginio prielaida, Austoja. Ir vis dėlto šaknis *aust-* sename žynio, tegu legendinio, varde verta dėmesio. Tik vėlgi su išlyga, kad šio vardo neskaidysime kitaip (pvz., į prūsų priešdėlį *au-* „nu-, nuo-“ MžPKEŽ1, 110 ir šaknį *sto(m)-* < **stā-* „stoti“ MžPKEŽ3, 331–332). Be to, ir lie. *austi (audžia, audė)* atitikmenų prūsų kalboje nepaliudyta. Vadinasi, ir ši sąsaja lieka pirštu debesyse rašyta.

Taigi nei vietovardžiai, nei asmenvardžiai, tarp kurių nė šaknis *aust-* patikimai nepaliudyta, Austėjos vardo nepatvirtina. Kita vertus, jie jo ir nepaneigia, nes vardyne skurdžiai atstovaujamas, tarkim, ir visiškai neabejotinas, tautosakoje gausiai pristatomas Aitvaras.

Užtat tarp šiuolaikinių asmenvardžių *Austéja* (trump. *Áusta*, *Aũstė*) VrŽ, 66 – gana populiarus vardas, o tai rodo, kad ir pati deivė Austėja nūn žmonių yra pakankamai gerai žinoma. Taigi negalime pasakyti, ar senovėje Austėja Lietuvoje buvo plačiau garbinama, tik per atsitiktinumą vienąsyk tepaliudyta, ar ji gal tebuvo žinoma tik kokioje nors siauroje bendruomenėje (vienoje kurioje vietovėje ar, tarkime, tik tarp bitininkų), bet galime pasakyti, kad dabar ji Lietuvoje tikrai populiari, nors ir tapo tokia vien tyrinėtojų dėka. Taigi senosios lietuvių mitologijos tyrinėtojai norom nenorom prikėlė Austėją antram gyvenimui.

LITERATŪRA:

BrsnRŽ, 60–61 = ME2, 272–273; GrmTAB, 257–262; BlsABB, 28–36; (DndPL, 30–32).

SANTRUMPOS:

AK = *Atvažiuoja Kalėdos: Advento–Kalėdų papročiai ir tautosaka*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2000.
BlR2 = BALYS, J. *Raštai*, II. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
BlsABB = BALSYS, R. Dėl Austėjos, Bubilo, Bičbirbio kilmės ir funkcijų. Iš: *Lietuviai ir lietuvininkai: Etninė kultūra*, III. Klaipėdos universitetas, 2004.
BRMŠ1 = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, I: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
BRMŠ2 = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II: *XVI amžius*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
BrsnRŽ = BERESNEVIČIUS, G. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: Aidai, 2001.
BsOD2 = *Ožkabalių dainos*, surinko Jonas Basanavičius, II. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
BsR1 = BASANAVIČIUS, J. *Raštai*, I. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
BsRR = BASANAVIČIUS, J. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Vaga, 1970.
DgPAV = DAGYS, J. Kaip kun. A. Pabrėža augalų vardyną kūrė: Bruožai jo darbo ir asmens charakteristika. Iš: *Gamta*, 1937, 4(8).
DndMR = DUNDULIENĖ, P. *Senovės lietuvių mitologija ir religija*. Vilnius: Mokslas, 1990.
DndPL = DUNDULIENĖ, P. *Pagonybė Lietuvoje: Moteriškosios dievybės*. Vilnius: Mintis, 1989.
DsbPK = DUSBURGIETIS, P. *Prūsijos žemės kronika*. Vilnius: Vaga, 1985.
DSkTSV = SAUKA, D. *Tautosakos savitumas ir vertė*. Vilnius: Vaga, 1970.
GmbB = GIMBUTIENĖ, M. *Baltai priešistoriniais laikais: Etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija*. Vilnius: Mokslas, 1985.
GmbBM1–10 = GIMBUTIENĖ, M. Baltų mitologija 1–10. Iš: *Mokslas ir gyvenimas*, 1989, Nr. 1–10.
GmbDD = GIMBUTIENĖ, M. *Senovės lietuvių deivės ir dievai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002.
GrgLLM = *Menu mįslę keturgyslę: Lietuvių liaudies mįslės*. Paruošė K. Grigas. Vilnius: Vaga, 1970.
GrmTAB = GREIMAS, A. J. *Tautos atminties beieškant; Apie dievus ir žmones*. Vilnius: Mokslas–Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1990.

JskSLM = JASKIEWICZ, W. C. A Study in Lithuanian Mythology: Juan Łasicki's Samogitian Gods. Iš: *Studi Baltici*, a cura di Giacomo Devoto, ed. Leo S. Olschki. Accademia Toscana di Scienze e Lettere, 1952.
KrsLF = KURSĪTE, J. *Latviešu folklora mītu spogulī*. Rīga: Zinātne, 1996.
LKPŽ = *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas*. Sudarė K. B. Vosylytė. Vilnius: Mokslas, 1985.
LKŽ1–20 = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius, 1956–2002.
Llw = *Polska dzieje i rzeczy jéj rozpatrywane przez Joachima Lelewela*, V. Poznań: Nakladem księgarni Jana K. Żupańskiego, 1863.
LM1–2 = *Lietuvių mitologija*, I–II. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mintis, 1995–1997.
LM3 = *Lietuvių mitologija*, III. Sudarė Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius. Vilnius: Mintis, 2004.
LPŽ1 = *Lietuvių pavardžių žodynas*. Atsakingasis redaktorius A. Vanagas, I. Vilnius: Mokslas, 1985.
LrkŽ = LAURINKIENĖ, N. Žemyna baltų deivių kontekste. Iš: *Liaudies kultūra*, 2007, Nr. 2.
Lsc = LASICIUS, J. *De diis samagitarum caeterorumque sarmatarum et falsorum christianorum*. Vilnius: Vaga, 1969.
LTM = *Latviešu tautas mīklas: Izlase*. Sastādījusi A. Ancelāne. Rīgā, 1954.
LTs5 = *Lietuvių tautosaka*, V: *Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968.
Lw = LEEUW, G. van der. *Religion in Essence and Manifestation*, I–II. New York: Harper & Row, 1963.
ME2 = *Mitologijos enciklopedija*, II. Vilnius: Vaga, 1999.
MktKMR = MUKTUPAVELA, R. Kosmogoninio mito reprezentacijos latvių pasakose „Dėkingieji gyviai" (AT 554). Iš: *Tautosakos darbai*, XV (XXII). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
MnhL = *Joh. Lasicii Poloni De Diis Samagitarum libellus*, herausgegeben von W. Mannhardt etc. mit Nachträgen von A. Bielenstein. Riga, 1868.
MnhLPG = MANNHARDT, W. *Letto-Preussische Götterlehre*. Riga, 1936.
Mrz = *Jan Łasicki: Źródło do mytologii litewskiéj*. Ocenił Antoni Mierzyński. Kraków, w drukani uniwersyteckiéj, 1870.
MS = *Mįslių skrynelė*. Sudarytojas Stasys Lipskis. Vilnius: Žuvėdra, 2002.
MžPKEŽ1–4 = MAŽIULIS, V. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, I–IV. Vilnius: Mokslas–Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1988–1997.
NrbLM = NARBUTAS, T. *Lietuvių tautos istorija*, I: *Lietuvių mitologija*. Vilnius: Mintis, 1998.
PbržTA = PABRIEŽA, A., kun. Botanika, arba Taislius auguminis. Iš: *Dirva*, Nr. 2, kn. 14. Shenandoah, 1900.
PretPĮ3 = PRETORIJUS, M. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, III. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006.
PtrMLTV = PĖTERAITIS, V. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai: jų kilmė ir reikšmė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
SkrR1 = SKARDŽIUS, P. *Raštai*, I. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996.
StndST = STUNDŽIENĖ, B. Smulkioji tautosaka Kazimiero Šaulio veikale „Juodžiūnų tarmė". Iš: *Tautosakos darbai*, II (IX). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1993 [cituojama bendrine kalba].
StpnBĮ = STEPONAVIČIENĖ, D. Bitės įvaizdis lietuvių mitologijoje ir tautosakoje. Iš: *Liaudies kultūra*, 2000, Nr. 4.
SvkDV = SAVUKYNAS, B. Dievai ir jų vardai. Iš: *Pergalė*, 1970, Nr. 5.
ŠmLM = ŠMITAS, P. *Latvių mitologija*. Vilnius: Aidai, 2004.
TmnJA = TUMĖNAS, V. Juosta ir audimas kaip simbolis lietuvių ir indų mitologinėse tradicijose: tipologinės sąsajos ir skirtumai. Iš: *Rytai–Vakarai: Kultūrų sąveika*. Vilnius: Logos, 2002.
TmnJM = TUMĖNAS, V. Juostų ryšys su mitologija. Iš: *Liaudies kultūra*, 1998, Nr. 6.
TŽ5 = *Tauta ir žodis*, red. prof. V. Krėvė-Mickevičius, V. Kaunas, 1928.
VrŽ = KUZAVINIS, K., SAVUKYNAS, B. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
ZnkLKI2 = ZINKEVIČIUS, Z. *Lietuvių kalbos istorija*, II. Vilnius: Mokslas, 1987.
ГрСЖ = ГУРА, А. В. *Символика животных в славянской народной традиции*. Москва: Индрик, 1997.
Дл4 = ДАЛЬ, В. *Толковый словарь живого великорусского языка*, IV. Москва, 1982.
Згді = *Загадкі: 2-е выданне, выпраўленае і дапрацаванае*. Складнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. Мінск: Беларуская навука, 2004.
Згди = *Загадки*. Издание подготовила В. В. Митрофанова. Ленинград, 1968.
ИвнТпрСЯМ = ИВАНОВ, В. В., ТОПОРОВ, В. Н. *Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период)*. Москва: Наука, 1965.
МНМ1–2 = *Мифы народов мира: Энциклопедия*, I–II. Москва: Советская энциклопедия, 1980–1982.
ТлсСЯ = ТОЛСТОЙ, Н. И. *Очерки славянского язычества*. Москва: Индрик, 2003.
ТпрТК = ТОПОРОВ, В. Н. Из хето-лувийской этимологии: теофорное имя *Kamrušepa*. Iš: *Этимология 1983*. Москва: Наука, 1985.

Lithuanian Goddess *Austheia*

Dainius RAZAUSKAS

The paper introduces the Lithuanian deity *Austheia* mentioned only once by Johannes Lasicius in the 16th c. and described by him as the goddess of bees. The folklore is absolutely silent of her. Nevertheless, *Austheia* already has more than four centuries of quite diverse interpretations. The most impressive one was suggested by A. J. Greimas connecting the name, read as *Austėja*, with the verb Lith. *áusti* "weave; fly swiftly here and there" and reffering additionally to the traditional image of the honeycomb as woven by women-bees. This interpretation still prevails and is developed further by other scholars. The result is a relative popularity of the deity at present (as a common proper name, for instance) thus resurrected, as it were, by scholars for the new life.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, LT-2055 Vilnius, el.p. liaudies.kultura@llkc.lt; dainius@llti.lt
Gauta 2009-02-22, įteikta spaudai 2009-04-27
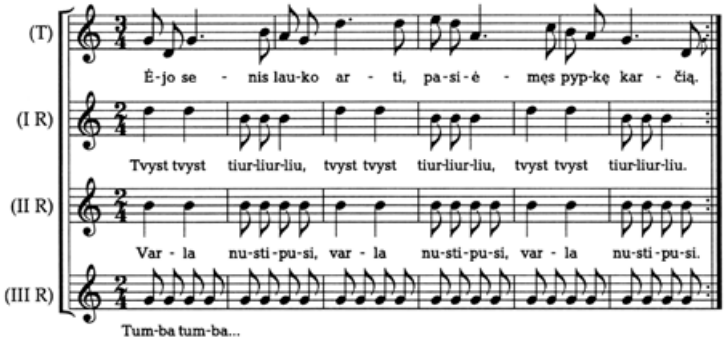
Refrenas *tumba*: kilmės ir pirminės prasmės problema

Daiva RAČIŪNAITĖ-VYČINIENĖ

Straipsnio objektas – liaudies dainos su refrenu tumba tumba*, iš pažiūros banalios, nevertos folkloro tyrėjų dėmesio. Tikslas – iškelti šio refreno kilmės bei prasmės lietuvių liaudies dainose problemą, palyginant jas ir su panašiomis kitų tautų dainomis. Metodai – istorinis tipologinis lyginamasis, analitinis aprašomasis, etnolingvistinis. Prielaidos: refreno žodis* tumba*, viena vertus, galėjo reikšti ką nors pūsta, stora (muzikoje – žemą, „storą“ garsą) – tai paaiškintų šio refreno apatinėje balso partijoje prasmę; kita vertus, jis galėjo būti susijęs su būgno skambesį imituojančia garsažodine žyminčia šaknimi* tum- *(plg.* bum-, bam-, bim-, dum-, dun- *ir pan.). Išvados: liaudies dainų refrenas* tumba *yra tarptautinis reiškinys, todėl turėtų būti kompleksiškai tiriamas įvairių šalių (ir sričių) specialistų. Kol kas manytina, kad į lietuvių (kaip ir kitų tautų) folklorą jis nežinomais keliais atklydo iš svetur kaip dainos instrumentinio pritarimo imitacija.*

Turbūt ne vienam iš mūsų teko dalyvauti kokiame nors dideliame žmonių susibūrime (vestuvėse, bendraklasių ar bendrakursių susitikime, giminės suvažiavime ar pan.) ir, pagautam bendros džiugios nuotaikos, drauge su visais smagiai traukti: *Ėjo senis lauko arti…* Dainuojant šią dainą, net ir „beklaūsiai“ nelieka nuošalėje: jie gali pritarti melodijai atlikdami labai nesudėtingą partiją – be paliovos kartodami refreną *tumba tumba*.

„Ėjo senis lauko arti“.

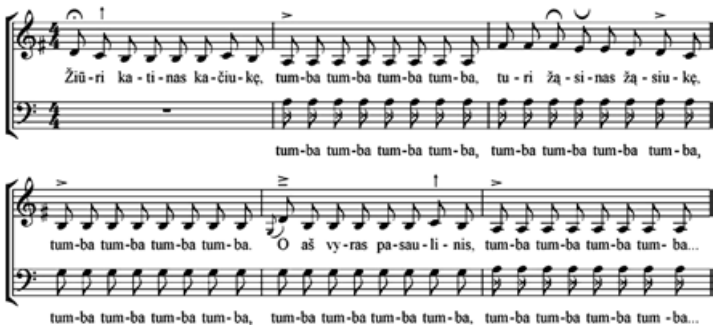

Pasibaigus linksmybėms, minėtą arba panašias dainas paprastai ilgam užmirštame, gal kas net gėdijasi, kad tokias menkavertes „dainuškas“ dainavo. Nenuostabu, kad jos visiškai nepatrauklios nei profesionaliems muzikantams, nei folkloro tyrėjams.

Vis dėlto lietuvių dainuojamojoje tradicijoje dainų su refrenais *tumba tumba*, *tumba tumba tumba drica*, *tumba rasa* ir panašiais (*čiumba čiumba čiumba dra*, *čiumba olia dria*, *tumdi tumdi tumdidi* ir kt.) nemaža. Noromis nenoromis jos atkreipia į save dėmesį, skatina pasidomėti jų kilme. Iš kaimo dainininkų komentarų matyti, kad dainos su minėtais refrenais dainuotos vaikų arba „per pasilinksminimus“, „darbuose“, „per Užgavėnes“, „puotose, krikštynose, vestuvėse“.
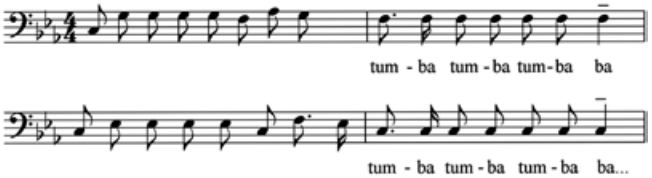
Paanalizavę gana daug panašių dainų, pastebime, kad jų muzikinė sankloda įvairi: dainos gali būti ir monofoninės, ir homofoninės. Minėti refrenai neretai skamba vienos iš teksto eilučių pabaigoje, ją praplėsdami arba sudarydami naują eilutę, pavyzdžiui:

„Žiūri katinas kačiukę“.
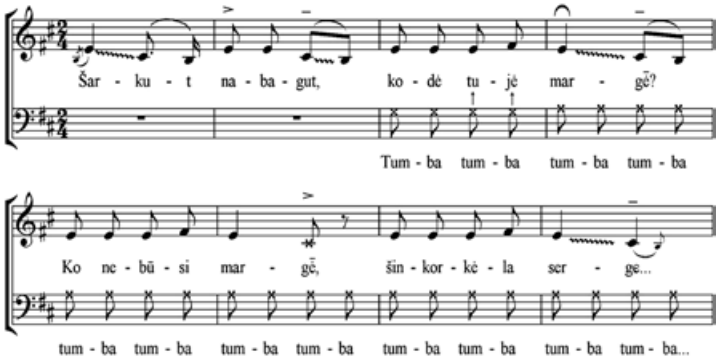

Beje, tokios pat struktūros ir žydų daina su refrenu *tumba tumba*.

Žydų daina.
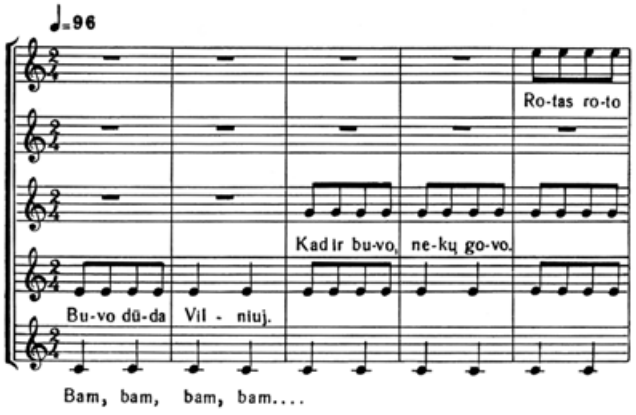

Kai kuriose daugiabalsėse lietuvių dainose nuolatiniu refreno *tumba* kartojimu (vienu ir tuo pačiu garsu) pagrįsta apatinė – burdoninė balso partija, *basso ostinato*.

„Šarkut nabagut“.

Instrumentinio pritarimo mėgdžiojimas. Galima būtų manyti, kad analogiškose dvibalsėse (arba daugiau balso partijų turinčiose) dainose garsažodžiais *tumba tumba* ar panašiais imituojamas instrumentinis pritarimas.[1] Ši mintis ne nauja – daugelio tautų vokalinėse tradicijose įvairūs garsažodiniai refrenai (arba pavieniai garsažodžiai) dažnai imituoja instrumentinį akompanavimą arba konkretaus instrumento garsą. Pavyzdžiui, kolektyvinėse sutartinėse refrenas *bim-bam*,[2] skambantis apatinėje – burdoninėje balso partijoje, matyt, imituoja varpus (beje, ir pats burdono terminas siejamas su varpu[3]):
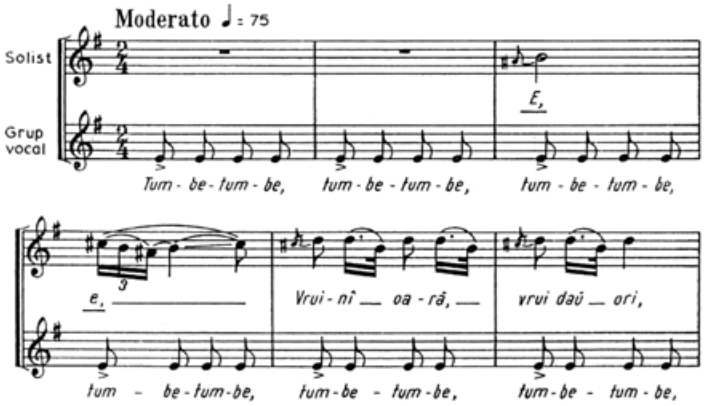
„Buvo dūda Vilniuj“.

Vaikų dainose refrenai *irla irla, irlirlita*; *tir lir lir*; *tirlita*; *tirlipt tirlipt*; *tili lili*; *dul dul*; *dil dil* ir pan. imituoja ožio rago arba dūdelės skambesį (LLD Vk, 339, 342–348, 706 ir kt.). Beje, ir tradicinėse sutartinėse yra garsažodžių, primenančių pučiamųjų instrumentų skambesį: *tititi tatato* arba *tūto tūto*[4] ir kt. Kai kurių giesmių prasminiuose tekstuose minimi ir patys instrumentai bei jų pūtimas: *Titity tatatoj,* / *Kas ti gražiai triūbijo?* / *Titity tatatoj,* / *Mūsų broliai triūbijo?*/ *Titity tatatoj,* / *Su kokiom triūbelėm?* / *Titity tatatoj,* / *Su variněm triūbelėm* (SlS, Nr. 484a); *Tūto, tūto,* / *Tūto valyjo.* / *Ei tūtyte, tūtavo,* / *Tūtavo valyjo.* / *Tūto, tūto,* / *Tūto valyjo*. / *Kas taip gražiai triūbavo*, / *Tūtavo valyjo?* (SlS, Nr. 1264). Noras giedamųjų sutartinių skambesį priartinti prie pučiamųjų instrumentų skambėjimo, matyt, buvo tam tikro garso idealo siekiamybė – tai liudija kai kurie senųjų sutartinių giedotojų pasisakymai: *labai gražu būdavo, kaip skudučiai*; *reikia, kad sutartinės skudučiuotųsi* ir pan.[5] Įdomu, kad ir archajiškiausiose mordvių dainose pasitaiko garsažodžių, panašių į minėtus sutartinių refrenus. Manoma, kad pastarieji – tai instrumentų skambesio pamėgdžiojimai, pavyzdžiui: *A truta, tuta, tpruta, tuta, ta*, / *Ai, dora, dora, dat*, / *Dara, dora, daradat*, / *Tuta, tuta, tuta, tuta*, / *Tuta, tuta, tuta, tuta!*[6]
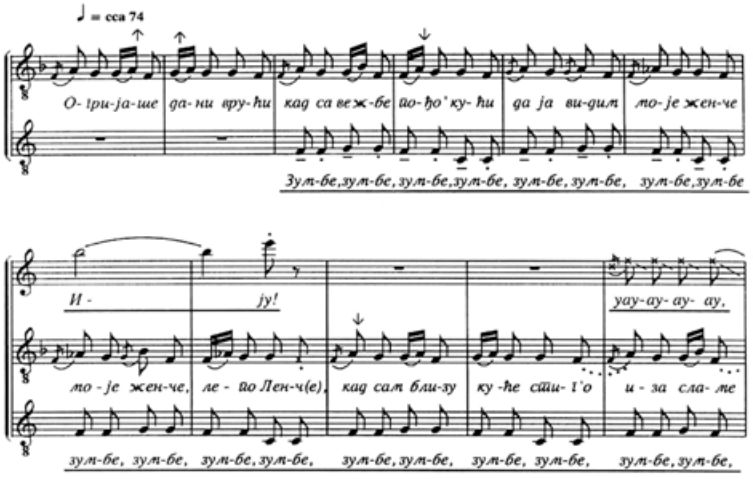
Analogai: *tumba*(*e*)/*zumba*(*e*). Grįžkime prie garsažodžio *tumba*, kuris, kiek mums žinoma, skamba ir kai kurių kitų tautų daugiabalsėse dainose. Štai burdoninė balso partija, pagrįsta refreno *tumbe-tumbe* kartojimu viena nata, būdinga aromunų, gramostenų etninės grupės, dainoms:[7]

Aromunų daina „Tumbe-tumbe“.

Įdomu, kad refrenais *zumbe* arba *zumba* (pagal skambesį panašiais į *tumbe* arba *tumba*) pagrįstos dainos Serbijoje ir Kroatijoje sudaro savitą dainų grupę, liaudyje vadinamą *zumba*. Kaip teigia šių dainų tyrėjai, jas dažniausiai dainuoja vyrai. Antai serbų humoristinė daina „Zumbe zumbe“ dainuojama distiliuojant rakiją („slyvinę“, slyvų degtinę), taip pat per puotas arba išgertuves švenčių bei talkų metu. Dainininkų grupė pritaria vedančiajam dainininkui vien tik onomatopėjiniais skiemenimis, kurie yra tarsi instrumentinio akompanimento imitavimas. Pavieniai dainininkai kartkartėmis dar imituoja gyvūnų balsus.[8]

Serbų daina „Zumbe zumbe“.

Kroatijoje gyvuojančioms *zumba*[9] dainoms, anot folklorininkų, būdingas erotinio turinio, dažnai nešvankus tekstas[10] (beje, panašiai traktuojamos ir kroatų *kumba* dainos[11]). Pavyzdžiui, vienoje iš zumba dainų „Ja posadih lubenice“ vulgarus tekstas „pridengiamas“ akompanuojant tradiciniu styginiu muzikos instrumentu *lijerica*, plojant ir dainuojant beprasmius skiemenis.[12]

Kyla klausimas, ar tarp lietuvių dainose skambančio refreno *tumba* ir čia paminėtų tautų panašių refrenų esama genetinio ryšio, ar tai tik visiškai atsitiktiniai žodžių sąskambiai? (Atkreipkime dėmesį ir į tai, kad panašios yra dainų su refrenais *tumba* bei *zumba* atlikimo aplinkybės: puota, išgertuvės ir pan.; panašios jos ir savo nešvankybėmis – tiesa, lietuvių dainoms su refrenu *tumba* jos nėra privalomos).

Žodžio *tumba* galimos prasmės. Lietuvių kalboje žodis *tùmba* (kaip ir tas pačias reikšmes turintis rusų *тумба*, mažybinis *тумбочка* RuLKŽ, 830) vartojamas kaip moteriškosios (reikšmėmis ‘rašomojo stalo spintelė’, ‘taburetė’, ‘uždara apvali arba kampuota minkšta kėdutė’ ir pan.) arba bendrosios giminės (‘kas mažas, storas, nerangus’) daiktavardis. Jis siejamas su lo. vulg. *tumba* ‘kapas’, kuris laikomas vediniu iš graikų *τύμβος* ‘kalva, ‘kapinių kalnelis’, ‘pilkapis’, ‘kapas’.[13]

Štai ang. *thumb* „nykštys“ yra giminiškas su lo. *tumēre* ‘būti sutinusiam’, ‘išsipūsti’, ‘pūstis’ ir kt. < ide. **tu-* / **tū-* / **teu-* ‘pūstis’, ‘tinti’, ‘tukti’; tuo tarpu ang. *tomb* per prancūzų kalbą atsirado iš to pat lo. *tumba* (plg. dar italų *tomba*, ispanų *tumba*), kuris galų gale yra tos pat šaknies su lo. *tumēre*; taigi visi šie žodžiai priklauso tam pačiam lizdui (čia dar ang. *tum* ‘pilviukas’, la. *tume* ‘apvalus, apkūnus’, *tumulis* ‘kamuolys, mutulas’, lie. *tumėti*, *tumulas*, *tukti* ir kt.).[14] Visi minėti žodžiai tad vienaip ar kitaip sueina į „tukimą, pūtimąsi, išsipūtimą“. Mus domina, ar gali būti koks nors ryšys tarp šios reikšmės ir garso pamėgdžiojimo. Be abejo, tai atskiras keblus teorinis klausimas, kurį vargu ar pavyks šiame straipsnyje iki galo išnarplioti, bet plg. „storas“ apie žemą garsą!

Refrenas *tumba* kaip kažkas „stora“ / „žema“. Prisiminus, kad minėtųjų aromunų kalba priklauso romanų kalbų Makedonijos rumunų dialektui (be to, čia esama ir kitų kalbų įtakų, kurias jie patyrė migracijų metu[15]), galima manyti, kad dainose skambančio refreno *tumbe-tumbe* reikšmė galėtų būti artima tos pačios šaknies žodžių, gyvuojančių ir kitose romanų kalbose, reikšmėms. Plg. isp. *tumba* (f) 1) ‘kapas’, ‘kapų rūsys’, ‘kripta’; 2) ‘katafalkas’; 3) ‘(karietos) viršus’; 5) Centrinėje Amerikoje ‘afrikietiškas būgnas’;[16] *tumbo* (m) Ekvadore ‘kryžiažiedės vaisius’ (IsRŽ, 884); taip pat plg. *tumbón* ‘tinginys, veltėdis, dykinėtojas, nepaslinkšis’ (IspLKŽ, 722) (prisiminkime lie. *tumba* reikšmę ‘storas, nerangus’). Remdamiesi kai kuriomis šių žodžių reikšmėmis, bandome kelti prielaidą, kad aromunų dainų refrenas *tumbe-tumbe* (kaip ir lietuvių *tumba-tumba*?) galėjo turėti sąsają su reikšme ‘kažkas stora, nepaslanku’ ar pan. (beje, šis refrenas, kaip minėta, skamba apatinėje – „storiausioje“ balso partijoje).

Kaip žinoma, muzikos srityje (ypač kalbant apie balso spalvą) apibūdinimai „storas“ / „žemas“ neretai vartojami kaip sinonimai. Plg. „storas“ (žodyne 4 reikšmė = žemas) balsas: *Oželiai, išgirdę, kad tai storas, ne motinos balsas, neįleido*; *Kai visa bažnyčia nutildavo, vargonininkas paleisdavo tyliu, dusliu, banguojančiu balsu gausti pačią storiausią vargonų dūdą* (V. Mykolaitis-Putinas); *Anys verkė stóru balsu*; *Storà gerklė, jau tu būsi parsišaldęs*; *Kad užbliovė – iš pačių storųjų* (labai storai); *Storai giedmi, storąjį, žemąjį balsą giedmi* ir kt.; „žemas“ balsas: *Ko dainuoji žemù balsu, imk aukščiau*; *Kokios gražios dainos buvo, natos žẽmos, iš pat širdies plaukė*; *Anys žemiaũ kalba, mes aukščiau* ir pan. Beje, būdvardžio *žemas* (kalbant apie balsą) sinonimas yra ir *tamsus*, kuris dar reiškia prk. ‘labai liūdnas, niūrus‘[17]: *Vaikštai tamsi kaip debesis*; *Kazytė nuo ano vakaro kaip apsiniaukė, tai ir vaikščiojo tamsi*; prk. ‘neaiškus, miglotas, nesuprantamas’: *Tame dalyke Lietuvos istorija yra didžiai tamsi* (S. Daukantas). Ryšys tarp šių žodžių reikšmių atsiskleidžia sugretinus jas su daiktavardžio la. *tume* ‘tumė’, kildinamo iš ide. šaknies **teu-*, reikšmėmis.

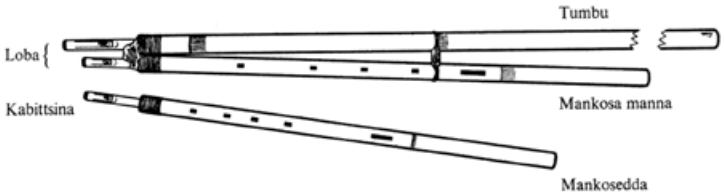
La. *tume*, tarm. *tuma*; lie. *tumė* ‘tirštas, blandus, glitus skystis, nuoviras’, taip pat *tumà* ‘masė’ – ide. šaknis **teu-*: *tū-* ‘brinkti, pampti’, išplėsta formantu *-m-*. Pirminio latvių veiksmažodžio būta **tumt* ‘tirštėti, tumėti, krešėti, tankėti‘, iš kurio iteratyvo *tumēt* ir kilęs daiktavardis *tume*. Plg. lie. *tumėti* ‘sutirštėti, susikoncentruoti’, *tumtas* ‘būrys, pulkas, aibė’, *tumulas* ‘minkštas kokios masės gabalas, kamuolys, gumulas; būrys; spiečius’, sen. indų *túmra-* ‘galingas, storas, didelis’, la. *tumāre* ‘tinti, būti išsipūtusiam’, *tumor* ‘auglys, navikas’, *tumulus* ‘kalva, kalnelis’ (LaEV, 1074).

Veiksmažodis la. **tumt* ‘tirštėti, tumėti; krešėti, tankėti’ turi homonimą *tumt* (dial.) ‘temti, brėkšti’ (plg. *tumsa* ‘tamsa’), ir kai kurie kiti žodžiai galėtų būti būtent jo vediniai. Plg. la. dial. *tumēt* ‘sutirštėti’ (apie debesis), ‘niauktis, debesuotis’. Reikšmė ‘sutirštėti’ galėjo susidaryti ir nuo ‘rūkti, migloti, apsitraukti rūku, ūkanoti’, tai tiesiogiai siejasi su ‘temti’ (*tumt*). Plg. dial. *tumulis* ‘kamuolys, mutulas’ (lie. *tumulas*, *tumulys* ‘dūmų, miglos kamuolys’) ir *tumuļoties* ‘apsiniaukti, apsiblausti’ (kita vertus, plg. panašių reikšmių la. *mutulis*) (Ten pat).

Aptarus šias reikšmes, galima kelti prielaidą, kad refrenas *tumba tumba* puikiai tiktų burdoninei („žemiausiai“, „storiausiai“, „tamsiausiai“) balso partijai „įgarsinti“.

Refrenas *tumba* kaip muzikos instrumentų (jų dalių) pavadinimas. Minėtą prielaidą apie refreno *tumba tumba* tinkamumą burdoninei balso partijai „įgarsinti“ galbūt padėtų pagrįsti ir kai kurių instrumentų (arba jų dalių) pavadinimai. Antai Sardinijos muzikos instrumentų launedų (*launeddas*) – liaudiškų trigubų klarnetų – didžiausia, burdoninė dūdelė vadinama *tumbu*.[18]

Sardinijos launedos.

Sardinijoje esama ir nepriklausomos, tiesiogiai su šiuo burdoniniu muzikos instrumentu nesusijusios, vyrų daugiabalsio burdoninio dainavimo tradicijos (Karlinger 1973, 20).

Įdomu, kad žodis *tumba* (bendrakilmis ar tik panašus?) muzikos instrumentams apibūdinti vartotas ir Indijoje. Antai VII a. Indijoje buvo žinoma lazdos citra su moliūgo rezonatoriais. „Mahabharatoje“ ji (drauge su bambuko fleita *vamśa*) minima kaip *tumba vīṇā*. Šiuo atveju *tumba* – tai moliūgas,[19] vėlgi „kažkas išsipūtusio“ (paprastai ši indiškų citrų rūšis vadinama tiesiog *vīṇā*).[20] Beje, *tumba* minima ir kai kurių kitų rūšių vinų aprašuose. Pavyzdžiui, sagar-vina apibūdinta kaip neornamentuotas, kuklus muzikos instrumentas su rezonansinėmis ertmėmis – „tumbomis“, padarytomis iš dviejų moliūgų ir sujungtomis išskaptuoto medžio vamzdžiu.[21]

Indų vina (groja Hindraj Divekar),
indų rudra-vina ir indų vičitra-vina.

Indijoje, Bangladeše ir Pakistane žinomas dar vienas styginis instrumentas, kurio pavadinimas susijęs su žodžiu *tumba*. Tai tumba ektara – tradicinis muzikos instrumentas (pažodžiui „vienastygis“: iš *ek-* ‘viena’ ir *tara-* ‘styga’). Juo grojo bardai ir menestreliai, keliaujantys iš Indijos. Ektaros galva (aptempta gyvūno oda) padaryta iš džiovinto moliūgo, medienos arba kokoso riešuto.[22]

Šiaurės Indijos ektara.

Žodis *tumba* susijęs ir su dar keletu kitų indų muzikos instrumentų, antai sitaru – styginiu gnaibomuoju instrumentu (praeityje – trijų stygų; pavadinimas iš persų *sehtar* = *seh* ‘trys’ + *tar* ‘stygos‘), evoliucionavusiu maždaug prieš 700 metų iš vinos. Viena iš pagrindinių sitaro dalių – *tumba*. Tai instrumento pagrindas, padarytas iš tuščiavidurio (išskobto) džiovinto moliūgo; jis yra pusrutulio formos, grojimo metu veikia kaip rezonatorius.[23] *Tumba* (vėlgi pagrindas iš moliūgo, veikiantis kaip rezonatorius) yra ir viena svarbiausių kito indų styginio muzikos instrumento – tanpuros dalių.[24] Tanpura (vadinama ir *tambura*, muzikos instrumentas, padarytas iš moliūgo *tumba*[25]) – tai apie 400 metų amžiaus akompanuojantis indų klasikinės muzikos instrumentas, kuriuo galima išgauti gilų, tamsų ir sodrų garsą, tebesitęsiantį muzikantui jau nustojus groti (pavadinimas mena improvizuojamos vokalinės arba instrumentinės muzikos frazės (*tan*) išpildymą, pilnumą (*pura*) ir pauzės po jos užpildymą.[26]

Šiaurės Indijos tanpura.

Koncertinė tanpura, arba tambura, manoma, evoliucionavo iš mažo styginio instrumento *tamburi*, paplitusio tarp keliaujančių elgetų (juo būdavo akompanuojama dainuojant). Tamburos sandara išliko tokia pati iki šių laikų. Jos garso dėžę sudaro didelis moliūgas (apie 90 cm skersmens). Instrumentas turi keturias metalines stygas, kuriomis skambinant pirštais, grojamas burdonas (melodija tambura negrojama).[27]

Manoma, kad tamburos raida galėjo prasidėti nuo kažkokio itin paprasto liaudiško burdoninio intrumento. Tačiau jokių tikslių duomenų, nei rašytinių, nei archeologinių, kaip teigia indų muzikologas B. Chaitanya Deva, nėra. Tyrinėtojas apgailestauja, kad daugeliu atveju muzikologinės studijos stokoja moksliško medžiagos aptarimo. Pavyzdžiui, tambura senuosiuose indų tekstuose yra nuolatos siejama su mitologiniais išminčiais *Tumburu* ir *Narada*. Tačiau net ir tuo atveju, jeigu jie būtų istoriniai asmenys, apie jų gyvenimus nieko tikro nežinoma. Atsižvelgiant į šių vardų ryšį su instrumento pavadinimu, vis dėlto galima būtų spėti, kad jo kilmė siekia „už žinomos istorijos ribų“ esančius laikus. Indų muzikologo manymu, instrumento pavadinimas, šiaip ar taip, susijęs su žodžiu *tumbi* ‘moliūgas’ (arba *tumbi phala* ‘moliūgo vaisius’). Dabartinė tamburos forma, anot jo, nusistovėjo maždaug XVI a., ir paskui tepakito stygų skaičius (padaugėjo) bei derinimo būdas.[28]

Čia norėtųsi trumpam sugrįžti prie minėtų asmenvardžių *Tumburu* ir *Narada* bei jų ryšio su tambura. Anot indų muzikos žinovo W. Kaufmano, Tumburu – tai dangiškieji muzikantai, minimi „Mahabharatoje" I.123.53 (Kaufman 1981, 24, 42, 164, 180). Kituose šaltiniuose teigiama, kad Tumburu – tai vieno iš gandharvų vardas.[29] Gandharvai – senovės indų mitologijoje pusdieviai. Jie sergi somą, kartais su juo tapatinami, „Rigvedoje" susiję su saule, kitąsyk priešiški Indrai. Gandharvai – tai dangiškųjų šokėjų (apsarų) vyrai, savo ruožtu – dainininkai ir muzikantai, linksminantys dievus per jų šventes ir puotas (muzika Indijoje ir vadinama „gandharvų menu"). Gandharvai ir atsiradę iš Brahmos šiam dainuojant.[30] *Nārada* senovės indų mitologijoje – dieviškas išminčius, laikomas kai kurių „Rigvedos" himnų autoriumi, dievų ir žmonių tarpininkas. Kai kuriose legendose Narada yra gandharvų vadas, išradęs pirmąjį styginį muzikos intrumentą – viną (Mitologijos enciklopedija, I, 369) (ši laikoma tamburos, ar tanpuros, provaizdžiu). Kaip matome, esama glaudaus ryšio tarp mitologinių personažų (dieviškų išminčių, pusdievių) ir seniausio styginio burdoninio muzikos instrumento. O jo esminė dalis ar net pagrindas visuomet – *tumba*, moliūgo rezonatorius.

Tumba – afrikietiškas būgnas

Vis dėlto *tumba* iš muzikos instrumentų – pirmiausia būgno pavadinimas. Kai kurie jo paminėjimai ir aprašai leidžia manyti, kad toks jo pavadinimas galėjo atsirasti dėl kelių priežasčių – 1) dėl savitos būgno formos, primenančios statinę (dvipusiai būgnai juodaodžių vergų buvo atsinešti į Lotynų Ameriką, kur jie įgavo dvejopą pavidalą: statinės *tumba* ir kūgio *conga*[31]), ir 2) dėl būgno dydžio.

Afrikietiškas būgnas tumba.

Manytina, kad antroji priežastis (bent jau vėlesniais laikas) būgno pavadinimui turėjusi gal net didesnės įtakos. *Tumba* (arba *tumbadora*) – didžiausias iš 3 charakteringų *conga* šeimos būgnų;[32] didesniame būgnų rinkinyje didžiausias būgnas vadinamas būtent *tumba* (tiesa, kartais būna dar didesnis už *tumba* būgnas, vadinamas *super-tumba*); mažiausias, aukščiausiai skambantis solo būgnas – *quinto*; tarp jų yra *conga* ir *segundo*. *Tumba* – tai kongiečių (jorubos genties) *makuta* būgno kubietiška versija (originalus pavidalas – statinės formos išskaptuota kaladė arba išskobtas medžio kamienas). *Tumbadora* – mažiau žinomas kubietiškų *conga* būgnų pavadinimas; tai statinės formos būgnas, mušamas ranka per ištemptą storą odą. Pagrindas padarytas iš kietmedžio statinės šulo. Tikėtina, kad pavadinimas kilo iš senesnio *tambor de conga*.[33]

Tumbadora.

Tumba francesa, pažodžiui „prancūziškasis būgnas" – ranka mušamas būgnas, į Kubą paplitęs per Haičio vergus, nuo XVIII a. vadintus prancūzais. Mūsų laikais *tumba francesa* išliko rytinėje šalies dalyje (Santjage, arba Santjago de Kuboje) ir Gvantanamyje, nors pasitaiko jų ir kai kur kitur.[34] Tradicinį *tumba francesa* būgnų rinkinį sudaro trys vienpusiai būgnai, vadinami tumbomis (pats didžiausias iš tumbų – *premier-tumba*, skambantis garsiausiai ir tamsiausiai, mažesnės tumbos – *bulá* ir *bulá-segőn*), *catá* ir *tambora* – vienpusis būgnas, mušamas ne ranka, bet mušekliu, skirtingai nei visi kiti rinkinio būgnai. Manoma, kad būgno pavadinimas *tumba*, kaip ir kiti panašiai skambantys, perimti iš bantų bei jiems artimų kultūrų.[35]

Paminėtinas ir panašiai skambantis būgno pavadinimas *tumbarinu* – sardų būgnas, aptrauktas šuns arba asilo oda; tai Gavojos bendruomenės instrumentas.

Taigi minėtų instrumentų arba jų dalių pavadinimai (priminsiu, kad sardų launedos turi burdoninę, stambiausią dūdelę *tumbu*, indų vina dėl moliūgo rezonatoriaus vadinama *tumba vīṇā*, būgnas vadinamas *tumba* dėl jo įspūdingo dydžio, formos ir pan.) lyg ir patvirtintų galimybę refreną *tumba* sieti su kažkuo „storu“ (tiek su „storu“, žemu garsu, tiek su atitinkamų instrumentų storomis, stambiomis dalimis). Dėmesio vertas būgnų *tumba* išorinis panašumas su statine. Statinė juk būdingai išsipūtusi, stambi – „stora“. Įdomu ir tai, kad ši statinė ir pati yra tiesiogiai susijusi su žemu, „storu“ balsu: gana prisiminti, kad statinė vadinama *bosu* (iš vok. *Faß*): LKŽ tai, viena vertus, *1 bõsas* ‘statinė; į ją telpantis kiekis’: *Supilk ruginius miltus į bosą*; *Výras kaip bosas* (labai storas); *Išsipūtus karvė kap bosas*; *Praleidėm boselį alaus*; *Buvo pilnas boseliukas mėsos*; prk. ‘dručkis, storulis’: *Kur anas tau bėgs, itokis boselis!* ir, antra vertus, *2 bõsas* ‘žemasis vyriškas balsas’: *Jo drūtas balsas, gali bosu dainuot*; ‘žemasis balsas muzikos kūrinyje’; ‘pučiamasis ar styginis instrumentas žemiausio balso’ ir pan. Beje, esama lietuvių kalboje ir tiesioginio ryšio tarp būgno ir pūsto indo: plg. *būgnas* reikšme ‘molinis pūstas indas, lekas’: *Būgnelio dugne bėra gazo*; *Savo midų į būgnalius sukošęs užkemšu* (S. Daukantas) ir pan. Taigi visos aptartos refreno *tumba* sąsajos puikiai atskleidžia burdoninės balso partijos – kurioje tas refrenas paprastai ir skamba – esmę.

Šioje vietoje norėčiau priminti įvairius žemiausios balso partijos pavadinimus:[36] lietuvių *ūžimas* (pirmoji veiksmažodžio *ūžti* reikšmė yra ‘išduoti žemą, pratisą garsą’), *tranavimas* (*tranuotojas* – ‘kas sunkiai gabena, velka’; *tranas* – ‘bimbiliuojantis, dūzgiantis, ūžiantis bičių patinėlis’) ir kt.; latvių burdono partijos atlikėja vadinama *vilcēja* ‘vilkikė, traukėja’, *dūcēja* ‘ūžiančioji, gaudžiančioji, zvimbiančioji’, *rūcēja* ‘bambėtoja, riaumotoja, maurotoja, dūzgėja’ (gal net ‘griaudžiančioji’). Jau minėta, kad muzikologinėje literatūroje apatinis tęsiamas garsas vadinamas burdonu, iš pranc. *bourdon* ‘kamanė’ (*fauxburdon* – tai ‘tranas’, *bourdonnement* – ‘bičių ir kt. dūzgimas, zvimbimas’, taip pat ‘neaiškus daugelio balsų ūžesys’ ir ‘ūžimas, spengimas ausyse’; *bourdonner* – ‘dūgzti, burgzti, gausti, ūžti’[37]). Beje, anglų k. burdoną žymintis terminas *drone*, be ‘zvimbimas, ūžimas’ bei ‘tranas’, reiškia ir (prk.) ‘veltėdis, dykaduonis’, panašiai vokiečių atitikmuo *Drohne* ‘tranas’ – irgi kartu (prk.) ‘veltėdis, dykaduonis’. Šiuo atžvilgiu pravartu prisiminti ispanų *tumbón*, pažodžiui – ‘tinginys, veltėdis, dykinėtojas’.[38]

Savo ruožtu su minėtuoju *Drohne* bendrašaknis vokiečių veiksmažodis *dröhnen* ‘dundėti, griausti’ (VLKŽ, 228) savo reikšmėmis yra artimas ispaniškajam *tumbo* ‘kratymas, trankymas’, ‘dundesys, griausmas, bildėjimas’ (pastarasis – vienos šaknies su minėtuoju *tumbón*) (IsLKŽ, 722). Čia kyla asociacija ir su jau aptartu refrenu *zumba*. Jau užsiminta, kad kroatų *zumba* – tai ‘skylamušis, pramuštuvas’ ir pan. O gal ir šis yra lotynų kalbos palikimas? Gal jo pirminės reikšmės galėtume ieškoti atitinkamuose romanų kalbų žodžiuose? Palyginkime ispanų *zumba* ‘tarškynė, barškalas’,[39] ‘sukutis (žaislas)’ (beje, dar vadinamas *ūžliu* arba *ūžle*), taip pat ‘pyla, dyža, mušimas’; portugalų ištiktuką *zumba* ‘brakšt, trinkt, taukšt, pokšt!’, ‘bambt, bumpt, pumt, būpt!’ (DPRŽ, 855); taip pat ispanų veiksmažodį *zumbar* ‘dūgzti, zvimbti, bimbti, birgzti, purpti, urgzti’ (tos pat reikšmės ir portugalų *zumbar*, *zumbir*[40]), taip pat ‘trenkti, smogti, duoti’ (IspLKŽ, 754); dar ispanų *zumbido* ‘dūzgimas, zvimbimas, burzgimas, urzgimas’ (ten pat, 754) bei artimų reikšmių portugalų *zumbido*, *zumbo* ‘dūzgimas, zvimbimas, burzgimas’, ‘skambesys, gaudesys, spengimas, gaudimas, gausmas’, ‘neaiškus, tolimas triukšmas’ (DPRŽ, 855). Pagal prasmę dar tiktų paminėti italų *zumare* ‘zirzimas’, albanų *zumarë* ‘rankų darbo liaudiškas klarnetas’ (tradiciškai naudojamas piemenų šiaurės Albanijoje, juo išgaunamas birbiantis garsas), vėlgi ispanų *zumbadera* ar *zumbadora* ‘ūkas, ūžlys’.[41]

Matyti, kad išvardytos žodžių reikšmės lyg ir pateisina refreno *zumba* pavartojimo aplinkybes: jis puikiai tinka apatinei (burdoninei) balso partijai „įgarsinti“ (beje, greta išvardytųjų tiktų ir lietuvių *zumba*, *zamba* ‘kas vis loja, plepa, plepys’, ‘plepalai, tauškalai’; *zambaliúoti* ‘burbėti, burnoti’; *zambatyti* ‘kalbėti, pliaukšti’, ‘prieštarauti, burbėti’).

Refreno *tumba* garsažodinė (onomatopėjinė) kilmė. Šiaip jau refreną *tumba* galima būtų laikyti garsažodžiu (plg. portugalų ištiktuką *tumba* ‘bambt, bumpt, pumt, būpt!’, ‘brakšt, trinkt, taukšt, pokšt!’, ‘barkšt, tarkšt, dzin, dzingt!’ (DPRŽ, 818) greta minėtojo *zumba*!). Garsažodinės kilmės esama įvairių rūšių būgnų pavadinimų, antai tamtamas iš hindi *tam-tam*, panašūs būgnai Šri Lankos sinhalų *tama-tama*, malajiečių *tong-tong*, indų dvipusis būgnas *tom-tom* ir kt.

(Pasaulio muzikos instrumentai, 146). Onomatopėjinės kilmės manoma esant ir finougrų marių dvipusio būgno pavadinimą *tumyr* ar *tiumyr*; juo, akompanuojant apeiginiams šokiams arba choriniam dainavimui, mušamos ostinatinės ritmo figūros (Бояркин 2004, 27).

Čia tiktų prisiminti ir afrikiečių būgnus *dunun*, *dundun* ir pan. Tai pagrindinis Vakarų Afrikos bosinių būgnų šeimos pavadinimas. Žinomos trys *dunun* rūšys: *kenkeni* (mažiausias), *sangban* (vidutinis) ir *doundounba* arba *dunumba*, *dununba* (didžiausias). Didžiausio būgno funkcija – stambios ritminės vertės natoms pridėti sodrumo, intensyvumo ir gilumo. Šie būgnai suteikia tvirtą ritminį ir melodinį pagrindą ranka mušamų būgnų ansambliui (vad. džembe).[42]

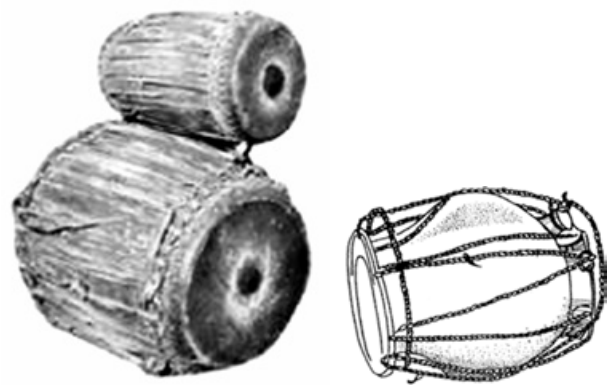
Būgnų *dundun* rinkinys.

Dunun ar *dundun* kartais painiojami su „kalbančiaisiais būgnais“ – būgnų šeima, priklausančia smėlio laikrodžio formos būgnų rūšiai Pietvakarių Nigerijoje ir joruba kalba vadinama labai panašiai – *dùndún* (didžiausias šios šeimos būgnas vadinamas *dun dun*, o mažiausias – *gan gan*).[43] *Dùndún* – tai dviejų membranų būgnas, imituojantis šnekamosios kalbos tonus bei slinktis ir turintis atitikmenų Rytų Afrikoje, Azijoje, Melanezijoje.[44]

Tokie garsažodiniai būgnų pavadinimai norom nenorom kelia asociacijas su lietuvių ištiktuku *dun dun*. Prisimintinas čia ir senovės indų būgnas *dundubhi*, itin išaukštintas „Atharvavedoje“: „O *dundubhi*, medžiapati (*vanaspati*; nes jis padarytas iš medžio), kurs mušamas šauki kaip didvyris. Tau garsiai dundant atmušamas priešų antpuolis, ir trokštantieji pergalės riaumoja tarsi liūtai…“.[45] Karo būgnas *dundubhi* minimas ir „Rigvedoje“, „Mahabharatoje“ bei kitur, laikomas griausmo dievo Indros ryku, pavadinamas „Indros kumščiu“, taip pat „dieviškuoju“ (*dēva dundubhi*) ir pan. (Kaufman 1981, 31–32, 72).

Indų būgnas *dundubhi*.

Čia reikia pridurti, kad lietuvių griausmo dievo Perkūno vienas iš gerai žinomų vardų yra *Dundulis*, t. y. kuris dunda, dundena[46] (beje, kita žodžio *dundulis* reikšmė LKŽ – tai ‘storulis, storpilvis’: *Tas dundulis tuoj vikst iš vežimo ir ritasi į pakalnę*; *Dundulis kalnas, geležinis arklas* [duona ir peilis]). Perkūnas, griaustinis griaudžia, trankosi, bilda, bubena, dudena panašiai kaip būgnas (plg. atitinkamus LKŽ pateikiamus pavyzdžius: *Išgirdom būgnus bildančius*; *Ūžė mokykla, klegėjo gatvė ir griaudėjo būgnas*; *Jau perkūnija bubena*; *Bubena būbnelis, skamba trimitas, budin bernytį* ir pan.). Panašiai perkūnas ir būgnas nusakomi lietuvių mįslėse.

Onomatopėjinės kilmės pavadinimų esama ir tarp styginių (burdoninių) muzikos instrumentų. Antai Indijoje, Santale (Oriso provincija) žinomas ritminis chordofonas, vadinamas *buang* (sudarytas iš bambukinio vamzdžio, rezonatoriaus ir virvės). Šokėjas, vienoje rankoje laikydamas bambukinį vamzdį, įtempia ir paleidžia virvę, išgaudamas ūžesį *būm būm*.[47] Kitas gerai žinomas onomatopėjinės kilmės pavadinimo burdoninis intrumentas – tai tuntunis (*tuntune*, *tuntunī* arba *tun tina*). Dainininkas laiko tuntunį rankoje ir timpčioja stygą smiliumi, išgaudamas bosinį garsą arba tam tikrą ritmo figūrą. Šis instrumentas žinomas tik pietų, centrinėje ir vakarų Indijoje, tai būdingas elgetų ir valkatų atributas.[48] Dar tiktų paminėti *tzetze* – primityvią vienastygę citrą, paplitusią Ugandoje (Pasaulio muzikos instrumentai, 34) ir vienastygį lanko smuiką *sese* arba *zeze*, paplitusį

Zaire, Kenijoje bei Tanzanijoje, kurio rezonansinė ertmė padaryta iš moliūgo arba išskobto medžio gabalo (Nketia 1991, 136).

Paminėtini ir įvairūs muzikinių lankų, paplitusių Afrikoje, pavadinimai, kurie, tyrinėtojų manymu, irgi yra garsažodinės kilmės. Antai *mbulumbumba*, *kambulumbumba*, *cimbulumbumbua*, *cipulumbumbua* ir pan. ngangelų (rytų Angola) dialektu vadinamas „muzikinis lankas su moliūgu“.[49] *Kambulumbumba* (mažybinė forma nuo *mbulumbumba*) – ir bantų genties vienastygio instrumento pavadinimas, o *ombumbumba* – vėlgi lankas su moliūgo rezonatoriumi (Kubik 1987, 185, 186, 189).

Be abejo, garsažodinės kilmės instrumentų pavadinimų esama kur kas daugiau. Tačiau grįžkime prie mūsų užduoties – paieškoti refreno *tumba* galimo ryšio su muzikos instrumentų sukeliamais garsais.

Mušamųjų / styginių muzikos instrumentų imitavimas. Minėta, kad viena iš žodžio *tumba* įvairiuose romanų kalbų bei muzikinių terminų žodynuose reikšmių – ‘afrikietiškas būgnas Centrinėje Amerikoje’, ‘afrokubiečių instrumentas’ ir pan.[50] Esama įvairių šių būgnų atmainų: *tumba francesa* (kaip minėta, Kuboje paplitę per juodaodžius vergus), *tumba vendu*, *tumbadora vendu* ir kt. (Kuboje jais grojama kartotinė ritmo struktūra vadinama *tumbaó*[51]).

Prisiminus, kad isp. *tumbo* – tai ‘kratymas, trankymas’, ‘dundesys, griausmas, bildėjimas’ (o *tumba* – tai ‘smūgis, trinksnis’ ir pan.: IsRŽ, 884), galima kelti prielaidą, jog dainose kartojamas *tumba-tumba* (*tumbe-tumbe*) galėjo būti skirtas mušamųjų instrumentų akompanimentui imituoti (čia gal tiktų prisiminti ir onomatopėjinės kilmės ang. *thump* ‘smarkus smūgis, duslus smūgio garsas’ ir pan.: ALŽ II, 238).

Šią prielaidą galbūt padėtų pagrįsti afro-kiurasao muzikos tradicija. Joje *tumba* reiškia afrikietiškos kilmės ritmo pavadinimą, taip pat kaip *seú* ir *tambú* (šie ritmai dažniausiai skambėdavo *muzik di zumbi* stiliuje).[52] Manoma, kad *tumba* tipo muzika yra ne naujųjų laikų ar europietiškos, bet afrikietiškos kilmės. Ji kildinama iš *tambú* (kartais vadinamų „Kiurasao bliuzais“, *Curaçao blues*), anksčiau dainuotų vergų (daugiausia moterų), paprastai akompanuojant *tambú* būgnu, kachu (karvės ragu) ir aganu (norago dalimi) arba *chapi* (kauptuko galva), kartu plojant (dažniausiai vien tik žiūrovėms moterims). Beteisiai vergai vietoje būgnų mušdavo *bastčl* – didelį ilgamoliūgį vandens statinėje. Juo akompanuodavo erotiniams šokiams, kurie būdavo labai nepadorūs (neatsitiktinai valdžia ir Romos katalikų bažnyčia reikalavo uždrausti šią praktiką).[53] Kiurasao saloje dainuojami tradiciniai *tumba* (terminas *tumba*, manoma, atėjęs iš XVII ispanų šokio) dainų tekstai esą gėdingi ir smerktini, todėl dainuojami ne visada.[54] Taigi afro-kiurasao muzikos tradicijoje galima įžvelgti tumbos raidą nuo *tumba* ritmo, kildinamo iš *tambú* stiliaus muzikos, kurią lydėdavo būgnas *tambú*, iki nepadorių *tumba* dainų, *tumb*a – nacionalinio gatvių eitynių muzikos stiliaus ir *Tumba* festivalių.

Vis dėlto neatmestina galimybė, kad minėtais refrenais *tumba*, *tumbe* ir pan. galėjo būti imituojami (palydimi?) ir kiti instrumentai, pavyzdžiui, styginiai. Nepaisant nusistovėjusios muzikos instrumentų klasifikacijos pagal garso išgavimo būdus į membranofonus (mušamuosius), chordofonus (styginius), idiofonus (saviskambius) ir kt., galima pastebėti, kad jų raidoje būta tam tikrų sąlyčio taškų. Tai matyti iš kai kurių instrumentų pavadinimų. Antai tambūras (it. *tamburo*, isp. *tambor*, pranc. *tambour* ir kt.) ‘būgnas’, ‘būgnelis (akompanuoti dūdelei, fleitai)’, be kita ko, yra ir ‘būgnelis su stygomis’; kildinamas jis iš persų *tabīra* ‘būgnas’,[55] galbūt veikiant arabų *tunbūr* ‘liutnia’ (plg. *tambura* – panašus į liutnią styginis instrumentas, kuriuo išgaunamas obertoninis burdonas, jau aptarta klasikinė Indijos burdoninė liutnia). Žodis *tambur* per arabų kalbą, daugumos tyrinėtojų manymu, yra atėjęs iš šumerų *pantur* – ‘pusrutulio formos ilgakaklis styginis instrumentas’. Kitų manymu, jis kilęs iš žodžių, reiškiančių mušamuosius instrumentus (*tabla*, *tabl*, *tabil*, *tabul* ir kt.); pastarieji turėtų būti labai seni. Tam čia minimas ir kažkoks hetitų styginis instrumentas *tibula*; veikiausiai tai būta ilgakaklio styginio instrumento, naudoto, sprendžiant iš hetitų tekstų, rečituojamiems žodžiams ir šokiams palydėti. Tyrinėtojai yra vieningos nuomonės, kad šio instrumento šaknys siekia šumerų laikus. Vėliau žodis *tambur* imtas vartoti Irane ir Vidurinėje Azijoje – juo vadintas kriaušės formos ilgakaklis instrumentas, labai panašus į *baglama*. Tam tikri instrumentai, kuriais šiandien grojama Turkijoje ir Azijoje, irgi *tambura*, *dombra* ir pan.[56]

Tambūrinas – tai didelis cilindrinis dvipusis būgnas (jo korpuso aukštis siekia metrą, pasirodė Provanse XI a.); kita tambūrinų rūšis – reguliuojamo garso aukščio (įtempiant virves, jungiančias membranas);[57] plg. Prancūzijoje žinomą liaudies instrumentą *tambourin de Béarn* – styginį „būgną“ su žarnų stygomis, mušamą lazdele.[58]

Andy's Richardsas groja dūdele ir *Tamborin de Béarn* (Philo Day nuotrauka).

Dėl ryšio tarp styginių ir mušamųjų instrumentų pavadinimų dar plg. *tar* 'persų kilmės dvikaklė liutnia' ir *tar* 'būgnas' ('egiptiečių didelis rėminis būgnas' arba 'tambūrinas').[59]

Glaudų ryšį tarp skirtingų klasių instrumentų (nors veikiau, matyt, tarp jais išgaunamų panašių garsų) rodo ir dambrelio, arba ideofono, pavadinimai įvairių tautų tradicijose. Daugelyje tautų jis vadinamas vabzdžių vardais: antai čiuvašų *varam-tuna* 'uodas'; estų *parmupill* 'kamanė'; Altajuje ir Kirgizijoje – *komuz* ir *komys* 'vabalas, karkvabalis, kirminas' ir pan. (Галайская 1973: 331) (plg. aukščiau minėtas panašias burdono termino sąsajas). Čiukčiai ir koriakai dambrelį vadina *vanni jajar* ir *vanni jajaj* 'dantų būgnas', o tiurkų kalbose dambrelio pavadinimai *komuz*, *kobuz*, *kobyz*, *kavys*, *chomys*, *komos* ir kt. reiškia 'styginį muzikos instrumentą' (ten pat, 332). Altajiečiai (chakasai, šorcai, tuviai) dambrelį dažniausia vadina *temir-komus*, vis dėlto žinomi ir tokie pavadinimai kaip *komos* ir *kobys-tiuniur*, t. y. 'muzikinis būgnas' (ten pat, 343). Selkupai dambrelį vadina *pynyr* 'ūžlys', nuo veiksmažodžio *pynyrko* 'ūžti' (anksčiau tai buvo moterų šamanių, kurioms buvo nevalia turėti būgno, instrumentas); nencai atitinkamai – *vyvko* 'ūžlys' (nuo veiksmažodžio *vyvarc* 'ūžti') (ten pat, 347). Tautų, priklausančių tungusų-mandžiurų kalbos grupei, dambrelių pavadinimams būdingos šaknys *ken-*, *kon-*, *kan-*, reiškiančios 'garsą', 'mušimą per tuščiavidurį daiktą' (ten pat, 348). Matome, kad vieno ir to paties instrumento – dambrelio pavadinimai skirtingose tautose semantiškai yra susiję su zirzimu, ūžimu, garsu, mušimu per tuščiavidurį daiktą, būgnu, styginiu instrumentu ir kt.

Matyt, kadaise daugelis archajiniais muzikos instrumentais išgaunamų ritmizuotų garsų galėjo atlikėjams ir klausytojams kelti panašias asociacijas,[60] o skirtingus pačių instrumentų pavadinimus ar apibūdinimus ('būgnas', 'ūžlys', 'styginis instrumentas' ir pan.), matyt, lėmė vietinės instrumentinės muzikos tradicijos.

Po šio nedidelio nuklydimo vėl grįžkime prie refreno *tumba*, kuris, matyt, galėjo imituoti / lydėti įvairiais muzikos instrumentais (mušamaisiais arba styginiais) išgaunamus garsus. Pastebėjome, kad refrenų *tumba*, *zumba, humba*[61] ir pan. pirmieji skiemenys įvairių tautų dainose vartojami akcentuotajai (stipriajai) takto daliai pabrėžti, išryškinti (melodijų transkripcijose pirmasis minėtų refrenų skiemuo neretai žymimas specialiu muzikinio akcento ženklu >). Be to, neretai dainos, turinčios minėtus refrenus, yra palydimos įvairių pašalinių (muzikinių ir nemuzikinių) garsų: šūksnių, plojimų, švilpimo, beldimo į stalą arba grojimo kokiu nors muzikos instrumentu, pavyzdžiui, kroatų *lijerica* (bet apie tai – vėliau).

Atkreipkime dėmesį į tai, kad mus dominantys refrenai *tum-ba*, *zum-ba* ir pan. yra dviskiemeniai: pirmasis jų skiemuo akcentuotas, antrasis – ne. Taigi nuolatinis minėtų refrenų kartojimas sudaro nepertraukiamą akcentuotų ir neakcentuotų skiemenų grandinę. Estų muzikologė Ingrid Rüütel pastebėjo, jog panašiais darybos principais – dviejų garsų (aukštesnio akcentuoto ir žemesnio neakcentuoto) priešpriešinimu – remiasi seniausių, ikiruninės kilmės vaikų ir grandininių dainų melodijos (Рюйтелъ 1994, 10–11). Lietuvių eilėdaros žinovas Leonardas Sauka, atkreipęs dėmesį į silabinei toninei eilėdarai būdingą akcentų kaitą piemenų, vaikų bei humoristinėse dainose, ieškojo veiksnių, skatinusių šias chorėjo ritmines tendencijas. Anot tautosakininko, katalizatoriaus vaidmenį galėjo atlikti „ryškiais akcentais pasižyminčios muzikinio ritmo formulės. Savo ruožtu abiejų sferų – kalbos ir muzikos – ritmą galėjo veikti simultatinis kinetinis ritmas, pavyzdžiui, elementarus lopšio supimo, vaiko šokdinimo, lingavimo ir panašūs reguliarūs judesiai" (Sauka, 1978, 64).

Mes pridurtume, jog griežtas ritmas bei nuolatinė akcentuotų ir neakcentuotų skiemenų kaita būdinga ir įvairių tautų muzikos instrumentų pamėgdžiojimams, antai lietuvių: *Mi-ke bro-li, tan-cu tan-cu*, / *Mi-ke bro-li, tan-cu tan-cu* – kanklės (LTt V, Nr. 8523); *Či-ru či-ru, duok pi-pi-rų*, / *Kad ne-duo-si, ne-či-ruo-siu*, / *O kad duo-si, pa-či-ruo-siu* – smuikas (LTt V, Nr. 8525); baltarusių: *Chlie-ba chva-cicj da ka-liad*, / *Chlie-ba chva-cicj da ka-liad* – I smuikas; *Mo-ža chva-cicj, mo-ža nie*, / *Mo-ža chva-cicj, mo-ža nie* – II smuikas (Назина, 1982, 108). Galima manyti, jog tokiu motoriniu skiemenavimu bandyta perteikti ne tik instrumentinės muzikos ypatumus, bet ir paties muzikanto judesius, susijusius su stryko braukymo per stygas arba stygų „kabinimo“ pirštais motorika ir kt.[62]

Panašius reiškinius analizavęs etnomuzikologijos klasikas Curtas Sachsas teigė, kad pirmasis instrumentinės muzikos efektas buvo dviejų garsų sujungimas, po to – jų skambesio sukontrastinimas ir galiausiai – sudėjimas tam tikra seka. Identiškas procesas būdingas kalbos raidai (lingvistikoje tai vadinama reduplikacija: lo. *reduplicatio* ‘sudvigubinimas’ – žodžio ar jo dalies pakartojimas, sudvejinimas). Vaikų kalboje – tai primityvūs *tė-tė*, *ma-ma*, *tam-tam* (plg. minėtus būgnų pavadinimus) ir pan. Tokiose porose dvi silabos išsiskiria į stipriąją ir silpnąją, be to, dažnai skiriasi balsės: *ding-dong*, *sing-song*, *tik-tak* (čia galime prisiminti lietuvių kolektyvinėse sutartinėse pasitaikančią vokalo partiją, pagrįstą nuolatiniu *bim-bam* kartojimu bei tą patį *bim-bam* varpų pamėgdžiojimuose). Analogiškas rezultatas, anot C. Sachso, gaunamas greitai mušant du skirtingo dydžio vamzdžius: vieno instrumento šviesus skambesys kontrastuoja su kito tamsesniu (Sachs, 1975, 48). Taigi akivaizdu, kad kalbos ir muzikos ritmą veikė bendri psichologiniai, arba psichofiziologiniai, dėsningumai (plačiau žr.: Račiūnaitė-Vyčinienė 2000). Tad ar negalėtume daryti prielaidos, kad refrenas *tumba* nebūtinai turi reikšti kažką konkretaus – t. y. būti susijęs su kažkokia ide. šaknimi **tu-* / **tū-* / **teu-*, menančia ‘išsipūtimą, storumą’ ar pan.? Galbūt jis sudarytas „atsitiktinai“, remiantis bendru dviejų garsų (skiemenų) supriešinimo principu? Kita vertus, ir būtent ‘pūtimąsi’ reiškiantis žodis, kaip kad ang. *swell*, gali tapti muzikos terminu, žyminčiu ‘laipsnišką stiprėjimą ir silpnėjimą’. Tai lyg ir primena galimą refreno *tum-ba* darybos principą – dviejų skiemenų supriešinimą: pirmasis skiemuo akcentuotas („įtemptas“), antrasis – neakcentuotas („atpalaiduotas“). Šioje vietoje tiktų prisiminti Artimųjų Rytų būgnų mušimo tradiciją. Grojantysis mušdavo pirštais arba per būgno membranos vidurį, arba pagal kraštus, arba tarp šių membranos vietų, priklausomai nuo to, kokį garsą pagal pasirinktą trijų lygių skalę, gyvavusią arabų muzikoje (*tum* – garsiai, *kà* – tyliai, *tak* – vidutiniškai), norėjo išgauti (Sachs 1975, 264). Taigi, supriešinę garsų ir tylų (arba vidutinišką) mušėjo smūgius ir išreiškę juos atitinkamais žodžiais, gautume skiemengarsius *tum-kà* arba *tum-tak*.

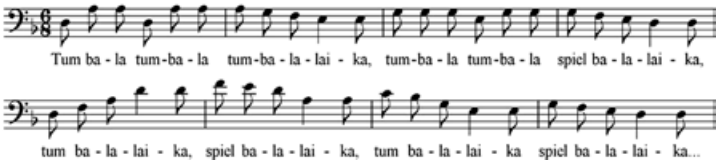
Plg. daiktavardžio *timpa* ‘guminė juostelė’, ‘guminė žarnelė’, ‘svaidyklė’, ‘sausgyslė’, ‘(šaudomojo lanko) templė’ vartojimą šnekamojoje kalboje, išskaidant jį į dviskiemenį *tim-pa* (tarsi imituojant gumos įtempimą / paleidimą);[63] plg. ištiktuką *timpt* ‘trukt, pešt’ (silpnesniam truktelėjimui žymėti): *Aš jį už skverno timpt!*; kartojant nusakomas nestiprus tampymas, trūkčiojimas, traukymas: *Arkliai tik timpt timpt – ir nė iš vietos*; jį kartojant taip pat nusakomas mušimas: *Jei sugurysi, tai bus per šikniukę timpt timpt*; plg. *timpt tampt* spazmiškam trūkčiojimui nusakyti: *Dešiniąją koją teip kaip zvanyte zvanijo – teip timpt tampt* (LKŽ).

Manyčiau, dabar pats metas perspėti, kad šiuo straipsniu jokiais būdais nepretenduojame į detalią kalbinę ir instrumentologinę analizę. Čia tik bandoma atkreipti dėmesį į galimus žodžių, susijusių su tam tikru muzikinio garso išgavimu, tarpusavio ryšius (būgno mušimas, stygų braukimas stryku ar „kabinimas“ pirštais ir pan.; plg. aukščiau apie kai kurių mušamųjų ir styginių instrumentų pavadinimų sąsajas, kaip kad *tambūras / tambura* ir kt.). Įvairiose kalbose ryškiai akcentuotą garsą paprastai žymi panašūs kirčiuoti skiemenys: *tum-*(*dum-*[64]), *tun-*(*dun-*),[65] *tam-*, *tom-*, taip pat *bum-*,[66] *bam-*[67] (*ban-*[68]) ir pan. Suprantama, kad liaudies dainose jie tampa įvairių refrenų darybos pagrindu, o kartu – ir instrumentinio akompanimento (visų pirma – būgno?) imitacijomis (beveik neabejotina, kad būgno garsą imituoja refrenas *bung bunga da*;[69] plg. la. *bunga*, vo. *Bunga* ‘būgnas’, lie. posakį *bungas mušti* – LKŽ). Lietuvių dainose refrenų, turinčių šaknį *tum-*, yra ir daugiau: *tum-di tum-di tum-didi*;[70] *tum-ta dritata*; *tumba (d)rylia ocha*; *tumba rasa*.[71]

Beje, viename iš refrenų (*tum-bala tum-bala tum-balalaika*), pasitaikančių daugelyje tautų paplitusiose žydų dainose, minimas dar vienas muzikos instrumentas – balalaika (rusų trikampis styginis instrumentas (pavadinimas gali būti kilme susijęs su ru. *балаболить*, *балакать* ‘plepėti, taukšti niekus’[72]). Manoma, kad „Tumbalalaika“ – Rusijos arba Lenkijos žydų folklorinė meilės daina, dainuota jidiš kalba,[73] o Lietuva juk – nuo

seno Rusijos ir Lenkijos kaimynystėje. Štai „Tumbala tumbala“:[74]

Žydų daina „Tumbalalaika“.

Įdomu, kad lietuvių liaudies dainose garsažodžiu *bala* (drauge su kitais neaiškios kilmės garsažodžiais) tarsi imituojama „čigonų“ arba kitų svetimtaučių kalba,[75] pavyzdžiui: *Vič bala čium bala, aka čiuka čium bala* (LLD V, 322). Tačiau šiuo atveju mums ne tiek rūpi, ką galėtų reikšti garsažodis *bala* ir kokia yra žodžio *balalaika* kilmė, kiek tas svarbus faktas, kad minėtame kelių žodžių junginyje garsažodis, pagrįstas šaknimi *tum-* (arba atskiras skiemuo *tum*), atlieka muzikinių akcentų išryškintojo vaidmenį.[76] O šis vaidmuo dažniausiai siejamas su mušamaisiais instrumentais (čia galime trumpam prisiminti keletą tradicinio kūlimo apibūdinimų: „Buvo kuliama keturiese pagal ritmą: *Pats su pa-te, šou su ka-te*. Su žodžiu *šou* du stipresni vyrai pakaitomis spragilais smūgiuodavo kuo stipriau. Šitoks smūgiavimas, takto paįvairinimas, tarsi būgnas orkestre pagyvindavo kūlimo dinamiką, kūlėjams duodavo energijos“ (Jablonskis 1993, 115; išskirta mano – D. R.-V.); „Nuotaikai pakelti ir ritmui išlaikyti būdavo dainuojamos nesudėtingos, beveik be melodijos dainelės. Tai lyg ir melodeklamacijos, akompanuojant mušamiesiems instrumentams“ (Statkevičius 1992, 21; išskirta mano – D. R.-V.). Beje, panašią funkciją kolektyvinėje skudučiavimo tradicijoje atlikdavo žemieji skudučiai (vadinti *ūkais* arba *kuldukais*), pabrėžiantys stipriąsias takto dalis: pasak skudučiuotojo Krisiaus Dagio (1862–1933), *kuldukai – kaip bubinas primušdavo* (Paliulis 1985, 112; išskirta mano – D. R.-V.).

Be abejo, ritminio akcento paryškinimo funkciją, kaip minėta, galėjo atlikti ne tik mušamieji, bet ir kiti muzikos instrumentai, antai įvairūs styginiai: lankai (pavyzdžiui, bumbasas[77]), liutnios (gnaibomieji bei strykiniai instrumentai), įvairios citros ir kt. Matyt, ir jais atliekamus muzikinius akcentus įvairių tautų vokalinėse (arba vokalinėse-instrumentinėse) tradicijose galėjo išreikšti panašūs skiemenys: *tum-*, *bum-*, *čium-* ir kt. – taip manyti leistų minėtas refrenas *tumbalalaika*. Tokią prielaidą paremia ir praktinė patirtis: antai trijų dalių metro melodijas neretai „palaikome“ niūniuodami *um-pa-pa*, *um-ta-ta* ir pan.; o banalias dviejų dalių metro melodijas, nesvarbu, kokiais instrumentais jos būtų atliekamos, visuotinai vadiname „bumčikais“ – nuo dviskiemenio garsažodžio *bum-čik* (šis sudarytas taip pat kaip *tum-ba* ir kt.: pirmasis skiemuo kirčiuotas, antrasis – ne).

Vis dėlto neduoda ramybės klausimas, kam dainose reikalingas toks „instrumentinis“ palydėjimas – savotiškas mušamųjų (arba kitokių) instrumentų imitavimas? Ar tai tik priemonė akcentuotai ritmikai išryškinti? O gal – būdas tam tikram sodriam fonui, kuriame laisvai „liejasi“ pirmojo balso (solo) melodija, sudaryti? Sudėtinga vienareikšmiai atsakyti. Šiaip ar taip, Lietuvoje užrašyta nemažai dainų, kurios buvo dainuojamos per vestuves (taip pat ir per kitas vaišes arba didesnius žmonių susibūrimus), visiems sėdint už stalo ir kumščiais arba stalo įrankiais (pvz., šaukštais) mušant į stalą. Toks atlikimo būdas neabejotinai suteikdavo visiems dalyvaujantiems smagumo ir bendrumo jausmą. Galimas dalykas, kadaise tokio mušimo, beldimo į stalą prasmė buvo ritualinė ar maginė – pavyzdžiui, norint apsaugoti jaunuosius bei kitus vestuvių dalyvius nuo piktų jėgų (belsdami į stalą dainuodavo vestuvių persirengėliai – tariami „jaunieji“ ir jų „palyda“, sutikdami atvykstantį tikrąjį jaunųjų pulką). Ilgainiui jis tapo tiesiog linksmo, „trankaus“ dainavimo dideliame žmonių būryje pagalbine priemone.[78] Tikėtina, kad tam pat tikslui tarnauja ir mušimą atstojantis refrenas *tumba* bei jam artimi garsažodžiai (prisiminkime serbų ir kroatų dainas *zumba*, dainuojamas išgertuvių, švenčių metu greta ispanų *zumba* ‘pėrimas, mušimas’, *zumbar* ‘trenkti, smogti, duoti, mušti’ ir pan.).

Vis dėlto įmanoma, kad refrenų *tumba*, *zumba*[79] ir pan. ryšys su nešvankiais, vulgariais tekstais taip pat nėra atsitiktinis (plg. ispanų *zumbar* antrą reikšmę ‘pajuokti, šaipytis, tyčiotis’: IspLKŽ, 754). Matyt, tai galima užuomina į erotinę simboliką, kurios apstu vestuvių papročiuose bei dainose. Šioje vietoje galime prisiminti ir minėtas Kiurasao salos *tumba* dainas, išsiskiriančias ypač nešvankiais tekstais. (Trumpam sugrįžtant prie refreno *tumba tumba* numanomo ryšio su storumu, galbūt derėtų prisiminti, kad *storas*, be kita ko, – tai ir ‘šiurkštus, stačiokiškas’: *Tu jau storai ūtariji* (blevyzgoji), *kap Matas kamaroj*; dar dažniau nešvankumui, nepadorumui apibūdinti lietuvių kalboje vartojamas sinonimas *riebus*, turintis, beje, ir reikšmes ‘nutukęs’, ‘nusipenėjęs’, ‘apkūnus’, ‘apvalus’, ‘įsiganęs’: *Vienas už kitą riebesniais žodžiais plūdo kunigą* (P. Cvirka); *Labai riebiai kalbi – nors ausis užsikišk* ir pan. – LKŽ).

Įmanoma, jog kadaise *tumba* ir panašūs refrenai galėjo skambėti ir drauge su būgno mušimu, apeiginės lazdos beldimu ar kokiu garsą sukeliančiu judesiu – treptelėjimu, pliaukštelėjimu ir pan. Tokių instrumentinio ir vokalinio atlikimo simbiozės reliktų dar ir dabar esama kai kuriose dainose: jos pabaigiamos kokiu nors garsažodžiu, pavyzdžiui, *tram*, palydimu garsaus treptelėjimo.[80]

Narpliojant pritarimo dainoms mušamaisiais (arba burdoniniais ir kt. panašiais akompanuojančiais styginiais) instrumentais klausimą, kyla noras sugrįžti prie paties būgno (tarm. *būbno*, *būbino* iš sl. **buben*) pavadinimo kilmės. Sl. **buben* šiaip jau yra giminiškas su lie. *bambėti*, *bambti*, taip pat *bimbilas* 'aklys', la. *bambals*, *bambuls* 'vabalas', toliau gr. *bambos* 'žemas garsas', sen. indų *bambharas* 'bitė' (pagal: Vyčinas 2001, 157). Beje, lie. *bambalas* – tai tas pats 'bimbalas', bet dar ir 'laukinė bitė, samanė (*Apis silvestris*)', 'karkvabalis (*Melolontha melolontha*)', 'mėšlinis vabalas (*Geotrupes stercorarius*)', o perkeltine reikšme – 'varpas', 'varpo šerdis, klebetas' (LKŽ). Taigi, viena vertus, slavų (o per juos ir lietuvių) būgno pavadinimas yra susijęs su žemu garsu, vabzdžių birbimu (ar net pačių vabzdžių pavadinimais), monotonišku bambėjimu, burbėjimu, plepėjimu, niekų tauškimu ir pan. (plg. aukščiau minėtas panašias burdono, žemiausios instrumento arba balso partijos, reikšmes). Plg. *bùbinas* (< brus. *бубен*) reikšmes 'armonikos ar vargonų storasis balsas, bosas' (*Tų armonijų vienas bùbinas yra pagedęs*) ir, kita vertus, 'bičių tranas' (čia prisimintinas *bubilas* 'storulis', 'didelis storas žmogus' ir medaus, bičių dievybė *Bubilas* ar *Babilas*, kurie šiaip jau irgi gali būti slavizmai). Algirdo Juliaus Greimo įžvalgomis, dievas Bubilas atitinka *trano* poziciją bičių pasaulyje, pasireiškia *būbavimu* ir pasižymi storumu, storu liemeniu arba pilvu (Greimas 1990, 270–271). Būgno ryšį su žemu garsu (baubimu, ūžimu ir pan.) rodo ir mįslės: *Girioj kirstas, mieste dirbtas, eina keliu baubdamas* (Baltrėnienė 1980, 57); *Suraizgiots sumazgiots eina keliu baubdamas* (Grigas 1970, 144) ir kt. Beje, svarbu tai, kad būgnu galima išgauti garsą ne tik mušant per membraną, bet ir trinant ją pirštu (barabano virtuozas Pranas Mikulėnas iš Aleksandravėlės pasakojo: *Kai varinėdavom nykščiu „aštunkę", tai, būdavo, tik ūžia... Dar ištrindavom kanifolija, kad garsiau būtų* – užr. E. Vyčinas ir D. Vyčinienė 1998 m.) arba delnu. Trinamos būgno odos garsas iš tikrųjų primena ūžimą, zvimbimą, baubimą ir pan. – anot kaimo muzikantų, būgnas *staugia ant viso kaimo* (ten pat).[81]

Be to, ir savo forma būgnas asocijuojasi su kažkuo „išsipūtusiu", „storu", „apvaliu". Antai katilas-būgnas (vad. litaurai) vokiškai vadinamas *Pauke*, o šis pavadinimas kilęs iš *Bauch* 'pilvas'. La. *bunga*, vo. *Bunga*, manoma, kilęs iš vokiečių aukštaičių *Bungo* 'gumbas' (pagal: Vyčinas 2001, 157). Skr. *bhambhā* – tai 'katilo formos būgnas' (Kaufman 1981, 32, 72). Bet plg. lie. *bámba* 'duobelė pilvo viduryje (*umbilicus*)' ar šiaip 'koks pasipūtimas, bumbulas' (*Žiūrėk, kokia bamba ant ano medžio*), taip pat, be kita ko, 'smuiko gale bumbuliukas, už kurio rišamas stygų laikiklis' (*Prie bambos trūko žarna*); dar plg. *bambà* 'bambėtojas, niurzga' (*Tai merga bamba: bamba ir bamba kur eidama*). Taip pat plg. *bambalas* reikšmes 'mažas ar paaugęs, ppr. riebus vaikas, bamblys, rubuilis' (*Jau toks bambalas, o da vis papkį čiulpia*); 'mažas ir drūtas žmogus, dručkis'; prk. 'spuogas' (*Sutinstu tokiais bambalais*). Dar plg. *bumbulas* 'didelis mazgas, gurgulas' (*Ant virvės galo bumbulas*); šiaip 'koks apskritas daiktas, burbuolė, gumbas' (*Ant [bažnyčios] bonios smaigalio toks bumbulas*); 'vandens burbulas' ir kt. (LKŽ).

Minėti ar jiems artimi žodžiai užtinkami viename lietuvių liaudies dainų tipų – „Augo miške medelis" (daugiausia variantų užrašyta Žemaitijoje).[82] Kai kuriuose šio tipo variantuose minimas *būgnas*, kituose vietoje jo – paslaptingi „objektai": *bumbas*, *bumbuls*, *bum(a)s*, *būmas*, *b(u)omas*, *bamba* ir pan. Galbūt visi jie yra savotiški būgno atitikmenys, vienaip ar kitaip susiję su storumu, išsipūtimu, apvalumu (*bumbas*, *bumbulas*, *bamba*), nerangumu, nepaslankumu ir pan. Nors kai kurie iš jų gali būti iškraipyti, užrašytojų blogai nugirsti žodžiai ar skoliniai, pavyzdžiui: lie. *bómas*, *buomas* (< vo. dial. *Bōm*) 'rąstas', 'storoka kartis sunkiems daiktams kelti, dalba', 'sustingęs žmogus, apsileidėlis'; dar plg. vo. *Bummelei* 'nepaslankumas, nerangumas, tingumas', *bummeln* 'tuščiai leisti laiką, dykinėti, bastytis; lėtai, tingiai dirbti, gaišuoti', *Bummler* 'dykinėtojas, dykūnas; ūžautojas, puotautojas; slunkius, lėtas, tingus žmogus', *Bommel* 'bumbulas, kutas (kepurės), pomponas' (CODGD, 103); beje, vokiškai *bums!* – tai 'trinkt! pokšt! pliumt! bumpt! bampt!' (VLKŽ, 191; plg. minėtus portugalų ištiktikus *tumba* ir *zumba* 'brakšt! trinkt! taukšt! pokšt!; bambt! bumpt! pumt! būpt!' ir pan.); o daiktavardis *Bums* – tai 'bumbtelėjimas, trinktelėjimas' (DVLŽ, 210); veiksmažodis *bumsen* – 'ūžti, gausti; trenktis' (WDV, 306) ir pan.

Baigiamasis žodis. Taigi būgnas kelia dvejopas asociacijas: vienos jų susijusios su žemais garsais (dundenimu, baubimu, ūžimu), kitos – su storumu (išsipūtimu, apvalumu, o per tai ir – su tingumu, nepaslankumu). Tokiu pat reikšmių dvilypumu pasižymi veiksmažodžiai *1 bambti*, *bambėti* (*Nutilk, gana bambti!* bei pan.) ir, kita vertus, *2 bambti* 'storėti, pūstis, pampti' (*Ėras girduklis pradeda bambti, t. y. augti į pilvą, darosi kaip bamblys*), 'tvinkti' (*Pirštas bambsta, reikia lapą pridėti*), bet kartu vėlgi ir 'pykti' (*Nelabai aš bijau, kad anas ant manęs bambsta*), plg. artimas *bambė́ti* reikšmes 'su nepasitenkinimu kalbėti, murmėti, bumbėti, burbėti' (*Ta močiutė visada nepatenkinta – bamba i bamba per dienų dienas*; *Antanas vis bamba ir bamba an manęs, kad aš nieko nedirbant[i]*; *Ką tu čia bambi lyg ubagas kruopas pabėręs!*) bei 'loti' (*Tetut, pažiūrėk, an ko čia bamba tas šuva*), o štai *bámbėti* – tai 'dideliam augti' (LKŽ). Ir tokios reikšmių sąsajos bei persipynimas, beje, toli pranoksta lietuvių kalbą.

Tad gal ir lietuvių dainų refreną *tumba*, kuris neretai skamba daugiabalsių dainų apatinio balso partijose ir primena būgno (arba kito žemo garso muzikos instrumento) palydėjimą, viena vertus, galima būtų interpretuoti kaip kažką „storo", „žemo" ir „nepaslankaus" (žr. aukščiau išvardytus atitinkamų reikšmių žodžius). Kita vertus, refrenas *tumba* akivaizdžiai siejasi su garsą žyminčia (garsažodine) šaknimi *tum-*. Taigi visas klausimo svoris persikelia į pačių pirminių šaknų su atitinkamomis reikšmėmis tarpusavio santykį, o galiausiai – į pačių atitinkamų reikšmių tarpusavio santykį, o tai jau išeina iš šio straipsnio ribų.

Šiaip ar taip, refrenas *tumba* lietuvių dainuojamoje tradicijoje lieka mįslingas. Kol kas galima manyti, kad tai gal graikų ar lotynų kilmės žodis, pasiekęs mus per įvairias kitas tautas.

SANTRUMPOS:

ALŽ I–II – *Anglų–lietuvių kalbų žodynas*. Sudarė Laučka, Piesarskas, Stasiulevičiūtė, I–II. Vilnius: Mokslas, 1992.

BūRR III – BŪGA, K. *Rinktiniai raštai*, III. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961.

CODGD – *Concise Oxford Duden German Dictionary*, edited by the Dudenredaktion and the German Section of the Oxford University Press Dioctionary Department. Oxford University press, 2005.

DIRŽ – [Didysis ispanų–rusų kalbų žodynas] *Большой испанско–русский словарь*, под ред. Б.П. Нарумова. Москва: Русский язык медиа, 2006.

DPRŽ – [Didysis portugalų–rusų kalbų žodynas] ФЕЕРШТЕЙН, Е.Н., СТАРЕЦ, С.М. *Большой португальско–русский словарь*, изд. 4-е, исправленное. Москва: Живой язык, 2001.

DVLŽ – KRIŽINAUSKAS, L. *Didysis vokiečių–lietuvių kalbų žodynas*, I: A–K. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.

IsLKŽ – PETRAUSKAS, V. V. *Ispanų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Žodynas, 2007.

IspLKŽ – PETRAUSKAS, V. V. *Ispanų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Žodynas, 2001.

IsRFŽ, 684 – ЛЕВИНТОВА, Э. И., ВОЛЬФ, Е. М. и др. *Испанско–русский фразеологический словарь*, под. Ред. Э. И. Левинтов. Москва: Русский язык, 1985.

IsRŽ – [Ispanų–rusų kalbų žodynas] *Испанско–русский словарь*, под общей ред. Ф. В. Кельина. Москва: Советская энциклопедия, 1966.

JV – *Lietuviškos svotbinės dajnos*, užrašytos par Antaną Juškevičę ir išspausdintos par Joną Juškevičę. Petropylė, 1883.

LaEV – KARULIS, K. *Latviešu etimologijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 2001.

LaLKŽ – BALKEVIČIUS, J., KABELKA, J. *Latvių-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1977.

LKŽ I – *Lietuvių kalbos žodynas*, I. Vilnius: Mintis, 1968.

LKŽ XVII – *Lietuvių kalbos žodynas*, XVII. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

LKŽ El – *Lietuvių kalbos žodynas*: elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005: <www.lkz.lt>.

LLD Vk – *Lietuvių liaudies dainynas*, I: *Vaikų dainos*. Parengė P. Jokimaitienė, melodijas parengė Z. Puteikienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutes, 1980.

LLIM – *Lietuvių liaudies instrumentinė muzika: Pučiamieji instrumentai*. Sudarė ir parengė S. Paliulis. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.

LLSM – *Lietuvių liaudies instrumentinė muzika: Lietuvių liaudies smuiko muzika, 100 kūrinių*. Sudarė ir parengė Gaila Kirdienė. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2007.

LoLKŽ – KUZAVINIS, K. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*, 2-oji patikslinta ir papildyta laida. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų institutas, 2007.

LTt V – *Lietuvių tautosaka*, V: *Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Vilnius, 1968.

MEŽ – [Muzikos enciklopedinis žodynas] *Музыкальный энциклопедический словарь*. Гл. ред. Г. В. Келдыш. Москва: Советский композитор, 1990.

PLKŽ – *Prancūzų–lietuvių kalbų žodynas*. Sudarė A. Juškienė, M. Katilienė, K. Kaziūnienė. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992.

RuLKŽ – LEMCHENAS, Ch., MACAITIS, J. *Rusų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.

SKRŽ – [Serbų-kroatų–rusų kalbų žodynas] ТОЛСТОЙ, И. И. *Сербско-хорватско–русский словарь*. Москва: Русский язык, 1982.

SlS – *Sutartinės: Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos*. Sudarė ir paruošė Zenonas Slaviūnas. Vilnius, 1958, I–II.; 1959, III.

VLKŽ – ŠLAPOBERSKIS, D. *Vokiečių–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mintis, 1972.

WDV – WAHRIG. *Deutsches Wörterbuch*, neu herausgegeben von Dr. Renate Wahrig-Burfeind. München: Bertelsmann Lexikon Institut, 2002.

NUORODOS:

1. Gruzinų etnomuzikologas Tamazas Gabisonia pasakojo, kad dainuodami smagiame draugų susibūrime kai kurioms dainoms jie prideda pritarimą *tumba tumba* lyg imituodami instrumentus (žodinė informacija, Tbilisis, 2006-09-27).
2. *Bim-bam* ir apibrėžiamas kaip garsažodis varpo skambėjimui nusakyti (LKŽ I, 823). Labai panašaus reiškinio (galbūt tipologiškai gimininго?) esama Sardinijos daugiabalsio dainavimo tradicijoje: atliekant dainas, vadinamas *tenores*, tik pagrindinis balsas artikuliuoja teksto žodžius, o kiti balsai kartoja skiemenų grandines *bim-bari-bam*; *bim-ba-ram bam-bam*; *bim-bom* ir pan. (žemiausi balsai šiais skiemengarsiais atlieka ritmizuotą burdoną I ir V gamos laipsniais; anot tyrinėtojų, šių balsų funkcija – sonorinė) (Muszkalska 1999, 159–160).
3. Viena iš pranc. *bourdon* reikšmių – ‘didelis varpas’.
4. Be to, daugelyje sutartinių tekstų, kuriuose pasitaiko garsažodžiai *tūto*, *tūta*, *tūtoj* ir pan., minimas žilvitis (kartais tik pirmame sutartinės posme, su tolimesniu teksto turiniu visai nesusijęs), o iš žilvičio padaryta švilpynė liaudyje vadinama *tūta*, *tūtele*. Prisiminkime, kad ir ratelyje apie žilvitį („Pasėjau žilvitį tėvelio sodely“), žinomame visoje Lietuvoje, skamba priedainis: *tu žilviti tūta tūta, žilvitėli tūta*.
5. Yra duomenų, kad skudučius kai kas vadindavo *tutučiais*, *tūtelėmis* (Sutartinių ir skudučių keliais, 143).
6. Памятники мордовского, 22: Nr. 14.
7. Marcu 1977, Nr. 162. Gramostenų dainų burdono partijos tekstas gali būti arba toks pat kaip solisto, arba pagrįstas tradiciniais garsažodžiais *tumbe-tumbe* (Muszkalska, 81).
8. Dainuoja vyrų grupė, veda Drago, užr. 1996 m. (Hey, Rudnik, you old mountain, Nr. 10).
9. Serb.-kroat. *zumba* (*f*) reiškia ‘skylamušis’ (SKRŽ, 160). Beje, bendrosios giminės lie. *zumbà* (*zamba*?) reiškia 3) ‘kas vis loja, plepa’ (*Atstrauk tu, zùmba, nuo mano ausies!*); *zambà* – tai ‘plepalai, tauškalai’ arba ‘plepys’; *zambaliúoti* – ‘burbėti; burnoti’ (*Tu čia nezambaliúok prieš mane*); *zambatyti* – ‘kalbėti, pliaukšti’ (*Jis zambatija niekus, kad nėr ko klausytis*) ir ‘prieštarauti, burbėti’ (*Vaike, nezambatyk*) (LKŽ El – toliau nenurodoma).
10. <www.imota.net/html/ganga_u_zvuku.html./ www.ganga.hr>.
11. Dainos, turinčios refreną *kumba*, atliekamos irkluojant (kroatų etnomuzikologo Joško Ćaleta’os informacija, Tbilisis, 2006-09-27); panašios *kumba* dainos žinomos ir Graikijoje (graikų etnomuzikologo Hariso Sarriso informacija, Talinas, 2007-08-16); beje, lo. *cumba* = *cymba*, *cymbae* (f) [< gr.] tai ‘valtis, laivelis’ (LoLKŽ, 278).
12. Sviraj lire, pucali ti konci, 9 (CD 1/27).
13. Фасмер IV, 120. Anot Makso Vasmerio, abejonių kelia žodžio *tumba* kildinimas iš sen. skandinavų timpos, templės pavadinimo (ten pat).
14. Klein, 787–788; Frisk II, 943–944; Fraenkel, 1139; žr. LaLKŽ, 671; LaEV, 1074.
15. <http://www.britannica.com/eb/topic-35886/Aromanian>; Muszkalska 1999, 81.
16. IsLKŽ, 721. Beje, *tumba* Lotynų Amerikoje – tai muzikos rūšis, atėjusi iš Kiurasao (Afrikos čiabuvių) (http://www.otrabandarecords.com/otrabanda-background.html). Ją aptarsime vėliau.
17. Čia derėtų priminti ispanų kalbos frazeologizmą *como la tumba* ‘kaip kapas‘, kuris reiškia: 1) ‘nekalbus, nebylus, begarsis‘; 2) ‘tamsus, apsiniaukęs, niūrus‘; 3) ‘rūškanas, niūrus‘; 4) ‘gilus, bedugnis‘ (IsRFŽ, 684).
18. Karlinger 1973, 20; Bentzon 1969 1, 14–15. Beje, viena iš daugelio burdono reikšmių XIII. a. Prancūzijoje – „dūdmaišio ilgoji dūda“ (Boiko 2000, 4). Lietuvoje burdoninė dūda vadinama *ūku*; kaip veiksmo pavadinimas *ūkas* – tai „ūžimas, ūžesys, gausmas, triukšmas“; įrankių pavadinimai *ūkas*, kitaip *ūžlė*, *ūžlys*, *vilkelis*, – archajiški muzikos intrumentai, virtę „vaikų žaislais“ (tampomi ant virvutės priešais save arba sukami virš galvos); tai ir žemieji skudučiai (*kuldukai*), kurių ritmo motyvas yra *ū-ū-ū* ir kurie taip pat atlieka burdono (tik ne tęsiamo, bet skanduojamo) vaidmenį skudučių muzikoje; *ūku* tarmiškai vadinami ir kai kurie paukščiai – būtent pelkių paukštis baublys (*Botaurus stellaris*) ir didysis apuokas (*Bubo bubo*) (LKŽ XVII: 399). Galima įtarti, kad garsai *ū-ū-ū* skudučiavimo tradicijoje buvo skirti minėtiems paukščiams mėgdžioti.
19. Šioje vietoje tiktų priminti, kad Kolumbijos ispanų *tumbilo* (*m*) – tai ‘moliūgas‘ (IsRŽ, 884).
20. Kaufman 1981, 180. *Vīṇā* – vienas seniausių Pietų Indijos muzikos instrumentų, laikomas deivės Sarasvatės simboliu (*The Illustrated Encyclopedia of Musical instruments*, 98).
21. <http://sanjannagar.org/papers/sagar-veena.pdf>.
22. <http://www.hinduonnet.com/thehindu/mp/2007/02/08/stories/2007020800310100.htm>. Teigiama, kad ektara – vienas seniausių styginių instrumentų Indijos subkontinente. Pandžabe (Indijos ir Pakistano srityje) ji žinoma kaip *tumbi* (jos sudėtinės dalys – džiovintas, sukietėjęs moliūgas, į jį įstatyta lazda ir vienintelė styga): *Ektar*, by David Courtney <http://www.chandrakantha.com; http://www.dolmetsch.com/defst5.htm>.
23. <http://library.thinkquest.org/C006203/cgi-bin/stories.cgi?article=instruments&section=music/&frame=parent>; <http://de.wiktionary.org/wiki/Sitar>; http://indiaheritage.org/perform/music/h-i-sit.htm>.
24. Beje, C. Sachsas pasaulio muzikos instrumentų žinyne mini bengalų styginį instrumentą *tumburu vīṇā* (Sachs, 1930, 207).
25. <http://www.culturalindia.net/indian-music/music-glossary.html>.
26. <http://library.thinkquest.org/C006203/cgi-bin/stories.cgi?article=instruments&section=music/&frame=parent; http://www.culturalindia.net/indian-music/music-glossary.html>.
27. Ypatingai kieto kiauto moliūgai auginami tik Maharastroje, netoli Pandžapuro, tačiau dalis moliūgų importuojama ir iš Afrikos šalių, pavyzdžiui, Zanzibaro (Zairas): <http://www.4to40.com/discoverindia/index.asp?article=discoverindia_stringedinstruments)>.
28. <http://www.4to40.com/discoverindia/index.asp?article=discoverindia_stringedinstruments>.
29. <http://sacred-texts.com/hin/mbs/mbs03044.htm>.
30. Mitologijos enciklopedija, I, 347; <http://www.mythfolklore.net/india/encyclopedia/tumburu.htm>.
31. The Illustrated Encyclopedia, 55.
32. <http://www.musicglossary.com>. *Tumba* (*Salidor*) – didžiausias (12.5”/31.75 cm diametro), žemiausio garso *conga* rinkinio būgnas: <http://www.salsaholic.de/glossary.htm>.
33. <http://www.soycubano.com/bijirita/musica/tambores_tumba_francesai.asp>; <http://www.afrocubaweb.com/cidmuc.htm#top>.
34. <http://www.soycubano.com/bijirita/musica/tambores_tumba_francesai.asp>.
35. Rodriguez 1987, 295. Su *tumba francesa* kartais pasirodo solistas (*composé*) ir choras (*tumberas*); solistas čia pat kuria, improvizuoja tekstą, kurį dainuoja pakaitomis su choru; *tumba francesa* melodijos perduodamos iš kartos į kartą, iš lūpų į lūpas (ten pat, 302–303).

36. Apie tai plačiau žr. Račiūnaitė-Vyčinienė 2004, 16–25.
37. PLKŽ, 114. Anot K. Walterio, daugelyje kalbų pastebimas ryšys tarp burdoninių instrumentų (ar jų skambesio) ir įvairių vabzdžių. Pavyzdžiui, Vokietijoje dūdmaišio maišas – tai „kamanė“ (*Hümmelchen*), angliškai dūdmaišio ūžimas įvardijamas pagal traną (*drone*) (Walter 1981, 192–193). Mordviai (etninė grupė erzia) instrumentą ūžlį vadina žodžiais *bromo* ‘musė’ arba *mekš* ‘bitė’ (Бояркин 2004, 15).
38. Viename iš straipsnių jau esu aptarusi galimą trano (perkeltine prasme – veltėdžio, tinginio) „funkciją“ burdoninio dainavimo tradicijoje: mat žemiausios balso partijos – burdono atlikėjas(-ai), kitų dainininkų požiūriu, „dykaduoniauja“ (nedainuoja jokios melodijos, o tik kartoja arba tęsia vieną vienintelį garsą) (Račiūnaitė-Vyčinienė 2004, 16–25).
39. DIRŽ, 807. Beje, Meksikoje *zumba* reiškia ‘apgirtimą, įkaušimą, apsvaigimą‘ (ten pat); prisiminkime serbų ir kroatų zumba dainas, dainuojamas distiliuojant slyvinę degtinę.
40. Ten pat. Įdomu, kad *zumbar* reiškia ir ‘juokauti, tyčiotis, juoktis (iš ko nors)’ (DIRŽ, 807). Ši reikšmė vėl mums primena „linksmąsias“ serbų ir kroatų zumba dainas.
41. <http://www.dolmetsch.com/defsz2.htm>.
42. Drum & Percussion Encyclopedia: Main Page. <http://www.thedrummerslounge.com/Encyclopedia_D_Instruments_2.htm; http://en.wikipedia.org/wiki/Dundun>.
43. <http://www.si.umich.edu/CHICO/instrument/>.
44. <http://www.britannica.com/eb/article-9031471/dundun-pressure-drum>, žiūrėta 2008 m. vasario 6 d.
45. *Dundubhi* mušėjai drauge su fleitininkais ir kitais muzikantais grodavo ir žiemos solsticijos (*Makara sankrant*) aukojimo ritualuose *Mahavrata*: <http://www.4to40.com/discoverindia/index.asp?article=discoverindia_stringedinstruments>.
46. Įdomūs šiuo atžvilgiu XIX a. pab. Ispanijos čigonų žodžiai *dundun* ‘šviesa’ ir *dundilo* ‘šviesulys’: <http://robbie.eugraph.com/zincali/> – ar turi jie kokį ryšį su žaibo šviesa ir, vadinasi, su perkūnu?
47. Buangas – tai ypač primityvus ir nesudėtingas instrumentas, tačiau kai kurie jo konstrukcijos bruožai laikytini kur kas sudėtingesnių citrų su moliūgo rezonatoriumi pirmtakais <http://www.4to40.com/discoverindia/index.asp?article=discoverindia_stringedinstruments>.
48. <http://www.4to40.com/discoverindia/index.asp?article=discoverindia_stringedinstruments>. Anot Daniélou, tuntunis yra visos Indijos ir Pakistano styginis instrumentas (Daniélou 1978, 108.).
49. *Cimbulumbumba* kartu su vergais iš Afrikos pateko į Braziliją (čia vadinamas *berimbau*) ir Kubą (vadinamas *burumbumba*) (Kubik 1987, 113, 114, 183).
50. <http://www.dolmetsch.com/defst5.htm; http://www.playdrums.com/pdf/roots/4-ROR_Guide-ch2-bongos.pdf> ir kt.
51. <http://www.dolmetsch.com/defst5.htm>.
52. <http://www.dolmetsch.com/defst5.htm>. *Tambú*, *muzik di zumbi*, *seú* arba *simadan* ir *tumba* – tai specifinės afro-karibų muzikos formos, besisiejančios su „ABC“ salomis – Aruba, Bonaire ir Kiurasao (*Curaçao*). Šių muzikos formų žodžiai dainuojami papiamentų (Karibuose kreolų kalba ilgiausiai kalbančių čiabuvių) dialektu. Didžioji jų žodyno dalis kilusi iš portugalų ir ispanų, vokiečių, prancūzų ir anglų kalbų, taip pat turi Vakarų Afrikos fonologijos bruožų: <http://www.otrabandarecords.com/otrabanda-background.html>.
53. <http://www.indopedia.org/Music_of_Aruba_and_the_Netherlands_Antilles.html>.
54. Ten pat. 1971 m. *tumba* buvo oficialiai paskelbta Kiurasao nacionaliniu stiliumi, atliekamu kasmetiniuose gatvės eitynių (*Road March*) karnavaluose ir *Tumba* festivaliuose. Trinidade, Kiurasao ir Aruboje netgi rengiami „Tumbos karaliaus“ (*El Rey de Tumba*) karūnavimo konkursai <http://www.otrabandarecords.com/otrabanda-background.html>.
55. http://encarta.msn.com/dictionary_/tambours.html. Dar žr. *tambur* etimologiją (*Nişanyan. Türkçe Etimolojik Sözlük*. http://www.nisanyansozluk.com/search.asp?w=tamam).
56. Tambūras (*tambur*), europiečių keliautojų kadaise aprašytas kaip ryškus Turkijos muzikinio gyvenimo ženklas, yra tikriausiai vienintelis instrumentas, šiandien tevartojamas išimtinai Turkijoje: <http://www.dolmetsch.com/defst.htm>.
57. <http://www.dolmetsch.com/defst5.htm>.
58. Pasaulio muzikos instrumentai, 224; <http://www.dolmetsch.com/defst.htm> (2000.06.10).
59. Pasaulio muzikos instrumentai, 154, 179–180; <http://www.dolmetsch.com/defst5.htm>.
60. Apie tai galima spręsti iš kai kurių instrumentų aprašų. Antai Indijos vietinių tradicijų burdoninėmis liutniomis – Karnatakos *tambūrī* ir Andhros *tambūrā* – išgaunamas ne tik burdoninis pagrindas (tonika ir dominantė), bet ir ritminis akompanimentas (reguliariai timpčiojant stygomis tam tikrą ostinatinę ritmo figūrą): <http://phonoarchive.org/grove/Entries/S52071.htm>. Taigi vienas ir tas pats instrumentas atlieka dvi funkcijas: juo 1) išgaunamas tęsiamas, ūžiantis ir pan. garsas (burdonas) ir 2) palaikomas ritmas, tarsi būgnu.
61. Suvalkijoje 2004 m. užrašytas daugiabalsis dainavimas, vienoje iš balso partijų nuolatos skambant *humba humba* (antroje dainos dalyje visi dainininkai kartu dainuoja priedainį: *ai dig dig humba humba, ai dig dig dig humba ba*). Padainavo Vilkaviškio folkloro ansamblis „Sūduviai“, užr. Vytautas Musteikis ir Dalia Urbanavičienė (anot dainininkų, šią dainą taip dainuojant jie girdėję Žemaitijoje, apie Telšius). Beje, priebalsis *h-* perteikia pirmąjį „ūžtinių” dainų „ūžiamosios“ (apatinės) balso partijos garsą: *ho-o-o*. Šios dainos užrašytos Žemaitijoje, Raseinių r. iš J. Norkienės, užr. D. ir E. Vyčinai 1987 m. (žr.: Račiūnaitė-Vyčinienė 2001, 56). Priebalsiu *h-* pradedamas ir vienos iš vaikų dainų refrenas: *hum ha, ir vaikai* („Išjojo cibitis medžioti“: LLD Vk 565). Lietuvių *hm* raštu perteikiamas mykimas: *Paniūkščiodamas kalbėjo, vis hm hm*; interjekcija *hmm* tariama niūniuojant kokią melodiją; gal čia tiktų prisiminti ir daiktavardį *gùmba* ‘medžio kumpynė’: *Su tokia gumba į sieną dėti rąsto negalima*; plg. *gumbas* ‘medžio (augalo) antauga, sustorėjimas kurioj vietoj, surietėjimas; koks pasipūtimas’: *Ant beržo buvo išaugęs didelis gumbas* (LKŽ). Tokia sąsaja vėlgi nurodytų į „storumą, išsipūtimą”.
62. Beje, viena iš lietuviškų tradicinių polkučių, pagriežtų smuiku (LLSM 37), yra palydima tokiais žodžiais: *Tumba tumba kaip iš rago – nei duonytės, nei pyrago*; anot etnomuzikologės G. Kirdienės, „šios polkos pirmoji dalis pasižymi […] įmantria griežimo technika: paskambinimai kairės rankos pirštais derinami su panašiu į rikošetą stryko pašokdinimu“ (LLSM, 22). Įdomu, kad žodžio *tumba* ryšį su šokių muzika (kuriai, žinia, būdingi ryškūs akcentai) liudija ispanų *tumba* reikšmės: 3) ‘andaluzų kalėdinis šokis’ ir 4) ‘(kubiečių) juodaodžių šokis‘ (IsLKŽ, 721).
63. Plg. daiktavardį *tùmpa* ‘kas tingiai, nerangiai vaikščioja, žirgla’: *Nebūk tùmpa, eik kaip žmogus*; *Tu, svočiule, tumpa, ta(vo) suknelė trumpa* (LKŽ).
64. *Dumm* (dgs. *dummūm*; iš turkų *düm*) Rytų Arabijos muzikos tradicijoje žymi žemiausią būgno garsą, išgaunamą mušant ranka

centriniame būgno odos taške (Marcus 2007, 60); aukštas būgno garsas vadinamas *takk*. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kai kada (kai ritmas išreiškiamas žodžiais, visų pirma, mokymo situacijose) antrasis *takk*, einantis iš karto po *dumm*, verbalizuojamas kitaip: *dum-ma* (ten pat, 62) – plg. mūsiškį *tum-ba*.

65. *Tudun* – indiško būgno-katilo pavadinimas (Pasaulio muzikos instrumentai, 157); *tun* – Gvatemalos būgno pavadinimas <http://www.dolmetsch.com/defst5.htm>.
66. Beje, *bum* norvegų kalba (dial.) – 'būgnas' (Norvegijos samių folkloro specialistų Osteno Hansseno ir Antes Mikkelio Gaupo žodinė informacija, Molėtai, 2007-07-30).
67. *Tram bam bam* – jaustukas būgno dundėjimui nusakyti: *Kap duoda į barabaną, tai tram bam bam*; panašiai *bambalas* perkeltine reikšme – 'varpas' (*Bambalas skamba*) arba 'varpo šerdis, klebetas' (LKŽ).
68. Plg. būgno pavadinimą *barabanas* – greičiausiai iš tiurkų kalbos (MEŽ, 531); jam artimi *taraban*, gr. *tarabuka*, serbų-kroatų *darbuk*, le., ukr. *taraban*, rum. *darabanč* – visi iš totorių *daraban* ir galiausiai iš arabų *darbukhe* (Vyčinas 2001, 157, 159).
69. LLD Vk 422; beje, *bungãzyti* reiškia 'mušti': *Pagrobęs kočėlą, kad ims bungazyti* (LKŽ).
70. Kai kuriuose panašiuose refrenuose vietoje *-m-* skamba *-n-*, pvz.: *tundi dundi tundyta* (Vyčinienė 2000, 211), *tunda runda* ir pan.; plg. la. *tundulis* 'drimba, lėtas, vangus', kuršių *tuntulis* ir kt. (BūRR III, 186); lo. *tundor*, *tundori* 'daužyti, mušti', *tundo*, *tundere* 'daužti, trenkti, suduoti', 'daužyti, mušti' (*tundere tympana* 'mušti būgnus'), taip pat 'grūsti, trinti, malti', prk. 'neduoti ramybės, įkyrėti' (LoLKŽ, 1084); isp. *tunda* šnek. 'plakimas, kūlimas, pyla', *tundear* 'mušti, daužyti, bambinti, kapoti, kirsti', 'perti, lupti, kulti' ir pan. (DIRŽ, 768).
71. Pastarasis derinys atrodo itin mįslingas, ypač prisiminus, kad žodis *tumba* buvo vartotas senovės Indijoje styginiams instrumentams su moliūgo rezonatoriumi apibūdinti. Gal ir derinys *tumba rasa* neatsitiktinis, o veda tolimų kraštų link? Indijos kultūroje skr. *rasa* – daugiareikšmis žodis, bet visų pirma žymi estetinį išgyvenimą, sukeliamą meno kūrinio; įsimylėjėliai žodžiu *rasa* nusako „meilės esenciją"; jis gali reikšti ir šiaip 'skonį' arba 'kvapą', juo nusakomas situacijos pojūtis arba „atmosfera"; aukščiausiu lygmeniu – tai nepaprastas išgyvenimas, pasigėrėjimas arba palaima, kurioje atlikėjas ir publika susilieja į vieną bendrą pakilų išgyvenimą; muzikoje kiekvienas kūrinys pasižymi savita nuotaika ir savita *rasa* ir pan. (Waterstone 1995, 114–115, 118). Tačiau pirmine, pažodine reikšme *rasa* – tai 'skystis, sultys, syvai' ir iš tikrųjų yra giminiškas su lietuvių *rasa*.
72. <http://dictionary.reference.com/browse/balalaika>.
73. <www.hebrewsongs.com/song-tumbalalaika>.
74. Atlieka Nathanas Nazarovas (Rusija). *Jewisch Freilach Songs*. FW06809 <www.smithsonianglobalsound.org>.
75. Lie. *balabãsyti*, *-ija*, *-ijo* 'plepėti niekus, čiauškėti'; plg. *balbasyti*; *balabosas* – 'kas balabosija, plepys, tarškalius'; *balabukė* – 'plepi mergaitė'; *balalai* – jaustukas, reiškiantis kvietimą į pirtį (LKŽ).
76. Čia galėtume prisiminti pasaulyje pripažintos vokalinės grupės „The Swingle Singlers" narių dainavimą *a capella*: atlikdami kai kuriuos kompozitorių klasikų instrumentinius kūrinius, jie bosines partijas dainuoja skiemenimis *tum-tum*, *tum-tum*, kurie stambiomis ritmo vertėmis (pusinėmis arba ketvirtinėmis) žymi stipriąsias takto dalis.
77. *Bumbasas* (*bumbas*) – tai „primityvus muzikos instrumentas (lankas su styga ir pūsle)", iki šiol naudojamas keliaujančių muzikantų. Braukiant stryku arba timpčiojant vienintelę stygą, išgaunamas savitas, primenantis būgno gaudimą, garsas (The Illustrated Encyclopedia, 138; Sachs 1966, 129). Minėta, kad garsažodis *bum* visų pirma asocijuojasi su būgno garsu. Tačiau jį vertėtų palyginti ir su *bumbaroti* „šnekučiuotis, bumbuliuoti": *Bobos bumbaroja susėdusios palangėj*; *bumbãsyti* (*bambasyti*): *Susėdo ažustalėj ir bumbasija*; *Ką čia niekus bumbasiji?* (LKŽ).
78. Etnomuzikologo Polo Vallechos (Polo Vallejo) teigimu, ispanų dainavimas pliaukšint ir mušant rankomis į stalą kilęs iš senovinio duonos kepimo papročio – savito tešlos minkymo būdo (žodinė informacija: Tbilisis, 2006.09.27).
79. Beje, isp. *zumbar* 2. *vi* 2) 'pajuokti, šaipytis, tyčiotis' (IspLKŽ, 754).
80. Prisiminkime, jog *tram bam bam* – tai garsažodis būgno dundėjimui nusakyti.
81. Instrumentologas Evaldas Vyčinas, aptardamas šį garso išgavimo būdą, atkreipė dėmesį, kad ir indų tabla mušėjai trina membraną delnu (Vyčinas 2001, 164).
82. Šį dainos tipą detaliai analizavo E. Vyčinas (Vyčinas 2001).

LITERATŪRA:

BALTRĖNIENĖ, M. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*, II. Vilnius, 1993.

BENTZON, A. F. W. The Launeddas. A Sardinian folk-music instrument. Iš: *Acta Ethnomusicologica Danica*, I. Copenhagen: Akademisk Forlag, 1969.

BERESNEVIČIUS, G. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: Aidai, 2001.

Boiko, M. *Zum Begriff 'Bordun': Etymologie, Bedeutung, Geschichte*. Iš: <http://www.uni-bamberg.de/ppp/ethnomusikologie/Bordun.htm>.

Cooper, J. C. *An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols*. London: Thames & Hudson, 2004.

Daniélou, A. Südasien. Iš: *Musikgeschichte in Bildern*, I: *Musikethnologie*, Lieferung 4. Leipzig: VEB Deutscher Verllag für Musik, 1978.

Fraenkel, E. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg, Göttingen, 1962–1965.

Frisk, H. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, I–II. Heidelberg, 1960–1970.

Grigas, K. *Lietuvių liaudies mįslės*. Vilnius: Vaga, 1970.

Herder Leksykon symboli. Opracowała Marianne Oesterreicher-Mollwo. Warszawa: Wydawnictwo ROK Corporation SA, 1992.

Hey, Rudnik, you old mountain: Traditional singing and playing by the "Crnućaka" group. Compiled by Radmila Petrović, Jelena Jovanović. Belgrade: Exelsior, 2003.

Jablonskis, I. *Budrių kaimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

Karlinger, F. Die sardinische Launeddas. Iš: *Der Bordun in der europäischen Volksmusik: Bericht über das 2. Seminar für europäische Musikethnologie St. Pölten*. Wien: Verlag A. Schendel, 1981.

Kaufman, W. Altindien. Iš: *Musikgeschichte in Bildern*, II: *Musik des Altertums*, Lieferung 8. Leipzig: VEB, 1981.

Klein, E. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. Amsterdam etc., 2003.

Kubik, G. Das Khoisan-Erbe im Süden von Angola. Iš: *Musikkulturen in Afrika*. Berlin: Verlag Neue musik, 1987.

Marcu, G. *Folclor muzical aroman*. Bucureşti, Editura muzicală, 1977.

Marcus, S. L. *Music In Egypt: Experiencing Music, Expressing Culture*. New York, Oxford: Oxford University Press, 2007.

Mitologijos enciklopedija, I. Vilnius: Vaga, 1997.
Muszkalska, B. *Tradycyjna wieloglosowosc wokalna w kulturach basenu Morza Srodziemnego* (Seria *Muzykologia*, VI). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im Adama Mickiewycza w Poznaniu, 1999.
Nketia, J. H. K. *Die Musik Afrikas: Taschenbuch zur Musikwissenschaft*. Wilhelmshaven: Noetzel, Heinrichshofen-Bücher, 1991.
Paliulis, S. Apaščios apylinkių liaudies muzikantai. Iš: *Aš išdainavau visas daineles*, I. Vilnius: Vaga, 1985.
Pasaulio muzikos instrumentai: Iliustruota enciklopedija. Vilnius: Kronta, 1999.
Račiūnaitė-Vyčinienė, D. Dviejų pradų – vokalinio ir instrumentinio – susipynimas sutartinėje „Buvo dūda Vilniuj“. Iš: *Lietuvos muzikologija*, I. Vilnius: Lietuvos muzikos akademijos leidykla, Kultūros ir meno instituto leidykla „Gervelė“, 2000.
Račiūnaitė-Vyčinienė, D. Sutartinių atlikimo tradicijos. Vilnius: Kronta, 2000.
Račiūnaitė-Vyčinienė, D. Folkloro ansamblio „Visi“ kelias. Iš: Liaudies kultūra, 2001, Nr. 1, p. 55–57.
Račiūnaitė-Vyčinienė, D. Beieškant lietuvių ir latvių daugiabalsių dainų bendrybės. Iš: Liaudies kultūra, 2004, Nr. 4, p. 16–25.
Rodriguez, O. A. Afrikanische Musikeinflüsse in Kuba. Iš: *Musikkulturen in Afrika*. Berlin: Verlag Neue Musik, 1987.
Sachs, C. *Handbuch der Musikinstrumente*. Leipzig: Druck und Verlag von Breitkopf & Härtel, 1966.
Sachs, C. *Historia instrumentow muzycznych*. Warszawa, 1975.
Sauka, L. *Lietuvių liaudies dainų eilėdara*. Vilnius: Vaga, 1978.
Sutartinių ir skudučių keliais: Stasys Paliulis, tautosakininko gyvenimas ir kūryba, sudarytojas Algirdas Vyžintas. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija, 2002.
Statkevičius, V. *Šilališkiai: Darbai ir papročiai*. Vilnius: Mokslas, 1992.
Sviraj lire, pucali ti konci: Korišteni zvućni zapisi iz arhive hrvatskog radija, eds. Vido Bagur, Joško Ćaleta. KUD Metković, 2006.
The Illustrated Encyclopedia of Musical instruments: From all eras and regions of the world, ed. Ivanka Nikolova. Könemann: Tandem Verlag GmbH, 2006.
The Zincali: An Account of the Gypsies of Spain (original text by George Borrow), 1901: <http://robbie.eugraph.com/zincali/>. Žiūrėta 2008-02-06.
Walter, K. Der Bordun im später Mittelalter und in der frühen Renaissance. Iš: *Der Bordun in der europäischen Volksmusik: Bericht über das 2. Seminar für europäische Musikethnologie St. Pölten*. Wien: Verlag A.Schendel, 1981.
Waterstone, R. India. Canada: Little, Bown & Company, 1995.
Vyčinas, E. Būgnas Lietuvoje. Iš: *Lietuvos muzikologija*, II. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija, Kultūros ir meno institutas, 2001.
Zinkevičius, Z. *Lietuvių kalbos istorija*, II. Vilnius: Mokslas, 1987.
Бояркин, Н.И. *Мордовская народная музыка: Многоголосные инструментальные традиции*, I. Саранск: Издательство мордовского университета, 2004.
Галайская, Р. Варган у народов Советского Союза. К вопросу об архаизмах в народном музыкальном инструментарии. Iš: *Проблемы музыкального фольклора народов СССР: Статьи и материалы*, сост. И. И. Земцовский. Москва: Музыка, 1973.
Назина, И. Д. *Белорусские народные музыкальные инструменты*. Минск, 1982.
Памятники мордовского народного музыкального искусства, под ред. Е. В. Гиппиуса, сост. Н. И. Бояркин, I. Саранск: Мордовское книжное издательство, 1981.
Рюйтелъ, И. *Исторические пласты эстонской народной песни в контексте этнических отношений*. Таллин: АНЭ, 1994.
Фасмер, М. *Этимологический словарь русского языка*, I–IV. Санкт-Петербург, 1996.

Refrain tumba: its Origins and Original Meaning

Daiva RAČIŪNAITĖ-VYČINIENĖ

Lithuanian songs with the refrain *tumba tumba* are at the centre of this paper. From the first glance they may appear banal and seem to not have much academic interest, but Daiva Račiūnaitė-Vyčinienė contradicts such a view by looking at foreign songs that have similar refrains *tumbe* and *zumba(e)*. She wonders whether the Lithuanian song refrain *tumba* has a genetic relation to Aroma, Serb and Croat songs with similar refrains or whether they are accidental sonoric chimes. The word *tùmba* in Lithuanian is a feminine noun that means „small cupboard at a desk“, „stool“, etc. or a neutral noun meaning „somebody small, plump, clumsy“. The latter meaning derives from the Lat. vulg. *tumba* (grave), which is considered to be a derivative of the Greek *τύμβος* (hill, cemetery hill, barrow, and grave). It shares the same root with the Latin *tumēre.* All of these words belong to the same nest: Lat. *tume* (round, plump), *tumulis* (ball, puff), Lith. *tumėti*, *tumulas* (get round, fatten up, etc.). Having discussed all these meanings, the assumption is made that the refrain *tumba tumba* would be perfect for the drone (lowest, thickest, darkest) voice parts. Some instruments or their parts suggest the possibility to relate the refrain *tumba* to something "thick", either low sound or thick parts of some instruments. E.g. a *tumbu* is the biggest Sardinian Launedian pipe, the Indian vina, is called *tumba vina* due to its pumpkin resonator, a drum is called *tumba* because of its impressive size and shape.

Račiūnaitė-Vyčinienė observes that in different languages a strongly emphasised sound is often represented by similar stressed syllables, e.g. *tum-*(*dum-*), *tun-*(*dun-*), *tam-*, *tom-*, and *bum-*, *bam-* (*ban-*), etc. In folk songs they are the bases for coining refrains as well as imitations of instrumental accompniment, e.g. the drum. The conclusion is made that the refrain word *tumba* could signify something puffed, fat (in music – low sound). This would explain the use of the refrain for the low voice part. On the other hand, it could be related to the sonoric word root imitating the sound of drum *tum-* (plg. *bum-*, *bam-*, *bim-*, *dum-*, *dun-* , etc.). Refrain tumba in songs is an international phenomenon that has found its way into Lithuanian folklore. It imitates the instrumental accompaniment of the song.

Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Etnomuzikologijos katedra, Gedimino pr. 42, LT 01110 Vilnius, el.p. daivavy@lmta.lt

Gauta 2008-09-12, įteikta spaudai 2009-04-27

Globalizacijos įtaka lietuvių vestuvių papročiams: šiuolaikiniai mergvakariai ir bernvakariai

Rasa RAČIŪNAITĖ-PAUŽUOLIENĖ

Straipsnio objektas – šiuolaikiniai lietuvių vestuvių papročiai. Tikslas – atskleisti globalizacijos įtaką šiuolaikinių vestuvių mergvakariams ir bernvakariams. Straipsnyje keliami šie uždaviniai: 1) nustatyti XX a. pab. – XXI a. pr. lietuviškų vestuvių mergvakarių ir bernvakarių struktūrą ir jos pokyčius; 2) aptarti šiuolaikinių mergvakarių ir bernvakarių papročius ir juos palyginti su tradicinės kaimo kultūros priešvestuvinėmis vakarynomis; 3) atskleisti globalizacijos reiškinių poveikį šiuolaikinėms mergvakarių ir bernvakarių šventėms. Darbo metodas: istorinė-lyginamoji analizė. Atliekant lauko tyrimus buvo naudotas struktūruotas interviu ir pokalbio metodas. Pagrindinis darbo šaltinis – lauko tyrimai, autorės atlikti 2008–2009 m. Pagal autorės sudarytą klausimyną apklausta 110 respondentų. Taip pat darbe naudoti ankstesni pačios autorės bei kitų mokslininkų tyrimai, periodikos publikacijos. Išvada: XXI a. pr. nauji lietuvių gyvensenos bruožai sąlygojo vestuvių papročių transformaciją. Šiuolaikiniuose lietuvių vestuvių mergvakariuose ir bernvakariuose galima pastebėti naujus, iš Vakarų Europos ir Amerikos perimtus papročius, populiarios kultūros apraiškas, globalizacijos proceso nulemtas vartotojiškas vertybes. Šiuolaikiniuose mergvakariuose ir bernvakariuose aptinkamos asimiliacijos, kreolizacijos apraiškos bei modernios tapatybės paieškos.

Prasminiai žodžiai: globalizacija, lietuvių vestuvių papročiai, mergvakaris, bernvakaris.

Tyrinėjimų apžvalga

Nors per pastarąjį dešimtmetį pasirodė kiek daugiau darbų, susijusių su šiuolaikiniais lietuvių vestuvių papročiais, tačiau šiuolaikinių mergvakarių ir bernvakarių tyrinėjimai iki šiol nesusilaukė dėmesio. Vienas iš naujesnių darbų apie šiuolaikines vestuves – Akvilės Motuzaitės straipsnis „Šiuolaikinės lietuvių vestuvės Vilniaus mieste“,[1] kuriame XX–XXI amžių sandūros vilniečių vestuvės nagrinėjamos remiantis Arnoldo van Gennepo perėjimo ritualų teorija. Tyrinėtoja gilinasi į vestuvių struktūrą ir išskiria keturis dabartinių vilniečių vestuvių tipus: 1) minimalistines; 2) „tradicines“; 3) vestuves su senaisiais liaudies papročiais ir 4) novatoriškas originalias vestuves. Miestiečių vestuvėms ji priskiria šiuos bruožus: ryškų estetinį aspektą, etninių bei „skolintų“ vakarietiškų reiškinių sandūrą. Deja, etnologės tyrimų objektas nebuvo šiuolaikiniai mergvakariai ir bernvakariai.

Kitas panašaus pobūdžio tyrimas apie šiuolaikines vilniečių vestuves – Irmos Šidiškienės straipsnis „Miesto liaudiškosios kultūros kūrimas: vilniečių vestuvės“.[2] Vilniečių vestuvėse etnologė pastebi tarpkultūrinę sąveiką, formuojamą aplinkos konvergencijos bei etninio tapatumo skirtybių. Anot I. Šidiškienės, šiuo metu Vilniuje išpopuliarėję mergvakariai ir bernvakariai skiriasi nuo tradicinių mergvakarių. Bernvakariai dabar rengiami dažniau nei mergvakariai; minėtas reiškinys siejamas su tradicijos „grįžimu“ per vakarietišką kultūrą.[3] Bernvakarių ir mergvakarių sugrįžimo procesą XX a. paskutiniame dešimtmetyje tyrinėtoja fiksuoja ir kitame straipsnyje apie Punsko krašto lietuvių vestuves.[4] Dar viename darbe apie Aukštaitijos vestuvių papročius ji išskiria naujoviškus mergvakarius (bernvakarius), kai jaunieji kartu su draugais vestuvių išvakares švenčia kavinėje, daro alaus vakarą namuose ar savaitę prieš vestuves[5] surengia atsisveikinimo vakarėlį. Minėtas reiškinys pagal prasmę siejamas su senosiomis vakaronėmis, nors ir skiriasi struktūra. Darbe apie lietuvės nuotakos simbolius XIX–XX a. I. Šidiškienė pastebi, kad „XX a. Lietuvoje kartu su madomis ypač sparčiai plinta nauji dalykai: baltos suknelės ir nuotakų šydai, vainikėlio dėjimo vyriausiajai pamergei ir jo deginimo apeigos. Vienos iš jų prigyja ir tampa tradiciniais elementais (apranga), kiti nyksta ir vietoje jų grįžta senų papročių fragmentai (vainikėlių ir kitų vestuvinių atributų laikymas)“.[6]

2006 m. pasirodęs Nijolės Vasiliauskaitės magistro darbas „Šiuolaikiniai lietuvių miestiečių vestuvių papročiai“[7] – dar vienas veikalas šiuolaikinių vestuvių tema. Pagrindinis jo šaltinis – 2005–2006 metais autorės iš VDU studentų bei Kauno ir Vilniaus miestuose vestuves organizuojančių firmų atstovų surinkta empirinė medžiaga. Darbe išskirti pagrindiniai šiuolaikinių miestiečių vestuvių struktūros elementai, vestuvių tipai, kurie lyginami su vestuvinių firmų bei pačių jaunavedžių organizuotomis vestuvėmis.

Svarbus mūsų temai ir Gedimino Lankausko straipsnis apie naujųjų Lietuvos krikščionių bendruomenių nacionalinio identiteto vertybes postsovietinėje Lietuvoje, publikuotas „Ethnos“ žurnale 2002 m.[8] Tyrinėdamas neokrikščioniškų bendruomenių vestuves, autorius gilinasi į vartotojiškas šiuolaikinės visuomenės nuostatas, ypač

patrauklias jaunajai kartai. Anot G. Lankausko, šiuo pereinamuoju laikotarpiu jaunoji karta individualumą stengiasi paviešinti savo naujomis išraiškos priemonėmis. Modernūs tapatumai, išreikšti naujomis formomis, gali būti traktuojami kaip reakcija į destabilizuotą postsocialistinį perėjimą.

Dar vienas straipsnis šiuolaikinių vestuvių tema mano publikuotas 2008 m. „SOTER" žurnale, kuriame vestuvių papročiai nagrinėjami dviem aspektais: kaip tautinio tapatumo išsaugojimo bei papročių transformacijos išraiška.[9] Jame taip pat aptariami šiuolaikiniai mergvakariai bei bernvakariai.

Tyrimo metodika ir rezultatai

Pirmasis mano šiuolaikinių vestuvių tyrimas buvo atliktas 2006–2007 metais Vytauto Didžiojo universitete. Pagal pačios sudarytą anketą „Šiuolaikiniai vestuvių papročiai" apklausta 100 įvairių specialybių VDU studentų, gimusių nuo 1981 iki 1988 metų. Tyrimo rezultatai aptarti minėtame straipsnyje „Šiuolaikiniai lietuvių vestuvių papročiai: transformacija ir tautinio tapatumo išsaugojimas". Vėlesnis tyrimas atliktas 2008 07–2009 03 pagal VDU Etnologijos ir folkloristikos katedros parengtą projektą „Tradicijų tęstinumas ir kaita šiuolaikiniame lietuvių folklore: tyrimai ir sisteminimas", remiamą LVMSF. Pagal mano sudarytą anketą užpildyta 110 anketų, tai padaryti padėjo VDU etnologijos specialybės studentai. Apklausoje dalyvavo VDU ir KTU studentai bei jų draugai, giminaičiai (80 moterų ir 30 vyrų), gimę nuo 1954 iki 1995 metų. Anketose buvo užfiksuotas 31 bernvakaris, vykęs 2001–2008 metais ir 77 mergvakariai, iš kurių du vyko sovietmečiu (1979 ir 1984 metais), o likusieji – 1998–2008 metais. Daugiausia žinių apie mergvakarius užrašyta Kaune (19), Kauno r. (6), Šakiuose (6), Marijampolėje ir Vilkaviškyje (po 3), Vilniuje, Šiauliuose, Raseiniuose, Alytuje (po 2). Daugiausia bernvakarių užfiksuota Kaune (7), Vilniuje (3), Druskininkuose, Marijampolėje ir Vilkaviškyje (po 2), kituose didžiuosiuose miestuose ir miesteliuose – po 1.

Anketos klausimai suteikė informacijos apie studentų vertybes, požiūrį į santuoką bei šiuolaikines jos formas, įvairių kartų motyvus kurti šeimą, į nesusituokusias poras ir priežastis, skatinančias šį reiškinį plisti dabartinėje visuomenėje. Respondentai anketose atsakė į klausimus apie šiuolaikinių vestuvių struktūrą, atskiras vestuvių dalis, mergvakarių ir bernvakarių apeigas, senuosius ir naujuosius papročius, jaunųjų aprangą, vestuvių veikėjus bei organizatorius.

Atliekant lauko tyrimus buvo naudotas struktūruotas interviu ir pokalbio metodas. Straipsnyje remiamasi empiriniais tyrimais, mano atliktais 2006–2009 m. Taip pat darbe naudoti ankstesni kitų autorių tyrimai, periodika. Tyrimo metu aprašyta daugiau nei 200 vestuvių, vykusių įvairiuose Lietuvos miestuose, miesteliuose ir kaimuose. Empirinis tyrimas atskleidė, kad kaimo ir mažųjų provincijos miestelių vestuvėse stipresnė senųjų tradicijų raiška, dar jaučiama pastanga išsaugoti senąją tradiciją kaip istorinę atmintį, nors dėl globalizacijos reiškinių tai pamažu nyksta. Minėtą papročių transformaciją lemia populiarioji kultūra, sparčiai per miesto kultūrą plintanti iš Vakarų Europos. Šiuolaikinėse miesto vestuvėse pastebimas radikalus senųjų tradicijų atmetimas arba, priešingai, aktyvios pastangos suprasti ir atgaivinti prarastąją tradiciją.[10]

Atliktas tyrimas atskleidė, kad postmodernus šiuolaikinės visuomenės pliuralumas asmenį skatina rinktis jam patinkantį gyvenimo būdą, atsiranda gyvenimo stilių bei švenčių šventimo įvairovė, susijusi su globalizacijos reiškiniais bei lietuvių šeimos tapatumo pokyčiais.

Globalizacijos sąvoka

Globalizacija – neišvengiamas šiuolaikinio pasaulio reiškinys, vykstantis socialinėje plotmėje, apimantis įvairias visuomenės, valstybės bei socialinių struktūrų veiklos sritis. Tai kompleksinis reiškinys, aprėpiantis daugelį tiek visuomenės, tiek atskiro individo gyvenimo sričių. Globalizacijos apraiškos neišvengiamai persismelkia ir į šiuolaikinius lietuvių šeimos papročius bei juose pasireiškia įvairiais aspektais.

Globalizacijos terminą straipsnyje suvoksime kaip „greitai besiplėtojantį ir nuolat tankėjantį tarpusavio ryšių bei tarpusavio priklausomybės tinklą".[11] Toks laiko ir erdvės susitraukimas apima įvairialypį žmogaus būvio parametrų kitimą.[12] „Globalizacija iš esmės pakeičia santykį tarp mūsų gyvenamų vietų ir mūsų kultūrinių užsiėmimų, patirčių bei tapatumų".[13] Šis dinamiškas ir atviras reiškinys juda nenuspėjama kryptimi. Tai procesas, kuris paliktas savieigai ir jo kontroliuoti iš esmės negalima.

Globalizacija siejama ir su kultūra, t.y. pasaulio gyventojų gyvenimo būdo, požiūrių, vartojimo supanašėjimu, su vesternizacija, amerikanizacija, t.y. su vakarietiškų vertybių bei gyvenimo būdo plėtra. Vartotojiškos madų ir reklamos tendencijos, populiarioji komercinė kultūra iš tiesų peržengia sienas, tačiau kultūriniai skirtumai, apimantys tiek pasaulėžiūrą, tiek papročius ir tradicijas, anaiptol neišnyksta. Kita vertus, „...mums derėtų atmesti visus „grynos, iš vidaus homogeniškos, autentiškos, tenykštės kultūros(ų)" vaizdinius ir pripažinti, jog „iš tikrųjų kiekviena kultūra yra perėmusi svetimų elementų iš išorinių šaltinių ir tie įvairūs elementai pamažu joje „įsisavinami".[14]

Globalizacijos veikiamos kultūros siejasi, nutolsta viena nuo kitos ir vėl suartėja. Viena vertus, vestuvių papročiuose taip pat galima pastebėti globalizacijos sąlygotus

reiškinius –asimiliaciją, kreolizaciją,[15] kita vertus – pastangas kurti „autentišką“ tapatybę. Jos kūrimas pasireiškia tuo, kad žmogus siekia sugrįžti prie prarastų ištakų bei atsigręžti į senuosius papročius ir tradicijas. Taigi galima teigti, kad vėlyvosios modernybės žmonės gyvena atskiriems tapatybės sluoksniams vis labiau persidengiant.[16]

Straipsnyje bus svarbu išsiaiškinti, kaip globalizacija pakeičia prasmės konstravimo kontekstą – kaip ji paveikia žmonių kultūrinį vestuvių papročių tapatumą, kokį poveikį daro žmonių sampratoms ir vertybėms, netgi suvokiant laiką ir erdvę.

Šiuolaikinių lietuvių vestuvių apeigų struktūra

Postmodernistinėje visuomenėje sparčiai keičiantis socialiniams santykiams bei ekonominei gyventojų padėčiai kinta ir vestuvių struktūra. Šiuolaikinių lietuvių vestuvių apeigų struktūrą sudaro trys pagrindinės dalys: sužadėtuvės, mergvakaris arba bernvakaris ir vestuvių šventė. (Šiuolaikinėse vestuvėse užfiksuoti tik pavieniai sugrąžtų atvejai.) Svarbiausia visos šventės dalis yra vestuvės, o kitos, šiuolaikinio žmogaus suvokimu, nėra būtinos, todėl ne visuomet švenčiamos.

Sovietiniu laikotarpiu beveik išnykusi sužadėtuvių tradicija mūsų laikais atgyja. Dabar egzistuoja trys sužadėtuvių apeigų modeliai: 1) tradicinės sužadėtuvių apeigos, atliekamos bažnyčioje; 2) neformalios sužadėtuvių apeigos, vykstančios tik tarp sužadėtinių romantiškomis aplinkybėmis, kai būsimas jaunikis nuotakos paprašo rankos ir įteikia jai sužadėtuvių žiedą. Neformalios sužadėtuvių apeigos nūnai yra populiaresnės už tradicines; 3) civilinės teisės sužadėtuvės, kurios prasideda tada, kai jaunavedžiai pateikia pareiškimą civilinės metrikacijos skyriui.

Mergvakariai ir bernvakariai, perimti iš Vakarų pasaulio, yra gana populiarūs šiuolaikinėse vestuvėse, tačiau naujai modifikuota tradicija yra praradusi senąją prasmę. Straipsnyje išskyrėme tokią XX a. antrosios pusės – XXI a. pr. mergvakarių struktūrą. Sovietmečio mergvakariuose užfiksuoti dviejų tipų mergvakariai: 1) rekonstruotas tradicinis mergvakaris; 2) naujoviškas mergvakaris, kai jaunoji su draugėmis švenčia kavinėje arba atlieka pasiruošimo vestuvėms darbus jaunosios namuose. Šiuolaikinių mergvakarių ir bernvakarių struktūra nėra griežta, nes jie švenčiami improvizuotai. Nepriklausomybės laikotarpiu nustatyti trijų tipų mergvakariai: 1) modernūs mergvakariai; 2) tradiciniai (rekonstruoti) mergvakariai; 3) pusiau tradiciniai mergvakariai, kuriuose derinami senieji bei šiuolaikiniai papročiai. Moderniuose mergvakariuose sąmoningai atsisakoma senųjų papročių. Juose pastebimas radikalus senosios tradicijos atmetimas ir inovacinių Vakarų kultūros reiškinių integracija į šiuolaikinę lietuvių kultūrą.

Išskyrėme du šiuolaikinių bernvakarių modelius: 1) ekstremalių pojūčių vakarėlius; 2) pasilinksminimo vakarėlius su draugais pirtelėje, kavinėje ar klube.

Empirinis tyrimas atskleidė, kad vestuvių šventės struktūra nėra griežta, nes šiuolaikinės vestuvės, panašiai kaip ir minėti mergvakariai ir bernvakariai, švenčiamos improvizuotai. Vis dėlto galima išskirti du skirtingus vestuvių tipus: 1) pusiau tradicines ir 2) modernias vestuves. Pusiau tradicinėse vestuvėse derinami senieji bei šiuolaikiniai papročiai. Rengiant modernias vestuves atsisakoma senųjų tradicijų ir įvedami nauji, iš Vakarų Europos ir Amerikos atėję papročiai.[17]

Mergvakarių ir bernvakarių apeigos

Sovietmečio mergvakarių šventimo tradicija. Šiuolaikiniai mergvakariai ir bernvakariai gerokai skiriasi nuo tradicinių mergvakarių ir bernvakarių, kurie tradicinėje lietuvių kaimo kultūroje XIX a. pab. – XX a. pr. buvo švenčiami kaip graudūs atsisveikinimo su draugėmis, draugais, tėvų namais vakarėliai. Tradicinių vestuvių papročių tyrinėtojų duomenimis, sovietmečiu (XX a. viduryje) nuotakos ir jaunikio pusėje vakarynų šventimo tradicijos nunyko. Angelės Vyšniauskaitės teigimu, tai lėmė „pakitusios (...) socialinės, ekonominės ir kultūrinės sąlygos, žmonių tarpusavio santykiai, įsitvirtinusi vestuvių kaip grynai šeimos šventės samprata“.[18] Mūsų tyrimas atskleidė, kad XX a. 8 dešimtmetyje šios apeigos tarp atskirų žmonių grupių, sąmoningai siekiančių atgaivinti ir toliau tęsti senąją, gerokai primirštą, o neretai jau rekonstruotą tradiciją, pamažu atgyja. Mergvakarių renesansas ypač populiarus tampa tarp folkloro ansamblių dalyvių, puoselėjančių senąsias lietuvių liaudies tradicijas, sąmoningai siekiančių išlaikyti lietuvių tautinį tapatumą.

Taigi XX a. antrojoje pusėje galima išskirti atskirą mergvakario tipą, kurį pavadinsime rekonstruotu tradiciniu mergvakariu, išlaikančiu senąją šventės prasmę. Iš surinktos empirinės medžiagos minėtu laikotarpiu nepasisekė užfiksuoti nė vieno atvejo, kad jaunikio pusėje būtų vykusios vakarynos. Tai patvirtina ankstesnių tyrinėtojų duomenis, kad iš tiesų jos visiškai išnyko.

Iš atlikto tyrimo matyti, kad greta minėto rekonstruoto tradicinio mergvakario tipo XX a. 8– 9 dešimtmečiais išlieka alternatyvus šventimo būdas, kurį pavadinsime naujovišku mergvakariu. Pateiksiu 1979 m. Kaune organizuoto naujoviško mergvakario aprašą: „*Mergvakaris vyko jaukioje kavinėje, kuri buvo specialiai tam užsakyta. Šventėje dalyvavo ir draugės, ir bendradarbės, ir giminaitės. Ypatingų siurprizų nebuvo. Tai labiau priminė ramų paskutinį mergaitišką pasisėdėjimą. Torto nebuvo, buvo paprastos eilinės vaišės, karšti patiekalai, kava su saldėsiais, vyno taure. Dovanojam [nuotakai] įvairius*

niekučius, iš kurių būtų galima pasijuokti ir tai būtų kaip suvenyrinė dovana. Tuo metu nebuvo įprasta persirengi-nėti kažkokia ypatinga apranga, kiekviena rengėmės kaip norėjome. Mergvakaris vyko penktadienį, vieną vakarą. Jį organizavo pamergės".[19]

Apie kitą to laikmečio mergvakarį papasakojo respondentė, kurios mergvakario vakarėlis vyko Vilkaviškio rajono Švitriūnų kaime 1984 m. „*Prieš jungtuves buvo puošiamas vestuvėms paruoštas namelis. Kadangi tais metais vestuvėms namuose ant kiemo buvo statomi dideli namukai, tai juos reikėdavo išpuošti. Tada ir susirinkdavo visos draugės. Puošdamos namelį šnekučiuodavomės, dainuodavom, pasakodavom prisiminimus. Tai būdavo įvairūs plakatai vestuvine tematika, balionai, traukto popieriaus girliandos, gėlės. Jaunųjų sėdėjimo vietoje kabojo lininis rankšluostis su iš rūtų išpintais inicialais (jaunųjų vardų pirmomis raidėmis)".*[20]

Ankstesni vestuvių tyrinėtojai analogiškų XX a. antrosios pusės apeigų nelaikė mergvakariu ir įvardijo kaip vestuvių išvakares.[21] Nors minėtuose mergvakariuose jau pakitusi senojo mergvakario struktūra, tačiau dar išlikusi tradicinio mergvakario samprata. Ją gerai atspindi pateikėjų mintys, jog mergvakaris „priminė ramų paskutinį mergaitišką pasisėdėjimą", į kurį „susirinkdavo visos draugės", kurios kartu šnekučiuodavosi, dainuodavo, pasakodavo prisiminimus, taip pat puošdavo vestuvių aplinką, iš rūtų pindavo jaunųjų inicialus.

Nepriklausomybės metų mergvakariai ir bernvakariai

Nepriklausomybės metais mergvakarių ir bernvakarių tradicijos atgimsta nauja transformuota forma. Graudžius vakarėlius pakeičia linksmi, su šou elementais iš Vakarų Europos ir JAV kultūrų perimti bernvakariai ir mergvakariai. Pirmieji panašaus pobūdžio vakarėliai pradėti švęsti Lietuvoje XX a. dešimtojo dešimtmečio pabaigoje (pirmasis užrašytas 1998 m.).

Empirinis tyrimas atskleidė, kad daugumą šiuolaikinių mergvakarių rengia pamergės, draugės, netekėjusios giminaitės, užfiksuota po vieną atvejį, kai mergvakarį rengė jaunosios draugės, kurioms talkino jaunikis, jaunosios draugas, brolis arba jaunosios mama.

Tradicinių mergvakarių suvokimas Lietuvoje dabartiniais laikais radikaliai pasikeitė. XX–XXI a. sandūroje tradiciniai mergvakariai daugumos jaunimo buvo atmesti, nes neatitiko postmodernios vartotojiškos visuomenės poreikių. Vyresniajai kartai šiuolaikiniai bernvakariai ir mergvakariai atrodo nepriimtini, nepakankamai prasmingi, nutolę nuo tradicinių mergvakarių šaknų. Tačiau kaip tik negatyvioji šios šventės pusė didesnę dalį jaunimo dabar motyvuoja šių papročių laikytis. Minėtas reiškinys liudija, kad „nuo tradicijos įmanoma atitolti ir laikyti ją asmeninio pasirinkimo ar nuotaikos dalyku. Nebūtina į ją žvelgti labai rimtai. Ši nuostata iš tikrųjų patvirtina tezę, kad vyksta ritualinio jausmo ir elgesio paradigminis pokytis"[22] tam tikro amžiaus jaunimo grupėje.

Šiuolaikiniai mergvakariai – improvizuoti pramoginio pobūdžio vakarėliai, primenantys karnavalą. Daugelis iš jų yra teminio pobūdžio; pagal atskiras temas priderinta mergvakario dalyvių apranga, šventės atributai, šukuosenos, siurprizai ir dovanos.

Pateiksime keletą šiuolaikinio mergvakario pavyzdžių:

„Mergvakario tema buvo „kaubojiškas stilius". Visos šventėje dalyvavusios moterys ir merginos turėjo kokių nors aksesuarų – kaubojiškus batus, marškinius, skrybėlę arba keletą iš jų... Mergvakaris vyko 2008 m. rugpjūčio 9 d. Vilniuje, Trakuose, Alytuje".[23]

2003 m. Vilniuje vykusiame mergvakaryje vyravo Havajų tema, todėl „*ant stalo dominavo įvairūs egzotiniai vaisiai, punšas. Tortas buvo papuoštas vyrišku simboliu. Mergvakaris vyko savaitę prieš vestuves namuose, Vilniaus senamiestyje ir klube.... Jaunajai buvo skirtos specialios užduotys. Ji užrištomis akimis skuto bulves... Per mergvakarį šoko striptizo šokėjas. Jaunoji buvo aprengta baltais drabužiais, kuriuos jai siuvo draugės, jos būsimai nuotakai dovanojo keliaraištį ir rūtų vainikėlį".*[24]

„Savaitę prieš vestuves, sekmadienį, šventėme indiško stiliaus restorane. Visos septynios dalyvės buvome apsirengusios sariais. Valgius rinkomės iš restorano meniu... Muzikantas grojo gitara ir šokėja šoko indiškus tradicinius šokius bei supažindino mus su indų vestuvių papročiais".[25] *Kitas mergvakaris vyko nuomotoje kavinėje, vėliau klube. Dalyvavo draugės, striptizo šokėjas. Vaišės buvo japoniškos, nes vyko teminis vakarėlis sushi. Visos panelės buvo apsirengusios kaip geišos, su vėduoklėm ir makiažu*".[26]

Dar vienas mergvakaris buvo organizuotas 2008 m. vasarą Šiauliuose nusivylusių namų šeimininkių tema. Jis vyko gamtoje, kavinėje, klube. „*Jaunosios laukėme traukinių stoty. Atvažiavo ji taksi, sutikom ją su šampano taurėm. Važiavom traukiniu kelias stoteles, kur laukė limuzinas. Juo dvi valandas važinėjom, dainavom, važiavom iki ežero, kur jaunoji skaitė priesaiką, leido į orą balionus su norais. Tada paleido mus prie „galingo" kinų restorano, kur laukė vakarienė, o po jos lėkėm į klubą. Jaunajai įrašėme CD, į kurį sudėjome gražiausias mergvakario dalyvių dainas, dovanojome keliaraištį, baltus stringus, kalendorių, kuriame yra kiekvieno mėnesio mūsų foto su jaunaja, atmintinę, ko nepamiršti ištekėjus vyrui ir ko moteriai, įrėmintą priesaiką ir visą gražų vakarą. Jaunoji buvo su balta suknele, mes visos taip pat su suknelėm, bet kitų spalvų ir tik kokteilinio stiliaus. Aukštakulniai, karoliai, akiniai nuo saulės (buvom sugalvojusios temą*

– nusivylusios namų šeimininkės)... Tema buvo pranešta pakvietime į mergvakarį. Ir dar jaunoji buvo su lauko gėlių vainiku ant galvos".[27]

Išskirtas dar vienas, panteistinę kultūrą romantizuojantis ir ją kūrybiškai derinantis su šiuolaikinės kultūros elementais, mergvakario tipas:

„Mergvakaris vyko draugės sode (ten buvo ir pirtis) 2008 m. Kaune, vidurvasary. Jame dalyvavo jaunosios pažįstamos nuo vaikystės, draugės ir jų tėvai. Pagrindinės atrakcijos – kelionė didžiuliais gėlių žiedais apkaišytame limuzine (su lengvų, saldžių gėrimų baru), madų demonstravimas (reikėjo susikurti ant maudymo kostiumėlio iš augalų), maudynės – „fotosesijos pratęsimas", pati pirtis, šokiai. Vaišės buvo suneštinės, daugumos iš sodo gėrybių, tortas – rožinis, puoštas didžiule raudona širdim su dviem drugeliais..., įrėmintas kaip paveikslas. Jaunosios mergvakario dovanos: gražūs apatiniai, dekoratyvinis butelis su „meilės eliksyru", sparnai (karnavaliniai) – pabėgti nuo rutinos, įvairios malonios smulkmenos, rožinės spalvos parfumerija. Jaunoji ir jos draugės vilkėjo „Laumės" kostiumais, improvizuotais iš sodo augalų, gėlių – apžavą įgauti. Mergvakaris vyko 7 dienas prieš vestuves, penktadienį–šeštadienį (su nakvyne sode); pradėtas pavakare susirinkus prie limuzinų nuomos... Patiko sava kompanija, graži gamta, pirtis, jautėmės laisvai, šventiškai kartu. Buvo tik merginos, priminė vaikystės vakarojimus, nakvynę pas draugę...".[28]

Minėti mergvakariai primena teatralizuotus vakarėlius. Jiems būdingas žaidybiškumas ir eksperimentavimas. Žaidimas mergvakariuose prilygsta kūrybai, jis tampa savita asmenybės saviraiška ir savirealizacija.[29] Mergvakarių dalyvės persirengia įvairiais personažais ir žaidimo būdu bando su jais identifikuotis.

Remdamiesi empirine medžiaga, mergvakarių personažus pabandėme suskirstyti į atskiras grupes: 1) pagal profesiją (medicinos seselės, laisvo elgesio merginos, jūreivės, nusivylusios namų šeimininkės); 2) pagal etninę priklausomybę (populiariausios egzotiškų tautybių ir kultūrų atstovės – indės, japonės, egiptietės); 3) pagal mitinio pasaulio sąrangą (velniukai, laumės, angelai); 4) pagal sporto rūšį (pasirinktos sporto šakos sportininkės); 5) pagal socialinę veiklą (feministės); 6) pagal istorinę epochą (1970 m. stiliaus atstovės).

Mergvakario vakarėliai perpildyti įvairiais siurprizais, žaidimais, netikėtomis užduotimis, smulkiomis dovanėlėmis. Daugelis mergvakario elementų yra pasiskolinti iš popkultūros, televizijos šou laidų, „muilo operų", reklamos. Populiariajai kultūrai pažintinė turinio vertė nėra svarbi, todėl šiuose vakarėliuose prioritetą įgyja forma, paviršutiniškumas, fragmentiškumas,[30] gilesnės savivokos stoka. Tiek Valentino diena ar Helovinas, perimti iš populiariosios Vakarų kultūros, tiek ir šiuolaikiniai, komercinės kultūros paveikti mergvakariai bei bernvakariai jaunimą traukia humoristinėmis dovanomis bei „kičo" savybėmis.[31] Neretai tiek būsimos nuotakos, tiek pamergių apranga, šventės atributai bei dovanos pasižymi pabrėžtinai erotiškomis, „kičinėmis" savybėmis.

Pateiksime keletą mergvakario aprašų, kuriuose respondentės vaizdžiai perteikia šventės nuotaiką:

„Mergvakaris *vyko Kaune 2006 m. Pradžioje [būsimos pamergės] rinkosi jaunosios namuose, vyko į gamtą prie Kauno marių, grįžo į centrą, Laisvės alėjoje „pražygiavo" su nuotykiais, vėliau – klubas. Lydėjo atrakcijos ir siurprizai: gana drąsūs „sexi" rūbai, užduotys jaunajai, vyrukų striptizas, šėlionės, kelionės ir vaišės limuzine. Vaišės – įvairių provokuojančių formų sumuštiniai, „afrodiziakai", gėrimai, tortas formomis vaizduojantis vyriškus „privalumus". Pats tortas įteiktas jaunajai parsivežti iki namų viešuoju transportu – gana atvirai įpakuotas. Jaunajai dovanoti įvairūs stringų tipo apatiniai, peniuarai. Jaunoji ir jos draugės rengėsi juodai, raudonom uodegėlėm ir velniukų ragais, pirktais iš karnavalinių rūbų parduotuvių.* Šventė užsibaigė paryčiais klube „Amerika pirty*".*[32]

Dar vienas mergvakaris, puikiai atspindintis postmodernios visuomenės gyvenimo tempą, laiko ir erdvės suvokimą, užfiksuotas 2008 m. Laikas ir erdvė jame sutraukti – per vieną dieną veiksmas vyksta net trijuose miestuose:

„Veiksmas *vyko 2008 m. rugpjūčio 9 d. Vilniuje, Trakuose, Alytuje. Mergvakaris buvo labai „spalvingas", jame buvo visko. Iš pradžių Vilniaus troleibuse būsimoji nuotaka turėjo prekiauti agurkais iš iš anksto paruoštos pintinės. Nuvykome į traukinių stotį, iš kur keliavom į Trakus. Agurkų siūlymas tęsėsi ir traukinyje. Trakuose, iš anksto užsakytoje kibininėje, pačios kepėme kibinus ir jais vaišinomės. Po to vykome į žirgyną, kur nuotaka jodinėjo žirgu. Vėliau nuotakai buvo užrištos akys, ir išvykome jai nežinoma kryptimi. Kadangi turėjome nemažai likusių kibinų, sustojome plento pakelėje ir stabdėme automobilius, siūlydamos įsigyti kibinų. Sekėsi puikiai, buvo labai linksma. Tęsėsi „slapta" kelionė. Pakeliui sustojome neutralioje pievoje, kur surengėme pikniką. Galiausiai vis dar apie kelionės tikslą nieko nenutuokiančią nuotaką parvežėme į jos tėvų sodybą Alytaus rajone. Čia buvo nuotakos mama ir brolienė bei susirinkusių dar daugiau draugių. Čia laukė dar daugiau atrakcijų. Nuotaka pirmąkart melžė karvę, ieškojo pievoje paslėptų šokoladinių grybų, plaukiojo tvenkinyje motoriniu vandens dviračiu, leido į tvenkinį vainikus. Gavo dovanų nuo mamos – brangių savo vaikystės daiktų ir mamos sukurtą eilėraštį. Nuotaka su pamergėmis vakare apsivilko baltomis ilgomis „atlaikinėmis" suknelėmis,*

kurias nuotakos mama pasiskolino iš bažnyčios. Mergvakaris baigėsi jaukiai besišnekučiuojant prie tvenkinio laužo šviesoje".[33]

Minėtame aprašyme laiko ir erdvės susitraukimas apima įvairialypį žmogaus būvio parametrų kitimą. Per vieną dieną išgyventa tiek emocijų ir atlikta tiek skirtingų vaidmenų, patirta įvairių siurprizų, įveikta nemaži atstumai skirtingomis transporto priemonėmis – tiek keliauti buvo galima tikėtis per visą praėjusio šimtmečio žmogaus gyvenimą. Minėto mergvakario papročiuose pastebimas „poreikis savitai interpretuoti kultūros tradicijas, ieškoti harmonizuojančio prado kultūros formų žaisme [...], jungti į vientisą naują kokybę senuosius ir naujai sukurtus kultūros elementus".[34]

Apžvelgus empirinę medžiagą pastebėta, kad svarbiausiu šiuolaikinių mergvakarių akcentu yra tapęs geras pasilinksminimas su draugėmis, kuris paprastai švenčiamas savaitę prieš vestuves. Mergvakariai labai skiriasi, kadangi juose vyksta skirtingo pobūdžio improvizuoti žaidimai, užduotys, atrakcijos. Kai kurie iš jų liudija apie kreolizacijos reiškinį, nes tiesiogiai atkartoja vakarietiškus šiuolaikinių mergvakarių elementus. Ypač daug analogijų pastebėta tarp šiuolaikinių suomių[35] ir lietuvių mergvakarių. Vienuose svarbiausiu akcentu tampa kelionės motyvas įvairiausiomis transporto priemonėmis ir jaunosios išbandymai, kituose – vyro striptizas ir užduotys, pasižyminčios erotiniais elementais, trečio tipo mergvakariuose akcentuojama rami atmosfera, pavyzdžiui, jaukus pokalbis prie tvenkinio laužo šviesoje.

Mergvakario dalyvės, apsirengusios rankininkių uniforma

Viena iš sudėtinių mergvakario dalių – vaišės, kurių svarbiausias akcentas – „originalus" tortas, dažniausiai falo formos, rožinės spalvos. Empirinio tyrimo metu užrašyta keletas mergvakario torto variantų: vyriško falo (paplitęs visoje Lietuvoje), kaktuso ar ežiuko formos; tortas, ant kurio iš uogų išdėliotas jaunosios veidas (Kaune), ant torto pavaizduoti verkiantys vaikinai, atsisveikinantys su būsima nuotaka (Marijampolėje) arba trys intymius santykius vaizduojančios figūrėlės (Kaune), tortas papuoštas baltais balandėliais su širdele (Vievyje), tortas su intriguojančia apsinuoginusio vaikino nuotrauka (Druskininkuose).

Kitas svarbus mergvakarių šventės elementas – išbandymai jaunajai. Vakarėlių metu jaunajai užduodamos gana sudėtingos įvairaus pobūdžio užduotys ar įprasti moteriški darbai: plauti kojines, kepti kiaušinienę ir ja vaišinti praeivius (Panevėžys), vystyti vaiką, daužyti lėkštes (Šilutė), pirmąkart melžti karvę, ieškoti pievoje paslėptų šokoladinių grybų, leisti į tvenkinį vainikus (Alytaus r.), keliauti „į nežinią" užrištomis akimis, mieste vaikinams pardavinėti apatinį trikotažą (Marijampolėje), rinkti pinigus ir vaikinų prašyti telefono numerių (Klaipėda, Kaunas), bare vilioti vaikinus (Vilnius), užrištomis akimis nupiešti jaunikio veidą, neaštriu peiliu nuskusti bulvę, prie bažnyčios ar rotušės duoti priesaiką, suvalgyti ežiuko išvaizdos torto spyglius (Kaunas). Kai kurios užduotys, skirtos jaunajai, primena jaunimo brandos apeigas, būdingas tradicinei lietuvių kultūrai. Atliktos užduotys liudija apie būsimos nuotakos socialinę, fizinę ir psichologinę brandą bei tinkamą pasiruošimą šeimai.

Dar vienas svarbus mergvakarių elementas – kintanti erdvė. Iš atliktos tyrimo analizės matyti, kad mergvakario erdvė nėra pastovi, ji nuolat keičiasi. Kartais mergvakariai iš uždaros erdvės (kavinės, restorano, jaunosios namų, klubo, pirties, kaimo sodybos) perkeliami į viešąją erdvę. 2007 m. vasarą Kauno prieigose vykusiame mergvakaryje galima išskirti ne tik privačią ir viešąją erdvę, bet per trumpą laiko tarpą nuolat besikeičiančias sausumos, vandens ir oro erdves:

„*Nuotakai buvo pateikta daug siurprizų*: *pirmasis siurprizas buvo tas, kad atsikėlus ryte už durų [ji] rado didelę dėžę, kurioje buvo jos apranga ir tos dienos grafikas, kuriom valandom ir ką ji turi daryt. Antrasis buvo per langą išvystas motociklas su žaviu vaikinu, kurio, aišku, ji gyvenime nemačius, o teko su juo važiuoti iki Rotušės. Trečiasis buvo kelionė autobusiuku užrištomis akimis į niekur (taip jautėsi jaunoji). Sustojusi ir išlipusi ji pamatė aerodromą ir sklandytuvą prieš akis, kuriuo jai teko paskraidyti. Ketvirtasis siurprizas jos laukė Kauno*

jachtų klube. Tai buvo jachta, su kuria mes plaukėme iki Bajorkiemio. Ten buvo išnuomota pirtis vakarui ir tolimesniems kvailiojimams. Na ir, žinoma, penktasis... Koks mergvakaris be striptizo? ...Kadangi nuotaka buvo rankininkė, tai mes visos buvom apsirengę rankinio aprangom, o jaunoji taipogi su rankininkės marškinėliais, tik vietoj šortų sijonas pūstas ir mėlynų plaukų perukas“.[36]

Dar vienas mergvakaris aprašytas 2006 m. Vilniuje, kuriame veiksmas vyko net 7 vietose. Jis prasidėjo grožio salone, vėliau vyko prekybos centre, sekso reikmenų parduotuvėje, senamiesčio gatvėse, kino teatre, naktiniame klube ir užsibaigė ant Vilnelės kranto. Mergvakarį organizavo draugės, kurioms padėjo jaunikis.

„Tai buvo siurprizas: jaunoji buvo apgauta ir nuviliota tiesiog pasidaryti makiažo. Jam pasibaigus visos buvome pasipuošę vakariniais rūbais ir laukėme jos. Praėjus nustebimo šokui, apvilkome ją „pavogta“ iš jos spintos vakarine suknele ir, susėdę į limuziną, išvažiavome į prekybos centrą. Visos užsidėjome kaukes, kad nebūtume pažintos. Sekso salone jaunoji išsirinko dovaną. Po to Vilniaus senamiestyje iš gatvės kavinėse sėdinčių žmonių nuotaka turėjo surinkti kuo daugiau prezervatyvų. O jau peržengus „per save“ ir įgyvendinus užduotį, laukė dovana – makiažas pas mėgstamą visažistę. Vėliau nekomercinio kino teatre – autorinė meninė fotosesija (po vestuvių nuotraukos buvo pristatytos į visas Vilniaus aktorių atrankos agentūras). Vakarėlio finalas populiariame naktiniame „latin“ stiliaus naktiniame klube. Jaunajai dovanotos dovanos: „Sex shopo“ dovana, makiažas ir fotosesija. Mergvakaris vyko savaitę prieš vestuves, šeštadienio vakarą iki paryčių. Baigėsi prašvitus, ramiai kalbantis apie gyvenimą prie Vilnelės“.[37]

Kitų mergvakarių erdvė perkeliama į riedantį traukinį, kuriame surengiamas susitikimas su popžvaigžde. Vienas toks mergvakaris 2006 m. užfiksuotas Alytuje. Jaunajai pabendrauti į traukinį buvo pakviestas televizijos laidos – realybės šou „Dangus“ – dalyvis Antanas Nedzinskas. Vaišėms buvo pateiktos dzūkiškos grikinės babkos, saldainiai ir šampanas.[38]

Toliau aptarsime svarbią šventės dalį. Šiuolaikiniuose mergvakariuose yra išlikusi senųjų tradicinių mergvakario apeigų dalis – dovanų įteikimai jaunajai. Žinoma, tiek dovanų turinys, tiek dovanų įteikimo forma yra gerokai pakitusi. Draugių dovanos, skirtos jaunajai, paprastai yra humoristinio pobūdžio. Pagal paskirtį jas galima suskirstyti į dvi grupes. Viena dovanų dalis yra utilitarinės paskirties. Pagal šventės scenarijų šios dovanos gali būti vertingos šeimyniniame gyvenime. Paprastai jas sudaro apatinis trikotažas, to vakaro rūbai ir visokie „niekučiai, kurių gali prireikti susituokus“, buityje reikalingi daiktai: kočėlas, samtis, peilis, plaktukas, sauskelnės, pasakų knyga, „kad nepamirštų vaikystės“, jaunosios atmintinė, rėmeliai su jaunosios priesaika, netgi asmeniniai draugių daiktai (papuošalai, skarelės, nosinės, žaislai) ir humoristiniai palinkėjimai. Kita dovanų grupė (erotinio tipo dovanos) yra orientuota į postmodernios vartotojiškos visuomenės poreikius. Tai erotiški raudonos spalvos apatiniai su prisegtomis kojinėmis, striptizo šokėjas, Kamasutros knyga, dovana iš sekso parduotuvės, tam vakarui užsakyta fotosesija.

Minėtuose mergvakariuose atsiskleidžia šiuolaikinės populiariosios, komercinės kultūros apraiškos – visuomenės mados**,** reklamos ženklai, vartojimo rinka bei vartotojiškos nuostatos**,** ypač patrauklios jaunajai kartai, kuri jas vartoja naujomis moderniomis tapatybėmis norėdama išreikšti savo individualumą. Modernūs tapatumai, išreikšti tokiomis formomis, gali būti traktuojami kaip reakcija į destabilizuotą postsocialistinį perėjimą.[39]

Tradiciniai mergvakariai

Kaip alternatyva mūsų minėtiems mergvakariams vis dėlto išlieka ir tradicinių mergvakarių šventimo būdas. Paprastai tokias vakarynas organizuoja folkloro ansamblių dalyviai, Lietuvos liaudies buities muziejuje Rumšiškėse įsikūrusi vestuvių organizavimo įmonė. Tradicinio mergvakario šventimą apibūdina vienos respondentės žodžiai: „*Mergvakaris vyko pagal senas lietuviškas tradicijas. Pamergės šukavo plaukus jaunajai, jaunoji lukšteno riešutą – vaisingumo simbolį, taipogi pynėme rūtų vainiką. Vakarėlis vyko jaunosios namuose, buvo šešios artimiausios draugės bei giminaitės. Vaišinomės riešutais, vaisiais, sūriu, salotomis. [...] Dovanojome jaunajai žvakę, kad namai būtų jaukūs, kad netrūktų šilumos ir šviesos gyvenime...*“.[40]

Minėtame mergvakario apraše išlikę senieji mergvakarių elementai: jaunosios plaukų šukavimas, riešuto kaip vaisingumo simbolio gliaudymas, rūtų vainikėlio pynimas.

Kitas panašaus pobūdžio mergvakaris *vyko gamtoje su visomis lietuviškomis tradicijomis 2008 m. Kaune. „Buvo įvairios užduotys jaunajai, vainikėlio paleidimas į vandenį ir t. t. Organizavo visos dalyvaujančios pamergės. Taip pat buvo „mergystės priesaikos“ davimas. Nevyko didelių vaišių. Nebuvo torto. Tik minimalus pasivaišinimas: sumuštinukai, sausainiai, vaisiai, sultys. Taip pat gėrėme mėgstamiausią jaunosios gėrimą – trejas devynerias. Pamergės buvo apsirengusios hipiškai – džinsais ir marškinėliais. Visos pamergės buvo užsidėję vainikus iš ramunių. Jaunoji taip pat buvo užsidėjusi vainiką iš baltų gėlyčių bei buvo su geltonų plaukų peruku. Ji vaizdavo tradicinę lietuvaitę. Išvyka į gamtą (Rumšiškes) buvo labai vykusi; ten apžiūrėjome trobas bei daug fotografavomės“.*[41]

Minėtame mergvakaryje senieji papročiai jau derinami su šiuolaikinės kultūros elementais. Naudojami nauji populiariosios kultūros elementai: „hipiško stiliaus“

drabužiai, jaunosios geltonų plaukų perukas, mergystės priesaika.

Savita mergvakarių šventimo tradicija, išlaikanti šio krašto lietuvių tautinį tapatumą, pastebėta Punsko krašte**.** 2005 m. dvi dienas prieš vestuves (ketvirtadienį) vykęs mergvakaris tęsėsi iki paryčių. Jame dalyvavo pamergės ir pabroliai iš jaunosios bei jaunojo pusių. Šią šventę joje dalyvavusi respondentė apibūdino taip: „Miške kūrenome laužą, rinkom eglių šakas, vėliau pynėme vainikus (reikalingus vestuviniams papuošimams)... Jaunimas valgė dešreles prie laužo, dirbdamas vaišinosi sausainiais, saldainiais, gėrimais. Kaip dovaną jaunavedžiams papuošė pokylių salę“.[42] Panašiai švęstas vilniečių mergvakaris 2007 m. rugsėjo mėnesį Antaviešės kaime, Švenčionių rajone. Mergvakarį suorganizavo jaunosios draugės ir netekėjusios giminaitės savaitę prieš vestuves. Visos susirinko gamtoje prie laužo. Buvo gana ramus vakaras prie ugnies, merginos dainavo. Nuotakai jos padovanojo raudoną kardelį su 7 žiedais ir kopūsto galvą. Kopūsto viduje liepė ieškoti paslėptos laimės. Tai buvo nuotakos naivumo patikrinimas. Vaišės buvo kuklios, be tortų...[43]

Kitas mergvakaris švęstas 2007 m. Ignalinos rajone, senoje sodyboje. Jaunosios brolis organizavo plaukiojimą valtimis Palūšėje. Buvo suneštinės vaišės ir ypatingi pusryčiai iš žolelių – kokteilis. Torto nebuvo. Jaunajai draugės dovanojo melioną su žvakėmis.[44]

Pramoginio pobūdžio vakarėliai, derinami su tradicinėmis mergvakarių apeigomis

Galima išskirti dar vieną mergvakarių tipą, kuriame pramoginio pobūdžio elementai derinami su tradicinėmis mergvakarių apeigomis. Jame išlikę atskiri tradicinių mergvakarių elementai: jaunosios kasų pynimas, šukų metimas, gėlių vainikų ir tautinių juostų dėvėjimas, languoti sijonai ir balti marškiniai, primenantys tautinius drabužius. Pateiksime keletą šio tipo pavyzdžių:

Mergvakaris vyko Kaune 2008 m. liepos mėnesį. „*Iš pat pradžių važiavome į būsimos jaunosios namus. Mes ją padažėm, aprengėm, žaidėm žaidimus (vienas iš žaidimų: jaunoji turi traukti po vieną krapštuką iš obuolio ir sakyti vyro geras savybes. Šis žaidimas yra lyg išbandymas, ar gerai pažįsti savo sužadėtinį, ir ar tikrai jis tau skirtas), po to važiavome į miestą, kur jaunoji turėjo vykdyti užduotis, po to į pirtį važiavome, kur vyko ir bernvakaris. Buvome apsirengę baltais marškinukais, trumpais languotais sijonukais, užsirišome tautines juostas, užsidėjome vainikus ant galvų“.*[45]

„Mergvakaris vyko 2007 m. spalio mėnesį Kaune, jaunosios tėvų namuose, vėliau buvo pratęstas klube. Jaunajai visos draugės pynė kasas. Jaunoji pati gėrė ir mus girdė šampanu iš samčio, metė šukas (kaip būsimos nuotakos simbolį), siuvo sagą į skiautę su žiemine kumštine pirštine, kirpo užrištomis akimis iš laikraščio savo vyro siluetą, taip pat užrištomis akimis jį piešė, bandė išvardyti visus gražius žodžius, kaip vadins vyrą po santuokos, skaitė priesaiką (ką darys ir ko nedarys santuokoje). Priesaika buvo surašyta ant vyriškų trumpikių (pantalonų), prie Rotušės šlavė sau takelį geresniam gyvenimui. Taip pat leido balionus, ant kurių iš pradžių surašė savo norus. Klube ji klausinėjo vaikinų, kaip turi elgtis santuokoje, prašė patarimų, prašė jai parašyti linkėjimų, taip pat turėjo surinkti 10 prezervatyvų ir 10 bučinių. Klube vyko striptizo pasirodymas, skirtas tik jai ir, aišku, mums“.[46]

Apibendrinus empirinę medžiagą galima išskirti tris šios šventės modelius: 1) pramoginio pobūdžio modernius, triukšmingus karnavalinius vakarėlius, 2) tradicinius mergvakarių vakarėlius, 3) pramoginio pobūdžio vakarėlius, kurie derinami su tradicinėmis mergvakarių apeigomis.

Nepriklausomybės metų bernvakariai

Išskyrėme du šiuolaikinių bernvakarių modelius: 1) ekstremalių pojūčių vakarėlius, 2) pasilinksminimo vakarėlius pirtelėje, kavinėje ar klube. Pirmojo modelio šventėje prigyja ekstremalios užduotys – jaunikio šuolis parašiutu iš lėktuvo, šuolis prisirišus virve nuo aukšto bokšto, skrydis oro balionu, kopimas į aukštą uolą ar bridimas pelkėmis, pasivažinėjimas kartingu ar vandens motociklu.

Iš pradžių aptarsime ekstremalių pojūčių vakarėlius. Vienas tokių pavyzdžių – 2008 m. Vilniuje ir Palangoje vykęs bernvakaris, kuris išsiskyrė ekstremaliais jaunikio išgyvenimais. Bernvakaris, kurį organizavo draugai, vyko vasarą. Gamtoje buvo kepami šašlykai ir geriamas alus, jaunuoliai nakvojo palapinėse. Bernvakario metu jaunikis patyrė tam tikrą vyriškumo išbandymą – turėjo iššokti parašiutu iš lėktuvo.[47]

Kitas bernvakaris 2008 m. rudenį buvo švęstas Šakių rajone, netoli Kriūkų esančiame pramogų parke. Jis vyko gamtoje, taip pat pirtyje. Bernvakarį organizavo visi jo dalyviai – draugai, giminaičiai. „*Buvo orientacinis žygis, kopėm į uolas, karstėmės po specialias trasas, reikėjo rast specialius taškus, po pelkes vaikščiojom. Netoli Kriūkų pramogų parke yra pastatyta uola, į kurią kopėm. Bernvakario dalyviai buvo apsirengę sportiškai, nes reikėjo karstytis. Vaišės nevyko ir jokių dovanų jaunikiui nedovanojom. Bernvakaris patiko, nes buvo daug įdomios veiklos“.*[48]

Trečiasis 2006 m. su ekstremaliais išgyvenimais susijęs bernvakaris buvo organizuotas net trijose vietovėse: Jonavoje, Pociūnuose, Kazlų Rūdoje. Jonavos rajone esančiame pramogų parke jaunuoliai išbandė fizines jėgas. „*Pradžioje bernvakaris prasidėjo „Lokės pėdoje“ (gamtoje), vėliau buvome oro uoste. Pociūnuose paskraidėme, vėliau Kazlų Rūdoje – pirtyje. Bernvakarį organizavo draugas (piršlys). Buvo daug gėrimų ir užkandžių, torto nebuvo. Jaunikiui*

dovanojome linksmas dovanas. Vilkėjome kasdieniškai, šventėme savaitę iki vestuvių, šeštadienį“. [49]

Aptarto tipo bernvakariai dažniausiai vyksta gamtoje ir labiau orientuoti į vyrišką sportinę veiklą. Jie susiję su ekstremaliais jaunuolių fizinės brandos išbandymais, karine disciplina, tam tikra vyriškumo mokykla. Minėtomis, fizinės ištvermės reikalaujančiomis užduotimis, tam tikrais išbandymais šiuolaikiniai bernvakariai primena tradicinėje kaimo kultūroje egzistavusias „įrašymo į vyrus“ apeigas, kai jaunuolis buvo bandomas fizinės, psichologinės prievartos bei socialinės brandos patikrinimo veiksmais.[50]

Antrojo šventės modelio populiariausia vieta – pirtis, nors respondentų minėtos ir kitos vietos – klubas, kavinė, baseinas, kaimo sodyba, sodas**.** Vakarėlio metu dalyviai gausiai vartoja alkoholį, kaitinasi pirtelėje, bando atkalbėti jaunikį nuo vedybų. Panašiai kaip ir mergvakario atveju, jaunikiui bernvakarį organizuoja jo draugai ir pažįstami. Šventę lydi įvairūs konkursai, smulkūs suvenyrai, humoristinio pobūdžio dovanėlės. Pagrindinis vakaro akcentas – striptizas jaunajam, kurį šoka profesionali striptizo šokėja, bei alkoholio gausa.

Pateiksime keletą šio tipo bernvakarių pavyzdžių:

2001 m. Anykščiuose vykęs bernvakaris organizuotas pirtyje. Iš vaišių vyravo alus, sūris, kiaulių ausys ir t. t. Pirtyje visi buvo nuogi. Jaunikiui draugai padovanojo pripučiamą lėlę. Šventė truko apie dvi dienas.[51]

2002 m. Kauno rajone esančioje sodyboje, kurioje buvo ir pirtis, buvo švęstas bernvakaris kartu su draugais ir jaunojo giminaičiais. Šventę organizavo jaunojo draugai. Vyko vyro „priesaika“, įvairūs žaidimai, rodantys jaunojo ištvermę: sūrio spaudimas, rankos laužimas, alaus bokalo laikymas, atsakinėjimas į tam tikrus klausimus. „*Buvo įvairių vaišių – daug alkoholio, moters krūtų pavidalo tortas. Dovanojom marškinėlius, papuoštus mūsų veidais, taip pat rūšinio alkoholio butelių bei keletą staigmenų. Iš pradžių [jaunąjį] aprengėm kalinio uniforma, vėliau jis persirengė laisvalaikio drabužiais. Šventėm savaitę prieš vestuves...*“[52]

Panašiai bernvakaris organizuotas gamtoje, prie upės, netoli Kauno esančioje sodyboje. Jaunojo laukė vyro „nuostatai“, moteriškų kūno linijų torto valgymas, užduotys – rankų lenkimas, šokimas per ožį ir panašiai. Jaunasis buvo aprengtas specialiais marškinėliais (su draugų nuotraukom). Draugai būsimam jaunikiui padovanojo išgraviruotą bokalą, „kad alų gertų“.[53]

Minėtomis ekstremaliomis užduotimis būsimasis jaunikis draugų rengiamas nelengvam šeimyniniam gyvenimui. Tai vienas iš perėjimo ritualų, padedantis jaunuoliui įgyti naują statusą.

Dar vienas 2007 m. Kaune vykęs bernvakaris organizuotas dvi dienas prieš vestuves naktiniame klube „Zepelinus“. „V*akaro tema – vesternas. Nuomojomės skrybėles, odines kelnes, liemenes. Prasidėjo vakare ir tęsėsi iki 5-os ryto. Bernvakarį organizavo piršlys ir kiti dalyviai (draugai, giminės). Buvo striptizas, karaokė, „Bučinių parduotuvė“ (jaunikį bučiavo svetimos panelės klube. Už tai jos gavo prizų – saldainių). Buvo paruoštas stalas, dominavo gėrimai; torto nebuvo. Gausiai vartotas alkoholis (degtinė, sidras, kokteiliai, alus). Dovanojom kelionę į SPA centrą jaunųjų porai, kiti – erotinių filmų kasetes, prekių iš „Aistros“. Patiko, kad visi prieš susirinko. Nepatiko ištvirkimas ir perdėtas noras išsiblaškyt ar pasirodyt prieš kitus“.*[54]

Apžvelgus empirinę medžiagą pastebėta, kad svarbiausiu šiuolaikinio bernvakario akcentu tampa geras pasilinksminimas su draugais, kuris, kaip ir mergvakaris, paprastai vyksta savaitę prieš vestuves. Mergvakario vaišių svarbiausias akcentas yra tortas, o bernvakario metu jis daug retesnis. Tiek mergvakarių, tiek ir bernvakarių tortai yra gerokai erotizuoti. Bernvakariuose dominuoja nuogos moters figūros ar moteriškos krūtinės formos tortas. Pats svarbiausias antrojo tipo bernvakarių vaišių akcentas – gausiai vartojamas alkoholis bei moters striptizas.

Bernvakariai gana skirtingi; vienuose vyksta įvairaus pobūdžio erotiniai žaidimai, kituose – fizinės ištvermės reikalaujančios užduotys. Vienuose svarbiausiu akcentu tampa kelionė ir išbandymai jos metu, kituose – moters striptizas ir užduotys, pasižyminčios erotiniais elementais; dar kituose akcentuojamas ramus pasisėdėjimas pirtelėje su draugais.

Tiek aukščiau aptartuose mergvakariuose, tiek bernvakariuose yra išlikusi dovanų teikimo dalis. Draugų dovanos dažniausiai yra humoristinio pobūdžio. Pagal paskirtį jas galima suskirstyti į dvi grupes: 1) utilitarinės paskirties (apatinis trikotažas, gertuvė su išgraviruotu užrašu ar išgraviruotas bokalas alui gerti, jauniesiems skirta kelionė į vandens ir pramogų centrą); 2) vartotojiškos visuomenės poreikius tenkinančios erotinės dovanos (moteriškos krūtinės pavidalo tortas, pripučiama lėlė, pasamdyta striptizo šokėja, erotinių filmų kasetės, prekės iš „Aistros“ parduotuvės).

Aptarti vakarėliai liudija globalizacijos apraiškų gajumą, vartotojiškos kultūros plitimą, tradicinių vertybių bei tautinio identiteto transformaciją. Populiarios kultūros įtaka lemia gana atvirą, vulgarų tiek mergvakarių, tiek bernvakarių papročių erotizavimą. Vartotojiškos nuostatos šiuolaikinėje visuomenėje persismelkia į visas gyvenimo sritis. Jos apima ir asmeninį gyvenimą, skirtą maksimaliems išbandymams, nuotykiams, per kuriuos būtina patirti įvairius seksualinius bei emocinius išgyvenimus. Šiuolaikiniai bernvakariai ir mergvakariai – tarsi veidrodis,

atsispindintis mūsų visuomenės siekius ir vertybes, gyvenimo būdo bei lietuviškojo tapatumo kaitą.

Išvados

Globalizacijos reiškiniai lietuvių šeimos papročiuose pasireiškia įvairiais aspektais. Viena vertus, jie naikina lietuviško tapatumo bruožus, kita vertus – atveria naujas galimybes permąstyti ir naujai interpretuoti lietuviškąjį tapatumą. Šiuolaikiniai vestuvių papročiai yra dinamiškas, nuolat kuriamas ir papildomas reiškinys, kūrybiškai prisiderinantis prie kintančios aplinkos.

Šiuolaikinių mergvakarių ir bernvakarių struktūra nėra griežta, nes jie improvizuojami. Sovietmečiu nustatyti 2 mergvakarių tipai: 1) XX a. antrojoje pusėje egzistavo rekonstruotas tradicinis mergvakaris, išlaikęs senąją šventės prasmę; 2) XX a. 8–9 dešimtmečiais atsirado alternatyvus šventimo būdas – naujoviškas mergvakaris. Reikėtų išsamesnio tyrimo dėl bernvakarių šventimo tradicijos sovietmečiu, nes mūsų tyrimas atskleidė, kad šiuo laikotarpiu nebuvo užfiksuotas nė vienas šios šventės atvejis.

Nepriklausomybės metais mergvakarių ir bernvakarių tradicijos atgimsta nauja transformuota forma. Šiuolaikiniai mergvakariai ir bernvakariai – improvizuoti pramoginio pobūdžio vakarėliai, neretai bandantys atkartoti vakarietiškas tradicijas. Juose galima pastebėti naujus papročius, populiarios kultūros apraiškas, vartotojiškas vertybes, nulemtas globalizacijos proceso. Straipsnyje išskyrėme tris šiuolaikinių mergvakarių modelius: 1) modernius karnavalinius vakarėlius; 2) tradicinius mergvakarius; 3) pramoginio pobūdžio vakarėlius, kuriuose derinami senieji bei šiuolaikiniai papročiai. Išskyrėme du šių dienų bernvakarių modelius: 1) ekstremalių pojūčių vakarėlius; 2) pasilinksminimo vakarėlius pirtelėje, kavinėje ar klube.

Aptartų vakarėlių šventės liudija globalizacijos apraiškų gajumą, vartotojiškos kultūros plitimą, tradicinių vertybių bei tautinio identiteto transformaciją. Populiarios kultūros įtaka lemia gana atvirą, vulgarų tiek mergvakarių, tiek bernvakarių papročių erotizavimą.

Šiuolaikiniai tiek miesto, tiek kaimo vestuvių pasirengimo vakarėliai pasižymi didele išraiškos įvairove. Senosios tradicijos keičiasi, vietoj jų kuriamos naujos, adaptuotos, iš Vakarų Europos bei Amerikos skolintos tradicijos. Šių dienų mergvakarių ir bernvakarių ritualai yra daugialypiai. Jų veiksmų ir elementų prasmė gerokai nutolusi nuo senosios tradicijos ir dėl globalizacijos poveikio įgijusi visai kitas reikšmes. Šiuolaikiniuose mergvakariuose ir bernvakariuose aptinkamos asimiliacijos, kreolizacijos apraiškos bei modernios tapatybės paieškos.

NUORODOS:

1. MOTUZAITĖ, A. Šiuolaikinės lietuvių vestuvės Vilniaus mieste. Iš: *Liaudies kultūra*, 2005, nr. 6, p. 36–45.
2. ŠIDIŠKIENĖ, I., Miesto liaudiškosios kultūros kūrimas: vilniečių vestuvės. Iš: *Liaudies kultūra*, 2008, nr. 4, p. 28–37.
3. ŠIDIŠKIENĖ, I. Min. veik., p. 31; 35.
4. ŠIDIŠKIENĖ, I. Lietuvių vestuvės XX a. antrojoje pusėje – XXI a. pradžioje: etniškumo diskursas. Iš: *Punsko ir Seinų krašto lietuviai: etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai*. Punskas: „Aušros“ leidykla, 2006, p. 106–137.
5. ŠIDIŠKIENĖ, I. Kultūrinio tapatumo gairės. Simboliniai veiksmai vestuvėse. Iš: *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai*. Sud. Ž. Šaknys. Vilnius: LII leidykla, 2007, p. 117–169.
6. ŠIDIŠKIENĖ, I. Lietuvės nuotakos simboliai Europos šalių kontekste. Realijų ir prasmių kaita XIX –XX a. Iš: *Lituanistica*, 2002, nr. 4 (52), p. 95–96.
7. VASILIAUSKAITĖ, N. *Šiuolaikiniai lietuvių miestiečių vestuvių papročiai*. Etnologijos magistro darbas. Darbo vadovė doc. dr. Rasa Račiūnaitė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2006.
8. LANKAUSKAS, G. On ‚Modern‘ Christians, Consumption, and the Value of National Identity in Post–Soviet Lithuania. Iš: *Ethnos*, 2002, vol. 67, Issue 3, p. 320 – 344.
9. RAČIŪNAITĖ-PAUŽUOLIENĖ, R. Šiuolaikiniai lietuvių vestuvių papročiai: transformacija ir tautinio tapatumo išsaugojimas. Iš: *SOTER*, 2008, nr. 25 (53), p. 175–188.
10. ŠLIOGERIS, A. Klasikinės tradicijos mirtis. Iš: *Liaudies kultūra*, 1995, nr. 1, p. 6–7
11. TOMLINSON, J. *Globalizacija ir kultūra*. Vilnius: Mintis, 2002, p. 12.
12. BAUMAN, Z. Globalizacija: pasekmės žmogui. Vilnius: Strofa, 2002, p. 8.
13. TOMLINSON, J. Min. veik., p. 114.
14. TOMLINSON, J. Min. veik., p. 137.
15. *Kreolizacijos* terminas straipsnyje vartojamas kaip *kultūros reiškinių mainų* atitikmuo. Žr. plačiau: MOTUZAITĖ, A. Min. veik., p. 44.
16. Kultūros ir religijų globalizacija. Between Vision and Reality. LWF Documentation 47. Geneva: LWF, August 2001. Vertė K. Pulokas. www.religija.lt/content/view/, 2008 02 02.
17. RAČIŪNAITĖ-PAUŽUOLIENĖ, R. Iš: *SOTER*, 2008, nr. 25 (53), p. 182.
18. VYŠNIAUSKAITĖ, A. Vedybos. Iš: *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis, 1995, p. 310.
19. VDU ER (VDU Etnologijos ir folkloristikos katedros archyvas). B. 1786, 20 anketa. Inf. I. J., g. 1964 m. Kaune. Užr. V. Genceravičiūtė 2008 m. Kaune.
20. VDU ER B. 1786, 24 a. Inf. D. M., g. 1961 m. Vilkaviškio r. Užr. A. Milinkevičius 2008 m. Vilkaviškyje.
21. DANILIAUSKAS, A. Šiaurės rytų Lietuvos pramonės darbininkų vestuvių papročiai XX a. Iš: *Lietuvos istorijos metraštis*. Vilnius: LTSR mokslo akademijos istorijos institutas, 1973, p. 45; ŠIDIŠKIENĖ, I. Kultūrinio tapatumo gairės ... 2007, p. 128.
22. HELSLOOT, J. Valentino dienos triumfas Nyderlanduose – po penkiasdešimties metų. Iš: *Lietuvos etnologija*, 2008, nr. 8 (17), p. 109.
23. VDU ER B. 1786, 53 a. Inf. R. P., g. 1986 m. Kaune. Užr. J. Vasilionytė 2008 m. Kaune.
24. RAA (R. Račiūnaitės asmeninis archyvas), 18 a. Inf. A. B., g. 1986 m. Kaune. Užr. R. Račiūnaitė 2006 m. Kaune.
25. VASILIAUSKAITĖ, N. Min. veik., p. 14.
26. RAA, 42 a. Inf. E. R., g. 1987 m. Kaune. Užr. R. Račiūnaitė 2006 m. Kaune.
27. VDU ER B. 1786, 39 a. Inf. Š. J., g., 1987 m. Joniškyje. Užr. L. Bareišytė 2008 m.

28. VDU ER B. 1786, 105 a. Inf. G. E., g. 1964 m. Kaune. Užr. E. Paškevičienė 2009 m.
29. RAMANAUSKAITĖ, E. *Subkultūra: fenomenas ir modernumas*. Kaunas: VDU leidykla, 2004, p. 37–38.
30. RAMANAUSKAITĖ, E. Min. veik., p. 42.
31. HELSLOOT, J. Valentino dienos triumfas Nyderlanduose – po penkiasdešimties metų. Iš: *Lietuvos etnologija*, 2008, nr. 8 (17), p. 108.
32. VDU ER B. 1786, 105 a. Inf. I. L., g. 1964 m. Kaune. Užr. E. Paškevičienė 2008 m.
33. VDU ER B. 1786, 53 a. Inf. R. P., g. 1986 m. Kaune. Užr. J. Vasilionytė 2008 m.
34. RAMANAUSKAITĖ, E. *Subkultūra: fenomenas ir modernumas*. Kaunas: VDU leidykla, 2004, p. 31.
35. MORDECAI, C. Weddings, Dating, and Love Customs of Cultures Worldwide, Including Royality. Phoenix, Arizona: Nittany Publishers, 1999, p. 174. Suomijoje mergvakarių ir bernvakarių šventimas vadinamas *polttarit* vardu. Mergvakario šventė prieš vestuves švenčiama nuotakos namuose ar restorane kartu su nuotakos draugėmis, kurios jaunajai įteikia mažų dovanėlių ir duoda patarimų. Šventę lydi juokas, erzinimai, dainos, gėrimas ir persirengimas tam tikrais kostiumais. Būsima jaunoji ar jaunikis vilki juokingus, groteskiškus ar net nuodėmingus drabužius. Merginos gali vilkėti provokuojantį kostiumą. „Suteik man šansą“. *Polttarit* gali prasidėti restorane, kur jaunoji ar jaunikis erzinami ir jiems užduodamos užduotys. Jaunajai viešoje aikštėje gali reikėti dainuoti operos ariją ar pardavinėti neminimus daiktus praeiviams. Vaikinų bernvakarį lydi striptizo šokis, skirtas jaunikiui viešoje pirtyje, kurio tikslas – išbandyti jaunąjį, kad jis paskutinį kartą nepasiduotų pagundai. (Min. veik., p. 174).
36. VDU ER B. 1786, 110 a. Inf. E. G., g. 1986 m. Kaune. Užr. R. Adomaitytė 2009 m. Kaune.
37. VDU ER B. 1786, 80 a. Inf. I. D., g. 1976 m. Užr. I. Mochnačiovaitė 2008 m.
38. VDU ER B. 1786, 103 a. Inf. J. S., g. 1995 m. Alytuje. Užr. V. Norkūnienė 2008 m. Alytuje.
39. LANKAUSKAS, G. Min. veik., p. 320–344.
40. VASILIAUSKAITĖ, N. Min. veik., p. 14.
41. VDU ER B. 1786, 13 a. Inf. A., g. 1985. Užr. A. Skrinskaitė 2008 m.
42. RAA, 85 a. Inf. O. Zdanytė, g. 1985 m. Seinuose. Užr. R. Račiūnaitė 2006 m.
43. RAA, 87 a. Inf. M. Petkevičienė, g. 1983 m. Vilniuje. Užr. R. Račiūnaitė 2006 m.
44. VDU ER B. 1786. 42 a. Inf. A. S., g. 1989 m. Vilniuje. Užr. D. Švanytė 2008 m. Klaipėdos r.
45. VDU ER B. 1786, 77 a. Inf. R. K., g. 1989 m. Kaune. Užr. I. Mochnačiovaitė 2008 m.
46. VDU ER B. 1786, 51 a. Inf. R. R., g. 1987 m Kaune. Užr. J. Vasilionytė 2008 m. Kaune.
47. VDU ER B. 1786, 21 a. Inf. M. A., g. 1983 m. Vilniuje. Užr. J. Žibikas 2008 m.
48. VDU ER B. 1786, 107 a. Inf. K. R., g. 1990. Užr. R. Račiūnaitė 2009 m.
49. VDU ER B. 1786, 91 a. Inf. M. A., g. 1980. Užr. J. Jusaitė 2008 m.
50. ŠAKNYS, Ž. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 116.
51. VDU ER B. 1786, 1 a. Inf. Ž. K., g. 1967 m. Užr. M. Čepukonis 2008 m.
52. VDU ER B. 1786, 49 a. Inf. K. M., g. 1988 m. Kauno r., Babtuose. Užr. A. Zaveckas 2008 m.
53. VDU ER B. 1786, 27 a. Inf. K. M., g. 1988 m. Kauno r. Užr. A. Bukelis 2008 m.
54. VDU ER B. 1786, 109 a. Inf. M. B., g. 1989 m.. Užr. R. Račiūnaitė 2009 m.

The Influence of Globalisation on Contemporary Lithuanian Wedding Customs

Rasa RAČIŪNAITĖ-PAUŽUOLIENĖ

The paper focuses on contemporary Lithuanian wedding customs and looks at the influence of globalisation on contemporary hen and stag nights. Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė uses the method of historical comparative analysis. The field research was carried out using structural interviews and other interviews. The paper mainly draws on the field research carried out in 2008-2009. Using the questionnaire made by Račiūnaitė-Paužuolienė 110 respondents were interviewed. The paper also draws on previous research and media articles.

Globalisation manifests itself in numerous aspects in Lithuanian families and customs. On one hand, they destroy the elements of Lithuanian identity, but on the other, it opens up new possibilities to rethink and reinterpret it. Contemporary wedding customs are dynamic. They develop constantly and adapt to the changing environment.

Current research suggests that contemporary hen and stag nights have no determined structure, and that they are improvised. However, several types of hen nights can be distinguished. Two types of hen nights were determined during the Soviet times: 1) a traditional reconstructed hen night with the ancient meaning of the rite existed in the second half of the 20th c.; 2) an alternative way to celebrate hen nights emerges in the 1970-80s. The current research proves that not a single case of a stag night party was documented during the Soviet times. This tradition must have died out.

Restoration of the independence hen and stag nights re-emerge with a new transformed form. Contemporary hen and stag nights are improvised entertainment parties. There are many customs inherited from Western Europe and the US, as well as manifestations of popular culture and consumer values due to globalisation in hen and stag night customs. The paper singles out three types of hen nights: 1) contemporary, carnival type parties; 2) traditional hen nights; 3) entertainment parties that combine ancient and contemporary customs. Contemporary parties consciously refuse traditional customs. They radically reject the old tradition and integrate innovative, popular culture phenomena into contemporary weddings.

Two stag night types have been singled out: 1) extreme sensation parties; 2) entertainment parties in saunas, cafés or clubs. Both types of parties testify to the persistence of globalisation, spreading of consumer culture, transformation of traditional values and national identity. The influence of popular culture determines open and vulgar eroticism of both hen and stag night parties.

Contemporary pre-wedding parties in both cities and villages vary greatly in their means of expression. The old traditions change, transform and are replaced by those which are new, adapted and imported from Western Europe and the USA. Contemporary hen and stag night customs are manifold. The meaning of their actions and elements are quite far removed from the ancient traditional ones. Due to globalisation they have acquired completely different significations. Both manifestations of assimilation and creolisation as well as a search of contemporary Lithuanian identity are apparent in contemporary hen and stag parties.

Hen and stag night parties are like a mirror reflecting objectives and values of our society as well as developments in life-style and Lithuanian identity.

Vytauto Didžiojo universitetas, Folkloristikos ir etnologijos katedra, K. Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas, el. p. r.raciunaite@hmf.vdu.lt

Gauta 2009-02-25, spaudai įteikta 2009-04-27

Les Rites de Passage

Arnold van GENNEP

4. Nėštumas ir gimtuvės

Nėštumo ir gimtuvių apeigos paprastai sudaro visumą. Dažnai pirmieji atliekami ritualai atskiria nėščią moterį nuo visuomenės, nuo jos šeimos, o kartais net ir nuo kitų moterų. Juos lydi ritualai, susiję jau būtent su nėštumu, kuris yra pereinamasis periodas. Galiausiai ateina eilė gimtuvių ritualams, skirtiems vėl įjungti moterį į grupes, kurioms ji priklausė prieš tai, arba įtvirtinti jos, kaip motinos, naują padėtį visuomenėje, ypač jeigu ji pagimdė pirmą vaiką arba sūnų.

Iš visų minėtų įdėmaus tyrimo yra susilaukę atskyrimo ritualai nėštumo metu ir gimtuvių ritualai. Frazeris ir Crawley'is[1] ypač kreipė dėmesį į paprotį uždaryti moterį į specialią trobelę ar specialią patalpą namuose, taip pat į tabu, pirmiausia dietos, išlaidų bei seksualinius, taip pat į vadinamuosius apsivalymo ritualus, kuriais kitąsyk galima nuimti tabu arba sugrąžinti į visuomenę. Nėštumo pradžioje moterį priimta izoliuoti arba dėl to, kad ji laikoma nešvaria ir pavojinga, arba dėl to, kad pats nėštumas pastato ją į fiziologiškai bei socialiai nenormalią padėtį. Nėra tad nieko natūraliau, kaip elgtis su ja taip, tarsi ji būtų ligonė ar svetimšalė.

Nėštumo apeigoms, kaip ir gimtuvių, priklauso labai daug ritualų – simpatinių ir kontaktinių, tiesioginių ir netiesioginių, dinaminių ir animistinių, kurių tikslas – palengvinti gimdymą ir apsaugoti motiną bei kūdikį (o kartais ir tėvą, artimus giminaičius, visą šeimą ar net klaną) nuo piktųjų jėgų, tiek suasmenintų, tiek beasmenių. Šios apeigos buvo tirtos ne kartą,[2] be abejo, dėl to, kad jos tuo pat metu ir gausiausios, ir labiausiai krintančios į akis. Čia nėra reikalo į jas gilintis, ir paminėjau jas tik tam, kad būtų aišku, jog neketinu visų apeigų urmu priskirti pérėjimo ritualų kategorijai. Dažnai sunku aiškiai atskirti, ar apeiga yra būtent perėjimo ritualas, ar apsauginis arba simpatinis (pavyzdžiui, kalbant apie apgamus).

Indijos todų nėštumo bei gimtuvių ritualų eilės tvarka štai kokia:[3] 1) Vos tik moteris pastoja, jai draudžiama įžengti į gyvenvietes bei šventvietes. 2) Penktą mėnesį atliekamos apeigos, pavadintos „paliekam kaimą". Nuo šiol moteris privalo gyventi specialioje trobelėje ir tampa ritualiai atskirta nuo visko, kas susiję su pieno produktų gamyba – todų socialinio gyvenimo šerdimi. 3) Ji kreipiasi į dvi dievybes, Pirną ir Piri. 4) Dviejose vietose nusidegina abi rankas. 5) Apeiga paliekant trobelę: moteris išgeria švento pieno. 6) Ji sugrįžta gyventi į savo namus ligi septinto mėnesio. 7) Septintą mėnesį per „lanko ir strėlės apeigą" nustatomas dar negimusio vaiko socialinis tėvas (todai praktikuoja poliandriją). 8) Moteris, atlikusi atitinkamus ritualus, grįžta namo. (Pastarosios dvi apeigos atliekamos tik laukiantis pirmojo vaiko arba jei moteris turi naują vyrą, arba jeigu ji nori, kad jos būsimas vaikas turėtų kitą tėvą nei ji anksčiau buvo pasirinkusi.) 9) Moteris savo namuose, kam nors prižiūrint, tačiau be kokių nors specialių apeigų, pagimdo. 10) Po dviejų ar trijų dienų motina su naujagimiu išeina gyventi į specialią trobelę, o ritualai, atliekami išeinant iš namų, paskui paliekant trobelę ir vėl sugrįžus namo, yra tie patys, kaip ir ankstesnėje kelionėje. 11) Kol gyvena trobelėje, moteris, jos vyras ir kūdikis yra sutepti nešvarumo, vadinamo „iččil" (*ichchil*). 12) Atliekamos apeigos jiems apginti nuo piktos dvasios *keirt*. Išgėrę švento pieno, jie grįžta į įprastą gyvenimą.

Iš W. Riverso pateikto šių ritualų detalaus aprašymo akivaizdu, kad jų paskirtis aiškiai yra atskirti moterį nuo jos aplinkos, trissyk laikyti ją gana ilgoje pereinamojoje būklėje ir galiausiai sugrąžinti į įprastą aplinką, tačiau palaipsniui (iš tabu trobelės pereinant namo, jai tenka pagyventi dviejuose tarpiniuose namuose).

Dėl kitų nėštumo atskyrimo detalių (vienuma, seksualiniai bei dietos draudimai, ekonominės veiklos nutraukimas ir kt.) nukreipsiu skaitytoją į Plosso veikalą,[4] kuriame parodoma nėštumą esant aiškiai pereinamąjį periodą. Jis yra padalytas į tarpsnius, destis kuris mėnuo laikomas svarbiu – paprastai trečias, penktas, septintas, aštuntas ir devintas.[5] Sugrįžimas į įprastą gyvenimą retai įvyksta iškart; paprastai

jis irgi atliekamas pakopomis, primenančiomis įvesdinimo pakopas. Taigi motinos pereinamasis laikotarpis nusitęsia ir po gimdymo, o jo ilgumas skirtingose tautose įvairuoja. Paskutinės jo pakopos yra persipynę su pirmuoju vaikystės pereinamuoju periodu, kurį aptarsime sekančiame skyriuje.

Tai iliustruoja du pranešimai iš Šiaurės Amerikos. Tarp Arizonos hopių (oraibi) vaiko gimimas moteriai yra šventas. Jame paprastai dalyvauja ir jos motina, o pati moteris lieka namie. Tačiau nei gimdyvės motinai, nei vyrui, nei vaikams, nei kam nors kitam nevalia dalyvauti pačiame gimdyme. Vaikui jau atsiradus, gimdyvės motina, jei reikia, sugrįžta padėti pašalinant placentą ir užrišti naujagimio bambagyslės. Tuomet gimdyvės motina sukrauna „placentą, kamšalus, smėlį iš po gimdyvės, o kartu ir šluotelę ant panaudoto pakloto ir nuneša į vieną iš 'placentos kalvelių' (*kiwuchochmo*), kurių aplink gyvenvietę yra keletas".[6]

Dvidešimčiai dienų jaunoji motina paklūsta dietos tabu, o jei tai buvo jos pirmasis nėštumas, tai visą šį laikotarpį jai negalima išeiti iš namų ligi saulėleidžio, bet jeigu ji jau turi vaikų, tai gali taip padaryti jau po penkių dienų. Penktą, dešimtą ir penkioliktą dienomis atliekamas ritualinis bendras motinos ir naujagimio apiplovimas (atskirai galvos ir kūno), o dvidešimtą dieną šitaip apiplaunami visi drauge – gimdyvė, jos motina, vyras bei kiti giminaičiai. Tądien klano moterys suteikia vaikui vardą ir po to pristato jį saulei. Tuomet visa šeima ir moterys, dalyvavusios vaiką įvardijant, kelią puotą, į kurią senelė iš motinos pusės, o kartais net specialus šauklys, pakviečia visus kaimelio gyventojus. Nuo tos dienos motinos, vaiko, šeimos ir viso kaimelio gyvenimas teka įprasta vaga. Taigi seka yra tokia: 1) atskyrimas, 2) pereinamasis periodas su palaipsniu kliūčių pašalinimu ir 3) sugrįžimas prie įprasto gyvenimo. Maskuakių (*Muskwaki*, paprastai vadinami „lapėmis") apeigose reikšminga ir lyties grupė: nėščioji atskiriama nuo kitų moterų, o pagimdžiusi, specialiu ritualu vėl įtraukiama tarp jų. Tam tikra ypatinga moteris, svarbi ir kitose apeigose, atlieka tarpininko vaidmenį.[7]

Dažnas perėjimo ritualų maišymas su saugos ritualais labai gerai paaiškintų, kodėl pirmiesiems nebuvo teikiama ta reikšmė, kurios jie nusipelnė. Pavyzdžiui, dauguma bulgarų ritualų yra skirti moteriai, jos gimdai ir kūdikiui apsaugoti nuo piktų jėgų, užtikrinti jiems gerą sveikatą ir t.t. Tai galioja visiems slavams ir daugeliui Europos tautų. Ir vis dėlto detalus šių apeigų aprašymas, pateiktas Strauszo,[8] įgalina jose išskirti atskyrimo, perėjimo ir įjungimo ritualus. Manau, jog tai teisinga ir čia minėtiesiems ritualams, nors nesu tikras, kad maniškė klasifikacija tinka kiekvienam iš jų ir kad nebūsiu išleidęs iš akių dar kokio kito, irgi priskirtino perėjimo ritualams.

Nuo šv. Ignoto ligi Kalėdų būsimoji motina turi neplauti galvos, nevalyti savo drabužių ir nesukti plaukų sutemus; visą devintą mėnesį jai nevalia išeiti iš namų. Paskui jai visą savaitę negalima nusivilkti tų rūbų, kuriuos ji dėvėjo gimdydama. Ligi krikštynų nuolat žibinama ugnis, o lova yra apjuosta virve. Paskui kepamos bandelės; vieną turi suvalgyti jaunoji motina, o likusiomis pasidalyti su giminaičiais, tačiau namuose neturi likti nė trupinėlio. Giminaičiai atneša dovanų ir kiekvienas spjauna ant motinos ir kūdikio (akivaizdus įjungimo ritualas). Jie ateina jos aplankyti per pirmą savaitę. Aštuntą dieną būna krikštynos. Penkioliktą dieną jaunoji motina kepa pyragus ir sukviečia kaimynus bei pažįstamas moteris jų valgyti. Visi atsineša miltų.

Keturiasdešimt dienų jaunajai motinai neleidžiama palikti namų arba kiemo ir turėti lytinių santykių su savo vyru. Keturiasdešimtą dieną ji pasiima tuos sidabrinius daiktus arba riešutus, kurie buvo pašventinti pirmąsyk vaiką maudant, ir kartu su vaiku, vyru ir savo motina (arba kita pagyvenusia moterimi, arba pribuvėja) eina į cerkvę, kur popas juos palaimina; grįžtant atgal, pribuvėja ir motina su kūdikiu pakeliui aplanko tris namus, kur jiems duodamos dovanos, o vaikas apibarstomas miltais. Kitą rytą visi giminės susirenka šaukti jaunosios mamos, o ši šventintu vandeniu apšlaksto visus kampus namuose ir kieme, kur ji išbuvo keturiasdešimt dienų. Po viso to kasdienis gyvenimas vėl teka įprasta vaga. Be įjungimo į šeimą ir lyties grupę, mes čia dar turime įjungimą į slavišką kaimynų bendruomenę – tam tikrą apibrėžtą bendruomenę, kuri pati verta atskiros monografijos.

Įjungimo pakopos dar akivaizdesnės tarp kotų iš Nilgirio kalvų. Moteris iškart po gimdymo išvedama į labai tolimą specialią trobelę, kurioje išbūna trisdešimt dienų. Sekantį mėnesį ji praleidžia kitoje specialioje trobelėje, o trečią – dar kitoje. Po to ji kurį laiką praleidžia savo giminių namuose, o jos vyras tuo metu „apvalo" šeimos namus šlakstydamas juos vandeniu ir mėšlu.[9] Šio, daugiau mažiau griežto, atskyrimo ilgis skirtingose tautose svyruoja nuo dviejų ligi keturiasdešimt, penkiasdešimt arba, kaip

kad minėtuoju atveju, šimto dienų. Akivaizdu, kad fiziologinis atsistatymas po gimdymo nėra pagrindinė jo priežastis, veikiau mes čia turime *socialinį atsistatymą po gimdymo*, kaip kad esama socialinės tėvystės,[10] kuri skiriasi nuo fizinės tėvystės, ir socialinės santuokos, kuri skiriasi nuo seksualinės jungties. Kaip matysime, dar esama ir socialinės lytinės brandos, kuri nesutampa su fizine lytine branda.

Mūsų visuomenėje šis *socialinis atsistatymas po gimdymo* daugmaž sutapo su fiziniu.[11] Tokia tendencija pažymėtina ir kitų išvardytų institucijų atvejais ir yra tiesiogiai susijusi su gamtos mokslų pažanga. Nagrinėjamuoju atveju tokios apeigos vadinamos „gimdyvės įvesdinimu“ (pranc. *relevailles*, ang. *churching of women*) ir, nors jų pobūdis yra daugiau pasaulietiškas nei maginis-religinis, nesunku pastebėti, ką jos reiškė viduramžiais – būtent moters įjungimą į jos šeimą, lyties grupę ir visuomenę.[12]

Be to, visi perėjimo ritualai darosi sudėtingesni nenormaliais atvejais, ir ypač jei motina pagimdo dvynius. Kongo basokai tokią motiną uždaro atskiroje klėtelėje, kol dvyniai užauga, ir kalbėtis jai leidžiama tik su šeimos nariais; tik jos motina ir tėvas turi teisę į klėtelę įeiti; bet kuris prašalaitis, jon įžengęs, parduodamas į vergiją; ir gyventi moteris privalo visiškoje skaistybėje. Dvyniai laikomi atskirai nuo kitų vaikų, o visi jų naudojami indai bei kiti rykai yra tabu. Namas, kuriame jie gyvena, pažymimas dviem stulpais, įkaltais iš abiejų pusių durų, ant kurių užmetamas storas audinys. Slenkstis apkalamas baltai dažytais kuoliukais. Tai vis atskyrimo ritualai.

Pereinamasis periodas trunka, kol vaikams sukanka šešeri metai. Tuomet ateina laikas įjungimo ritualui: „Dvi moterys – žyniuonė ir motina – baltai išpieštais veidais bei kojomis visai dienai pastatomos prie namų durų. Šventė prasideda, kai jos iškilmingai pajuda gatve, viena lėtu ritmu mušdama būgną, kita dainuodama. Tuomet prasideda viso kaimelio šokiai, dainos ir puota, kurie trunka pernakt. Apeigoms pasibaigus, dvyniams jau leidžiama būti su kitais vaikais“.[13] Ritualinis bendruomenei priklausančios teritorijos perėjimas, taip pat bendras valgymas priklauso gerai žinomam įjungimo tipui, kurio socialinė reikšmė aiški.

Savo dėmenimis nėštumo bei gimtuvių ritualai daugeliu atžvilgių yra analogiški aptartiesiems ankstesniuose skyriuose ir aptarsimiems tolesniuose. Tai peržengimas per ką nors ar perėjimas skersai ko nors, bendros maldos bei aukojimai ir t.t. Pažymėtinas tarpininkų vaidmuo. Čia, kaip ir kitose apeigose, jų užduotis – ne tik pašalinti nešvarumus ar pritraukti į save kerus, bet ir nutiesti savotišką tiltą, grandinę, arba ryšį, – trumpai tariant, palengvinti būklės pasikeitimą ir padėti išvengti socialinės suirutės, netikėto trūkio socialiniame bei asmeniniame gyvenime.

Pirmasis gimdymas socialiai yra ypač reikšmingas, ir tai skirtingose tautose kuo įvairiausiai pabrėžiama. Kartais, kaip kad tarp bontokų-igorotų Filipinuose bei kai kur kitur, merginai net neleidžiama tekėti, kol ji pagimdo vaiką ir taip įrodo esanti tinkama reprodukcijai. Tose tautose, kurios laiko santuoką išvis negalima, nepagimdžius vaiko, nėštumo bei gimtuvių ritualai atstoja paskutinį vestuvių apeigų veiksmą (kaip antai pas todus), o moters pereinamasis periodas trunka nuo sužadėtuvių ligi pirmojo vaiko gimimo. Tapusi motina, ji pakyla į aukštesnę dorovinę bei socialinę padėtį:[14] pirma buvusi tik moteris, nuo šiol ji yra matrona; pirma buvusi tik vergė ar sugulovė, ji tampa lygi visoms laisvoms moterims ir teisėtoms žmonoms.

Daugelis poligamiškų tautų, tarp jų musulmonai, tokiais atvejais atlieka perėjimo ritualus, kuriais pažymi senojo statuso pasikeitimą į naująjį. Netgi tose tautose, kurių papročiai leidžia lengvai išsiskirti, skyrybos su moterimi, pagimdžiusia bent vieną ar daugiau vaikų, yra nebeįmanomos arba labai sudėtingos.[15] Taigi nėštumo bei gimtuvių ritualai turi didžiulę asmeninę bei socialinę reikšmę; saugos ritualus ir ritualus, turinčius palengvinti gimdymą (dažnai atliekamus tėvo), taip pat ritualus, kuriais pasikeičiama vaidmenimis (kuvada ir pseudokuvada), reikia priskirti antrinių perėjimo ritualų kategorijai, nes jie užtikrina būsimiesiems motinai ir tėvui įsijungimą į išskirtinę, ypatingą, visų svarbiausią visuomenės dalį, sudarančią patį visuomenės branduolį.

Galiausiai noriu atkreipti dėmesį į vieną neaprastą ritualinį įvykį pas ngenčius (*Ngente*), lušajų gentį Asame, kurie kiekvieną rudenį iškelia trijų dienų šventę visų tais metais gimusių vaikų garbei. Pirmąsias dvi dienas visi suaugusieji sėdi, valgo ir geria, o trečią dieną vyrai, persirengę moterimis arba pojais (kaimyninė gentis),[16] eina iš namo į namą, šaukdami visas metų mamas, kurios duoda jiems šiek tiek išgerti ir smulkių dovanėlių, už kurias jie pašoka.[17] Ši šventė tiksliai atitinka kasmetes mirusiųjų paminėjimo šventes ir yra įdomus atvejis, kai prieauglis rituališkai atšvenčiamas ne tik atskiros šeimos, bet visos bendruomenės.

NUORODOS:

1. FRAZER. *The Golden Bough*, I, p. 326–327, II, p. 462; CRAWLEY. *The Mystic Rose*, p. 213, 414–416, 432; taip pat žr. toliau cituosimus puslapius iš: PLOSS, H. H. *Das Weib in Natur nnd Völkerkunde*. Leipzig: Theodor Grieben, (1899), 1905.
2. TYLOR. *Primitive Culture*, II, p. 305; HARTLAND. *The Legend of Perseus*, I, p. 147–181; HENRY, V. *La magie dans l'Inde antique*. Paris: Dujarrie, 1904, p. 138–144; SKEAT, W. W. *Malay Magic*. London: Macmillan, 1900, p. 320–352; DOUTÉ, E. *La société musulmane de Maghreb: Magie et religion dans l'Afrique du Nord*. Algiers: A. Jourdin, 1919, p. 233; SÉBILLOT, P. *Le paganisme contemporain chez les peuples celto-latins*. Paris: O Doin, 1908, p. 16–33; РЕДЬКО, А. Нечистая сила в судьбах женщины-матери. Iš: *Этнографическое обозрение*, 1899, I–II, p. 54–131; daug savo surinktų faktų, ypač iš Rusijos, Sibiro bei Kaukazo, jis yra pateikęs ir savo straipsnyje: RIÉDJKO, A. L'action des puissances impures de la vie de la femme-mère. Iš: *Revue de l'histoire des religions*, XLII, 1900, p. 453–464.
3. RIVERS, W. H. R. *The Todas*. London: Macmillan, 1906, p. 313–333.
4. PLOSS. *Das Weib in Natur und Völkerkunde*, I, p. 843–846, 858–877. Taip pat žr. mano *Tabou et totémisme à Madagascar*, p. 20, 165–168, 343. Atskyrimo, perėjimo ir įjungimo ritualai Madagaskare apibrėžti labai aiškiai; hovai (antaimerinų kasta) nėščią moterį netgi laiko *mirusia*, o po gimdymo ji sveikinama *prisikėlusi* (ten pat, p. 165); dėl to dar žr. šios knygos 9-ą sk.
5. Plg. kitus ritualų aprašymus tarp Pendžabo hindų bei musulmonų, pateiktus H. A. Rose'o (Hindu Pregnancy Observances in the Punjab *ir* Muhammadan Pregnancy Observations in the Punjab. Iš: *Journal of the Royal Anthropological Institute*, XXXV, 1905, p. 271–282).
6. VOTH, H. R. *Oraibi Natal Customs and Ceremonies* (The Stanley McCormick Hopi Expedition, Field Columbian Museum, Chicago, Publication 97, Anthropology Series, VI, Nr. 2). Chicago, 1905, p. 48.
7. OWEN, M. *Folk-lore of the Musquakie Indians of North America* (Publications of the Folk-lore Society, LI). London, 1904, p. 63–65. Geri gimdymo ritualų Pietų Afrikoje aprašymai, tarp kitų, yra: JUNOD, H. A. *Les Ba-Ronga*. Neufchâtel: F. A. Hager, 1898, p. 15–19 ir IRLE, J. *Die Herero*. Gütersloh, 1906, p. 93–99.
8. STRAUSZ, A. *Die Bulgaren: Ethnographische Studien*. Leipzig: T. Grieben, 1898, p. 291–300.
9. PLOSS. *Das Weib in Natur und Völkerkunde*, II, p. 403; kitų detalių žr. ten pat, p. 414–418.
10. GENNEP, A., van. *Mytehs et légendes d'Australie*, p. lxiii; THOMAS, N. W. *Kinship Organizations and Group Marriage in Australia*. Cambridge: Cambridge University Press, 1906, p. 6–8; RIVERS, *The Todas*, p. 547.
11. Fiziologinio atsistatymo po gimdymo ritualą žr.: ROSE, Hindu Pregnancy Observations, p. 271.
12. Plossas (*Das Weib in Natur und Völkerkunde*, II, p. 402–435) aprašo draudimo įeiti į kambarį ir kt. ženklus, kurie yra tos pat prigimties kaip ir aukščiau minėtieji tabu.
13. Žr. CHAILLU, P. B., du. *Journey to Ashango Land*. New York: D. Appleton co., 1867, p. 274.
14. Daugelyje tautų tas pat galioja ir tėvui ir pabrėžiama, tarkime, technonimiškai: jis netenka savo vardo ir tampa vadinamas „tokio ir tokio tėvu". Vardo pakeitimas yra vienas iš krikšto, iniciacijos, vestuvių bei karūnavimo ritualų, užtat technonimija irgi gali būti laikoma perėjimo ritualu – įvedimu į naują grupę. Apie technonimiją, tarp kitų, žr.: CRAWLEY, *The Mystic Rose*, p. 428–435; MERKER, M. *Die Masai: Ethnographische Monographie eines ostafrikanischen semiten Volkes*. Berlin: Reimer, 1904, p. 59; WEBSTER, H. *Primitive Secret Societies: A Study in Early Politics and Religion*. New York: Macmillan, 1908, p. 90. Šie tyrinėtojai neįžvelgia ryšio tarp technonimijos ir kitų aukščiau minėtų veiksnių, ryšio, kurį taip aiškiai pabrėžia Kongo bembai, pavyzdžiui: „Kol negimė pirmas vaikas, žmona niekuomet nevadina savo vyro vardu; ji vadina jį tik *bwana* 'šeimininku' arba *mwenzangu* 'bendru'. Kai tik tėvas pripažįsta savo palikuonį, žmona savo vyrą ima vadinti vaiko vardu, prieš jį pridurdama žodelį *si-* '(tokio ir tokio) tėvas', o ji pati irgi tampa vadinama savo vaiko vardu, tik priduriant *na-* '(tokio ir tokio) motina'" (DELHAISE, Ch. Ethnographie congolaise hcez les Wabemba. Iš: *Bulletin de la Société Belge de Geographie*. Brussels: Type-Ethnographie General, 1908, p. 189–190).
15. [Pateikiami duomenys negalioja visoms tokioms tautoms. Ryškiausios išimtys aptinkamos ten, kur laikomasi matrilinijinės arba bilateralinės giminystės sistemos. – Vertėjos į anglų kalbą Monikos B. Vizedom past., toliau M. V.]
16. [Pojai savo kultūra labai primena činus ir, ko gero, yra činų imigrantų palikuonys (žr. van Gennepo toliau nurodomą šaltinį). – M. V.].
17. Drake-Brockmannas, cituojamas knygoje: Shake-spear, M. Typical Tribes and Castes… (of the Mongoloid Tract Lusheis). Iš: *Census of India*, Ethnographical Appendixes. Calcutta, 1903, Appendix IV, p. 228.

Versta iš: GENNEP, Arnold van. *The Rites of Passage*. The University of Chicago Press, 1960, p. 41–49: 4. Pregnancy and Childbirth.

Iš anglų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

Šiaurės Lietuvos papročiai

Asta VENSKIENĖ

Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas. Papročiai. Monografija.
Sudarytojas ir atsakingasis redaktorius Vytautas Didžpetris. Kaunas: Žiemgala, 2007.

1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę žymiai padaugėjo lokalinių Lietuvos materialinės ir dvasinės kultūros tyrimų. Pagirtinas kultūrininkų noras patiems ar pasitelkus mokslininkus rinkti istorines, etnografines ir kt. žinias apie gimtosios vietovės – kaimo, miestelio, parapijos, valsčiaus, istorinės gentinės teritorijos – praeitį ir spausdintu žodžiu jas perduoti ateinančioms kartoms. Tokie leidiniai padeda stiprinti bei kurti naujas lokalias žmonių tapatybes. Juose pateikta informacija atgaivina primirštus kultūros elementus, skatina rekonstruoti jau nunykusias vietines tradicijas.

Geografiniu požiūriu, lokalinės monografijos Lietuvos teritorijoje leidžiamos netolygiai. Dažniausiai tam įtakos turi vietinių šviesuolių, atsidavusių savo darbui kultūrininkų, savivaldybės, kultūros ir švietimo organizacijų, krašto muziejų ir pan. iniciatyvos. Nemažą darbą šioje srityje yra nuveikusi „Žiemgalos“ leidykla, kuri Kaune leidžia žurnalą „Žiemgala“, skirtą Šiaurės Lietuvos istorijos ir kultūros tyrimams, knygų serijas „Žiemgalos krašto praeitis“, „Šiaurės Lietuvos žmonės“ ir kt. Vilniaus pasvaliečių bendrija parengė ir išleido knygą „Užaugau Pasvaly“, kurioje, aprašant Pasvalio rajono parapijas, taip pat pateikiama daug istorinės ir kultūrinės informacijos. Buvusių valsčių ribų pagrindu vykdyti tyrinėjimai skelbiami „Versmės“ leidyklos išleistose knygose „Lygumai. Stačiūnai“ (2001), „Raguva“ (2001), „Žagarė“ (1998) ir kt. Šiaurės Lietuvos lokaliniai tyrimai dažniausiai buvo vykdomi remiantis administracinio–teritorinio suskirstymo principais (pradedant kaimų, miestelių istorijomis, kultūros elementų sklaidos fiksavimu ir nuosekliai pereinant prie platesnių teritorinių darinių – parapijų, valsčių). Tokie kryptingi teritoriniai tyrimai padeda išsamiai analizuoti kai kuriuos tautos istorijos tarpsnius, etninės kultūros realijas ir yra visokeriopai palaikytini bei sveikintini.

Monografija „Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas. Papročiai“ (sudarytojas ir atsakingasis redaktorius Vytautas Didžpetris) iš kitų tam kraštui skirtų leidinių išsiskiria gerokai platesne teritorine–geografine apimtimi, struktūra (susitelkiama ties etnologine tematika, analizuojami platesnio regiono papročiai) bei profesionalių tyrėjų kolektyvu. Joje skelbiami etnologų dr. Rasos Paukštytės-Šaknienės, dr. Žilvyčio Bernardo Šaknio, prof. habil. dr. Angelės Vyšniauskaitės, prof. habil. dr. Reginos Irenos Merkienės ir socialinių mokslų, edukologijos prof. habil. dr. Romano Vasiliausko straipsniai. Monografija sudaryta iš septynių straipsnių ir pratarmės. Knygos pabaigoje anglų, latvių, rusų, vokiečių kalbomis pateikiamos santraukos sudaro galimybę užsienio tyrinėtojams susipažinti su Šiaurės Lietuvos papročiais. Monografija – tai mokslinio tiriamojo darbo parindu parengti moksliniai straipsniai. Jie originalūs, paremti gausia lauko tyrimų medžiaga, kuri dažniausiai yra pagrindinis šaltinis, tačiau naudojami ir archyviniai šaltiniai bei ankstesnių tyrėjų darbai nagrinėjama tema. Monografiją sudarančių straipsnių temos aiškiai apibrėžtos ir tarpusavyje susietos teritorijos, laiko bei nagrinėjamų problemų ryšiais. Tyrimų objektas yra XIX a. pabaigos – XX a. antrosios pusės šeimos, kasdienės ūkinės veiklos ir metų ciklo papročiai. Autorių vykdytų lauko tyrimų duomenys dažniausiai atspindi XX a. trečiojo – ketvirtojo dešimtmečių bei vėlesnes realijas, todėl tyrėjai šiam laikotarpiui skiria daugiausia dėmesio. Atliekant lyginamąją papročių analizę laiko (dažniausiai lyginamos XX a. pirmosios ir antrosios pusės kultūrinės realijos) ir erdvės (lyginami aptariamos teritorijos aukštaitiškosios ir žemaitiškosios dalies bei Šiaurės Lietuvos ir likusios Lietuvos dalies papročiai) atžvilgiu parodomos papročių kitimo tendencijos bei nustatomi arealiniai jų savitumai.

Rasa Paukštytė-Šaknienė, nagrinėdama gimtuvių ir krikštynų papročius, pabrėžia, kad „... pavienio individo elgesys buvo glaudžiai susijęs su kaimo bendruomenės elgesio stereotipais“ ir individualūs žmogaus poelgiai negalėjo prieštarauti bendruomenės poreikiams ir interesams (p. 10). Anot etnologės, kaimo kultūroje gyvavo visuotinai priimtas visavertės gyvensenos (visavertės šeimos) modelis ir buvo siekiama jo laikytis. Tyrinėtoja išskiria tradiciškai nusistovėjusio bendruomeninio gyvensenos modelio pažeidimus. Nagrinėjama menkai Lietuvoje tirta seksualinių nusikaltimų tema, tradicinio šeimos modelio pažeidimai (abortai, pavainikiai, atžinduliai, netekėjusių, bevaikių moterų padėtis). Analizuojamas kaimo žmonių, bažnyčios požiūris į bendruomenines elgesio normas pažeidusius asmenis. Aptariamas pažeidėjų socialinis statusas bei elgesys su jais. Pastebima, kad dažniausiai pažeidėjai laikinai arba visam laikui būdavo atskiriami nuo bendruomenės. Taip būdavo elgiamasi ne tik siekiant nubausti, bet ir bijantis, kad „paklydusi“ siela gali kenkti bendruomenei. R. Paukštytės-Šaknienės manymu, dalinis nėščios moters atskyrimas nuo bendruomenės sietinas su noru susilaukti fiziškai ir protiškai visaverčio bendruomenės nario, kuris gebėtų perimti tradicines elgesio normas. Gimtuvių papročiai siejami su kūdikio įvedimu į kaimo ir religinę bendruomenę, taip pat su bendruomeninių santykių tvirtinimo bei darnaus šeimų sugyvenimo siekiu.

Apžvelgus visuomenėje nusistovėjusius kūdikio laukimo, gimtuvių, krikštynų papročius, kitame straipsnyje rašoma apie tolesnį vaiko įvedimą į katalikiškos bendruomenės gyvenimą – Pirmąją komuniją ir Sutvirtinimo sakramentą. Tai lietuvių etnologijoje palyginti nauja tema. Straipsnio autoriai R. Paukštytė-Šaknienė ir Ž. B. Šaknys aptaria Pirmosios komunijos ir Sutvirtinimo sakramento papročius bei lygina juos su evangelikų reformatų konfirmacija. Siekiama atskleisti pasaulietiškąjį katalikiškų apeigų aspektą, nustatyti jų įtaką vaikui socializuojantis. Daroma išvada, kad Pirmosios komunijos ir Sutvirtinimo sakramento gavimo metu sustiprinami jau esantys ir kuriami nauji dvasinės giminystės ryšiai, kurie sutvirtina bendruomenės solidarumą.

Toliau kalbama apie vaikų socializaciją darbinės veiklos, tiksliau, piemenavimo metu. R. Vasiliauskas aprašo aukščiau minėto laikotarpio ganymo papročius, ganymo metu vaikų atliekamus darbus ir pan., nagrinėja pedagoginius šios veiklos aspektus.

Piemenavimu užbaigiamas vaikystės laikotarpis ir pereinama prie jaunimo papročių, kuriuos analizuoja Ž. B. Šaknys. Etnologas pateikia jaunimo skirstymo pagal amžių sampratą, analizuoja socialinį jaunuolių statusą. Nustatomi jaunimo būrimosi į bendrijas kriterijai. Jų tarpusavio bendravimas buvo grindžiamas ne tik amžiumi, bet ir interesų bendrumu, teritorija, socialine priklausomybe. Pasak tyrinėtojo, socialinė jaunimo diferenciacija nagrinėjamame areale buvo didžiausia Lietuvoje ir tai darė įtaką jaunimo papročiams. Šiaurės Lietuvos jaunimo brandos apeigas lygindamas su likusios Lietuvos dalies realijomis, autorius išskiria teritorinius jų savitumus bei pastebi bendrą apeigų skurdumą. Atliktas tyrimas atskleidė, kad pasaulietinės brandos apeigos turi aiškius lytinius skirtumus laiko, struktūros, socialinės apeigų erdvės ir kt. aspektais, o bažnytinės brandos apeigos buvo vienodos abiems lytims.

Straipsnyje aptariamos įvairios kaimo ir mažų miestelių jaunimo bendravimo, socialinės raiškos formos pasilinksminimų, laisvalaikio, kalendorinių švenčių ir darbo metu. Analizuojamas modernių vakarietiškų, miestietiškų bendravimo formų plitimas ir įtaka tradicinei kaimo kultūrai. Etnologo teigimu, naujus pasilinksminimo, laisvalaikio praleidimo būdus (vakarėlius su vaidinimais, gegužines ir kt.) kaimuose ir mažuose miesteliuose išpopuliarino gimnazistai, mokytojai, jaunimo draugijos bei organizacijos. Nagrinėjami struktūriniai tradicinių ir modernių kultūros formų skirtumai, aptariamos naujai atsiradusios elgesio normos, jaunimo bendravimo pasikeitimai. Ž. B. Šaknio atliktas tyrimas atskleidžia socialinių ir ekonominių veiksnių, konfesijos reikšmę vystantis jaunimo tarpusavio santykiams bei formuojantis bendruomeniniam jaunuolių statusui. Nagrinėjamas arealas įeina į dviejų etnografinių sričių (Aukštaitijos ir Žemaitijos) teritoriją, todėl, siekiant išsiaiškinti sritinius jaunimo papročių ypatumus, buvo atlikti lyginamieji jaunimo papročių tyrimai. Iš ryškių jaunimo bendravimo skirtumų aukštaitiškoje ir žemaitiškoje nagrinėjamos teritorijos dalyje matyti, kad XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje tebeegzistavo sritiniai papročių savitumai. Visoje tirtoje teritorijoje pastebėta ir latviškosios kultūros apraiškų. Atskleidžiami ir kaimo bendruomenėje susiformavę merginų ir vaikinų tarpusavio elgesio modeliai laisvalaikio, pasilinksminimų, darbo metu. Aptariamas socialiai priimtinas, sutuoktinio pasirinkimui įtaką darantis vaikinų ir merginų elgesys.

Po šių rašinių nuosekliai pereinama prie kito žmogaus gyvenimo tarpsnio – šeimos kūrimo – aptarimo. A. a. A. Vyšniauskaitė analizavo XX a. Biržų, Joniškio, Pakruojo, Pasvalio rajonų vestuvių papročius. Lyginant šiuolaikinių ir tradicinių vestuvių struktūrą, papročius, kartais pasitelkiami ir XIX a. pabaigos pavyzdžiai. Profesorė aptarė jaunuolių vedybinio amžiaus kaitą nuo XX a. pradžios iki paskutinių to amžiaus dešimtmečių. Analizuojamas socialinis ir ekonominis vedybų aspektas, skirtingų socialinių sluoksnių jaunuolių santuokos ypatumai. Pasak garbiosios etnologės, apie 1950–1960 metus, įsigalint sovietinei santvarkai ir dėl to pakitus gyventojų turtinės nuosavybės padėčiai, sumažėjo ekonominis santuokos vaidmuo. Dėl pakitusio žmonių gyvenimo būdo, religinių suvaržymų ir pan. sparčiai kito vestuvių papročiai. Tyrinėtoja kruopščiai išanalizavo vestuvinių papročių ciklą ir nurodė jo struktūros kitimo priežastis. Keičiantis žmonių gyvenimo būdui, politinei, ekonominei situacijai, daugelis vestuvių ciklo dalių prarado pagrindą ir nunyko, pavyzdžiui, nustojus jaunajai skirti pasogą, išnyko atklausai ir piršlybos. Keitėsi ir vestuvių modelis. Anot profesorės, apie 1950 m. vis labiau įsigalėjo sudėtinės vestuvės, kurios dažniausiai vykdavo jaunosios pusėje, todėl vestuvių struktūroje nebeliko marčios išleidimo ir jos sutikimo vyro namuose, kvieslių atvykimo ir kt. papročių. Pastebimas vestuvių papročių ciklo sutrumpėjimas. Analizuodama vestuvių struktūros dalis, A. Vyšniauskaitė nurodė, kokios vestuvių ceremonijos dalys išnyko bei apibrėžė apytikrį jų išnykimo laiką. Išlikusioje vestuvių struktūroje ieškoma tradicijų tęstinumo bei aptariami naujai atsiradę vestuvių papročiai. Anot jos, senojo vestuvių apeigų modelio buvo laikomasi apytikriai iki Antrojo pasaulinio karo. Nuo XX a. šeštojo dešimtmečio vestuvių papročiai ėmė smarkiai keistis, tačiau ir dabar pagrindinis vestuvių apeigų karkasas tebėra gyvas ir iš dalies tebefunkcionuojantis.

Aptarus vestuvių papročius pereinama prie šeimyninio gyvenimo tyrimų. Ž. B. Šaknys apžvelgia XIX a. pab. – XX a. pr. suaugusio žmogaus kasdienybės ypatumus. Analizuodamas metų ciklo struktūrą, jis atskleidžia žemdirbių visuomenės darbo specifiką. Nagrinėjami darbiniai santykiai, darbo dienos ilgumo priklausomybė nuo dirbančiojo lyties, metų laiko. Apžvelgiama, kaip iš kartos į kartą buvo perduodama ūkininkavimo patirtis ir kaip atsiradus naujiems žemės ūkio įrankiams, mechanizmams keitėsi darbiniai santykiai bei papročiai. Kasdieninis valstiečių gyvenimas, bendravimo papročiai atskleidžiami per kalendorinių švenčių ir įprastinių darbų ritmą. Etnologas labai detaliai išnagrinėjo kalendorinį ciklą ir teigia, kad tradicinėje valstiečių bendruomenėje gyvenimas tekėjo liaudiškuoju krikščioniškuoju kalendoriumi paremtu ritmu. Šventės praskaidrindavo žmonių buitį, bet jos buvo neatsiejamos ir nuo kasdienių darbų. Neretai šventės žymėdavo ūkio darbų pradžią ar pabaigą, jų metu buvo pranašaujamas būsimas derlius, prognozuojami orai. Ūkinę sėkmę įtvirtinti buvo stengiamasi ne tik racionalia veikla, bet ir magiškais veiksmais. Pastebima, kad intensyvėjant žemės ūkiui sakralus laikas, taip pat ir žemdirbių poilsis, trumpėjo, keitėsi žmonių bendravimo papročiai.

Apžvelgus suaugusių darbingų žmonių kasdienę darbinę ir šventinę kasdienybę, pereinama prie paskutiniojo žmogaus gyvenimo tarpsnio – senatvės. I. R. Merkienė straipsnyje „Karšatis ir laidotuvės“ analizuoja, „kaip XX a. antroje pusėje

pasikeitė šeimos ir bendruomenės santykiai su darbingumą ir sveikatą praradusiu, Anapilin išeinančiu ir išėjusiu jos nariu“ (p. 138). Straipsnio pagrindą sudaro lauko tyrimų duomenys, surinkti nagrinėjamame areale bei gretimoje Latvijos teritorijoje. Senatvės sulaukusio žmogaus ir mirusiojo santykiai su šeima ir teritorine bendruomene tiriami remiantis pateikėjų biografijų faktais.

Straipsnį sudaro dvi tarpusavyje nuosekliai susijusios temos – senatvė ir mirtis. Pasitelkdama šeimyninio statuso, ekonominius, fizinius ir kt. kriterijus, etnologė apibrėžia senatvės sampratą. Remdamasi fizine žmogaus būkle, paskutinį amžiaus tarpsnį ji skiria į dvi dalis: senatvę (kai asmuo dar ganėtinai stiprus, sugeba pasirūpinti savimi bei įstengia atlikti tam tikrus namų ūkio darbus) ir karšatį (kada jau nepajėgiama pasirūpinti savimi, kai žmogus jau pasiligojęs). Senatvės sulaukęs asmuo pagal išgales prisidėdavo prie šeimos gerovės puoselėjimo – prižiūrėdavo vaikus, atlikdavo smulkius ūkio darbus ir pan. Nors ūkį perduodami vaikams senoliai prarasdavo ekonomines pozicijas, tačiau įgydavo moralinį autoritetą. Straipsnio autorė analizuoja senatvės sulaukusio žmogaus statusą šeimoje ir visuomenėje, aptaria skirtingoms socialinėms grupėms – ūkininkams, elgetoms – priklausiusių senolių padėtį. Nusakomos tradicinėje kultūroje nusistovėjusios šeimos ir bendruomenės pareigos karšinčiams.

Kur kas daugiau dėmesio straipsnyje skiriama bendravimo su mirštančiuoju ir velioniu ,,etikai ir estetikai“. Mirtis suvokiama kaip žmones vienijantis veiksnys turint bendrą tikslą – tinkamai palaidoti bendruomenės narį. Aptariamas šeimos ir kaimo bei religinės bendruomenės vaidmuo įvedant velionį į mirusiųjų pasaulį, palydint paskutinėn kelionėn. Išskiriami konfesiniai bendruomenės santykio su mirštančiuoju, mirusiuoju ypatumai. Pastebima, kad žmogaus marinimas ir laidojimas katalikams buvo viešas visos kaimo bendruomenės rūpestis. Ji aktyviai dalyvavo buvusį narį įvesdinant į mirusiųjų bendruomenę, laikė pareiga paskutinį kartą pasitarnauti velioniui. O pagal savo tikėjimą liuteronai ir reformatai neigė mirties viešumą ir manė, kad žmogaus parengimas mirčiai yra šeimos rūpestis. Aptariamos ir civilinės laidotuvių apeigos, kurios pradėtos praktikuoti visuomenei skirstantis į tikinčiuosius ir laisvamanius (ateistus).

I. R. Merkienė atlieka XX a. pirmosios ir antrosios pusės šermenų struktūros analizę, nurodo politines, ekonomines bei kultūrines laidotuvių papročių kaitos priežastis, nagrinėja pakitusį bendruomenės santykį su velioniu. Laidotuvių papročiai siejami su žmonių pasaulėžiūra, jų sielos, pomirtinio pasaulio, kapo erdvės suvokimu. Laidotuvių apeigose pastebimos paralelės su gimtinę paliekančio žmogaus atsisveikinimo ceremonija. Analizuodama individo ir bendruomenės ryšį karšaties ir laidotuvių papročiuose, etnologė pastebi bendruomeninių santykių nykimą, bendruomenės įsipareigojimų savo nariams menkėjimą. To priežastimi laikomas XX a. pirmojoje pusėje vykęs kaimų skirstymasis į vienkiemius, didėjantis žmonių užimtumas bei XX a. antrojoje pusėje paspartėjusi žmonių migracija. Bendruomenės ryšio su velioniu sumenkėjimą sąlygoja ir šiuo metu išpopuliarėjęs laidotuvių verslas. Anot straipsnio autorės, daugumą bendruomenės funkcijų perėmė valstybinės bei privačios institucijos. XX a. antrojoje pusėje didžiausia atsakomybė už žmogaus karšinimą, marinimą ir laidojimą tenka šeimai ir valstybei.

Apžvelgę monografijos straipsnius matome, kad monografiją vienijanti mintis yra individo ir bendruomenės santykiai nuo jo gimimo iki mirties. Analizuojant žmogaus gyvenimo tarpsnius akivaizdžiai parodoma, kaip priklausomai nuo amžiaus keičiasi žmogaus padėtis šeimoje ir visuomenėje. Atskleidžiama nuo mažens bendruomenės daroma įtaka jos nariui, parodomos individualios žmogaus raiškos galimybės tradicinėje kultūroje. Išskiriama inkultūracijos būdai bei priežastys, vertusios individą laikytis bendruomeninių normų. Aptariama ir bendruomenės atsakomybė, įsipareigojimai individui. Bendruomenės ir individo santykiai atskleidžiami per kasdienę žmogaus veiklą, šeimos ir kalendorinius papročius, ūkinius santykius.

Keliems autoriams, naudojantiems skirtingus rašymo metodus ir duomenų rinkimo metodologijas bei taikantiems savitus medžiagos perteikimo būdus, gana sudėtinga parašyti vientisą monografiją. Todėl, be akivaizdžių monografijos privalumų, tenka paminėti ir keletą kritinių pastabų. Būtų privalumas, jei vietoj esamos trumputės pratarmės monografija turėtų išsamų įvadą, kuriame būtų išdėstyta vieninga monografijos koncepcija, idėja, aiškiau būtų nusakomas tiriamasis laikotarpis, apibrėžtos pamatinės sąvokos, tiksliau apibrėžiama tirtoji teritorija, kadangi istorinės ir etnografinės Žiemgalos ribos iki šiol yra neaiškios (istoriografiškai nagrinėjant šią temą sutinkamos kelios skirtingos tyrinėtojų versijos). Teisingai padarė R. Paukštytė-Šaknienė, savo straipsnyje paaiškindama skaitytojams, kad laikysis archeologės Ilonos Vaškevičiūtės nustatytų Lietuvos teritorijoje esančios Žiemgalos ribų. Tuo labiau kad vienas iš monografijos autorių, rašydamas apie piemenavimo papročius, pateikia etnografinių realijų pavyzdžių iš kitų Lietuvos vietovių, bet nenurodo jų ryšio su Šiaurės Lietuva. Beje, aname straipsnyje gausu ir metodologinio pobūdžio klaidų, terminų painiavos, pagrindimo reikalaujančių teiginių, neišlaikytas struktūrinis medžiagos grupavimo vientisumas.

Nepaisant išsakytų pastabų, monografijos ,,Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas. Papročiai“ išleidimas yra įdomus kultūrinis ir socialinis reiškinys šių dienų modernioje visuomenėje. Joje nagrinėjamas tradicijos ir inovacijos santykis, aptariamos lokalumo ir globalumo problemos, atskleidžiama kultūrinių permainų dinamika. Lokalių savitumų išskyrimas kasdienėje žmonių veikloje, šeimos, metų ciklo papročiuose teikia pagrindą manyti, kad kosmopolitinė kultūra neturi visa apimančių galių, taip pat akivaizdu, kad arealiniai etnologiniai tyrimai yra prasmingi ir dabarties visuomenėje. Monografija, manau, bus aktuali ne tik lokalios kultūros, papročių tyrinėtojams, bet ir kultūra besidominčiai visuomenei, ypač Šiaurės Lietuvos gyventojams. Ji skatina pažinti vietines tradicijas, papročių istoriją, remiantis patikimais tyrimais gaivinti nunykusius kultūros elementus. Tekstus gražiai papildo ir iliustruoja etnografiškai informatyvios nuotraukos.

PUBLICATIONS

North Lithuanian Customs

Asta Venskienė reviews a new ethnology book “North Lithuanian Heritage. Customs. Monograph”. The book looks into the relationship between tradition and innovation, discusses problems of global and local approaches, and reveals the dynamics of cultural change.

Sutartinių DVD – naujosios tapatybės link

Skirmantė VALIULYTĖ

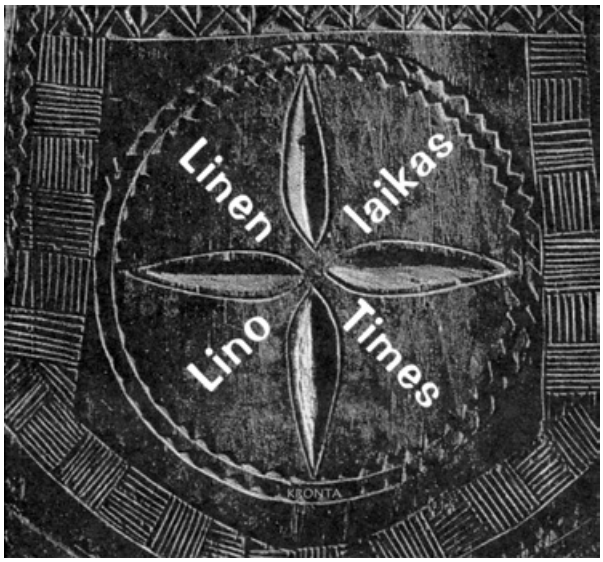
DVD „Lino laikas / Linen Times“. Kronta, 2008.
Projekto sumanytoja, teksto autorė Daiva Vyčinienė. Fotografijų, videofilmų autorė Jurgita Treinytė-Jorė. Sutartines įgiedojo „Trys keturiose“.

Lietuvos vardo tūkstantmečio minėjimo priešaušryje pasirodęs naujas leidinys – DVD „Lino laikas“ pasaulį išvydo, regis, pačiu laiku. Tai simbolinis atsakas į vieną esminių lietuvių tautai kylančių klausimų – kaip šiandien suvokiame savo tapatybę ir kaip ją atskleidžiame sau bei kitiems? Naujajame leidinyje novatoriškai žvelgiama į vieną seniausių lietuvių tautosakos žanrų – sutartines, o jų kalbai – žodžiams, muzikai, vaizdui – atskleisti pasitelkiamos modernios raiškos formos.

Dažnas etninės kultūros reiškinys, nunykęs gyvojoje liaudies tradicijoje, tampa tik muziejine vertybe. Prikeliant ją naujam gyvenimui svarbu ne tik išsaugoti medžiagos autentiškumą, bet ją perteikti taip, kad ši vertybė vėl taptų tautos tradicijos ir tapatybės dalimi. „Lino laikas“ – puikus tokios naujosios tapatybės pavyzdys!

Tai pirmasis audiovizualinis leidinys, vienijantis archajinį (sutartines) ir šiuolaikinį (medija) menus. Skeptikai tars – anokia čia naujiena DVD formatas, šiuolaikinėms technologijoms kintant žaibišku greičiu, tai gal jau net atgyvena? Technologiniu požiūriu DVD iš tiesų jau nebe naujiena, nors lietuvių folkotekoje tokių pavyzdžių vis dar vienetai.

„Lino laikas“ radosi palaipsniui, o sumanytas buvo dėsningai. DVD yra Daivos Račiūnaitės-Vyčinienės vadovaujamos sutartinių giedotojų grupės „Trys keturiose“ (be vadovės, dar gieda Daina Norvaišytė, Eglė Sereičikienė, Birutė Vilkauskienė, Rima Visackienė) ir fotografės, medijos menininkės Jurgitos Treinytės-Jorės projekto „Lino laikas“, sukurto 2006 m. ir įgyvendinto, visų pirma, koncertine forma, tąsa. Projektas atsirado ir iš ankstesnių „Trys keturiose“ sumanymų ir kūrybinių paieškų. Sutartinių giedotojos, kone porą dešimtmečių mėginančios perprasti sutartinių tradiciją, daugeliu atveju daugiabalsį jų skambėjimą rekonstruojančios iš XX a. pradžioje ranka užrašytų melodijų ir čia pat kuriančios savitą jų skambesį, koncertų, garsajuosčių ar CD forma šią tradiciją skleidžia jau keleri metai. Jos taip pat ieško būdų, kaip autentišką sutartinių giedojimą derinti su šiuolaikiniais menais. 2002 m. su dailininke Mija Grudžinskaite parengtas muzikinis videojudesio skulptūrų projektas „Lino mūka“ festivaliui „Skamba skamba kankliai“, 2003 m. Berlyno šiuolaikinės muzikos festivalyje „Maerz Musik“ atliktas Algirdo Martinaičio kūrinys styginių kvartetui ir sutartinių giedotojų grupei „Bienenmech“, dalyvauta ir kitų kompozitorių projektuose, giedota Vilniaus šiuolaikinės muzikos festivaliuose „Jauna muzika“ ir „Gaida“, nuo 2004 m. kasmet įsitraukiama į Vilniuje rengiamas „Ugnies skulptūrų misterijas“. Pasak pačių giedotojų, šia linkme jos linkusios dirbti ir toliau, neatsisakydamos ir amžių nugludintos vertybės – autentiško

giedojimo. Taigi naująjį tapatybės suvokimą grįsdamos senųjų tradicijų pagrindu.

Projektu „Lino laikas“ sutartininkės patvirtina savąjį teiginį, kad sutartinės gali tapti ir visaverte šiuolaikinės kultūros dalimi. Kaip jos į šiuolaikinės kultūros kontekstą įvesdinamos, atskleidžia pačios atlikėjos: „Mūsų noras – parodyti vieną iš sutartinių jungties su kitais menais galimybių, kad nebūtų sudarkomos pačios sutartinės ir iškreipiamas jų prigimtinis *sacrum*“. Sutartines pristatant dabarčiai aktualia ir itin priimtina menų sintezės forma, su archyvine ar rašytinių šaltinių medžiaga elgiamasi labai jautriai ir subtiliai, stengiamasi išsaugoti tai, kas atpažįstama, nupūtus laiko dulkes. Tarsi autentišką tradicijos kūną aprengiant nauju rūbu. DVD „Lino laikas“ šis rūbas kuriamas iš ta pačia autentika dvelkiančios vaizdinės medžiagos – archyvinių Balio Buračo fotografijų, muziejinių eksponatų (audinių, prieverpsčių) vaizdų, tautinių geometrinių raštų, visa tai derinant su ritmišku sutartinių giedotojų judėjimu, dokumentinėse nuotraukose užfiksuotomis sutartinių atlikimo akimirkomis. Taip įtvirtinamas laiko tęstinumo pojūtis. Audiovizualiniam kūriniui pasitelkta „muziejinė“ medžiaga DVD stebėtojo ausį ir akį pasiekia tokia, kokia atkeliavo iš praeities, bet jos eksponavimo būdas yra naujas – sutartinių skambėjimo ir judančios vaizdo projekcijos režisūrinis pynimas sukuria čia ir dabar vykstančio proceso įspūdį. Pagrindiniu to proceso dalyviu tampa linas.

Kodėl linas? Tokį kūrėjų pasirinkimą lėmė įvairialypė lino simbolika. Augalas, pergyvenantis transformaciją „iš natūros į kultūrą“ („lino kančia“), suasmeninamas ir įvairiose tautose žinomas kaip viena iš universalių mirštančio

ir atgimstančio dievo mitologemų, lino drobės pavidalu lydintis žmogų visą gyvenimą, savo virsmu simbolizuojantis ir ciklinę laiko tėkmę, ir istorinę raidą nuo priešistorės (archeologų randamos drobės skiautės) iki šių dienų (modernūs lininiai drabužiai). Taip suvokiamas linas taip pat yra tarsi istorijos, laiko, kultūros ir mūsų tapatybės simbolis. „Lino laiko“ metafora jungia visas DVD detales į visumą, lino „pasakojimas“ skverbiasi į klausančiojo ir stebinčiojo sąmonę bei modernųjį pasaulį, skleidžiasi kaip per amžius sukaupta kultūrinė savastis bei palieka peno vaizduotei, svarstymui, koks galėtų būti tolesnis jo kelias.

Sutartinių giedotojos (iš kairės): Birutė Vilkauskienė, Eglė Sereičikienė, Daiva Vyčinienė, Rima Visackienė. Jurgitos Treinytės nuotrauka.

Garsas ir vaizdas „Lino laike“ vienodai svarbūs. DVD sudaro penkios dalys, kiekvienos jų vaizdinei medžiagai parinktos tam tikros sutartinės. Dalių „režisūrinę liniją“ nusako pavadinimai: „Anas laikas“ (B. Buračo nuotraukų vaizdai), „Rinkimas“ (audinių raštai), „Verpimas“ (prieverpsčių formos ir ornamentai), „Septynios juostos“ (kompiuteriniai juostų raštai), „Sugrįžimas“ (B. Buračo nuotraukų vaizdai). Kurdama vizualiąją projekto dalį medijos menininkė Jurgita Treinytė-Jorė pirmiausia žvilgsnį kreipia į praeito laikmečio dvasią perteikiančias B. Buračo nuotraukas, vėliau akcentuoja rūbą, tekstilės ir prieverpsčių ornamentiką. Judančiomis vaizdo juostomis imituojant geometrinio rašto pynimą-rinkimą, atsiveria struktūrinis audinių raštų ir sutartinių sąskambių panašumus. Linas simboliškai „gimsta“ du kartus: kaip augalas ir kaip drobulė. Nauja kokybė – lino audeklas – apgiedamas pabaigoje skambančiose vestuvių sutartinėse, čia naujai „suskamba“ ir pasikartojančios B. Buračo nuotraukos.

Ritmiškai tekant „lino laikui“, visos sutartinės giedamos tradiciškai *a capella* – dviese, trise ar keturiose, tik kai kurios jų yra palydimos pučiamųjų instrumentų skambesio arba natūralių garsų, išgaunamų pačiais linais arba linams apdoroti skirtais darbo įrankiais, taip sustiprinant atkuriamo-kuriamo „lino kelio“ autentiškumo įspūdį.

„Lino kančios“ mįsles menantis DVD patrauklus tuo, kad jame daug erdvės paliekama stebėtojui ir klausytojui, įtraukiamam į čia ir dabar vykstantį kūrybos procesą, ypač jei žiūrima ir klausoma ne vien siekiant estetinio pasitenkinimo. Apmąstymams labai praverčia informatyvus D. Račiūnaitės-Vyčinienės tekstas, skelbiamas DVD buklete. Jame atskleidžiama lino simbolika, naujai atveriama sutartinių tradicija.

Leidinį miela paimti į rankas. Jį subtiliai apipavidalino dailininkas Kęstutis Verseckas, kokybiškai išleido UAB „Kronta“ (garsą režisavo Rimantas Motiejūnas, DVD parengė Algimantas Karazija). Jį galima rekomenduoti ir svečiui – tekstas parengtas ir anglų kalba (vertėja – Fiona Hood). Šio DVD sumanytojai kokybės kartelę iškėlė pakankamai aukštai. Jei būtų koks tarptautinis vaizdo ir garso kanalas, visą parą transliuojantis Europos tautų folklorą ir naujausias jo interpretacijas, „Lino laikas“ tikrai ten pritaptų kaip vienas iš tradicijų sklaidos šiuolaikinėje kultūroje pavyzdžių. Beje, „Lino laiko“ kūrėjams šis DVD svarbus ir kaip provokacija: „Norėtųsi, kad šis projektas paskatintų ir kitų sričių meno žmones ieškoti naujų sutartinių (bei kitų archajiško meno pavyzdžių) sklaidos šiuolaikinėje kultūroje formų. Jos galėtų puikiai derėti su šiuolaikine muzika, šokiu (pantomima), tekstile, keramika ir kt. menais. Juo labiau kad ir pati sutartinių muzika (jos aštrūs sąskambiai, kampuota ir kartu monotoniška ritmika, minimalus garsų „rinkinys“ ir pan.), kaip įžvelgė XX a. pradžios kompozitoriai „modernistai“, yra tarsi tiltas į modernųjį pasaulį“, rašo D. Račiūnaitė-Vyčinienė. Tad gal sulauksime ir kitokių šį laikmetį atitinkančių tiltų į praeitį?

PUBLICATIONS

Sutartinės DVD. Towards a New Identity

Skirmantė Valiulytė reviews the new DVD *Lino laikas / Linen Times*. It has been released to mark the Millenium of the first Mention of Lithuania's Name. It offers a new approach to one of the oldest Lithuanian folk genres, *sutartinės,* and uses contemporary means of expression to communicate their lyrics, melody, and image.

The visual material of the DVD is made of archive photographs by Balys Buračas, images of museum items (cloths and *prieverpstės*, planks attached to spinning wheels that hold the tow), folk geometrical patterns that change rhythmically, in tune with the movements of *sutartinės* singers, and moments of *sutartinės* singing captured in photographs.

The DVD is a continuation of the 2006 concert-project *Lino laikas* by the *sutartinės* singing group *Trys keturiose* (*Three in Four*) headed by Daiva Račiūnaitė-Vyčinienė (other members: Daina Norvaišytė, Eglė Sereičikienė, Birutė Vilkauskienė, Rima Visackienė) and the photographer and media artist Jurgita Treinytė-Jorė.

Jurbarko barkarolės

Kuo mėgėjų teatrų tirščiuose įsiminė aštuonioliktieji „Atspindžiai“?

Juozas ŠORYS

Gruodžio pradžios priešpietė Jurbarke buvo rūškana, apsiblaususi, – tai Nemunas lyg mitinis žaltys, apglėbęs miestą, drungnąją melancholišką miglovarą skleidė, varinėjo, keistą jaudulį ir nerimą kurstė.

Ir tai juto ne tik valtininkai, žvejai, žinoma, ir žlugtą upėje skalbusios laumės. Už standartinių laukųjų durų – aštuonioliktoji Lietuvos miestų ir rajonų centrų mėgėjų teatrų šventė „Atspindžiai“ Jurbarko kultūros centre (10 spektaklių).

Jurbarke vykusios šventės paradui vadovavo moterys. Kultūros renginiuose jų dominavimas beveik visur ir visada įprastas, ir per amžius, ir amen? Ar jos tik mums, ten šmėklinėjusiems atvažiavėliams, „susifokusavo“ kaip apsigimusios vadybininkės ar šiais kriziniais laikais yra kultūrininkės „uzurpatorės“ iš reikalo? Regis, visa iškart… ir puikiai.

Danutė Budrytė-Samienė, Jurbarko kultūros centro direktorė ir Konstantino Glinskio teatro (andai sovietmečiu gautasis liaudies teatro įvardijimas iš įvairių reklaminių lakštų, taip pat ir iš spektaklio „Ūpo žmonės“ programėlės, gal kokiam Nemuno šamui panorus, kažkur nuslydo šonu) vadovė, geranoriška, įsiklausanti, dalykiška, deramai „užsuko“ ir suriktavo tarsi ir perkrautos šventės vyksmą. Trupės gavo po kambarį „apšilti“, persirengti ir šiaip būstinei arba „gaspadai“, elektra ir chroniškai savaitgaliais dirbantis personalas „neišsijungė“, jokia sija ar metalinė konstrukcija ant galvų neužkrito, režisieriai, kolektyvų vadovai, kviestiniai „gerosios patirties“ perėmėjai, „komisiantai“ ir niekaip kaip klasė neišgyvendinami prie jų prisiplakėliai buvo atpažinti, pavaišinti ir dėmesiu priglobti. O be arbatinio šaukštelio deguto rengėjams vis vien nepavyko išsisukti – ogi trūko žiūrovų, kuriems galų gale tas teatrinis susibūrimas ir buvo skirtas (tai daugelio kultūros renginių bėda – tarsi darymas… sau). Dar per įvadinį jurbarkiečių spektaklį „masių atstovai“ kiek gyviau urduliavo erdvioje salėje, bet vėliau liaudies susidomėjimas teatru atslūgo, daugiausia sėdinėjo atvykusių teatrų žmonės ir „visokie kitokie“. Klausiau vėliau kelių „mažiau tiesiogiai asocijuotų“ jurbarkiečių, kodėl taip vangiai esą meno ištroškusieji žmonės lankėsi – išgirdau patikinimų, kad informacijos ir pabakinimų namie nesnausti vietiniuose laikraščiuose ir kitose informavimo priemonėse nestigo, bet vienoms buvo užplanuotas žlugtas, kitiems neatidedami masažai, kopūstų raugimas, išvykos į kaimo sodybas, jaunimo „tūsovkės“, be to, – „jau pavargom nuo renginių ir švenčių, norisi pabūti su šeima arba vienam, tiesiog vienam tyloje. Pavargsti maltis žmonių erzelynėse. Be to, gyvenimas pjauna, duonai užsidirbti sunku, ieškai ir papildomų darbelių“. Tokia gana iškalbi minisociologinė improvizacija. O Danutė Samienė, kaip įgudusi režisierė ir „glinskiniame“ spektaklyje, ir organizuodama šventę tiesiog pasinėrė į natūralią šventės tėkmę ir tarsi ten ištirpo, bet vis vien jautėsi neafišuojama žemaitiškai tvirta šeimininkės laikysena ir vadelių įtemptumas.

„Netraukiant į naktį“ keletas paveizėjimų – grybšnių apie jos režisuotą nežinomo autoriaus pjesę (žanriškai nusakytą kaip muzikinė melo drama) „Ūpo žmonės“. Ji, pasirodo, andai surasta LLKC archyve (padedant Regimantui Kaškauskui) ir rodėsi netgi savaip (kaip praėjusios gadynės atgarsis) įdomi. Spektaklyje ši „žmogiškoji komedija“ interpretuota kaip juokingai persiklojančių situacijų drama, kartais net komiškai, ironiškai užkabinanti tragedijos (ir farso, absurdo) stygelę, bet, žinoma, istorija gana banali – nusigyvenęs gal plikbajoris Jonas Būlokas siekia „iškišti“ įmetėjusią, deramai įmitusią, bet romantišką ir gudriai pasiutusią dukterį už kokio nors turtingo XIX a. pabaigos „batiuškos“, tarkim, dvarininko Edvardo Skropo, esą rekomenduoto dailininko Martyno Vargulino. Ir prasideda tikra „vargo mokykla“. Intrigos, „slaptoji diplomatija“, įvairios juokingos peripetijos ir privalomas „hepiendas“. Nors su visa teatrine „mašinerija“, suokalbiškais viešais žaidimėliais, tarpusavio sąveikomis kiek „pasikirkinti“ ir nekenkia artistų ir teatro sveikatai, bet suma vis tiek būtų buvusi banali, fiziologinė (po dažno ir nuodugniai parengto juokinimo išdavikiškai pajunti – klapt kažkas ir nebejuokinga), jei ne pakili, nuoširdžiai atsiduodanti tam, ką turi suvaidinti, jausmais žiburiuojanti aktorių vaidyba ir, svarbiausia, netikėtas, vykęs režisūrinis viražas. Ogi dramos teatre gana ironiškai prasmingai buvo sufalsifikuota „operhauzo“ orkestro duobė, kuri pakaitom su sceniniu veiksmu (arba net jį užgoždama) tapdavo papildomu spektaklio epicentru. „Liaudiškos muzikos simfoninis orkestas“, įsiterpęs tarp scenos ir žiūrovų kėdžių eilių, buvo išties daugiafunkciškas, gebantis derinti parodiją ir įvairiai (kartais šaržuotai, sarkastiškai, su apsimestiniu pietetu, ironija), pusiau rimtuoliškai pateikti programą,

priderintą prie „jausmų pūgos“ scenoje. Aktoriniu talentu, laikysenos ir mimikos valdymu, mokėjimu saikingai derinti pertempimus įsiminė dirigentas (net neaišku, ar jį apdėti kabėmis?) Gintaras Zareckas. „Žemus“ ir „aukštus“ polėkius povyza ir balso moduliacijomis skraidino ir klampino J. Žemliauskienė (solo vokalas). Realusis orkestro vadovas V. Žemliauskas (akordeonas) muzikinėms išdaigoms ir gana profesionaliam muzikavimui subūrė neblogai susigrojusią kompaniją: L. Ševelienė (lumzdelis), V. J. Samys (saksofonas), R. Totilas (birbynė), N. Ginietis (triūba), S. Žemliauskaitė (smuikas), S. Mockevičius (smuikas), I. Bataitienė (akordeonas), Z. Ligtienė (pianinas), A. Andrijonas (mušamieji).

Kita šventės moteris-vairininkė buvo Klaipėdos universiteto docentė, Režisūros katedros vedėja, Lietuvos mėgėjų teatro sąjungos prezidentė Danutė Vaigauskaitė. Tiesaus žvilgsnio, agni, tvirta žemaitė standžiai pakirptu juodų kaip degutas plaukų „eželiu“. Ji būsimiems režisieriams dėsto sceninę kalbą (kas iš klaipėdiškių dėstytojų tiesiogiai perteikia būtent režisavimo meno subtilybes?) – ir pati dailiai, jausmingai, kiek egzaltuotai lipdo dažnų prakalbų į maloniųjų klausytojų ausis audinį. Taip pat dažnai kanka į užsienius su mūsiškiais mėgėjų teatrais, kurpia projektus, mezga naudingas, į platesnį pasaulinį liaudteatrių kontekstą integruotis tarsi ir įpareigojančias pažintis. Matyt, ir todėl prestižiniuose Europos ir atskirai Šiaurės Europos šalių mėgėjų teatrų organizacijų – Tarptautinės mėgėjų teatrų asociacijos AITA/IATA ir Šiaurės Europos šalių mėgėjų teatrų aljansas NEATA – globojamuose festivaliuose lietuviai teatro mėgėjai nebūna laikomi per paiką drimelį, nes pagal meninį lygį anie iš tikrųjų ir pasirodo esantys ne iš kelmo spirti. Regis, šių metų pavasarį baigsis Lietuvos mėgėjų teatro sąjungos (neturinčios nė šimtinės narių) tarybos ir jos vadovės (nelimpa man prie balso stygų ta „prezidentė“ – negi kuo kuklesnė organizacija, tuo „prezidentiškiau“ jos pirmininkui ar kitokiam tuntininkui būtina šauktis?) įgaliojimai. Žinoma, ne mano kiaulės, ne mano pupos, sprendžia Sąjungos suvažiavimas, jo rinkta taryba (kuri dėl sprendimų mobilumo ir aiškesnės atsakomybės, manoma, turėtų būti sumažinta), bet dėl fasadinių dalykų ir liaudis gali turėti įvairių nuomonių. Vis dėlto daugiausia lemia „pilkųjų kardinolų“ paruoštukai. Iš per pietų pertrauką vykusio tarybos posėdžio eigos (į kurį dėl noro gauti gausesnę informaciją baltakiuojant murmančiajai daugumai lengvai buvau įsileistas būtent, regis, plačiausiai mąstančios Sąjungos vadovės pritarimu), dar kartą įsitikinau, kaip dalykiškai, iš anksto, motyvuotai planuojami ir rengiami festivaliai, šventės, konferencijos, susitikimai – pavyzdžiui, kūrybinės laboratorijos su teatralais korifėjais. Pasitikėjimą kėlė blaivus esamos mėgėjų teatro padėties ir būsimos veiklos vertinimas, galimos ar, tiksliau sakant, tikėtinos raidos vizijos argumentuota analizė, globėjiškai kritiškas ir geranoriškas požiūris į įvairias teatrinio kūrybiškumo apraiškas. Tai „veiksniams“ sunkiausia ir būna suderinti – negi duosi galios svertų snapu kakton „saviesiems“, bet su nepagrįstomis pagyromis, vien visomis įmanomomis progomis negailimais „gerais žodžiais“ aukštesnio meninio lygmens nepasieksi. Be to, būtina pridurti, kad, be pašaukimo veiklai (tik vos grybžteltai, o iš esmės liekančiai „už kadro“), patikimumo teikia kolegų, liaudiškojo teatro entuziastų, „senų vilkų“ – Klaipėdos universiteto docentų Petro Bielskio, Gedimino Šimkaus pečiai ir žiniomis įkrauti momenys. Iš esmės jie būna pagrindiniai festivalių, konkursų, nominacijų (lietuviškai sakant, įvardijimų, „gerųjų“ vardų „prisegimo“) vertintojai, normų ir „madų“ diktuotojai, įtvirtintojai, be abejo, pasitelkiant, „pasigaunant“ ir kiek žinomesnius, gal einamuoju metu žiniasklaidos labiau išskalambytus teatralus. Tas režisierių, aktorių, dėstytojų – „lapiukų“, neatsargiai išėjusių iš olos, – „apglušinimas“ ir vežimas į

Pasvalio kultūros centro šokio teatro „Tango and“ spektaklio „Arba Aš“ (režisierė Asta Liukpetrienė, choreografas Sigitas Repšys) scena: (iš kairės) aktoriai: Egidijus Petrulis, Iveta Pocevičiūtė, Sigitas Repšys, Asta Liukpetrienė.

tolimą provinciją (tai, aišku, daugiau nerašyta LLKC teatralų prievolė) nėra „labai gerai suteptas mechanizmas“. Tai daugiau iš prigimties smalsuolių teatralų visuomeninkų (Jurbarke tarp vertintojų, nors vertinti nebebuvo ko – teatrai į šventę buvo jau atrinkti, buvo ir Bernadeta Markevičienė, forumo „Kultūros eksperimentai“, skirto neužmiršti Kazimieros Kymantaitės, įkūrėja) dėmesys ir parama mėgėjų teatrų sąjūdžiui, nes „patepti“ retai būna kuo (maloni išimtis – orveliškai žvelgiant, neseniai nutikęs „labiau lygių“ tarp režisierių, teatrų vadovų ir kt. pamaloninimas premijomis ir kt.). O šiemetinės „Atspindžių“ vertinimo komisijos narių „navaras“, atmetus kelionės ir kitas išlaidas, – vos keli šimtai litų.

Ir jau metas šventės ekrane pasirodyti D. Vaigauskaitės teatrinių idėjų, vizijų, odisėjų ir kt. bendražygei ir draugaitei Irenai – trečiajai „Atspindžių“ „deivei lėmėjai“. Manau, ir „nepašvęstieji“ šios sferos žmonės iškart pasakytų, kad tai – Irena Maciulevičienė, Lietuvos liaudies kultūros centro Teatro poskyrio vadovė, Lietuvos mėgėjų teatro sąjungos tarybos sekretorė. Moteris – apsigimusi „veiksnė“ (nors, manau, mieliau užsiimtų kūrybiniu, o ne organizaciniu darbu), jos rankose beveik visi realieji šios mėgėjų meninės ir kultūrinės veiklos svertai – nors ir menki, bet pinigai, dėmesio, vertinimų ir įvertinimų vardais, statulėlėmis (su agitacine deklaracija ir abstrakčiu pasiraginimu – „Tegyvuoja teatras“), kelionėmis į užsienio festivalius ir kitus prestižinius renginius, trijų kasmetinių „Aukso paukščių“ teikimų „dozimetrai“. Žinoma, tai įvairiomis konfigūracijomis nuo daugelio aplinkybių ir žmonių priklauso, bet... vis dėlto daugiausia jos ir Danutės („sesučių“, vis per tiltelį nesusieinančių) balsas būna lemiantis. Ir Irutė sukasi kaip bitutė – darbo rūpinantis respublikinio ir regioninio lygmens mėgėjų teatro reiškiniais nepristinga. Tiek renginių, festivalių, švenčių per visą Lietuvą – ir dauguma užsukti, aptarti, nukreipti, suorientuoti iš Vilniaus „centriausio štabo“, kuriame, be jos, tik iš profesionalų luomo atėjęs Ramūnas Abukevičius. O kur dar iki smulkmenų apgalvotas, su savivalda suderintas skatinimas, sąlygų sudarymas, opinijos formavimas – antrinės, netiesioginės, tarsi ir nematomos gijos, beje, ir bendra su klaipėdiškiais ketvirtinio laikraščio „Mėgėjų teatras“ publikacijų paieška ir leidybos rūpesčiai. Rodos, ir perdaug Irutei, barbutei devyndarbei, veiklos, „užsiorganizavimo“, jau „sviestas sviestuotas“ – gresia persitempimo, kartojimosi, rutinos pavojus... Bet taip prasitaręs tuoj iš pažiūros ir būdo švelnios būtybės gausi „kietą“, pagal daugiametę logiką motyvuotą atkirtį. Nes žmonėms, mėgėjų teatrams daug ko ir nuolat reikia, jie domisi, spaudžia... Ir tai lyg įstatymas... Pavyzdžiui, „kai imi vertinti pagal žanrus, nėra nė to pertekliaus: lėlių teatrai turi vieną „Molinuką“, vaikai, jaunimas – „Šimtakojį“, suaugusieji – „Atspindžius“, „Pastogę“. Ką laimime tuo? Teatrams sudaroma galimybė vieniems kitų darbus pamatyti, artistui, režisieriui būtina žiūrėti kito vaidybą, vertinti teatrinius sprendimus, analizuoti, aiškintis“ (*Liaudies kultūra*, 2008, Nr. 3). Ir ką tu jai? Negi kas galėtų paneigti, kad tiesos jos žodžiuose daug? Žinoma, diskutuojant, nuodugniai analizuojant esamą šio „dvasinio ūkio“ situaciją ir kontrargumentų atsirastų. Bet tai galbūt būsimų pamąstymų kontūrai, jei rasis motyvuotų ir ugningų diskutantų.

Irenos ir Ko aštuonioliktąjį kartą įsuktas „Atspindžių“ „vilkelis“ sukosi kaip išties aukštesnio lygio spektaklių galintis pažerti respublikinis renginys. Tiesą sakant, kai kurių mėgėjų teatrų išaugimo „kartelė“ net mažumėlę nustebino, nes iki tol ne tiek daug brandžių sceninių darinių buvo tekę matyti. Pavyzdžiui, kėlė abejonių kai kurių anksčiau „Aukso paukštėmis“ įvertintų spektaklių meniškumas, pasimatė ir vertinimo kriterijų „dreifas“, užkulisinė konjunktūra, „davimo saviems“ sindromo atšvaitai... Gal kuriais nors metais tiesiog nebūna iš ko rinktis (tai ir reikėtų fiksuoti – neskirti kasmet po tris „Aukso paukštes“, gal tik dvi ar vieną ar, principingai nusistačius, nė vienos...), ar gal rinkikai kartais, jei nėra vertų, ne tie parinkti (net ir tie, kurie „tie“, vis vien kasmet ar kas dveji metai turėtų būti visiškai perrotuojami). Tiesa, kai kurie vertintojai turi specifinę teatro meniškumo sampratą. Juk humanitariniai „plevenimai“ apskritai labai subjektyvūs, todėl būtinas kuo didesnis viešumas prieš priimant sprendimus – būtų idealu siekti, kad komisijos nariai nepriklausomai nuo kitų raštu pagrįstų savo argumentavimą (kartais malimą pakeltomis girnomis). Dėl pasirinktos taktikos (ar tai ganėtinai Sąjungos valdymo „organuose“ išdiskutuoti dalykai, ar svarbesnis voliuntaristinis „kuo daugiau, tuo geriau“ pasirinkimas?) kuo daugiau kolektyvų ir teatro žmonių apdovanoti, manau, dažnokai per gausiai „tepama“ garbe. Turiu omeny svarbiausius renginius – kaip geriausius įvertinant teatrus ir jų vadovus per „Aukso paukštes“ ir net teikiant 10 „Tegyvuoja teatras“ statulėlių atskirų pozicijų „veikėjams“ (kartais tai panašu į groteskinę holivudinę „Oskarų“ ceremonijos parodiją).

Aiškiai to perdaug (jau girdžiu – dėmesio, kaip ir meilės, daug nebūna), nes ko perdaug, tas nebeskanu. Pažvelkime į realius meninio lygio skerspjūvius ir per „Atspindžių“ kontekstą. Jo vyksmas – geriausiųjų, brandžiausiųjų spektaklių (juk ir juos tenka pirminiu etapu profesionaliai ir kolegialiai atsirinkti – kas tai daro, ar užtenka paraiškų ir norų?) sijojimas per kelias zonines atrankas iki baigiamosios šventės. Ir ką? Vertinamojo momento ir rimto argumentavimo nedaug tesimato. Matyt, tai vyksta uždarose žinovų menėse? „Atspindžių“ renginyje 2008 m. dalyvavo 27 kolektyvai, net 17 iš jų buvo įvertinti diplomais (koks atsainus ir dosmus jų dalijimas – jei būtų kokie 3 ar 5, nebūtų pačių teatralų vertinami kaip „popierėliai“ – tokios nuomonės šventės kuluaruose irgi sklandė), dešimčiai buvo suteikta teisė

atvykti į ano sezono teatro sostinę Jurbarką ir parodyti „topinį“ metų spektaklį. Ir tai buvo tikroji šventė tiems, kurie giliai įsikerta į kultūros pasaulį ir geba gurmaniškai mėgautis teatrinio meno plonybėmis. Ir kodėl to dar labiau neparemti vertinamuoju *crescendo*? Kodėl tikrojoje pagal meninį lygį pajėgiausių mėgėjų teatrų šventėje neįvertinti geriausiųjų ir svariai (viso sezono „daviniu“) neapdovanoti? Ne, to nebuvo, visa liko išskaidyta. Juolab kad ir Jurbarke vėl buvo dalijami lapeliai ketvirtąjį kartą per Teatro dienos šventę „Tegyvuoja teatras“ (vykusią 2009 m. kovo 28 d. Tauragėje) rinkti geriausius – devynis ryškiausius (pagaliau rasta esą tiksliausia įvardijimo formuluotė?) nominacininkus ir pagarbos ženklo „Už nuopelnus Lietuvos teatrui“ laureatą. Bet juk šventės iš principo negali būti ten, kur teatralams nėra teatro! Esą kam važiuoti per visą kraštą kažkur tam, kad pamatytum keistoką „veiksmą“ scenoje ir galėtum pasipuikuoti gal už paskutinius gražius įgytais krinolinais! O gal reiktų taip apsisukti, kad visa, kas esmingiausia, būtų ten, kur vyksta svarbiausia metų fiesta. Ir kur daug teatro, ir kur visi paskelbimai bei teikimai! Kuo mažiau, tuo geriau – lėčiau devalvuosis. Krinolinuotą, provinciškai išpūstą, nykoką renginį teko matyti prieš metus Telšiuose – gal pusė „pavadintųjų“ neatvyko, kai kurie abejotinai „pateptieji“ į sceną lipo po kelis kartus ir dar ereliškai dėmesiomaniškai „išsidarinėjo“, dar sujaudintos už kažką dėkingos ponijos žodeliai, po viskam – marš į vakarinę salę, kur varganais, regis, iš apskrities ir, matyt, rėmėjų „išmuštais“ pinigais pirktu prastu vynu ir vaišėmis „visada išbadėjusiems“ ir godžiai prie stalų puolusiems suvažiavėliams visa „teatro diena“ ir baigėsi. O kur prašapo žadėtieji teatriniai etiudai, intermedijos, minipasirodymai etc. Batsiuviai be batų!

Verčiau grįžkime prie realiai teatrinių Jurbarko įvykių. Kartais lyg trūko vienijančių šventės gijų, nejučiom lyg žąsinai kreipėm kaklus, ar nuo panemunių nepasigirs kokia ilgesinga Nemuno upeivių ar Venecijos gondoljerų daina. Tegu ir iš miesto vardo išluptais, atsikartojančiais garsažodžiais – jie nubarška į upių tėvelio Nemuno barkasus, upinių baržų rūšį. Jurbarkiečiams tai sunku įsivaizduoti. O barkarolė į ausis ir mintis tiesiog įkrito – gal kad kažko stigo (tarkim, kokio atpalaiduojančio džiazo „kvarkteto“ ar teatriškai muzikinio klubo, kurį galėjo suformuoti ir to paprašyti svečiai, atsiveždami muzikantų), gal kad ji susijusi ir su role, teatru, kuris iškart atsiranda ten, kur spontaniškai sušmėžuoja, rodos, nesuvaidintas gyvenimiškas etiudas, efemeriška kūno, balso, sielos, akių magija.

O patiko tai, kad, pagal programą, „pertraukų metu vyks režisierių seminarai, spektaklių ir „Atspindžių“ šventės aptarimai, pokalbiai su šventės svečiais“. Beveik panašiai viskas prie didžiulio stalo tolėliau nuo kavinės baro ir vyko, gal tik seminaru tų žodinių teatralų manevrų nepavadintum, nes iš aplinkinių rajonų suvažiavę režisieriai

Vilniaus kurčiųjų reabilitacijos centro liaudies teatro „Mimika“ spektaklis „Gyvasties prisilietimas“ (režisierė Janina Mažeikienė): Nenevas (Ramūnas Bukeika) ir Indraja (Rūta Šarkauskaitė), ką tik išsiritę iš „kosminio kiaušinio“. *2009 m. Laimos Buivydaitės nuotraukos.*

beveik neišdrįso pasakyti savo nuomonės apie tai, ką matė, o jei ir bandė, tai vangiai, blyškiai, tik *patiko – nepatiko,* tiksliau, to paskutinio baisiojo žodžio net neištarė; apie ką tik gerai arba nieko? O aptariamieji „režisieriai aukos“ buvo perdaug įsitempę, ką „asai“ pasakys ir ne visada gebėjo rišliai išryškinti, ko ir kaip siekę spektakliu, tiesa, būta ir išimčių, pataikymų į dešimtuką. Neišugdytas poreikis ir sugebėjimas reikšti mintis ir pagrįsti savo abejones bei erezijas? Va, respublikiniai seminarų rengėjai, kur neplėšti metodinių užsiėmimų dirvonai! Kita vertus, aptarimai irgi privalo turėti savo eigą, logiką, dominantes, moderatorių ir jo „žaidimo taisykles“. O per pirmąjį susėdimą pasijuto palaida bala, nes buvo pasakyta maždaug taip – visi esat protingi, suėjot ir kalbėkitės, bet… taip nebūna. Prasidėjo „etatinių“ kalbovų monologai, net su nutolimais į lankas ir klejojimais po asociacijų mirgesius, o konstruktyvus dialogas nevyko, tad teko įsikišti, nes „žurnaliugiškai“ likti be nieko nesinorėjo. O tokiose diskusijose reikia tik kelių elementarių dalykų – vertinamųjų spektaklių apžvalgų, režisieriaus, pagrindinio aktoriaus ar, tarkim, choreografinės grupės vadovo pasisakymų, nebyliojo teatralų tunto pasisakymų ir diskusinio viso to „perminkymo“. Jeigu nevyksta savaiminė šio tikslinio pokalbio savireguliacija, turi įsikišti

negera teta ar šlubas galvotas feldfebelis, kurie, įsivyravus nejaukiai tylai, diplomatiškai formuluotų tolesnius aktualius klausimus ir baksteltų norinčiam, bet nedrįstančiam pasisakyti: kalbėk tu! Ir drįstų tramdyti pliurpalogus! Tada realiai pasimato, kas ko nori ir ką gali. Ir Jurbarke įsišvankuota. Per kelias „sueitis“ prie kavos ir stipresnių vaisvandenių pamažu ir liežuviai, ir funkciniai „judintojai“ įsimoderavo ir ėmė pasigirsti išties įdomių pastebėjimų, kartais net kardinaliai priešingų, bet esmingų, taiklių nuomonių ir pastabų. O režisieriams reikėtų pabaigti nuolankiai dėkoti už vertinimus bei mandagybes ir patiems prabilti apie savųjų spektaklių „bambagysles“, idėjas, esmę ir... savikritiškai pasisakyti apie užprogramuotas „smegduobių“ priežastis.

Aišku, šventės esmė, „daiktas savyje“ – matytieji spektakliai, o juose – kūrybos grūdelių, paslaptingųjų žaltvykslių suraibuliavimas. O ir mėgėjų, ir „mėgėjiško“ meno „žvėrį“ dera glostyti ir paplaukiui, ir prieš plauką.

„Per kančias į žvaigždes“ – šią jau visai nudėvėtą, bet vis tiek nebanalią frazę norėjosi ištarti išvydus Vilniaus kurčiųjų reabilitacijos centro liaudies teatro „Mimika“ spektaklį „Gyvasties prisilietimas“. Sceninės kompozicijos autorė ir režisierė, ilgametė šio teatro gyvavimo entuziastė Janina Mažeikienė galėjo remtis vaidyba tik mimikos ir pantomimos priemonėmis, tikslingai parinkta muzika ir scenografija, bet sugebėjo sukurti jaudinantį, nuoširdų, etiniu požiūriu švarų spektaklį, likimo nuskriaustų jaunuolių, sakyčiau, tyromis pastangomis sukūrė išgrynintą, kai kuriuos kodinius, bendražmogiškai esmingus baltiškosios kultūros bruožus iškeliančią viziją. Tai spektaklis apie tai, kaip gyvybės pulsavimas, doros kultūros, sunkiai užgyventi savosios žemės prigimtinės religijos, mitologijos, folkloro „svarmenys“, kisdami, nešami tyrų širdžių, idealistiškai keliauja ant meilės ašmenų, pažindami pasaulio ir jos istorijos dėsnius. Net suglumsti dėl nepaprasto sceninio paprastumo, lino audinių baltumo magijos, šviesos karaliavimo, kalbėjimo kūnais ir akimis, Indrajos ir Nenevo (Rūtos Šarkauskaitės ir A. Voroneckio) jausmų „įorbitinimo“, žynio, vaidilučių, vėlių ir kitų personažų gebėjimo judesių plastika kurti erdvų prasmių lauką. Gyvybė, kūrybinga mimika prisilietė ir prie šiapus, ir anapus „vaterlinijos“ susėdusiųjų! Paveiku, gyva!

Laukiau kaip vienos iš pagrindinių šventės „vinių“, bet nuvylė Palangos Grubiojo teatro spektaklis „Pasaka apie angelus“ pagal vieną iš Vytauto V. Landsbergio pasakų, pasirinktų režisieriaus Virginijaus Milinio. *Primitivo lituano*, nors taikyta į etines universalijas... Manau, kad pats dramaturginės medžiagos pasirinkimas buvo prastas, nes nei tai pasaka vaikams, nei suaugusiesiems, o tuo labiau kartu abiems „kontingentams“. Angelai Gabrielius ir Mykolas nuo debesio stebi mirtinguosius ir kai kuriems iš jų žada amžinąjį gyvenimą. Per atsklandą jau pamatome kam – Onutei ir Petriukui iš bankininko Aukselio (paties režisieriaus vaidinamo) šeimos. Aišku, veikia baisusis, vulgarusis, mėsingasis Velnias, „vaikai ir žmonės“. O siužetas ir moralas elementarus, iki koktumo teisingas ir plokščias kaip vytele perduriamas viencentis: nevokite, gyvenkite dorai, nes, kai numirsite, nepateksite į dangų. Paaiškėja, kad gerieji yra geri, o blogieji blogi, ir jokių žmogiškųjų sudėtingumų, raidos, „persikeitimų“ ir susipynimų nėra. Ir visi sceniniai personažų skeryčiojimaisi vien tam „pajungti“. O daugybę kartų išrašytosios tiesos tinkamos pradėti rodyti jau vaikų darželiuose... Ten ir tikėtina rasti adresatą, na, dar graudentis linkusi ir gailesčiams atsiduodanti jausmingoji dailiosios lyties dalis... Gal galėjo „išvežti“ originalesnė režisūrinė invazija, savitas, „sukeistintas“ požiūris į pateikiamą draminę realybę? Visumos negelbėjo ir kai kurios meistriškos mizanscenos – jos buvo tiksliai sukaltos ir puikiai, „su ažūru“ suvaidintos (pavyzdžiui, Aukselio moterų rinkimasis, vaikų vaidybos scenų natūralumas). Tai rodo teatro galimybes. Deja, šiuokart rezultatas – skystimas... Moterys veiksmui finalėjant, vaikams angelėjant šniurkščiojo... O ką patartumėte tiems, kurie pagal atpažįstamą signalą atsiveriančias ašarų liaukas ir tekančias nosis paliko namie ir veikiau renkasi iš gyvenimo tirštymės išgliaudytas pasakas?

„Etnografinių vaizdelių“ tradicijas nuosekliai plėtoja Utenos kultūros centro „Žaliaduonių“ teatras, šįkart parodęs Pulgio Andriušio kūrinio „Sudiev, kvietkeli“ inscenizaciją (režisierė Alma Eigerdienė). Pagirtina, kad uteniškiai stengiasi vaidinti tarmiškai pagal savojo krašto autorių tekstus, tuo jie ir įdomūs bei šiek tiek egzotiški, be abejo, jau vis labiau pamirštamomis elgsenos manieromis, įprastomis barzdylų carų ir atmenamomis A. Smetonos valdymo laikais. Tiesa, ir pati režisierė suprato, kad „gal žiūrovams ir nuobodokas mūsų spektaklis, bet „Žaliaduoniams“ norėjosi suvaidinti P. Andriušį...“ O „Gaidžių kaimo šnekorių, prozininką, žurnalistą, vertėją, mokėjusį per 10 kalbų“, Fulgencijų Andriusevičių (1907–1970), „poetas Antanas Nyka-Niliūnas vadina aukštaitiškojo kaimo buities vaizdavimo čempionu, pasodintu už vieno stalo su pačiu Vaižgantu“. Taip pagaviai į vaidinimo kontekstą įveda programėlės (ji šventėje buvo pati informatyviausia ir gražiausia!) autorius kraštotyrininkas Antanas Gasperaitis. Jos viršelyje – Gilio ežero nuotrauka su rašytojo namu, kuriame jis išvertė Migelio de Cervanteso „Don Kichotą“ (1942). Deja, pusę to namo nusipirko įžūli popso pseudožvaigždelė Samas ir sudarkė jo utenietišką autentiškumą.

Dvidešimt penktąjį sezoną „varančio“ teatro spektaklis tvirtai ūkiškai sukaltas, o siužetas slysta vos nuo horizontalės kilstelėta nujaučiamų meilės peripetijų plokštuma... Įtikinantys Petras – Algis Burčys, Tekliutė – Agnė Žygaitė, Mamertas – Vidas Rakauskas, Nikodemas – Valentinas Eismantas... Deja, tradicinės medžiagos įdomesnio,

gaivesnio pateikimo, savitesnių režisūrinių sprendimų negausu, todėl į geriausiųjų šventės penketuką spektaklis negalėjo pretenduoti.

Su panašios tematikos dramaturgine medžiaga – pagal poreikį ir standartinį kurpalių susimontuotais Vinco Krėvės apsakymų rinkinio „Šiaudinėje pastogėje“ siužetais – nesužibėjo ir Kupiškio r. Skapiškio teatras „Stebulė“ (režisierė Vita Vadoklytė). Gal perdaug per renginius, festivalius, užsienius ir žiniasklaidos paskalambijimus išsiteliūskuota? Užčiuopta, kas „veža“? Tikiuosi, kad teatras su savimi ridenamoje nešliavoje turi ir tikslingiau režisūriškai sustyguotų opusų (neteko matyti). Vėl kažkoks bandantis graudenti, egzaltuoti, bet „pervaidintas“ tradiciškumas, etnografizmas, kažkoks nerealistinis, suromantintas, pakylėtas, sunkiai įtikimas – gal todėl, kad šiuo atveju pasitikėta bendralietuvišku miksu, dzūkiška pasaulėjauta jungta, tiesiog „uždėta“ ant kupiškėniškojo pasaulio matymo. Juk tai netapatu – reikėtų „apžaisti“, bet nėra šerdies, tik vaizdeliai. Užsieniečiai to nesupras ir gal alpės, o mes matom nors ir gražias, baltas, bet aiškiai nevienalytes, pasaulius bandančias suraukti siūles… Lyg režisierė imtųsi juokingai kilnios misijos klojimų gadynės žmones supažindinti su jiems dar neprieinama, talentingai sukurta proza – ir tuo virpinti širdis, audrinti jausmus. Bet juk XXI a. publikai – tai dar mokyklos suoluose suskaityta, tradicijos pulsu gyva klasika, tad kimbant į ją būtina labai originali ir nesuvulgarinanti interpretacija. Jei „Stebulei“ trūksta, ką vaidinti, išeitis paprasta – pagal iš vietinių žmonių užrašytą medžiagą, gyvenimo išmintį, nutikimus „nusiliuobti“ savo poreikiams tinkamus draminius veikalėlius, pjesikes. Senoliai laukia nesulaukia užrašinėtojų, žinoma, užrašytą „rūdą“ reiktų tikslingai „išdegti“. Kita išeitis – eiti „Kupiškėnų vestuvių“ pramintu keliu. Kas be ko, darė įspūdį, jaudino atskiri epizodai – senolio Jono Uzielos – Skerdžiaus beveik nevaidinama, šviesi, jauki laikysena, natūralia maniera papirko ir Petronėlė Indrašiūnienė – Senelė, ir vaikai, ypač Antanukas – Nojus Petuchovas.

Nenuvylė drąsesnis, atviresnis nei įprasta, su ryškiai sudėtais akcentais nacionalinės dramaturgijos klasikos perlo Boriso Dauguviečio „Žaldokynės“ pastatymas, kurį „ant kojų“ su Telšių rajono savivaldybės Žemaitės dramos teatru pastatė kviestinis režisierius iš Rokiškio Jonas Buziliauskas. Buvo girdėti, kad Telšiuose spektaklis sukėlė daug aistrų – vieni džiaugėsi dėl tikslaus ir demaskuojančio tono (ypač dėl sovietmečiu, dar pokariu, iškupiūruotų vietų atstatymo, kurios, be kita ko, parodo, kaip net apie kaimo aludarius to paties sodžiaus vaikų „su antpečiais“ buvo mezgamas atsainus, tradicines vertybes su panieka atmetantis saugumietiškas tinklas), kiti, matyt, senojo raugo partokratai (Telšiai, beje, iki šiol – vienas iš retų užsilikusių jų draustinių, raudonųjų ilgasėdžių ten niekas nedrįsta krutinti) čiaudėjo ir grūmojo, kodėl taip išrengiančiai, perdėm geliančiai realistiškai, su skaudžiai raudonų skiaučių ir kaklaskarių inskrustacijomis pilkšvame pokario fone parodyti andainykščiai „tvarkos ir teisingumo“ darytojai. O režisierius, regis, nė neketino kliautis ideologinio niežulio eksplikavimu, nes sodrus, dramaturgiškai sultingas, režisūriniams sukiniams dėkingas kone visas dramos karkasas ir jo pagrindinės ašys. Perkonstruodamas mizanscenas, įtikinamu realistiniu-psichologiniu piešiniu skatindamas atsiskleisti aktorius (Žaldokas – Antanas Nekrašius), režisierius parodė gebąs konstruoti ir valdyti kuriamą spaktaklio pasaulį. Manau, kad J. Buziliauskui reikia daugiau režisuoti, bet neljsti vaidinti pagrindinių veikėjų paties ir režisuojamuose „personaliniuose“ spektakliuose, nes tada visa teatrinė „machina“ koncentruojama į „jo visaregės didenybės“ atsiskleidimą ir teatro kaip sinkretinio organizmo nuskurdinimą.

Ne tik nenuliūdino, bet net labai maloniai kėpštelėjo per pojūčius Prienų kultūros ir laisvalaikio centro mėgėjų teatro spektaklis – Žano Anujo „Medėja“ (režisierius Virgilijus Kedys). Ar kas pasakytų, kad tai debiutuojančio savamokslio režisieriaus (pagal profesiją dailininko) darbas? Gal tik Klaipėdos teatralai „liaudininkai“ paniauzgėtų, kad neprofesionalui dar reikia augti, mokytis teatro kalbos fonemų. Aišku, reikia, bet nebūtinai iš vien jūsų, mielieji entuziastai klojimiečiai (pasirodo, iki šiol veikia ir 1988 m. P. Bielskio įkurta Klojimų teatrų draugija). Kartais kai kurių į smegenines kalamų stereotipų geriau nė girdėjus nebūti. Prieniškių „Medėja“ iškart pagauna tiksliu vizualiu įforminimu, sukeistintu žiūros – perspektyvų balansu, kuris, regis, ir atrakina režisieriaus sumanymą (balansavimas ant kažkokio skersai susukto keisto, tarsi nerealiai realaus vis siūvančios ir pratinančios iš inercijos gyventi auklės gal virtuvės ir jau linkusios „kalbėtis su dievais“ Medėjos „podiumo“). Be to, jį įformina, į šiuolaikinę globalizuotų reiškinių sampratos dimensiją įkomponuoja scenos pakampėje vėlgi kažkaip šonu lyg sargybos bokštelyje įkurdinta keista mergina – stebėtoja, fiksuotoja, diagnozės nustatinėtoja, galbūt būsimoji arši stoikė ar kokia serijinė dėjikė „ant i“ ar siuntikė kur tolėliau. Kažkodėl iškart esi verčiamas patikėti kažkokia nebežmogiška, pašiaušta, grėsmingai sukaupta, retkarčiais lyg šimtas varpelių suklegančia, moteriškai viskuo, ką širdyje ir balse turi, užliejančia intonacija, santūriais judesiais, kaustančiu būsimosios vaikžudės ir savižudės niaurumu (aktorė Kristina Pašukevičiūtė). Deramai „sudžiazuoja“ ir minėtojo centro orkestro merginų grupė, o Jasonas (Mantas Klimas), – toks iš lėto vyriškėjantis karaliūnas, ištiktas iškart dviejų kuo prasčiausių tragedinių pasirinkimų. Kaustantis reginys į nesuskaičiuojamų apvalumų, savaip gal ir tobulų rentinių gylio šulinį! Žvilgsnis į Medėjos sielos, kybančios tarp būties ir nebūties, kraterį!

Liko, mano manymu, Jurbarke geriausiųjų trejeto verti spektakliai, kuriuos aptarsiu burtų keliu. Metu… Ir burtai nesumeluoja!

Vilniaus jaunimo teatras „Prie mokyklos“ parodė valandos trukmės keistokai azartiškai į sceninį vyksmą įtraukiantį spektaklį „Babytės kalendorius“ (režisierė Eglė Špejeraitė). Galima sakyti ir taip: tai iš 13 veiksme dalyvaujančių merginų suvaidintų etiudų sumontuotas spektaklis apie jų egzistencines, etines, tarpusavio (ir su „bičais“) santykių niuansus, mergiškas paslaptis ir… kuo įvairiausios kitokios šiukšlinės. Jei tai būtų imtasi pasakoti nuobodžia „morališkai tvirtos“ naratorės „su ašara balse“ intonacija – nieko iš to nebūtų išėję, bet vaidinančios režisierės užkutrintos, įaudrintos, privarytos kone iki transo mergos kalba (ir įveiksmina, ir kukliu minimalistiniu rekvizitu įrdvina bei įdaiktina) savo, regis, gyvą patirtį taip, tarsi mes, krūpsintys salės tamsoje, būtume jų nuodėmklausiai… O ką vaidinimo aistros apimtos aktorės išdarinėja su lyg prie jų kūnų pridegintais ir priaugintais mokykliniais suolais, nulipintais jaunystės kalendoriaus lapeliais su kažkieno babytės priminimais, nurodymais, pagraudenimais! Varto, jaukia, perdėlioja, pliekiasi dėl jų, pozuoja, žargstosi, guli ant jų, eina lyg ant podiumo ar tarp bangų viršūnių nutiesto lyno… Puikiai funkcionaliai, papildančiai parinktos muzikos fone. Tiesa, kiek nepavyko vaizdų demonstravimas iš salės ant scenos sienos, bet techninė kliautis nuriedėjo kaip lašai nuo natūraliai išsitaukavusios žąsies. O labai natūrali ir paveiki miksavimo, kaitos, laiko „atrijimo“, pauzės priemonė – stop kadrai ir lyg ir nebestebinantys, bet čia kaip reta tinkami sulėtintai rodomi profiliai – nekaltai ištinkantys tarsi falšstartai, apnuoginantys kažką daugiau nei lyg mitinės krosnys tvoskiančios artisčių strėnos.

Kitas į įprastus rėmus netelpantis teatrinis nuotykis – Druskininkų teatro „Niša“ pagal Juozo Erlicko pjesę „Kolumbo gimtadienis“ suvaidintas spektaklis „lia musicale“ (režisierė Asta Žiurinskienė). Prie jo sėkmės nemažai prisidėjo ir muziką dainoms kūręs ansamblis „South express“ („Le Migs“ ir Anatolijus Oleinikas), šiuolaikinio šokio studija „Opus“ (vadovė Jolita Kielienė), scenografas Andrius Mosiejus. Tai daugialypis, įvairiažanris, net keliastilis vaidinimas, sumišęs su miuziklu, absurdiškomis tekstinėmis ironeskomis, televizinio reportažo, nejučiomis peraugančio į televizinį tyrimą ar pseudožinias, formomis. Užtat gyva, šiuolaikiška, laisva! Ne viskas idealiai spektaklyje gulsčiuku suleista kampais ir sutepta pinoteksu, bet katinas Lunatikas (Donatas Lazauskas) višta Izabelė (Sigita Muzikevičienė), višta Karmen (Rimutė Viniarskaitė), gaidys Genijus (Kęstutis Bočys), šuo Autorius (Artūras Skausmenis), avinas Batonas už dvidešimt dvi (Arnas Rekerta) ir kiti dainuodami ir „išsidirbinėdami“ gerai režisūriškai sustyguotame vyksme kėlė nuotaiką. Ir stebino kone profesionalaus „Nišos“ teatro ambicijomis. O „apšildė“ jaunieji teatro artistai, gal dešimt minučių prieš užtrauktą uždangą nešioję dideles raides, žadančias, kad spektaklis greit įvyks… Netrūko ir kitų šablonus laužiusių jaukių provokacijų, juoko, keliamatės teatrinės erdvės užvaldymo sąskambių.

Paskutinis Jurbarko „Atspindžių“ *opus magnus* – Pasvalio kultūros centro šokio teatro „Tango and“ spektaklis „Arba Aš“ Alesandro Baricco knygos „Šilkas“ motyvais (režisierė Asta Liukpetrienė, choreografas Sigitas Repšys). Tai pusiau tradicinis pasakojamasis (vaidybinis), pusiau tango ir kitos choreografijos (nenusakomo „maišytuvo“, muzikos, mistinės nuotaikos sulietas) reginys, žadinantis sunkiai verbalizuojamas asociacijas, keistai įsismelkiančią lakią gėlą, nostalgiją, prisiminimus, vyro ir moters (meta) fizinės jungties paslaptį… Pasak spektaklio kūrėjų „išaiškinamojo rašto“ žiūrovams, „tai – istorija apie nepaaiškinamą sugrįžimą, lyg nesuskaičiuojamos galybės paukščių atspindį vandenyje“. Vėl tie nerealūs atspindžiai „žemėj, ore ir danguj“… O istorija lyg aitrus argentinietiškas vynas nuausta iš bendravimo čia ir dabar, čia ir kažkada niuansų, pustonių, subtilios materijos – tango, kuris tartum smeigtas, rėžiantis drobę ir geležte priskrentantis prie kūno, kaip kovos, užvaldymo, atsidavimo, meilės ir kt. dvasios veikų rėžtukas, ir tam tikros išdidžios, kilnios laikysenos fiksavimas, net sustabarėjimas dviese tam nuolat priešinantis – tarsi grumėtų dviejų viena kitą suradusių idealių obuolio skiltelių atomai, gyvenimo prieštaringumo nuolat kaunantis ir mylintis išpažinimas – intymiai ir viešai. O Sigitas Repšys ir Ineta Pocevičiūtė lyg užburti keistos, beveik nejžodinamos idėjos instrumentai, įtemptos stygos kamertonai. Ne veltui šokėjui nuvykus į Argentiną pasiaiškinti, ką šokdamas tango prastai daro, „profai“ argentiniečiai „tangomanai“ rimtame klube pasakė: „Tau čia nėra kas veikti – tango šoki geriau ir įdomiau nei argentiniečiai“.

Suspindėjom atsispindėdami lyg ubago žlibės šiam sočiai piene mirkytų plutelių užkirtus! Ir … tiek žinių! Mano šioje gromatoje išrašytosios nuomonės, žinoma, subjektyvios, diskusinės, kviečiančios pirmiau mąstyti, įžvelgti, o paskui gėrėtis, egzaltuotis, purkštauti ir tuščiai ginčytis. Kad tik būtų iš tos pjūties pikliaus!

CURRENT AFFAIRS IN ETHNIC CULTURE

Jurbarkas Barcarolles. How this Year's "Atspindžiai" ("Reflections") Stood out in the Pell-Mell of Amateur Theatre

Juozas ŠORYS

Juozas Šorys shares his impressions from the 18th Lithuanian amateur theatre festival "Atspindžiai", which took place in Jurbarkas (Lithuania). Along with ten of the best plays he discusses the situation this amateur art form currently finds itself in.

Aukso paukščių pavasaris

Liudvikas GIEDRAITIS

Jau dešimt metų geriausieji mėgėjų meno kolektyvai pagerbiami Lietuvos liaudies kultūros centro ir Pasaulio lietuvių Dainų šventės įsteigtuoju, remiamu „Aukso paukštės“ apdovanojimu. Tokių kolektyvų jau net 193! 2008-ųjų metų „Aukso paukštės“ pakylėtieji: Panevėžio rajono Miežiškių kultūros centro folkloro ansamblis „Ringis“, vadovė Valerija BERTULIENĖ, Šiaulių miesto kultūros centro „Laiptų galerija“ folkloro ansamblis „Salduvė“, vadovai Violeta ir Darius DAKNIAI, Vilniaus Žvėryno gimnazijos vaikų folkloro ansamblis „Dolija“, vadovai Vilija VAITKIENĖ ir Arvydas KIRDA, Zarasų rajono kultūros centro Salako kultūros namų kapela „Salako muzikantai“, vadovas Osvaldas MACIJAUSKAS, Kauno Vytauto Didžiojo Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios kamerinis choras „Cantate domino“, vadovas Rolandas DAUGĖLA, Kauno sakralinės muzikos mokyklos choras „Giesmė“, vadovė Salvinija JAUTAKAITĖ-HARGREAVES, Kretingos meno mokyklos choras „Saulainė“, vadovai Violeta ANDRIUŠKEVIČIENĖ, Eugenija KARALIENĖ, Visagino Česlovo Sasnausko muzikos mokyklos mokytojų ansamblis „Šilagėlė“, vadovė Rasa RUGAITYTĖ, Kupiškio kultūros centro moterų duetas – Nidija JANKAUSKIENĖ ir Sandra STUKAITĖ, Vilniaus vokalinis ansamblis „Balsai“, vadovas Egidijus KAVECKAS, Vilniaus miesto vyresniųjų liaudiškos muzikos ir šokių ansamblis „Vilnis“, vadovai Rimutė ZALECKAITĖ, Juozas VASILIAUSKAS, Šiaulių Didžvario gimnazijos ir Jovaro pagrindinės mokyklos vaikų ir jaunimo liaudiškų šokių studija „Šėltinis“, vadovai Violeta ir Romualdas LAUGALIAI, Birštono kultūros centro jaunimo liaudiškų šokių grupė „Kupolė“, vadovė Birutė BRAZDŽIŪTĖ, Los Andželo (JAV) lietuvių bendruomenės šokių ansamblis „Spindulys“, vadovė Danguolė RAMUTYTĖ-VARNIENĖ, Ukmergės kultūros centro „Katino murklio“ lėlių teatras, vadovė Natalija KOVARSKIENĖ, Vilniaus kurčiųjų reabilitacijos centro liaudies teatras „Mimika“, vadovė Janina MAŽEIKIENĖ, Pasvalio kultūros centro šokio teatras „Tango and“, vadovai Sigitas REPŠYS, Asta LIUKPETRIENĖ, Šiaulių rajono savivaldybės kultūros centro liaudiškos muzikos kapela „Salduva“, vadovas Algimantas Jonas BARTAŠIUS, Lietuvos žemės ūkio universiteto liaudiškos muzikos kapela „Ūkininkas“, vadovas Romualdas RADZEVIČIUS, Klaipėdos Jeronimo Kačinsko muzikos mokyklos liaudies instrumentų ansamblis „Subatėlė“, vadovai Loreta RUMANOVIENĖ, Anatolijus TUMANOVAS, Panevėžio rajono Upytės seniūnijos Ėriškių kultūros centro vaikų varinių pučiamųjų instrumentų orkestras „Ėriškių brass“, vadovas Saulius BUITVYDAS, Aukštadvario vidurinės mokyklos varinių pučiamųjų instrumentų orkestras „Aukštadvario griausmas“, vadovas Valerijus FILONOVAS, Mažeikių muzikos mokyklos Sedos filialo pučiamųjų instrumentų orkestras, vadovas Kęstutis DVARŽECKIS.

Pasak Panevėžio rajono Miežiškių kultūros centro folkloro ansamblio „Ringis“ vadovės Valerijos BARTULIENĖS, ne tiek patiems dainuotojams reikia to, esą jau „vis tiek“ jie ir taip be savo dainų nebegali gyventi.

Kai 1986 metais būrelis bendraamžių sumanė burtis į šį folkloro ansamblį, jau dvelkė permainom, kurias įgyvendino Sąjūdis. Dvasia jau sklandė. Rajono partijos komitete buvo sprendžiama, leisti ar neleisti tokį ansamblį kurti. Viena instruktorė įspėjusi: „Jūs ką! Norite, kad Miežiškėse Sąjūdį įkurtų! Geriau tegu jie dainuoja“. Tačiau ansambliečių širdyje „tas pat“ buvę, „ar Sąjūdis, ar liaudies dainos, šokiai, muzika“. Į pirmuosius rinkimus ėjo su tautiniais rūbais, armonika, liaudies dainom! „Mes! Mūsų ansamblis! Pirmą kartą laisvoje Lietuvoje balsavome dainuodami liaudies dainas!“

Ansamblio dainos tik aukštaitiškos ir tik Panevėžio krašto netolimų nuo Miežiškių kaimų – Kulbagalio, Dvarininkų… Nes ir ansambliečiai – būtent šio krašto žmonės, savas dainas ir sunešė: vienas vieną, kitas kitą – ir pasidarė ansamblis. Dabar dažnai net nesakoma, kokią dainą dainuos, užtenka pasakyti kieno, ir viskas visiems aišku. Ansamblio pradžių „pradžioje“ nuo 1986 m. didžioji dainų „tiekėja“ buvo Anelė Gudienė. Ir pradėjusi ji siūlyti, aišku, nuo gražiausių, o gražiausios – taigi savo jaunystės laikų romansai! Tik paprašius jos padainuoti „negražių“, kurias mama, baba dainavo, atsivėrė ir didysis dainų lobynas. Kai jas ėmė dainuoti ansamblis, visiems atsivėrė: kokios jos gražios! O kai suskambo viešai, labai maloniai paaiškėjo, kad jos gražios ne tik patiems dainuojantiems… Tad netrukus įsikūrė ir kitas ansamblis – vaikų „Ringužis“. Violetos Bartulienės įsitikinimu, „ką pats myli, tai sugebėsi pateikti ir kitiems, kad jie taip pat mylėtų“. Pradžioj ansamblyje buvę keturiolika žmonių, dabar dvidešimt du. Penkios mokytojos dalyvauja. Tai labai brangu: jei yra mokytoja, ateis ir mokinys. Kiti žmonės – iš kaimų.

Dirbti su žmonėmis niekur nesą lengva, ne išimtis ir vadovauti ansambliui, bet tai labai malonu: dainuoti, koncertuoti, nuvažiuoti net į užsienį. Būta Olandijoje, Suomijoje, Vokietijoje, Latvijoje, Estijoje. Domisi žmonės, o ir tai labai malonu…

Ringiečiai liaudies dainų „negražina“. Kaime yra vokalinis ansamblis, kuriame būtent linkstama harmonizuoti,

moderninti folkloro ansamblio dainuojamas dainas. Tai gana įdomu, bet patys jie to esą tikrai nedarys, stengiasi pateikti ,,gryną folklorą“, kaip dainavo tėvai, kaip ir patys daugelis jaunystėje dainavo. Tikslas – būtent taip kuo ilgiau išlaikyti. Vadovės sąmonę reikšmingai paveikęs yra atsitikimas Vokietijoje, kai prie jos priėjo vienas vokietis, vaikų muzikos kolektyvo vadovas, čiupinėja tautinius drabužius, stebisi, glosto ir vis sako: ,,Tik jūs būkite geri, saugokit, laikykit tai, ką turit, mes šito jau nebeturim“. Taigi būtent ,,branginti tai, ką turim“, – Valerija Bartulienė ir mato pašaukimą, dirbdama su folkloro ansambliu. Ta prasme ateitį ji sieja tik su akademiniu jaunimu, nes tam, kad pajaustum, suprastum liaudies meną, reikia išsilavinimo, proto reikia. Deja, televizija, ta masinė kultūra viską užgožianti, tad labai sunku tikėtis stebuklų…

Šiaulių miesto kultūros centro ,,Laiptų galerija“ folkloro ansamblio ,,Salduvė“ abu vadovai, Violeta ir Darius Dakniai, yra gimę ir užaugę Šiauliuose. Jo tėvai – nuo Aukštaitijos, jos mama žemaitė, tėvas aukštaitis. Viskas susipynę į viena: jie šiauliškiai, šiauliečiai. O tai esą truputį neapčiuopiama. Su žemaičiais savęs jokiu būdu netapatina, žemaitiška šneka jiems – ,,kaip užsienio“. Aukštaičių tarmės taip pat nėra gerai pažintos, tad jaučiasi ,,nei tais, nei kitais“, o ,,per vidurį“ – šiauliečiais. Jų kalba esą taip pat savita, gerai atpažįstama ir graži! Tik, deja, Šiauliuose užrašytų dainų lyg ir mažoka… Dainas renkasi iš archyvų, rinkinių, į ekspediciją nevažiuoja, nes esą viskas aplinkui ,,išvažinėta“. Turi parengę atskiras programas: tradicinių senųjų dainų, romansų. Įvairios stilistikos dainų koncertuose niekad nesuplaka. Savo pašaukimą, veiklos prasmę mato aiškiai: nebus folkloro ansamblių – netruks visai užsimiršti ir liaudies daina. Būtina girdėti gyvą dainavimą, dainuoti, kad jis išliktų. Folkloro ansambliai dabar vienintelis tradicinės kultūros perteikimo gyvas šaltinis, ypač vaikams, miestiečiams.

Nuostabūs žmonės ansamblyje! Daugiau nei pusė – mokytojai, universiteto dėstytojai. Yra ir gydytojų, gaisrininkų, verslininkų… Bandonija, smuiku ilgai puikiai grojo, griežė Alfonsas Pelenis iš Kelmės rajono, daug jo atsineštų kūrinių ir iki šiol grojama. Vanda Sakarevičienė, vedančioji dainininkė, žemaitė, savo tėvų dainų lobį į ansamblį atnešus… Tokia situacija: žemdirbių kultūrą perteikia miesto inteligentai. Natūralu, nes, pasak Dariaus Daknio, ,,kiekvienas išsilavinęs žmogus turi pažinti liaudies dainą ir pažinti savo šaknis“. Folklorą priimti, vertinti reikia kaip ir klasikinę muziką: giliai išjaučiant, perprantant, suvokiant. Elitinė tai muzika: klasikinė, liaudies.

Violeta Daknienė – ansamblio vadovė ir pagrindinė dainininkė, dainuodama labai jautriai išgyvena, daina jos lūpose sklinda, pasak vyro apibūdinimo ,,iš vidaus, iš giliai“. Ansamblyje ji ,,tvarko dainavimą, šokimą“, o jis, Darius Daknys, – instrumentinę muziką ir biurokratinius reikalus.

1986 metais Šiaulių mokytojų namų direktorė, rūpindamasi, kad būtų įkūrtas folkloro ansamblis, ėmė ieškoti vadovo, tuo tikslu kreipėsi į Šiaulių konservatoriją. V. Daknienė tuo metu ten mokė skambinimo pianinu, bet kartu su kita dėstytoja Birute Ražkaite garsėjo kaip mėgėjos dainuoti liaudies dainas, tad joms ir buvo pasiūlyta kurti folkloro ansamblį. Mokyklose iškabino skelbimus, kviečiančius norinčius burtis į folkloro ansamblį. Pradžioj atėjo keturios-penkios moteriškės, mokytojos, vien dainavo. Bet vis rūpėjo, kad būtų ir muzikos. Grįžo po kariuomenės Darius Daknys, ėmė burti muzikuojančius… Visi tada buvo jauni – vos apie dvidešimtį… Ir štai – pati branda, abu jaučiasi neapsirikę susiedami savo gyvenimą būtent su folkloro ansambliu. Pasak V. Daknienės, būtent liaudies daina atitiko jos dvasią – ,,atrodo, tarsi iš gelmių, iš vidaus veržiasi daina, paleidi balsą – stiprybė tame dainavime… Kažkas nenusakomai nuostabaus!“ Ir taip jau per dvidešimtį metų…

D. Daknys Muzikos akademijoje mokėsi groti birbyne. Liaudies muzika nebuvo svetima, bet tik pradėjus dirbti su ansambliu, ėmus dainuoti jame, esą atsirado tikrojo dainos skonio jutimas. Mat liaudies dainoje tik iš pirmo žvilgsnio yra paprasta, bet kiek ten grožio! Reikia sugebėti pajausti jį. Būdamas užsienyje kartą pagavęs save, kad dabar norėtų tik vieno – padainuoti savo krašto dainą. Toks ,,poreikis“ atsiradęs – nebepaleidžia…

Dar gana gausu žmonių, kuriems patinka liaudies dainos, muzika, šokiai, trokšta, kad tai neapmirtų, tad folkloro ansambliai turi pagrindą visa tai pateikti, skleisti, išlaikyti, perduoti žmonėms, truputį esą pritaikant scenai, prisitaikant prie jos, nes kitaip neišeina: jei steriliai laikytumeisi tradiciškumo, tai su folkloru išvis neturėtum eiti į sceną: dainuotum tik darbe, po jo, šventėse – visi kartu. Bet taip tikrai nebebus. Būtinai bus dvi pusės, viena iš jų – žiūrovų, klausytojų, tad neišvengiamai reikia su tuo taikstytis, prisitaikyti, atitinkama dvasia nusiteikti. Keičiasi laikai, būtina ir visiems truputį keistis, kad išsaugotume ką turim gražiausio, geriausio.

Apdovanojimas ,,Aukso paukšte“ – labai lauktas, labai džiugina, bet svarbiausia – paliudija, pasak D. Daknio, kad ,,einame teisinga linkme, darome tai, ką ir reikia daryti. Tas žinojimas – labai gerai“. Folkloro ansamblio vadovas, be abejo, galįs dirbti ir su kitokių muzikinių stilių kolektyvais (tarkim, D. Daknys yra ir Šiaulių universiteto liaudiškos muzikos ansamblio ,,Saulė“ meno vadovas: ten daug stilizavimo, aranžavimo, bet reikią gerai jausti, žinoti, ,,kur yra tikra, ir negali pridėti rankos, o kur gali savaip ką daryti“. Taigi vadovui svarbiausia, kad žinotų, kur ką galima keisti, kur ne. Yra linkstančių ,,pagražinti“, bet D. Daknys tokiems pirmiausia primena: ,,darykim taip, kad išlaikytume tradiciją“. Negalima esą taikstytis prie pageidavimų, reikia ,,ugdyti ir žmonių skonį, kad suprastų, atrastų, kas – tikra tradicija… Jei aklai prisitaikytume prie ,,patikimų“, folkloras tuoj išsigimtų, nebeliktų tikrųjų folkloro ansamblių, išnyktų ir tradicija“.

Folklorininkai, 2008-ųjų „Aukso paukštės“ laimėtojai.

Zarasų rajono savivaldybės kultūros centro Salako kultūros namų kapelos „Salako muzikantai“ vadovo Osvaldo Macijausko liudijimu, kaip „armonikorius“, Stanislovas Pumputis groja, pagal jį ir derinasi kapela. Jo kūriniai, išmokti iš senųjų Salako apylinkių muzikantų esą grynai tradiciniai. Būtent tai ir stengiasi išlaikyti, išsaugoti, branginti kapela „Salako muzikantai“. Pasak jos vadovo, „dėl tokių žmonių kaip Stanislovas ir dirbi: ypatingai esąs geras žmogus, tereikia pasakyti „važiuojam, Stanislovai, reikia pagrajinti ir važiuojam“. O tas reikalas – koncertai, vakaronės, šventės. Į baliukus – ne, neinama. To kapelai nereikia: prie gėrimo – ne. „Tikra muzika – kai už dyką groji“. Jaunystėje Osvaldas Macijauskas kurį laiką grojęs ir vestuvėse, bet netruko to atsižadėti: „už pinigus groti – ne“.

Salake yra buvęs net styginių ansamblis: mandalinom, gitarom tradicines melodijas grojo. Šiame krašte esą ir mandolinos – „prie tradicinių“ instrumentų. Paties O. Macijausko vadovaujamos kapelos sudėtis parinkta, kad būtų tai, ko reikia: smuikas, armonika, būgnas, mandolina, kontrabosas. Pats jis geriausiai jaučiasi su armonika, akordeonu. Jais groja kitame ansamblyje, o šiame tenka imtis smuiko, nes kapelai jo reikia. Vadovui būtina mokėti groti visais instrumentais.

Kapelos grojamas repertuaras, melodijos, dainelės „daugiau Salako krašto“. Daug dainų perimta iš buvusio Salake etnografinio ansamblio (vadovė Janina Bukelskienė), kurį ir vėl atkuria, Dainų šventei „ruošia“…

Žmonėms, O. Macijausko liudijimu, reikia jų muzikos, ypač ten, kur nėra kultūros namų. Kaimuose, parapijose švenčių metu kapela labai laukiama, maloniai priimama: išsiilgę, pasirodo, žmonės savos muzikos, vos užgrojus, eina šokti, o ne puola pirmiausia išgerti… Taip yra ten, „kur nėra kultūros namų“, – vėl atkreipia dėmesį O. Macijauskas. Dar tik penkerius metus jis vadovaująs „Salako muzikantams“, kol susigrojo (pradžioj tai „sunkiai ėjo“) – atkakliai dirbo „parepetuodami“, nes „jei nori mokėti groti, reikia groti“ – juokaudamas nuolat teigia, perfrazuodamas tarybiniais laikais Maodzedunui priskiriamus žodžius: „Jei nori mokėti plaukti, reikia plaukioti“. Didelė išmintis! Ir viskam tinka! Kitaip – nieko nebus.

Apie jokius apdovanojimus, jokias „Aukso paukštes“ kapelos žmonės nei užsimena, nei svajoja, nei galvoja. Tik groja, yra pripažįstami „Gerame ūpe“, Balticos festivalyje, „pavažiuoja“ į užsienį, buvo Turkijoje, Belgijoje, Latvijoje… Kapela jaučia savo vertę pirmiausia išsaugodama pagarbą būtent tradiciškumui. „Rūpi tai žmonėms, rūpi. Jei nerūpėtų, tai ir negrajytum“. Stengiasi „nuo tradicijos nenubėgti“, tačiau per vadovo „pareguliavimą pereina“ ir ji…

CURRENT AFFAIRS IN ETHNIC CULTURE

Spring of the Golden Birds

Liudvikas GIEDRAITIS

For ten years the best amateur ensembles have been honoured by the award of the “Golden Bird” established and sponsored by the Lithuanian Folk Culture Centre and the World Lithuanian Song Festival Fund. 193 ensembles have been awarded this prize. This review gives the list of the 2008 winners and short interviews with the folk ensembles directors of this year’s nominees.

Įprastiniu būdu (ant dviratėlio) vasarą bastydamasis po Avilių (tarp Zarasų ir Rokiškio) apylinkes, ieškojau Kuklių piliakalnio: rašoma, itin seno, net 4 tūkstantmečių, rašoma, buvusio tarp labai plačių pelkynų. Du didieji ežerai, Avilys ir Čičirys, ten kadaise suėjo į vieną. Nusekusių vandenų dumble rastas net vikingų luotas, ir paties Čičirio pavadinimas esąs finougriškas... (Įdomybių kraštas – Lietuva, kur bepažvelgsi nuo dviratėlio ar keliaudamas pėsčias – įdomybių kraštas Lietuva!). Radau aš tą siaubingai šabakštynų nukariautą piliakalnį, tačiau aptikau ir dar šį tą: kai riedėjau pro vienintelę Kuklių kaime išlikusią trobą, ji man pasirodė lyg tyliai tyliai švytuluojanti nenusakomu gražumu, paslaptingumu, sakytum, tvarkingumu. Pilnas kiemas šviesių įvairiaspalvių bijūnų kaip žarijų! Nepajėgiau prasmukt pro šalį... Gyvena čia dabar du žmonės labai neįprasta pavarde – Juozas Denafas ir Laima Denafienė. Ilgą laiką jie gyveno, dirbo Zarasuose (ji – lietuvių kalbos mokytoja). Kai sulaukė pensijinio amžiaus, grįžo į Denafo tėvų ir protėvių gimtinę. Pastogėse, pašiūrėse rado daugybę senų namų apyvokos daiktų. Lyg ir ketinta juos sukūrent, bet... „nepakilo ranka". Taip buvusioj klėtelėj įsikūrė muziejukas, kuriame visi eksponatai būtent iš tos vietovės, būtent čia gyvenusių kelių kartų žmonių dvasia praturtinti. Kiekvienam daiktui tai suteikia papildomo reikšmingumo, autentiškumo, brangumo. Ant sienos didžiulis paveikslas, neatmenamai senas, aptiktas palėpėj, tapytas klajojančio dailininko, „senuko su šiaudine skrybėlaite": užsuko senelis į namus, nutapė piemenėlį, jo žąseles, pagražino paveikslo pakraščius žalčiukų ornamentais ir išėjo...

Laima Denafienė-Zagorskytė – ne kaimietė. Augus ir dirbus miestuose, kaimiečiams lyg ir kokią antipatiją esą jautus, bet, atsidurusi kaime, iš arčiau pamačiusi gyvenimą čia, žmones, patyrusi jų optimizmą, dvasinį turtingumą, sodrią vaizdingą kalbą, – pamilo visa tai. Ėmė sąmoningai domėtis čia, Kuklių kaime, gyvenusių žmonių likimais. Atrodė, „kažkas žiūri gerom akim, nori būti mylimas, nori būti prisimintas ten, kur gyveno, išlikti, būti bent atminty"... Taip gimė Kuklių kaimo istorija. Skaitykite. Štai – mūsų gyvenimo šiame pasaulyje atspindys! Kaip cirke, kaip vaikiško kaleidoskopo trisieniame (praeities, dabarties, ateities) vamzdelyje (narvelyje): keičiasi žmonių gyvenimo vaizdai, spalvos be galo, be galo: vis tie patys, atrodo, tokie patys, o vis kiti, kitokie, kitų spalvų, pavidalų, vardų, elgesio, įpročių, likimų reginiai... Per vieno kaimelio (Lietuvos užpenty) – Lietuvos žmonių likimo, gyvenimų santrauka. Baisus mūsų būties paveikslas, puikiausias siaubo ar absurdų romanas! Jo kiekviena eilutė – per žmonių likimus.

Liudvikas GIEDRAITIS

Kuklių kaimo istorija

Laima DENAFIENĖ

Kukliai, Kukliai, – šviesus vaikystės kaime. Likimo valia atklydau į šią žemę, purenau, sėjau, auginau gamtos gėrybes, bendravau su čia gyvenusiais žmonėmis ir, ką patyriau, užrašiau...

1998–2000 m.

Esu laiminga, galėdama vaikščioti takais, kuriais vaikščiojo ir mano protėviai, liesti akmenis, kurie primena, kad žmogaus gyvenimas trapus ir trumpas. Bet man dėl to neliūdna, nes gyventi nuostabu: kiekvieną vakarą dėkoju už puikią dieną ir naują sutinku kaip dovaną.

Imu skaityti žemę kaip knygą. Štai darže iškapstau šukes gal dar sėlių žiestų ir naudotų puodų, randu gražiai išraitytą raktą. Mėginu atspėti, kokią skrynią, o gal duris rakino? Kažkas jį pametė, paskui ilgai ieškojo ir nerado...

Tuo raktu bandysiu atrakinti duris į Kuklių praeitį.

Kaimas savo pastatus išrikiavo patogioje vietoje – Zarasų – Rokiškio kelio vienoje pusėje šalia Didžiosios ir Mažosios Kemsynės ežerų, prie Baltamiškio, didelio miško.

Dešimtyje gryčių gyveno 15 šeimų, 75 žmonės (1936 m. duomenys).

Ant to kalno, ant aukštojo
Stovi žalia liepužėlė.
Po ta liepa, po žaliąja,
Teka šaltas šaltinėlis...

Ir ant kalno, ir pakalnėje šalia Kuklių augo liepos plačiašakės, kurios žydėjimo metu prisiviliodavo visas apylinkės biteles. Liepos išdidžiai ošė ir ulyčios pakraštyje, jaukiuose kiemeliuose. Sulaukusios senatvės, jos išgriūdavo, o jų vietoje jau stiepdavosi dukros, vėliau – anūkės...

Yra ir šaltinėlis, kuris plukdo ir plukdo skaidrų vandenį į Kemsynės ežerą.

Aš pasėčiau
Žalias rūteles
Į du nauju darželiu.

Taip dainavo Kuklių moterys ir mergelės. Prie kiekvienos gryčios žaliavo alyvų krūmas, pavasariais apsipildamas baltais ir violetiniais žiedais. Šiandien tik tie krūmai ir primena, kur stovėjo gyvenamieji namai, vietinių vadinami gryčiomis. Vietomis subliksi karkliukų žiedeliai ir amžinieji geltonieji jurginai. Tuose darželiuose skambėdavo dainos:

Aš nusieičiau
Į jaunimėlį,
Į jaunimėlį,
Kur daug jaunų seselių…

Tokia vieta, kur nuolat skambėjo dainos, buvo Jono Naprio ir Antaninos Denafaitės-Naprienės kiemas. Kukliškius traukė jų dukterų – Jadvygos, Kazimieros, Lionginos skambūs balsai, sūnų Juozo, Vlado, Zakaro muzikavimas. Čia buvo smuikuojama, virkdoma armonika. Tai lyg buvęs kaimo „muzikinis centras“, gegužinių ir „vakaruškų“ vieta.

Motina Antanina Denafaitė-Naprienė garsėjo ištverme. Kaimynai sakydavo, kad ji – ne moteris, o geležis. Dovanojo gyvybę 6 vaikams ir juos užaugino. Vieną pagimdė net laukuose… Laukėsi kūdikio, bet, kaip paprastai, dirbo. Atėjo pietų metas, susirinko šeima, o šeimininkės vis nėra. Vyras suskato eiti jos ieškoti, išėjęs už kiemo vartų, pamatė ją lėtai pareinančią ir kažką sterblėje nešančią: laukuose pagimdė vaikelį, suvyniojo jį į prijuostę ir sterblėje atsinešė. Išmaudžiusi, suvysčiusi, pamaitinusi vėl išėjo į laukus tęsti pradėto darbo.

Visuomet buvusi labai tyli, kantri, santūri. Nešė gyvenimo uždėtą nešulį ir nesiskundė. Niekuomet nepasiduodavo sumaiščiai: atsitikus nelaimei, stengdavosi raminti kitus.

Pirmaisiais kolūkinio ūkininkavimo metais jos sūnų Juozą apkaltino iš kolūkio pasisavinus keliolika kilogramų grūdų. Jį suėmė Zarasų milicija. Motina įsidėjo šiek tiek maisto ir pėsčia iškeliavo į Zarasus. Zarasuose sūnaus neberado, nes jį buvo išvežę į Uteną. Autobusai nekursavo, mašinų važiuodavo nedaug, tad Antanina pėsčiomis patraukė su savo nešuliuku į Uteną. Nuėjusi 50 km, pasimačiusi su sūnumi, nakčia vėl grįžo atgal. Paryčiais jau buvo Kukliuose…

Iki gilios senatvės nepražilo, nesulinko. Jos vaikai labai gražiai sugyveno. Jei namuose telikdavo riekutė duonos, ją visi šeši vienodai pasidalindavo. Visi vienas kitą švelniai globojo ir mylėjo.

Joną Naprį kaime vadino Janoku ir mylėjo už mokėjimą smuikuoti. Jonas labai mėgo ir žuvauti. Vos valandėlę atitrūkęs

Antaninos ir Jono Naprių vaikai: puikioji dainininkė Liongina, už jos stovi brolis Zakaras, armonikos virkdytojas, sėdi Vladas, taip pat muzikantas, su žmona ir sūnumi.

Jonas Naprys-Janokas, smuikininkas (~ 1888–1968).

Antanina Denafaitė-Naprienė su anūkais prie mirusio savo gyvenimo draugo Jono.

nuo žemės darbų, skubėdavo prie ežero ir žūklaudavo. Labai mylėjo savo vaikus, gynė juos – teisūs jie buvo ar nusikaltę. Kaimas jį pažino kaip labai gerą, skrupulingai sąžiningą žmogų.

Kartą vestuvėse jis griežė smuiku. Armonika grojęs muzikantas nemokėjo maršo, kuris griežiamas jauniesiems sėdant už stalo. Janokas ėmęs ir vienas tą maršą pasmuikavęs. Vestuvininkai buvo patenkinti, o svotas net apdovanojo.

Išsiblaškė Jono ir Antaninos vaikai. Jadvyga ištekėjo už Narbuto ir apsigyveno Petraučiškėse, Juozas liko ištikimas Kuklių žemei. Vedė taip pat Naprytę – geltonplaukę Onutę. Susilaukė dviejų vaikų – Vytauto ir Marytės. Vytautas, kaip ir tėvas, darė nuostabiai skanų alų. Baigė aukštąjį mokslą, bet liko savo žemę arti, bites pamilo, didžiulį bityną užveisė.

Vytautas paveldėjo iš savo močiutės (motinos mamos) norą visiems padėti (labai reta savybė mūsų savanaudiškumo laikais!). Marytė iš kitos savo močiutės (tėvo motinos) paveldėjo vidinę ramybę ir inteligenciją, santūrumą ir stiprybę.

Kazimiera ištekėjus apsigyveno taip pat Petraučiškėse.

Liongina ištekėjo už Paurio ir apsigyveno Imbrado gyvenvietėje. Vladas, plaukiodamas Avilio ežere, nuskendo. Zakaras, ilgai kukliškius džiuginęs armonikos muzika, persikėlė į Šniukštus. Čia susilaukė trijų nuostabių dukterų.

Sesužė rinko
Baltos ievos žiedelius.
Ji surinkdama,
Į kvietkelę dėdama,
Ji sudėdama,
Vainikėlį pynė.

Na ir pakvipdavo Kuklių kaimas ievom pražydus. Čia visuose kiemeliuose po vieną ievos medį augo. Gražiausią darželį turėjo keturios seserys Kriauklytės (Kriaukliotės – sakydavo šio kaimo žmonės). Jų tėvų valakas žemės buvo padalintas broliams Jonui ir Antanui Kriaukliams, kurių ir gryčios stovėjo viena šalia kitos. Jonas turėjo keturias dukteris: Levanorą, Uršulę, Marijoną, Emiliją. Dar buvo gimusi Ieva, bet maža mirė.

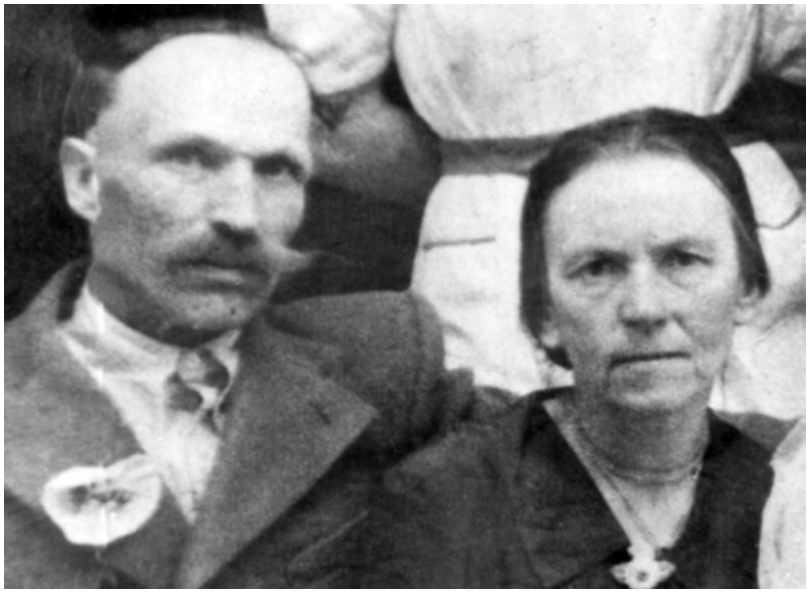

Jono Kriauklio, kaimo linksmuolio, žmona Viktorija Šeduikytė-Kriauklienė, darbštuolė, darbininkė (~1863–1920).

Jonas Kriauklis – kaimo linksmuolis ir išdaigininkas (~1861–1926).

Marijona Kriauklytė (1898–1981) su savo vyru Jonu Denafu (1894–1956).

Jono žmona Viktorija buvo kilusi iš Didėjos kaimo, esančio prie Čičirio ežero, iš tvarkingos, gerbiamos Šeduikių giminės. Atėjusi į Kuklius, iš savo namų atsinešė troškimą tvarkingai gyventi. Pati buvo labai darbšti ir vertė dirbti visus namiškius. Viktorija puikiai audė (yra išlikęs jos austas rankšluostis). Motina visų tų dalykų išmokė savo dukteris. O gal ir gėlėms meilę įskiepijo? Viktorijos tėvai turėjo dvi dukteris – Viktoriją ir Levanoriją, taip pat du sūnus – Praną ir Juozą. Juozui teko dalyvauti kare su japonais (rusų–japonų karo metu).

Jono ir Antano tėvas Jonas Kriauklys buvo darbštus, geras žmogus. Be dviejų sūnų, dar užaugino dvi dukteris – Grasiliją ir Topiliją. Merginos ištekėjo ir apleido Kuklių padangę, o sūnūs liko čia.

Tėvas, vyresnysis Jonas Kriauklys, su žmona palaidoti Avilių kapinėse, o jo vaikai Antanas, Jonas, Grasilija ir Topilija ilsisi Imbrado kapinėse.

Keli žodžiai apie sūnų Joną Kriauklį. Tai buvo labai įdomus žmogus, aštrialiežuvis, išdaigininkas, linksmuolis. Labai mylėjo žmones, kiek leido galimybės, visuomet buvo būryje. Pavakarėjant traukdavo kaimo ulyčia

Marijona Denafienė. 1958 m.

Stefanijos Denafaitės-Kriauklienės laidotuvės. 1954 m. (mirė turėdama 72 metus).

užsukdamas tai į vieną, tai į kitą kiemą, pakalbėdamas, pašmaikštaudamas. Kartais ir anūkėlį vesdavosi už rankelės paėmęs. Dėl tų nuolatinių „ekskursijų“ kildavo barniai namuose, nes žmona Viktorija negalėjo ramiai žiūrėti, kaip jos vyras švaisto brangų laiką.

Apie Jono Kriauklio linksmą būdą, pašmaikštavimus sklido įvairūs pasakojimai.

Ulyčioje netoli karčemos augo ąžuolas (ir dabar jis dar gyvas!). Besivaišiną karčemoje prie to ąžuolo bėgdavo „arklių girdyti“. Taip vis bemirkdamas ąžuolas ėmė pūti. Gal 2,5 metro aukštyje atsirado drevė. Toje drevėje apsigyveno širšės. Kartą ir bičių spiečius susimetė. Kriauklys stovi ir žiūri, kaip tos bitelės darbuojasi.

Prieina karčemos savininkas Peiskė ir klausia, ką šis matąs.

– Taigi bičių spiečius susimetė.

– O medaus ar yra?

– Yra, kaip nebus, – sako Jonas, stebėdamasis Peiskės naivumu.

Peiskė atsineša kopėčias, užkopia iki drevės, įkiša ranką ir maišo. Nutveria širšių lizdo pūslę ir traukia ją lauk. Širšės užpykusios puola Peiskę, o šis, iš didelio skausmo apalpęs, nupuola nuo kopėčių. Naprys Jonas (Grifka) Peiskę atgaivina…

Vieną žiemą žemę ir pastatus buvo apdengęs storas sniego sluoksnis. Didelio svorio neišlaikė kai kurie kaimo gryčių stogai. Įgriuvo karčemos stogas. Peiskė su savo žmona Sara ir vaikais išbėgę aikčioja, aimanuoja. Pro šalį ėjęs Jonas Naprys (Grifka) ir sako:

– Tai Kriauklio darbas. Užlipo ant stogo ir keliais tiek maigė, tiek maigė, kol įlūžo…

O Peiskė ir patikėjo:

– Tai Kriauklis, ką aš anam padariau, kad jis man taip?!..

Kartą Peiskė paprašė, kad Kriauklys nuvestų jo sūnų prie ežero ir išmokytų plaukti. Ką gi, jei mokyti, tai mokyti. Nuvedė prie Didžiosios Kemsynės pulką vaikų, o su jais ir Peiskės sūnų. Vaikai sušoko į vandenį, taškosi, krykščia. Peiskės berniukas stovi, į vandenį bijo bristi. Kriauklys ir taip, ir šiaip jį kalbina – nė iš vietos. Netekęs kantrybės, Kriauklys išsilaužė rykštę ir sudavė berniukui per nugarą. Šis išsigandęs šoko nuo šlaito stačia galva. Kriaukliui teko savo „mokinį“ traukti iš vandens, nes būtų nuskendęs.

Kartą balandžio pirmą dieną Kriauklys paleido gandą,

kad Pakaušės kaime mirusi senutė. Giesmininkės moterėlės apsiruošusios, kantičkomis nešinos, išskubėjo į pakasynas. Priėjusios namus, nepastebėjo nei išbarstytų eglės šakelių, nei įprastinio laidotuvių šurmulio, o, įžengusios į gryčią, pamatė ramiai vakarieniaujančią šeimyną ir „nabašnikę“, srebiančią pieniška kruopų sriubą.

Susigėdusios ir supykusios giesmininkės grįžo namo. Ak, vėl tas Kriauklys.

Namuose Kriauklys buvo savo dukryčių numylėtinis. Jis jas slėpdavo, kai mama su rankšluosčiu norėdavo uždrožti. Vėliau po *palitono* skvernais – ir savo anūkus… Senelio

Jono Naprio dukterys: I eil. Rozalija Karlienė, Stefanija Mačiukienė, Elena Teresevičienė. II eil. Monika Šalčiūnienė, Albina Abramavičienė, Angelė Grikinienė.

Centre Barbora Naprienė-Masionytė, auksarankė audėja ir geros širdies žmogus. Nuo jos kairėje duktė Ona Naprytė-Naprienė, dešinėje žentas, Onos vyras Juozas Naprys ir jų vaikai – Vytautas ir Marytė. (Juozas Naprys – Antaninos Denafaitės-Naprienės ir Jono Naprio sūnus). 1959 m.

širdis visuomet buvo kupina šviesos, ramybės ir meilės. Jis geromis akimis žiūrėdavo į kiekvieną žmogų. Ir taip iki savo gyvenimo pabaigos.

Jono Kriauklio duktė Levanora ištekėjo už Kajetono Aškinio, kilusio iš Švenčionių apskrities Linkmenų kaimo. Levanora ir Kajetonas susipažino tarnaudami Rygoje. Jaunimas važiavo į miestus laimės ieškoti, nes po tėvų stogu darydavosi ankšta.

Prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Aškiniai atvažiavo į Linkmenas pas Kajetono tėvus. Kilo šiltinės epidemija. Vokiečių sanitarai vaikščiojo po namus, rankiojo šiltine sergančius, vežė į ligonines. Ligoninėse žmonės dažniau mirdavo. Todėl namiškiai, bijodami, kad sergančio Kajetono neišvežtų, šilčiau aprengė ir karščiuojantį labai šaltą žiemos dieną paslėpė klojime. Ten Kajetonas susirgo plaučių uždegimu ir mirė. Tuo pat metu šiltine susirgo ir Kajetono žmona Levanora. Sužinojusi, kad mirė vyras, staiga ir pati atsisveikino su gyvenimu. Liko sūnelis Antanas. Jį užaugino Kajetono tėvai.

Nebuvo lemta ir seneliams iš Kuklių nuvažiuoti į Linkmenis, aplankyti savo anūkėlio...

Uršulė Kriauklytė Rygoje ištekėjo už Juozo Adomausko. Kajetonas ir Juozas dirbo tramvajų vairuotojais. Po Vasario revoliucijos Adomauskas tapo komisaru. Raudoniesiems pasitraukus, Juozas slapta sugrįžo pasiimti žmonos ir sūnelio Albino. Kaimynas siuvėjas pastebėjo jį sugrįžusį, pranešė baltųjų karininkui. Šie Juozą Adomauską suėmė ir žmonos bei sūnelio akivaizdoje nušovė. Nei Uršulė, nei jos sūnelis Albinas į gimtuosius namus nebesugrįžo. Jie dingo toje baisioje sumaištyje. O gal ir juos sušaudė...

Marijona Kriauklytė 18-os metų ištekėjo už savo kaimyno Jono Denafo, gyvenusio anapus Kemsynės. Susituokė jie abu jauni iš didelės meilės. Marijona susirgo šiltine. Jonas savo mylimąją lankė, bučiavo, bet liga neužsikrėtė. Vaikystėje ji garsėjo kaip labai drąsi, linksma mergaitė. Kartą, ganydama su kaimo vaikais gyvulius, nepakluso ustovo įsakymui. Ustovas supyko, norėjo ją išperti skaudžiu botagu. Bet ši taip vikriai paspruko, kad senis negalėjo savo kėslų įvykdyti. Tačiau nenurimo ir mergaitę persekiojo visą savaitę. Kartą pritykojęs užsimojo botagu, bet Marytė šmurkštelėjo tiesiog pro jaučio papilvę. Ustovas, įvertinęs mergaitės drąsą, jos daugiau nebepersekiojo.

Motina prieš didžiąsias šventes Marijonai ir Emilijai pasiūdavo po naują suknelę. Marijonos suknelės atrodė vis kaip naujos, nors ji jas ir nešiojo, o sesutės Emilijos apdriskusios, apiplyšusios. Motina sakydavo, kad drabužis ant Emilijos – kaip ant obelinės šakos, vieni skutai. Mėgo Marijona siuvinėti, megzti, nerti, verpti ir austi. Apie tai išliko įdomūs prisiminimai iš Pirmojo pasaulinio karo metų. Kuklių kaime keletą metų stovėjo vokiečių dalinys. Vienas kareivis per neapsižiūrėjimą sudegino uniformos švarko rankovę. Prašo Marijoną, kad jam padėtų. Marijona sutiko. Kareivis išardė kito švarko rankovę, o mergaitė dailiai ją prisiuvo. Vokiečių kareivis ją pavadino nuostabia siuvėja.

Vokiečiams pasitraukus, kartais pasirodydavo rusų kareiviai. Tėvai kazokais gąsdino neklusnius vaikus. Kartą mergaitės ravėjo daržą ir pamatė keliu atjojančius du kazokus. Marytė ir Emilija žaibiškai suslapstė savo galvas po kopūstlapiais, o užpakaliukus užmiršo paslėpti. Staiga jos išgirdo garsų kazokų kvatojimą.

Vieną kartą rusų kareiviai užplūdo kaimą, atiminėjo paskutinius grūdų, žirnių ir kitokių produktų likučius. Kriauklių kieme vieni įsibrovė į klėtį, o kiti – į trobą.

Klėtyje buvo paslėptas žirnių pūdas. Viktorija Kriauklienė ėmė maldauti, kad tų žirnių kareiviai neatimtų, nes šeima mirsianti iš bado. Kareiviai pagailėjo ir paliko.

Gryčioje Jonas Kriauklys ir dėl kito pūdo žirnių maldavo rekvizitorių grupę. Ir šiuos pavyko sugraudinti. Šeima buvo išgelbėta – bado mirtis nebegrėsė...

Marijonai su draugėmis pėsčiomis teko keliauti į Obelius druskos. Be dokumentų, slapstydamosi merginos nukeliavo į Obelius, išsimainė po 15 kilogramų druskos ir, ant nugarų užsivertusios, vėl nukulniavo 38 kilometrus!

Marijona turėjo puikią klausą, gražų, aukštą, stiprų balsą, mėgo dainuoti ir giedoti, buvo nedidukė, smulkutė ir gležna, mėgo puoštis, linksmintis, šokti, savo pablyškusius skruostus kartais parausvindavo primityvia kosmetika. Visą gyvenimą buvo darbšti, pamaldi moteris. Pagimdė keturis sūnus: Petrą, Steponą, Lionginą ir Joną.

Petras išmoko kalvystės amato, vedė Leonorą Dilytę ir apsigyveno Šniukštuose. Jie susilaukė trijų vaikų: Rimo, Edvardo, Vlado.

Petras mirė, turėdamas 68 m. Palaidotas Antazavės kapinėse.

Steponas baigė žemės ūkio mokyklą, daug metų dirbo pieninėse. Vedė Joaną Ketlerytę, lietuvių kalbos mokytoją. Susilaukė sūnaus Jono ir dukters Dalios.

Lionginas dirbo prie geležinkelio, vedė Vandą Borisaitę nuo Kaišiadorių. Lionginas mirė turėdamas 66 metus per nelaimę lūžus dubens kaului. Palaidotas Kaišiadorių rajono kaimo kapinėse.

Labai įdomi Marijonos Kriauklytės-Denafienės vyro Jono Denafo gyvenimo istorija.

1812 m. prancūzų karo žygio į Rusiją metu mūšyje prie Daugpilio tvirtovės buvo sužeistas kareivis De Nefas (prancūziškai rašoma De Neuve), kilęs iš Belgijos ar iš Prancūzijos. Vietos gyventojai jį išgydė. Po kiek laiko jis vedė. De Nefas buvo liuteronas. Prieš vestuves priėmė katalikybę. Mokėjo prancūzų, lenkų, rusų kalbas. Jo sūnus Juozas po tėvo mirties su motina atsikėlė gyventi į Zarasų kraštą. De Nefo žmona buvo labai aikštinga, pasipūtusi, lenkiškai kalbanti moteris. Sūnus Juozas vedė Oną Krasauskaitę. Senoji marčios nekentė ir vis ją vadino „chamka“. Juozas Denafas, atvirkščiai, buvo linksmas, linkęs į pramogas, nelabai ištikimas žmonai. Ona Krasauskaitė-Denafienė pagimdė pirmąsias dvi mergaites – Antaniną ir Stefaniją. Paskui gimė Jonas. Močiutė iš džiaugsmo savo anūką piene maudžiusi. Po to gimė antras berniukas, kurį pavadino Juozu. Šis savo gyvenimo būdu buvo panašus į tėvą. Vedė jis Grinkinytę ir išvyko į Žemaitiją. Žinoma, kad Varniuose gyvenęs kažkoks Denafas.

Ona Krasauskaitė-Denafienė buvo kilusi nuo Obelių, Keležerių kaimo. Nugyveno labai sunkų gyvenimą anytos engiama, vyro apgaudinėjama, skriaudžiama. Senatvėje apako ir savo dienas baigė sūnaus Jono šeimoje. Ona palaidota Imbrado bažnyčios šventoriuje šalia savo vyro. Onos ir Juozo sūnus Jonas Denafas buvo beraštis, bet didelės vidinės inteligencijos žmogus. Jis aistringai troško žinių, viskuo domėjosi, prašydavo vaikų, kad jam paskaitytų knygų, ką nors papasakotų. Jonas puikiai ūkininkavo, labai mylėjo arklius. Susikūrus kolūkiams, raudodavo pamatęs nuvarytus savo arklius. Paskui jam teko be jokių apsaugos priemonių beicuoti sėklas. Chemikalai suėdė plaučius, ir Jonas, turėdamas tik 61 metus, mirė. Palaidotas Imbrado kapinėse. Išėjo jis iš gyvenimo taip ir neįgyvendinęs savo svajonės: nepastatęs naujo namo, nors iš Gražutės miško jau buvo prisivežęs rąstų ir viską paruošęs statybai. Kaime Joną Denafą labai gerbė ir mėgo. Paskutiniaisiais gyvenimo metais jis vežiojo pieną iš Kuklių pieno surinkimo punkto

Vincas Naprys (dėdė Vinca), kaimo pasakorius ir kaimo vaikų draugas, prie savo namų, papuoštų vardinių vainiku.

Vinco Naprio (Dėdės Vincos) laidotuvės. Pirmoji iš kairės Marijona Naprienė-Lukošiūnaitė, Dėdės Vincos žmona. Ketvirtoji moteris – Marijona Lukošiūnaitė, Dėdės Vincos išdukterė.

į Zarasų pieninę. Pasakoja, kad Jonas buvo labai patrauklus vyriškis, moterys žavėdavosi juo, bet jis buvo labai doras žmogus, nepasiduodavo jokiai pagundai.

O jauniausioji Kriauklytė, Emilija, ištekėjo už Viliaus Kumpiniausko. Jie užsiaugino penkis vaikus, mirė šeši… Užaugo Lionginas, Petras, Elena, Vilhelmina ir Veronika. Lionginas Antrojo pasaulinio karo metu vokiečių buvo išvežtas į Saksoniją darbams. Ten vedė vokietę, po karo apsigyveno Lenkijoje. Pirmoji santuoka iširo, antrą kartą Lionginas vedė lenkaitę. Su ja apsigyveno Ščecine, augino du sūnus.

Juozas Naprys.

Albinas Naprys (Norbos sūnus). Gimęs 1907 m.

Ona, Albinas, Juozas Napriai. 1924 m.

Juozo Naprio šeima. Sėdi: Juozas Naprys ir Ona Naprienė. Stovi: Vytautas, Valė, Jeronimas. 1955 m.

Vilhelmina ištekėjo už Vaclovo Ražinsko ir apsigyveno netoli Miliūnų. Užaugino dvi dukteris – Sigutę ir Vidą.

Elena ištekėjo už Stasio Dubeikos ir gyveno Kiviškėse. Užaugino sūnų ir dukterį.

Veronika buvo ištekėjusi už Antano Boliuso, turėjo dukterį Rimą ir sūnų Audrių. Su Antanu Boliusu Veronika išsiskyrė ir antrą kartą ištekėjo už savo jaunystės draugo Teofilio Predkelio.

Antanas Kriauklys (Jono brolis) vedė Antaniną. Jie susilaukė trijų sūnų ir dukters: Juozo, Emilijos (ištekėjo už Čiomano), Izidoriaus, Broniaus. Pastarasis išėjo užkuriu į Ščiūrus. Izidorius vedė Stefaniją Skvarčinskaitę iš Kelpšų dvaro. Jie susilaukė 5 sūnų: Antano, Albino, Stepono, Kosto ir Jono.

Juozas buvo išvykęs į Braziliją užsidirbti pinigų. Stebėjosi tenykščių žmonių tingumu. Padirbėjęs keletą metų grįžo į Lietuvą, nes pablogėjo sveikata. Kukliuose pasistatė namą ir vedė Stefaniją Denafaitę. Susilaukė dviejų sūnų: Stepono ir Broniaus. Abu broliai išvažiavo į Sibirą, gyveno Norilske. Bronius mirė Kukliuose čia atostogaudamas, o Steponą mirusį rado Norilsko pliaže. Liko keturi Stepono sūnūs, kurie grįžo į Lietuvą laimės ieškoti.

Tai tiek apie Kriauklius. Vėl pasakosiu apie Naprius, kurių Kuklių kaime buvo dauguma. Dažnai ir jų vardai sutapdavo, o kartais – ir tėvų vardai. Todėl kaimo gyventojai sugalvodavo pravardes. Pareigūnams tekdavo pridėti tėvavardžius, o kartais ir tėvo vaiko vardą. Pravardes paveldėdavo vaikai, kartais ir anūkai.

Vincą Naprį vadino Vinculiuku, kitą Vincą Naprį – dėde Vincu. Lionginą Naprį – backos Lionka, Antaną Naprį – Muzikontu, Joną Naprį – Janoku, kitą Joną Naprį vadino įvairiomis pravardėmis – Vedėju, Ginutka, Grifka. Juozą Naprį – Susiedu, Janoko sūnų Juozą vadino Juzoku, Izidorių Naprį – Dzieduku, Norbertą Naprį – Norba, Benediktą Naprį – Bernadiktu. Žmonos dažnai buvo vadinamos Vinculiukiene, Dzedziukiene, Susiediene, Bernadiktiene ir t.t.

Naprio ir Barboros šeimoje gimė trys sūnūs: Antanas, Jonas ir Benediktas.

Antanas buvo rekrutas-jūrininkas, ištarnavęs 25 metus: laivų katilinėse žarstė anglį. Liko nevedęs. Mėgino ūkininkauti, bet nesisekė. Nusivylęs nesėkmingu gyvenimu, anksti mirė.

Jonas buvo vedęs. Susilaukė 7 vaikų – sūnaus Juozo ir šešių dukterų: Rozalijos (Karlienės), Stefanijos (Mačiulienės), Elenos (Teresevičienės), Angelės (Grikinienės), Monikos (Šalčiuvienės), Albinos (Abramavičienės). Jonas šiltinės epidemijos metu ryžosi slaugyti šeimą, nes visi vaikai sunkiai sirgo. Beslaugydamas užsikrėtė ir mirė, palikdamas tokią didelę šeimą.

Benediktas vedė Barborą Masionytę iš Drevinų kaimo (Antazavės parapijos), 17 metų jaunesnę už save, nepaprastai geros širdies, šviesaus, gero būdo. Barbora puikiai audė rinktiniais raštais, to meno išmokė ir Kuklių kaimo moteris. Iki jos tokios audėjos šiame krašte nebuvo. Ji išaudė ne vieną tautinį kostiumą. Jos auksinių rankų darbu švenčių metu puošėsi Imbrado mokytojos Rūkienė ir Gembickienė. Jei kas paprašydavo skubiai kokį drabužį pasiūti, ji siūdavo ir per naktis. Šią jos charakterio savybę paveldėjo anūkas Vytautas, apie kurį jau pasakojau.

Barbora Naprienė švelniai mylėjo savo vaikus. Ji visą savo gyvenimą paaukojo jiems. Visuomet buvo ir liko labai nereikli aplinkiniams, visuomet troško kitų nevarginti: tyliai gyveno, tyliai apleido šį pasaulį, palikdama sukurtą savo širdies ir rankų lobį.

Barboros duktė Ona (Juozo Naprio žmona) visus žavėjo skaisčiu veideliu ir auksinėmis storomis kasomis. Daug sunkių darbų nudirbo ši moteris, užaugino du gerus vaikus. Pokario metu jai teko nusilpusiais arkliais sunkiai vežioti didžiulius vežimus malkų ir kitos medienos.

Daug baimės teko patirti pokario metais, kai slapstėsi brolis Bronius. Jo likimas nepasibaigė tragiškai, jis liko gyvas, bet gyvenimo metai sutrumpėjo...

Stasio Naglinsko laidotuvės. Iš kairės: Zosė Naglinskaitė (Stasio sesuo), motina Emilija Naglinskienė, Stasio duktė Stasė ir sūnus Edmundas, žmona Juzefa. 1954 m.

Kairėje kelio pusėje, paskutinėje gryčioje, gyveno Vincas Naprys, vadinamas dėde Vinca. Vedęs jis buvo Marijoną Lukošiūnaitę. Vaikų jie neturėjo. Kartu su sutuoktiniais gyveno ir Vinco sesuo Teklė.

Dėdė Vinca buvo linksmas žmogus, pasakotojas, mėgėjas išgerti, papiršliauti. Grįžęs namo girtas, triukšmaudavo ir visą savo susikaupusį pyktį išliedavo ant žmonos Marijonos galvos.

Ši moteris buvo lėto būdo, visuomet pasiruošusi paprieštarauti savo vyro minčiai. Kai dėdė Vinca išvažiuodavo, Marijona bijodavo viena namuose pasilikti ir nakvoti. Tuomet ji kviesdavosi kaimynų vaikus. Kartą nakvojo Naglinskų Stasytė. Sugrįžo dėdė Vinca girtas, matyt, po nepavykusių piršlybų. Ėmė bartis ant žmonos, mėtyti malkas... Stasytė ir Marijona užsiklojo galvas ir tik kikeno.

Neišgėręs dėdė Vinca buvo nuostabus. Dainuodavo vaikams dainas, sekdavo pasakas, patarinėdavo.

Susirgo Abrosimas Vorobjovas. Jį kankino vidurių skausmas. Dėdė Vinca pasišovė žmogų išgydyti. Liepė išsirauti storą apynį, persirišti per juosmenį, galą persimesti per kairį petį ir – per statinių tvorą. Tada smarkiai pasitempti. Apynys trūko. Nuo baisaus skausmo ligonis vos neapalpo, bet skausmas praėjo.

Mėgstamiausia dėdės Vincos daina buvo „Su senu bobu išėjau grybauti, atradau lepšį, negaliu išrauti“. Ne vienas Kuklių kaimo vaikas išėjo pas dėdę Vincą „muzikos mokslus“.

Jono Denafo namuose nuo 1923 metų ėmė veikti pieno surinkimo punktas.

Pardavusiems pieną mėnesio pabaigoje buvo mokami pinigai. Ateidavo tų pinigų ir Avilių dvaro savininkas Makauskas. Dėdė Vinca atsivesdavo tai vieną, tai kitą vaiką ir liepdavo dainuoti garsiai, kiek tik gali. Toks dainavimas būdavo panašus į baisų rėkimą. Šiuose koncertuose dažnai dalyvaudavo Denafų Jonukas. Dvarininkas

Makauskas už tokius koncertus mokėdavo „Mokytojui“, bet „Mokytojas“ tuos pinigus tuoj pat išdalindavo savo „mokiniams“.

Dėdė Vinca mėgo ir pokštauti. Susitikęs Denafų Petriuką, tuojau imdavo šokti „kazoką“. Jei šokdavo ant ulyčios, pakildavo dulkių debesys.

Nuėjęs pas Naglinskus, mažytę Stasytę įtikinėdavo, kad jis labai gražus esąs. Mergytė patikėdavo ir visiems sakydavo, kad dėdė Vinca yra gražiausias pasaulyje.

Denafų Lionginą dėdė Vinca įtikino, kad ilga nosis yra grožio etalonas. Lioniukas turėjo tiesią netrumpą noselę, todėl patenkintas glostydavo ją, kad pasidarytų dar ilgesnė.

Dėdė Vinca labai mylėjo arklius. Nuvažiavęs į turgų, neatsispirdavo pagundai pavaikštinėti arklių skyriuje. Čia imdavo derėtis dėl gražiausių žirgų, kurių niekuomet nebūtų įstengęs nusipirkti. Kartais besiderėdamas taip įsikarščiuodavo, kad visiškai užmiršdavo savo tuščią piniginę. Bet grįždavo iš turgaus laimingas.

Onos Gabrėnaitės ir Jono Naprio vestuvės Kukliuose (~1922 m.). Kairėje viršuje – bosu (basetle) grojęs Izidorius Naprys (Dziedžiukas), greta Jonas Naprys (Janokas), smuikininkas. (Gabrėnai buvo turtingi ūkininkai. Sovietmečiu brolis ir trys seserys slapstėsi Batamiškio miške. (1946–1953).

Miręs Jonas Naprys. Juoda skarele – Ona Gabrėnaitė-Naprienė, antras iš kairės – sūnus Vilimas (~1965 m.).

Dėdės Vincos žmona Marijona Lukošiūnaitė labai jauna atitekėjo iš Aleksandravėlės. Tai buvo labai darbšti moteris. Visi darbai ir rūpesčiai gulė ant jos pečių. Vyras nelabai mėgo namuose triūsti, daugiausia svečiuodavosi pas kaimynus. Marijona daug verpė, audė, siuvinėjo kryžiuku, nėrė vąšeliu. Jos namuose nuolat buvo svečių. Pati Marijona mokėjo ir gerą alų padaryti. Ji turėjo 25 krikštavaikius (15 berniukų ir 10 mergaičių). 14 kartų buvo svočia. Tik jai pačiai Dievas nedavė vaikų. Mirus vyrui (dėdei Vincai), įdukrino seserėčią Marijoną Lukošiūnaitę.

Mergaitė buvo baigusi siuvimo kursus, siūdama puošė kaimo moteris. Mirus tetai, Marijona stengėsi išlaikyti šių namų dvasią. Kartą ją užpuolė plėšikai. Piktadariai surišo Marijoną ir uždarė tvarte. Šiaip ne taip išlipo ji pro mažą langelį, nubėgo pas kaimynus pagalbos prašyti. Jos drąsos dėka vagys buvo sulaikyti ir nuteisti.

Dėdės Vincos sesuo Teklė save paaukojo Dievui ir darbui. Ji neturėjo sąlygų ištekėti, liko gyventi prie brolio. Tokia dalia tekdavo daugeliui moterų ir vyrų...

O tu čia rasi seną močiutę
Ant varinėlių vartelių berymančią...

Už Baltamiškio, netoli Kuklių, yra piliakalnis. Vietiniai jį vadino Undrioko piliakalniu. Žemė apie piliakalnį ir pats piliakalnis priklausė Andriaus Juškėno žmonai – tai buvo jos kraitis. Deja, Andrius Juškėnas staiga mirė. Vaikų sutuoktiniai neturėjo. Likusi našle, Juškėnienė ištekėjo už Arulio, kuris gyveno Suvieke. Bet vėl atsėlino nelaimė – pasibaidė arklys, Juškėnienė-Arulienė žuvo. Žmonių sugalvotas vietovardis taip ir liko. Ir dabar sakome – Undrioko piliakalnis.

Piliakalnis buvo tyrinėtas, bet kultūrinio sluoksnio nerasta. Reiškia, jis labai senas. Gal dar nuo sėlių laikų?

Iškasus tvenkinį, durpėse radome keletą apvalių akmenukų, kuriais buvo malami grūdai. Tai dar kartą patvirtina, kad šioje vietoje seniai gyveno žmonės.

Kuklių kaimo didelėje Naprių šeimoje gyveno ir Naglinskai.

Pranas Naglinskas vedė Naprytę. Jie susilaukė sūnaus Stasio ir dukters Zonės.

Stasys Naglinskas vedė Juzefą Gecevičiūtę, susilaukė dukters Stasės ir sūnaus Edmundo.

Zonė Naglinskaitė ištekėjo už Miškinio ir išvyko į Suvieką.

Pranas Naglinskas buvo šviesus žmogus, logiškai mąstantis, viskuo besidomįs.

Tas jo savybes paveldėjo sūnus Stasys. Naglinskų namai buvo lyg kaimo langas į kultūros pasaulį. Čia buvo skaitomi laikraščiai, komentuojami pasaulyje ir

Lietuvoje vykstantys įvykiai. Stasys labai mėgo grožinę literatūrą, daug skaitė, domėjosi lietuvių literatūros klasika. Savo mažytei dukrytei Stasei išsakydavo šviesiausias svajones – matyti ją rašančią apsakymus kaip Julija Žemaitė. Stasys ir tėvas Pranas turėjo gražius balsus, puikią klausą. Stasys mokėjo labai daug dainų. Neatsisakydavo pagiedoti gegužinėse pamaldose, kurias dėdės Vincos gryčioje rengdavo kaimo moterys.

Stasys buvo ir linksmo būdo, liežuvingas. Todėl švenčių ir pobūvių metu apie jį būriuodavosi svečiai ir šeimininkai. Jis mokėjo gerai kirpti plaukus, todėl norinčių apsikirpti nestigo. Kas nenorės užsukti pas tokį mielą ir linksmą kirpėją!?

Stasytė prisimena tėvelio pasakas. Ar daug sutiksime vyrų, besekančių savo vaikams pasakas? Kai Stasys labai anksti ir netikėtai apleido pasaulį, mažosios Stasytės negalima buvo pažinti: taip sunkiai jos jaunutę sielą prislėgė ši netektis. Šviesų atminimą apie nuostabų tėvelį Stasytė nešios širdyje iki savo dienų pabaigos...

Pranui Naglinskui žmona Emilija buvo antroji, nes pirmoji, taip pat Naprytė, gimdydama pirmąjį kūdikį, mirė.

Emilija – švelni, gera, kaip jos anūkė sakė, nuostabi moteris. Nemėgo plepalų, nieko neteisė, nekaltino, neapkalbėdavo. Labai mokėjo slėpti savo skausmą nuo kitų akių. Po sūnaus Stasio mirties raudojo pasislėpusi, nenorėdama marčiai ir anūkams aitrinti netekties žaizdų. Galima tik stebėtis, iš kur ta nepalūžtanti moteris sėmėsi stiprybės.

Stasio žmona Juzefa Gecevičiūtė buvo našlaitė. Jos motina anksti mirė palikusi krūvą vaikelių. Paaugusi gyveno pas brolį. Labai darbšti, švari moteris. Kukliuose sakydavo, kad ji esanti tvarkingiausia ir švariausia kaime. Jos vaikai visuomet buvo gražiai, skoningai aprengti, nors gyveno nedidelėje trobelėje, nelabai turtingai. Ji mokėjo sutaupyti geresnio maisto, visuomet gražiai priimdavo svečius. Šeima tai žinojo ir pasitenkindavo prastesniu maistu. Juzefa ištekėdama atsivežė didelį kraitį, kurį pati susikrovė. Puikiai audė rinktines lovatieses, nėrė vąšeliu didžiules staltieses ir staltiesėles.

Vyras buvo linksmuolis, mėgdavo pajuokauti, o Juzefa visuomet labai rimta, susikaupusi, turėjo autoritetą tarp kaimo moterų. Gal sunki vaikystė čia buvo uždėjusi savo ranką... Todėl švelnios vaikų širdelės glaudėsi prie švelnios močiutės. Stasio ir Juzefos duktė Stasė ištekėjo už Jono Breidoko ir apsigyveno Imbrade. Užaugino tris puikius vaikus – Jolantą, Aušrą ir Kęstutį. Kęstutis paveldėjo senelio ir prosenelio meilę muzikai, dainai.

Stasio sūnus Edmundas susilaukė trijų sūnų: Arūno, Aurelijaus, Edmundo. Jie taip pat gyveno Imbrade.

Ir Stasės, ir Edmundo širdyse Kuklių kaimas liko lyg šviesus vaikystės kraštas, kupinas gražiausių prisiminimų apie tėvus ir senelius.

Noriu papasakoti dar apie vieną Naprį, tylų, ramų, švelnų. Dėl šių charakterio bruožų jis labai panašus į Vaižganto apysakos „Dėdės ir dėdienės“ veikėją Mykoliuką, mėgusį

Kairėje Pranas Naprys (Juozo ir Onos sūnus), dešinėje – Lionginas Naprys (Karolio ir Teofilės) sūnus, kuris buvo vedęs dvarininkaitę Stefaniją Karalevičiūtę.

muziką, grojusį lyg sau, lyg motinėlei gamtai. Tai Izidorius. Atėjęs į būrį, jis jo tarsi nepadidindavo, o išėjęs, sakytum, nesumažindavo. Grojo jis bosu (vietinių vadinamu basetle).

Izidorius Naprys vedė Teklę Briedytę nuo Suvieko. Žmona buvo savo vyro priešingybė. Izidorius lėtas, tylus, švelnus, mažai kalbus, Teklė – judri, gyva ir labai plepi.

Teklė garsėjo nuostabių pirštinių mezgimu. Tai buvo tikra menininkė. Mezgė dvigubas pirštines. Ant tamsaus pirštinių fono pražysdavo įvairiaspalvės ryškios lelijos, tulpės. Gaila, Izidorius su Tekle vaikų neturėjo. Turbūt Teklė būtų buvusi gera motina.

Izidorius mylėjo bažnyčią ir jai buvo pasišventęs. Žemę dirbo tik iš reikalo. Apie jį kaimo žmonės sakydavo: visą gyvenimą žemę aria ir arti nemoka. Mat Izidorius žemę ardavo sukdamas aplink lauką; toks arimas sulaiko vandens perteklių. Kai Izidorius sulaukė vyresnio amžiaus, visi jį pradėjo vadinti Dzedziuku, o Teklę – Dzedziukiene.

Dzedziukas buvo toks nedrąsus, kad kartais naktį Dzedziukienė prabudusi matydavo savo vyrą baltais baltiniais basą bestovintį prie jos lovos ir liūdnai bežiūrintį.

Karolina Naprienė (Norbienė) (~1877–1951 m.).

Monika Naprytė-Šalčiūnienė su vyru Vladu. 1937 m. (Šalčiūnas – gimnazijos mokytojas, o ji Kuklių kaime užaugusi mergytė).

Vytautas ir Bronius Napriai. 1951 m.

Dzedziukas į aplinką spinduliavo šviesą ir šilumą. Gyveno paskendęs savo vidiniame pasaulyje, kuriame galima buvo muzikuoti, pasislėpti nuo šiurkštesnių žmonių, kur nereikėjo žemės arti…

Dzedziukas su Nariu Zakaru, Jonu Napriu (Janoku) grojo Imbrade suorganizuotoje kaimo kapeloje.

Abu Dzedziukai savo dienas baigė senelių prieglaudoje. Pirmoji mirė Teklė, o paskui ją nedrąsiai ir Izidorius iškeliavo į amžinybę…

Atein strielčiukas per lauką,
Atein jaunasis per lauką,
Su šiais margaisiais kurteliais,
Gražia geltona plintele.

Norėčiau papasakoti apie Dzedziuko tėvą, Strielčiumi vadinamą. Ir tikrai jis buvo nepaprastas medžiotojas. Jo istorija tokia. Dar jaunas būdamas, kartą pasidarė šautuvą, pasiėmė maišą ir nuėjo į mišką išbandyti savo kūrinio. Grįžo pilnu maišu nešinas. Už nušautą lapę tėvai gavo nemažą sumą. Džiaugėsi visi. Sužinojo apie tai dvarininkas Makauskas. Pasikvietė jaunuolį į medžioklę ir įsitikino jo nepaprastu taiklumu. Sužavėtas ponas padovanojo jam brangų užsienyje pirktą medžioklinį šautuvą. Ir tuomet Naprį kviesdavo į visas, kaip kaimo žmonės sakydavo, šlėktų organizuotas medžiokles. Strielčiaus uždavinys buvo nušauti žvėrį tik tuomet, kai visi medžioję, šaudę ir nenušovę, prarasdavo viltį. Tuomet Naprys lengviausiai žvėrelį nupyškindavo. Taip Strielčius iki mirties buvo labai gerbiamas žmogus. O jam mirus, liko legenda apie neprašaunantį pro šalį medžiotoją. Netoli jų namų po ąžuolo šaknimis vilkė atsivedė vilkiukų. Štai tau! Pačiame kaimo viduryje! Tas ąžuolas ir dabar žaliuoja.

Kai Strielčius paseno, jo akis tapo nebetaikli, pamėgo vakarais lankytis pas kaimynus. Svetingi aukštaičiai visuomet kviesdavo atvykėlį prie stalo. O Strielčius niekuomet neatsisakydavo paragauti kitos šeimininkės pagaminto valgio. Tai jis darydavo labai artistiškai.

– Prašome vakarienės, – kviesdavo šeimininkė, – nieko gero neturime, tik zacirkos…

– Na, jei zacirkos, tai aisiu, – atsakydavo Strielčius ir sėsdavosi už stalo.

Kitur vakarienei būdavo bulvės.

– Na, jei bulvių, tai aisiu, – vėl atsakydavo Strielčius ir ragaudavo kitos šeimininkės valgį.

Tas noras paragauti svetimos šeimininkės gaminto maisto buvo vaikiškai žavus. Apie tai žinojo visas kaimas, į senelį Strielčių žiūrėjo švelniu žvilgsniu, o šeimininkės jautė net palankumą. Juk netikusios virėjos gaminto maisto niekas nenorėtų valgyti.

Joną Naprį vadino net keliomis pravardėmis. Jis buvo ir Sinutka, ir Janka vedėjas, ir Grifka. Vedėju vadino todėl, kad keletą metų dirbo pieno priėmėju. Vedė jis Oną Gabrėnaitę.

Onos brolis buvo labai stiprus. Kartą susilažino, kad permesiąs per stogą 16 kg smėlio maišą. Užmetė tik iki pusės stogo… O jo tėvas buvęs tikrai stipruolis. Jį vadino Siločiumi.

Šeima gyveno už Baraukos miško. Pokario metais, kai prasidėjo vežimai į Sibirą, keturi Gabrėnai (vienas brolis ir trys seserys), bijodami pakliūti, kur baltosios meškos gyvena, pasislėpė išsikastoje žeminėje miške. Ten jie išgyveno iki 1953 m. rudens. Paskui legalizavosi. Viena iš seserų prieš tai mirė, broliai ją palaidojo miške.

Ona Gabrėnaitė-Naprienė buvo šalta, lėta, rami moteris. Labai mylėjo savo sūnų Vilimą, gyvą, linksmą, smarkų berniuką. Motina visuomet stengėsi pateisinti savo vaiko elgesį. Aplinkiniams atrodė, kad Ona – labai savotiškas žmogus, nes su niekuo nedraugaudavo ir buvo labai užsidariusi. Pirmasis amžinybėn iškeliavo Jonas, o paskui jį, iškentusi vienatvę, iškeliavo ir Ona.

Vilimas labai mylėjo gyvenimą, amžinai blaškėsi, kažko gyvenime ieškojo ir net motinai neturėjo laiko. Skaudu, kai praregime tuomet, kai būna vėlu…

Kartą teko užeiti į Onos ir Jono namus. Buvau nustebusi, kai virš krosnies pamačiau gal 30 sudžiūvusių kiaulių knyslių. Daugelis manė, kad tos išdžiovintos knyslės – labai geri vaistai, tik neaišku, nuo kokių ligų.

Mirus Jonui ir Onai, vieną dieną nelauktai užsidegė jų namai, sudegė iki pamatų.

Karolis Naprys, vietinių vadinamas Karolka, vedė Teofilę Dainytę iš Miliūnų. Teofilė buvo labai švelni ir gera moteris. Karolis anksti mirė, palikdamas žmoną, dukrą ir mažametį sūnų Lionginą. Karoliui mirus, Teofilė gyveno kartu su vyro broliu Antanu, nevedusiu, nes žemę buvo paveldėjęs vyresnysis Karolis, o jis liko „dėde“.

Teofilė labai mylėjo savo sūnelį, jį lepino. Lionginas užaugo aukštas, gražus, labai pasitikintis savimi, trokštantis būti dėmesio centre. Jis vedė turtingą dvarininkaitę Stefaniją Karalevičiūtę, kurios tėvai valdė 80 ha žemės. Stefanijai teko pabėgti iš namų, nes tėvai už tokio neturtėlio savo dukters nenorėjo leisti. Lionginas su Stefanija vaikų nesusilaukė, o meilės karštis atvėso. Išgėręs Lionginas mėgdavo dainuoti dainelę: „Jaunas buvau nežinojau, kur lizdelį sukti“. Jis nebuvo ištikimas savo žmonai, dėl to kildavo šeimoje ginčų. Sutuoktiniai, abu išdidūs, mėnesiais nesikalbėdavo. Į pagalbą ateidavo motina Teofilė, tarsi telefonas, perduodantis sutuoktinių pasakytas mintis. Kelis kartus jai net pavyko sūnų su marčia sutaikyti. Mat Lionginas, nors būdamas užsispyręs ir valdingas, savo motiną labai gerbė, jos klausė.

Mylėjo anytą ir Stefanija. Ji ne kartą sakė, kad anyta jai buvo daug geresnė už tikrą motiną. Kartą Lionginas išėjo iš namų, ėmė gyventi su našle Vanda Kriaukliene, abu išvažiavo iš šio krašto. Lionginas ir palaidotas toli nuo gimtinės. O Stefanija jo grįžtančio vis laukė, iki mirties… Mirus Karolkienei (Teofilei Dainytei-Naprienei), marti Stefanija ją gražiai palaidojo Imbrado kapinėse, tik gaila, kad ant jos, lietuvės, kapo užrašyta lenkiškai – Teofila Naprowa… (Gal Stefanija Karalevičiūtė norėjo sureikšminti savo ponišką kilmę?)

Pačią Stefaniją jos valia palaidojo Imbrado bažnyčios šventoriuje Karalevičių šeimos kapavietėje.

Teofilės duktė Albina ištekėjo už Gudelio ir apsigyveno netoli Raudinės.

Reikėtų papasakoti apie dar vieną Naprį, gyvenusį Kukliuose. Tai Vincas Naprys, vadinamas Vinculiuku. Mat jo motina taip jį vadino, kai jis mažas buvo. Vincas buvo aukštas, plonas. Kartą dvarininkas Makauskas čiuptelėjo už rankos ir sušuko: „Aš maniau, kad tu kilbasa, o tu raumeningas vyras esi!“

Vincas vedė Teresę Blaževičiūtę iš Salako. Tai buvo darbštuolė rankdarbininkė, audėja. Nelabai geras jai buvo kaprizingas Vincas, bet ji sugebėjo prisitaikyti ir su juo nugyventi ilgą gyvenimą. Jie susilaukė dukters Genės, kuri užaugusi garsėjo kaip puiki siuvinėtoja, ir sūnaus Petro.

Genė ištekėjo už Kuosos, pagimdė dvi dukteris, bet jos gyveno labai trumpai.

Petras vedė Valę Ragauskaitę, kuri pagimdė jam taip pat du vaikus – mergaitę ir berniuką Rimantą. Jaunutė Petro žmona turėjo silpną širdį, todėl netikėtai mirė. Vaikelius užaugino seneliai. Ypač daug meilės jiems atidavė švelnioji močiutė Teresė Naprienė. Petras sukūrė naują šeimą ir išvyko iš Kuklių.

Galiniame Kuklių kaimo name (kuris vieninteliš išliko) gyveno Antanas Naprys ir Marijona Naprienė. Jie kaime vadinti Muzikontais. Ta pravardė – dėl šios šeimos narių muzikalumo. Net ir jų vaikus dar ilgai ta pravarde vadino. Vaikai buvo – Jonas, Petras, Marytė, Antanas ir Balys. Žemės reformos metais visi jie gavo sklypus ir išsikėlė toliau nuo buvusio kaimo.

Petras pasistatė gražius namus už Imbrado. Turėjo tris vaikus: du sūnus ir dukterį. Žmona Pieviškytė jauna mirė, tai Petras vedė savo tarnaitę Adelę Guogytę, kuri vaikus ir užaugino. Petras mirė smegenų vėžiu. Sūnus Vincas gyveno Rusijoje, Viktoras baigė Pedagoginį institutą, mokėsi Lietuvių kalbos ir literatūros fakultete, duktė Zofija ištekėjo už Liongino Šakalio ir įsikūrė Zarasuose.

Antanas vedė Karoliną Šeduikytę. Išsikėlę iš kaimo, jie apsigyveno tarp miškų nuostabioje sodyboje. Antanas buvo kalvis, linksmas, judrus žmogus. Sutuoktiniai susilaukė keturių vaikų: Genės, Stasės, Emilijos ir Antano. Genė ištekėjo už žirgų mylėtojo Buterlevičiaus, Stasė už Kavaliausko, Emilija apsigyveno Suvieke, Antanas taip pat sukūrė šeimą ir apsigyveno Panemunėlyje.

Balys pasistatė gražius namus netoli senojo Kuklių kaimo. Jo namuose kurį laiką buvo įsikūrusi Kuklių kaimo pradinė mokykla. Vedė Elžbietą Pieviškytę. Jiems gimė Vaclovas, Alfonsas, Aldona, Zonė ir Stasys. Balys buvo didelis juokdarys, mėgo staliaus darbus.

Kartą pavasarį netoli klojimo buvo deginamos šiukšlės. Kai lauželis baigė degti, visi nuėjo pietauti. Staiga

pakilo vėjas, ėmė suktis virš laužo, pačiupo kibirkštis ir užnešė ant klojimo stogo.

Šeimyna gaisrą pastebėjo per vėlai. Klojimo išgelbėti jau nebebuvo galima. Su liūdesiu reikia paminėti, kad Balys anksti apleido pasaulį, o paskui jį jo sūnūs Vaclovas ir Stasys.

Jų namai, parduoti Andrijauskams, neatnešė laimės. Šiuose namuose nusišovė jaunas Andrijauskų sūnus Egidijus.

Norbertas Naprys vedė Karoliną Merkytę iš Antazavės. Apsigyveno Kukliuose. Norbertas buvo puikus stalius, gamino baldus. Yra išlikę jo padaryti stalai. Susilaukė pulko vaikų, aštuoni užaugo: Ona, Juozas, Albinas, Antanas, Veronika, Karolina, Povilas, Martynas. Kiekvienas turėjo savo likimą.

Vaclovas Naprys (Balio Naprio, muzikanto, sūnus) ir Jonas Denafas (Jono ir Marijonos sūnus). 1952 m.

Taip visas kaimas palydėdavo savo narį į amžino poilsio vietą. (Joną Denafą palydint). 1956 m.

Juozas vedė tėvų augintinę Moniką Maračinskaitę. Jie apsigyveno Volungiuose, netoli Antazavės.

Albinas dalyvavo kovose už Lietuvos nepriklausomybę, todėl jis nešiojo kardą. Dirbo savo motinos žemę Antazavėje.

Antanas apsigyveno Latvijoje, turėjo sūnų ir dukrą. Jis taip pat dalyvavo kovose už Nepriklausomybę, irgi nešiojo kardą.

Veronika ištekėjo už Paurio, kurį vokiečiai karo metais išvežė darbams į Vokietiją. Kai jis grįžo, rusai jį suėmė ir varydami į Uteną pakely nušovė. Veronika turėjo sūnų Algį, kuris vedė Janoko Naprio dukrą Lionginą.

Karolina ištekėjo už Minkevičiaus ir apsigyveno Mukuliuose.

Povilas žuvo 1944 metais: pakinkytu arkliu ir vežimu buvo priverstas vežti kažkokią mantą, pakely jį nušovė rusų partizanai.

Martynas, šeimoje jauniausias, gimė, kai motinai Karolinai Naprienei buvo jau 50 metų.

Jis vedė Aldoną Maračinskaitę. Jiems gimė du vaikai: Leonas ir Danutė. Aldona buvo kilusi iš Petrauciškių. Nugyvenusi nelengvą gyvenimą, susirgo vėžiu, daug iškentėjusi, mirė. Vaikai išklydo laimės ieškoti kitur, o Martynas liko savo namuose.

Ona ištekėjo už Juozo Naprio, vadinamo Susiedu, ir liko gyventi Kukliuose. Tai buvo labai tvarkinga, rami moteris, puiki šeimininkė. Užaugino gerus vaikus: Vytautą, Aloyzą, Praną, Valę ir Jeronimą.

Vytautas vedė Albiną Dainytę ir išvyko gyventi į Širvintas.

Aloyzas, sukūręs šeimą, apsigyveno Lentvaryje. Visą gyvenimą dirbo prie geležinkelio.

Pranas vedė savo krašto mergelę Valę Vavilavičiūtę ir apsigyveno Širvintose, bet jų santuoka iširo. Valė – linksmuolė, gražuolė – buvo ištekėjusi už žirgų mylėtojo, lenktynininko Jono Skaldavičiaus, kuris nuskendo Zaraso ežere kartu su savo žirgu… Antrą kartą Valė ištekėjo už protingo, garbaus žmogaus Antano Jesinevičiaus ir apsigyveno Ignalinoje.

Jeronimas tapo kariškiu, turėjo net pulkininko laipsnį. Vedė puikią moterį Lionginą. Ji garsėjo kaip nuostabi kulinarė, šeimininkė. Užaugino Jeronimas su Lione sūnų Dalijų ir dukterį Dalią.

Nutolę nuo gimtųjų Kuklių, visi Onos ir Juozo vaikai išsinešė ir meilę jiems, ir ilgesį.

Kai aš paliausiu karčemoj gėrus,
Karčemoj gėrus, liustelį kėlus,
Aš išausiu drobeles…

Caro Nikolajaus II laikais pakėlėse kas 10 kilometrų buvo karčemos. Jose šeimininkavo žydai. Keliauninkai

užsukdavo pavalgyti, išgerti. Ir vietiniai vyrai kartais skandindavo stiklelyje savo nuoskaudas.

Žydės gamindavo skanius žuvies patiekalus. Kuklių kaimo karčemos savininką visi vadino Peiske, o jo žmoną – Sara. Karčemos pamatai dar ir dabar riogso. Žymios ir buvusio rūsio liekanos. Karčema buvo tarsi sargybinis. Už jos rikiavosi Kuklių ulyčios gryčios.

Važiuodami iš Zarasų turgaus ar atlaidų, bernai sustodavo kaimo ulyčioje ir dažnai sukeldavo muštynes. Muštynės kaimas prieš kaimą, norėdami įrodyti savo pranašumą. Užtverdavo vežimais kelią, išsitraukdavo iš tvorų mietus ir imdavo tvoti. Kartą tokias muštynes išvaikė netoliese gyvenęs Pipiras, turėjęs galingą žemą balsą. Pamatęs besimušančius, jis taip riktelėjo, kitaip sakant, suriaumojo, kad peštukai, metę kuolus, šoko į vežimus ir nurūko...

Per Užgavėnes jauni pasikinkydavo arklius, susėsdavo į roges, pasikviesdavo muzikantus ir nulėkdavo keldami sniego debesis keliu iki kitos karčemos. Ten pasivaišinę, važiuodavo toliau, dainuodami, klegėdami.

Taip besilinksmindami apsukdavo didžiulį ratą. Laimingi po tokių pasivažinėjimų grįždavo atgal. Kartą prie karčemos susimušė keli vyrai. Tas muštynes stebėjo šinkorius Peiskė. Įvykio ištirti atvyko uriadnikas. Aišku, šinkorius nenorėjo gadinti santykių su savo klientais ir uriadnikui taip paaiškino:

– Mušės, mušės, o paskui norovo und bociono griozdą.

Mat prieš karčemą, kitoje kelio pusėje, nuo neatmenamų laikų gandrai suko lizdą ir kasmet perėjo vaikus. (Dar ir dabar tas lizdas gyvas – pavasariais atskrenda gandrai ir išperi vaikus).

Kartą Peiskė užtruko Aviliuose, o tarp Avilių ir Kuklių stūksojo „baisusis kalnelis“. Taip jį vadino todėl, kad sklido pasakojimai, esą ten naktimis vaidenasi. Sutemus važiuoja Peiskė pro tą kalnelį ir dreba. Staiga girdi, kad kažkas švilpia. Peiskę išpylė prakaitas, sudavė botagu arkliui ir nušvilpė. Kai baisusis kalnelis buvo įveiktas, Peiskė suprato, kad švilpia jo paties nosis.

Kitą kartą pro „baisųjį kalnelį“ Peiskė važiavo drąsus, bet staiga kažkas sutraškėjo ir ėmė jį lupti per nugarą. Peiskė ragina arklį, šis lekia kiek įkabindamas, o tas baisusis, nematomasis tik lupa, tik lupa... Kada arklys sustojo prie karčemos, tas piktasis nustojo lupęs. Tik tuomet Peiskė pamatė, kad jį lupo į ratus įlindusi šaka.

Kukliškiai aplankydavo visus bažnytkaimius, kai juose būdavo švenčiami atlaidai.

Kartą Kriauklių giminaitis Meškauskas stovėjo nuošaly ir stebėjo, kaip bernai mušasi. Staiga jam kažkas du kartus skaudžiai tvojo per nugarą. Ramusis Meškauskas supyko, čiupo greta kumelės stovėjusį kumeliuką už užpakalinių kojų ir ėmė tvoti juo besimušančius. Visus iki vieno išguldė, o kada atsitokėjo, pamatė, kad

Kuklių kaimo berniokai: Steponas Denafas, Vladas Naprys, Martynas Naprys, Lionginas Denafas, 1950 m.

Kukliuose su draugais. Katrė Guogytė, Felicija Davainytė, kukliškis Steponas Denafas, kukliškė Liongina Naprytė ir Malenija Davainytė.

Kuklių moterys kaimynės: Marijona Denafienė, Ona Naprienė, Gecevičienė, Maleckaitė, Bžeskienė, Vavilavičienė, poilsio dieną susirinkusios. 1954 m.

Vienintelis išlikęs senojo Kuklių kaimo gyvenamasis namas. Dabar čia gyvena pensininkai Laima ir Jonas Denafai.

rankose laiko tik kumeliuko kojas, kitos jo kūno dalys buvo ištaškytos.

Šėmi jauteliai bauboja (2 k.)
Aviniukai arcavoja (2 k.)
Kinkykit šėmus jautelius (2 k.)
Arkit lygiuosius laukelius(2 k.)

Piemeniukai ant kalnelio (2 k.)
Pamatė bėgant vilkelį (2 k.)

Tu vilkeli, ali ali (2 k.)
Avių, ožkų neprieteli (2 k.)

Kaimas turėjo dvi išgenas. Tai vieta, į kurią šeimininkės suvarydavo gyvulius. Suvarytus gyvulius ustovas su piemenimis išgindavo ganyti. Viena išgena buvo tarp karčemos ir Baltamiškio, kita – už dėdės Vinco namų. Išgenos būdavo gerai patręšiamos, papildomai tų žemių tręšti nereikėdavo. Ustovas (kerdžius) buvo samdomas. Tai dažniausiai būdavo senyvo amžiaus neturtingas žmogus. Kiekviena gryčia turėdavo siųsti ir piemenį. Jei kas savo vaikų neturėjo, samdydavo kaimynų vaikus. Ganydavo karves, avis, kiaules. Susidarydavo didžiulis pulkas. Ustovas sustatydavo piemenis aplink gyvulių bandą – taip saugodavo, kad niekas nenuklystų į laukus bei daržus. Didesni piemenys ganė karves, o maži piemenukai – kiaules. Jas ganyti labai sunku, nes piemens neklauso, kiauliškai elgiasi. Ustovas turėdavo ilgą botagą. Juo pavaišindavo ne tik gyvulius, bet ir užsižiopsojusius piemenis. Piemenėliai, gavę skaudų kirtį, bijodavo tėvams pasiskųsti, nes tie būtų dar ir pridėję. Kai gyvuliai būdavo sotūs, suguldavo. Tuomet piemenys ir pažaisti galėdavo. Žaisdavo akmenėlius, juos mėtydami ir gaudydami. (Dar po Antojo pasaulinio karo šis žaidimas buvo paplitęs).

Kukliškiai vaikai labai mėgdavo žaidimą, vadinamą „Kiškiai“.

Į žemę įbesdavo keturias lazdeles, kad susidarytų keturkampis. Prie kiekvienos lazdelės atsistodavo po piemenuką. Viduryje taip pat stovėdavo vienas žaidėjas. Stovintieji prie lazdelių keisdavosi vietomis. Tai buvo rizikinga, bet kartu ir žavu, nes vidurinysis gaudydavo tuos, kurie išeidavo iš savo „namų“. Pagautasis „kiškis“ tapdavo gaudytoju, turėdavo stovėti aikštelės viduryje, be vietos.

Kukliškių piemenys dainuodavo:

Kieno ten gano? *Ralio – ralio!*
Ne pono *Ralio – ralio!*
Žydo – pagono *Ralio – ralio!*
Kiaurakepurio…
Ilgaliežuvio…
Nupjauk liežuvį…
Užsilopyk kepurį…

Atėjus rudeniui, piemenys laukdavo sniego: pagaudavo baltą ožį ar aviną ir vesdavo apie baltą beržą šaukdami:

Baltas ožys, baltas beržas,
Duok, Dieve, balto sniego.

Jei ožys išsituštindavo – bus greitai sniego, jei nusišlapindavo – bus lietaus, o sniego nelauk, teks ganyti…

Sunkiausia būdavo ganyti Baltmiškyje. Už ganymą ten kaimas miško savininkui turėdavo užmokėti.

Ustovas buvo labai gerbiamas, nes kaimas jam patikėdavo pusė turto – gyvulius. Gyvendavo jis pas kaimo žmones. Vieną dieną pas vieną, kitą – pas kitą. Tas šeimininkas ustovą ir maitindavo, o tą dieną šeimininkų piemeniui nereikėdavo eiti ganyti. Žiemos metu ustovas vydavo šeimininkams pančius, pindavo krepšius.

Piemenys namuose padėdavo ruoštis: skusdavo bulves, šluodavo aslą, prižiūrėdavo mažus vaikus.

Po karštų vasarų ateidavo speiguotos žiemos. Prisnigdavo daug sniego. Kuklių vaikai čiupdavo rogeles, pacankas (rogelių priekabas), kartais net važį nusitempdavo, jei tėvai nematydavo, ir prasidėdavo linksmybės. Švilpdavo pakalnėn nuo Kasagoriaus ir nuskriedavo iki Kemsynės ledo vidurio. Pavojinga vieta buvo linmarka, prikalta kuolų, prie kurių buvo rišami pamerktų linų pėdai. Buvo atvejų, kai užsižiopsoję važiuotojai apsidaužydavo ten, roges sulaužydavo.

Ir taip iš kartos į kartą. Apie tuos smagius pasivažinėjimus vaikystėje pasakodavo senukai, tėvai…

Dabar Kasagorius ramus. Žiemos šiltos, dažnai be sniego. Kemsynė menkai teužšąla, ir atvažiavusiems iš miesto proproprovaikaičiams nebegalima patirti to džiaugsmo, kurį patirdavo jų seneliai, proseneliai savo vaikystėje.

Dar apie vieną linksmybę. Ant balos Naprio (Muzikonto) kieme vyrai įrengdavo ,,bobą". (Įkasdavo storą, stiprų baslį, prie jo pritvirtindavo ratą, prie jo kartį, o prie karties prikabindavo rogutes. Sukant ratą, rogutės skriedavo aplinkui. Į tas linksmas rogučių skraidūnes susirinkdavo beveik visi kaimo vaikai. Kiek juoko visiems būdavo, kai kuris išlėkdavo iš rogučių ir nusirisdavo į pusnį.

Kartą Jonas Denafas pastebėjo, kad jų vištidėje lankosi šeškas. Pastatė spąstus. Tas šeškas ėmė ir įkliuvo. Nudyrė jam kailiuką ir laukė atvažiuojančio žydo – kailiukų supirkinėtojo. Už tą kailiuką žydas sumokėjo net 20 Lt. Už tokius pinigus galima buvo nusipirkti beveik 4 cnt grūdų! Štai koks buvo laimikis!

Kuklių kaimo pašonėje – net du ežerėliai. Tai Mažoji ir Didžioji Kemsynės. Ten maudė arklius, merkė linus, velėjo žlugtą. Vaikai karštomis vasaros dienomis neišlįsdavo iš vandens. Kasagoriaus apačioje atsirado maudyklė. Nuo pietryčių ją slėpė žemuogėmis apaugęs kalnelis.

Ežerėlis nedidelis, tai besimaudantys vaikai, mėgdžiodami suaugusiuosius, plaukdavo į kitą ežerėlio pusę. Ten pailsėję, vėl grįždavo atgal.

Motinos, pamačiusios savo plaukikus taip rizikuojančius (nes Kemsynė nors mažas, bet labai gilus ežerėlis, vietomis jos gylis siekia 16 metrų), šaukdavo nuo kranto:

– Plauk, plauk, varla, taip toli, kai prigersi, geriau namo nepareik, užmušiu!..

Vaikai juokdavosi ir plaukydavo. Buvo gal du atvejai, kai skendo plaukikai, bet – išgelbėti. Kemsynė – laimingas ežeras.

Už buvusios karčemos, kur keliukas suka į Šventąją vietą, kairėje pusėje stūkso aukštas kalnas. Jo viršūnėje lyguma, panaši į koridorių. Pasirodo, čia yra vadinamieji Maskolių kapai.

Vyko 1831 metų sukilimas. Jo malšinti buvo atsiųsti kazokų būriai. Mūšiuose su sukilėliais jų nemažai žuvo. Surinkę iš visos apylinkės žuvusiųjų kūnus, atvežė į nuošalią vietą prie Didžiosios Kemsynės ir palaidojo ant aukšto kalno, kad jie galėtų ramiai ilsėtis.

Žmonės pagarbiai elgėsi ir su žuvusiais priešais. Niekas gėlių nenešė, bet ir kapo neardė, žemės tos nearė. Dabar tie kapai apaugo medžiais.

Numalšinus sukilimą, iš Adomavos (Kuklių kaimynystėj) buvo išvežti žmonės į Sibirą, o į jų vietą atvežti iš Rusijos. Fadiejui Vorobjovui tada buvo duota 30 ha žemės, o Abroksimui Vorobjovui – 20 ha. Taip jie ir gyveno čia. O kukliškiai tai vadino lemtimi, nekerštavo, gyveno ramiai su naujaisiais kaimynais.

Tarp dviejų kelių, vieno iš Kuklių į Avilius, kito į Šniukštus, – ant kalnelio senosios kaimo kapinaitės. Jau geras šimtas metų, kai jose nieko nelaidoja. Ilsisi baudžiavą matę šio kaimelio žmonės. Žinoma, kad paskutinysis čia palaidotas Dainys (Janinos Jakimavičienės-Dainytės proseneliš). Kapinaitėse kryžių buvo pastatęs Benediktas Naprys, nes jose ilsisi ir jo seneliai. Sovietmečiu kukliškiai jį buvo paguldę, kad išgelbėtų nuo sunaikinimo. Dabar kryžius atstatytas, prie jo žydi gėlės, Visų Šventųjų dieną uždegamos žvakutės. Taip saujelė kukliškių pagerbia savo protėvių atminimą.

Kapinaitės apaugusios medžiais. Vieni numiršta, išgriūva, jų vietoje atželia kiti. Nebeliko nė buvusių kapelių kauburėlių – viską sunaikino laikas… Bet kapinaitės yra kapinaitės – moterys ir dabar bijo sutemus pro jas praeiti.

Jonui Denafui (tėvui) nutiko toks nuotykis. Seniai jį viliojo kapinaitėse nudžiūvęs medis. Vis laukė, kada jis nugrius. Žadėjo jį atsitempti malkom. O medis kaip stovi, taip stovi. Vieną vėlų vakarą Jonas atsinešė šiaudų, prikimšo į to medžio dreves ir užkūrė. Liepsnelė sunkiai šliaužiojo šiaudais tarsi nenorėdama degti. Staiga papūtė vėjas, šoktelėjo liepsna į viršų.. Tuo metu pro šalį ėjo kažkoks pakeleivis. Išvydęs keistai šviečiantį medį, sušukęs ,,Vardan Dievo Tėvo!" ir pasileidęs bėgti.

Taip ir gimdavo įvairūs pasakojimai apie baidymus…

Jono Denafo uošvis Jonas Kriauklis kartą ėjo naktį pro kapelius. Mato – aukštas, baltai apsirengęs žmogus purto medelį. Kriauklis buvo drąsus ir smalsus žmogus. Norėdamas iš arčiau pamatyti vaiduoklį, drąsiai žengė į kapelius. Kada priėjo prie vaiduoklio, pamatė, kad balta ožkelė stovi ant užpakalinių kojų ir energingai skabo medelio lapus.

Jei Jonas Kriauklis būtų nubėgęs, kaime pasakojęs apie savo matytą vaizdą – vėl būtų gimusi baisi istorija apie vaiduoklį senuose kapeliuose. Kaimo moterys dar labiau bijotų nakčia eiti pro juos.

Senieji kaimo gyventojai gerai prisiminė Pirmąjį pasaulinį karą, kai Kuklių kaime keletą metų stovėjo vokiečių kavalerijos dalinys. Kareiviai gyveno kaimo žmonių gryčiose. Mokėjusieji lenkų kalbą, kalbėjosi su vietiniais lenkiškai. Per tuos metus jaunimas pramoko ir vokiškai.

Kai kariuomenė užėmė gyvenamuosius namus, žmonės glaudėsi pirtyse, gryčių kampuose. Jono Kriauklio gryčioje gyveno daug kareivių. Jie atsinešdavo šiaudų, pasiklodavo ant grindų ir suguldavo. Naktį girdėdavosi tik šnypštimas ir knarkimas.

Vienas kareivis labai mėgo išgerti. Kur jis gaudavo alkoholinių gėrimų, niekas nežinojo. Grįžęs įkaušęs, norėdamas patekti į savo kampą, lipdavo per draugų galvas, kojas ir rankas. Užgautieji lupdavo, kur pakliūna. Tuomet Jonas Kriauklis šokdavo nelaimingajam padėti. Vesdavo jį taip, kad nė vieno gulinčio neužkliudytų. Tad atėjęs girtuoklėlis pusbalsiu šaukdavo:

– Joni, Joni!

Kriauklis atsiliepdavo:

– Slucham, pani! – puldavo padėti.

Ir taip kasnakt, kasnakt. Juokdavosi kareiviai, kartodami žodžius „Slucham, pani“ su minkštu vokišku „l“.

Virėjas mokėsi virti lietuviškų aukštaitiškų valgių, kartais juokdavosi iš jų, kartais girdavo.

Kuklių moterys mokėjo pagaminti *kanapinį padažą*. Kanapių sėklas piestose sugrūsdavo, gautus miltus persijodavo per sietą, sumaišydavo su vandeniu, o jei turėdavo – su pienu. Į tą tyrelę įberdavo druskos. Valgydavo su karštomis bulvėmis.

Mėgtas ir *avižinis putelis*. Jį gamindavo taip: išvirdavo avižų ir jas išdžiovindavo. Avižos po tokio apdirbimo išsilukštendavo. Jas sumaldavo į miltus. Saldžiame piene miltus užmaišydavo ir išraugindavo. Valgydavo avižinį putelį irgi su karštomis bulvėmis.

Visi žinojo ir *avižinį šustinį* iš tų pačių avižinių miltų, pagamintų puteliui. Avižų miltai būdavo plakami vandeny, padaroma kieta tešla, kurią net ir peiliu pjaudavo. Šustinis valgytas be priedų.

Gamindavo ir vadinamą *tėšią* iš virtų bulvių. Jas tekdavo gerai sugrūsti. Po to užpilama pienu, išmaišoma ir duodama parūgti.

Šį patiekalą valgydavo su duona ar su blynais.

Ateidavo karvių veršiavimosi metas. Atsirasdavo *krekeno*. Šeimininkės imdavo gaminti *krakmolines kruopas su krekenu*: iškepdavo dubenį krekeno, į jį įberdavo krakmolo miltų, išmaišydavo ir imdavo tą tešlą trinti per sietą. Ištrinta tešla išbyrėdavo kruopomis, kurias išdžiovindavo ir prireikus virdavo pieniškas sriubas su jomis.

Mokėjo šeimininkės ir *girą* padaryti. Užvirindavo vandenį, į jį įplakdavo ruginių miltų ir pašaudavo į šiltą krosnį, kad įsaltų. Paskui į ataušintą gaminį berdavo juodos duonos plutelių ir užraugdavo.

Valgydavo *bulves, virtas pupas* ar *žirnius*, užgerdami gira.

Kukliškės šeimininkės ruošdavo žiemai atsargas. Priskusdavo 3–4 kibirus *raudonų burokėlių*, vadinamų „mamutais“, nes nuo kitų burokėlių skirdavosi savo forma. Didesnius burokus perpjaudavo per pusę, sukrovusios į kubilus, užraugdavo, kaip dabar rauginami agurkai. Kad atsirastų rūgštis, įdėdavo į kubilo apačią juodos duonos plutą. Kai burokai išrūgdavo, pasidarydavo minkštesni, iš jų virdavo viralą: labai panašų į dabartinę burokėlių sriubą.

Tokius raugintus burokus, paskanintus aliejumi, pipirais, svogūnais, troškindavo, valgydavo su bulvėmis.

Įdomų valgį pasigamindavo iš *burokų lapų*, tikriau sakant, lapų kotelių. Tokius kotelius surinkdavo į pundelius, aprišdavo apynojais, o kas neturėjo – šiaudeliais. Pundelius sudėdavo į kubilus, apipildavo vandeniu, pridėdavo duonos plutų ir raugindavo. Žiemą iš jų virdavo sriubas su mėsa ir be mėsos.

Jei skersdavo kiaulę, namuose rengdavo skerstuves. Būtinai būdavo verdama sriuba, vadinama *jušniku*: išvirdavo sultinį su kiaulienos mėsa, į jį įpildavo kiaulės kraujo ir „maišymo“, pagaminto iš ruginių miltų (padaroma tyrelė, kuri užrauginama iš anksto). Visa tai užvirdavo – ir jau *jušniką* buvo galima valgyti.

Jei kaimynas negalėdavo į skerstuves ateiti, jam būtinai nunešdavo to jušniko įpylę į ąsotėlį.

Toks maistas buvo labai sveikas. Nutukusių žmonių kaime nebuvo. Svarbiausia – sugebėti pramisti, nekęsti bado.

Ir gydytis patys sugebėdavo be medikų, be vaistinių.

Paskerdę kiaulę, nupjaudavo *knyslę*, pakabinę palubėje, džiovindavo. Naudodavo nuo pūslės uždegimo, užsilaikius šlapimui.

Kai apsiveršiuodavo karvė, šeimininkai paimdavo *placentą*, padėdavo ją ant rėčio, išdžiovindavo ir naudodavo žaizdoms gydyti.

Kraujoplūdį sustabdydavo švarus *voratinklis*. Jei kūdikis imdavo labai verkti, sakydavo, jį kažkas nužiūrėjo. Tuomet prausdavo tą vaiką *činčibiro arbata* arba *šlapimu*.

Jei vaikas nusigąsdavo šuns ar svetimo žmogaus, būdavo gydomas taip: nukirpdavo šuns ar žmogaus *plaukų kuokštą*, uždegdavo, rūkstančiais dūmais aprūkydavo.

Kuklių žmonės žinojo daug visokiausių nerašytų dalykų, tikėjo prietarais, griežtai laikėsi jų draudimų.

Pavyzdžiui, valgydami nei šeimininkas, nei šeimininkė neidavo prie šulinio vandens, nes šulinyje prisiveis varlių. Valgydamas niekas nėjo ir pas kaimyną, nes tokiu būdu kaimynui galėjo priveisti pelių, kurių visi bodėjosi.

Jei ateidavo nėščia moteris pasiskolinti kokio daikto, o šeimininkė jo neturėdavo, išeinančios moters link būtinai reikėjo mesti bet kokį daiktą, priešingu atveju pelės sukapotų drabužius. Visi žinojo, kad negalima mesti aštraus daikto, nes gali pakenkti būsimam kūdikiui: jis galėjo gimti su kiškio lūpele ar kita yda. Mesdavo geriausiu atveju valgomą daiktą. Gimęs vaikelis tą valgį esą mėgdavo.

Į jaunųjų lovą dėdavo žirnių virkščių, kad vaikai būtų garbanotais plaukais.

Kuris iš jaunųjų pirmasis peržengdavo slenkstį, tas ateityje vadovaudavo šeimai.

Prieš eidami arti ar sėti valgydavo kiaulės uodegą, kad varpos būtų tokios storos kaip uodega.

Kiaulės uodegą laikydavo Velykoms, nešdavo šventinti.

Baisia nelaime Kuklių kaimą užgriuvo rusų, vokiečių okupacijos, Antrasis pasaulinis karas.

Nenorėdami eiti kariauti už svetimos valstybės interesus, Kuklių vyrai išėjo į mišką, tikėdami, kad tokia

neteisybė ilgai tęstis negali. Į mišką išėjo Steponas Kriauklis, Juozas Naprys, Bronius Naprys, Stasys Naglinskas, Lionginas Naprys, Vincas Naprys. Tiek vyrų iš vieno nelabai didelio kaimo! Jie slapstėsi daugiau nei pusantrų metų, o paskui, paskelbus amnestiją, legalizavosi. Kai kurie namuose buvo išsikasę slėptuves, kiti slapstėsi krūmuose šalia namų. Kaimą nuolat kratė saugumiečiai. Buvo suėmę Juozą Kriauklį (dėl sūnaus), Stefaniją Naprienę–Karalevičiūtę (dėl vyro Liongino), Joną Denafą. Palaikydavo areštinėse 2–3 paras ir paleisdavo.

Kartą būrys kareivių apsupo paauglius, ganančius karves Baltmiškyje. Jonas Denafas (Jono Denafo vyresniojo sūnus) ginė savo karves į mišką, kai jį apsupo būrys kareivių. Ėmė berniuką klausinėti apie Kuklių vyrus, kur jie slapstosi, kas juos remia, kas neša valgyti. Jonukas sakėsi nežinąs. Tuomet vienas išsipjovė lazdą, paguldė jį ant žemės ir ėmė mušti. Berniukas prisimena, kad labai rėkęs iš skausmo ir iš baimės. Tuo metu iš krūmų išlindo, kaip paprastai būdavo, „geras“ karininkas, liepė berniuko nebemušti, pats gražiuoju jį klausinėjo, bet berniukas kūkčiojo ir negalėjo žodžio ištarti. Tuo tarpu Jonuko karvės išsibėgiojo ir sulindo į Kemsynės vienkiemio šeimininko Mažeikos avižas. Edvardas Mažeika buvo labai piktas. Pamatęs Denafų karves savo avižose, puolė ieškoti piemenų, ruošdamasis juos nubausti. Bardamasis žingsniavo miško link, kai prieš jį išdygo kareivių būrys, kurio priekyje ėjo apsiverkęs berniukas.

Mažeika nuleido lazdą ir visas jo pyktis kaip mat išgaravo.

A nu ka, staryk! – šūktelėjo Mažeikai karininkas. Palikę piemenį, kareiviai nusivarė su savimi avižų lauko šeimininką.

Niekas iš Kuklių kaimo neišdavė besislapstančių vyrų, toliau jiems nešė maistą, pasakojo, kas vyksta Lietuvoje.

Nė vienas kaimo gyventojas „nestojo į skrebus“ ir nė vienas nebuvo išvežtas į Sibirą. Išvežė iš kaimyninio Adomavos vienkiemio turtingą Kliučiovų šeimą, caro atkeltųjų Vorobjovų kaimyną.

Rodos, viską išpasakojau, ką buvau girdėjusi apie Kuklių kaime gyvenusius žmones.

Viskas taip paprasta. Ramiai viena karta nueina, kita ateina, o žemė pasilieka vis tokia pati. Kiekvieną rytą teka saulė iš už Undrioko piliakalnio, o vakare leidžiasi už kapų kalnelio. Vėjas pučia iš vakarų, o, žiūrėk, nelauktai pasisuka iš šiaurės. Ir taip kartojasi amžinai. Taip buvo, kada sėliai čia gyveno, o paskui mano aprašytų žmonių protėviai.

Koks gražus tas žmogaus gyvenimas! Kokia laimė pavasariais matyti pienėmis pražydusias pakeles ir pievas, o rudenį, išlydėjus paukščius, bristi per storą klevų lapų patalą. Ir taip metai iš metų...

Čia gyvenę žmonės sukūrė švaraus energetinio lauko aurą. Visur viešpatauja ramybė, geranoriškumas, niekas negirtuokliauja, nesikeikia.

Pabuvus čia, palengvėja širdis, ištirpsta bloga nuotaika.

Čia ir svajonių šešėliai yra tokie pat tikri kaip ir mes patys.

1997 m. birželio mėn. 14–15 d. į vienintelį išlikusį senojo Kuklių kaimo kiemą suvažiavo čia gimusieji ir užaugusieji. Atsivežė savo vaikus ir anūkus. Suplaukė iš viso 41 žmogus. Lūpos šypsojosi, akys juokėsi, o per skruostus ritosi ašaros.

Vytukas Naprys (Juozo ir Onos sūnus) visus vaišino pagal tradicinį receptą Kukliuose gamintu alumi. Zakaras Naprys grojo armonika, visi dainavo jaunystėje dainuotas dainas. Tačiau ir gražiausios dainos turi pabaigą. Baigėsi ir pasakojimai apie senąjį Kuklių kaimą, jo įdomius žmones, nuostabią amžinąją gamtą. Gaila, nedaug beliko prisiminimų. Daugiausia man papasakojo Steponas Denafas, kuris, lyg tas Juozo Baltušio piemenėlis, viską stebėjo ir į galvą bei širdį dėjo. Pasakojo ir Onutė Naprytė-Naprienė, Martynas Naprys, Veronika Naprytė-Paurienė, Liongina Naprytė-Paurienė, Marijona Lukošiūnaitė, Valerija Naprytė-Jasinevičienė, Romas ir Janina Jakimavičiai, Jonas Denafas, Marijona Kriauklytė-Denafienė. Visiems esu labai dėkinga, kad galėjau prikelti šį kaimą iš amžinojo miego, ateities kartoms atskleisti jo grožį ir turtingumą. Tegul mokosi, semiasi optimizmo, gerumo, doros ir darbštumo, tegul nepamiršta liaudies dainų, žaidimų. Tai mūsų tautos turtas, kurio jokios okupacijos, karai bei sukrėtimai nesugebėjo atimti.

Kuklių kaimo jau seniai nėra. Iš buvusioje ulyčioje šnarančių alyvų krūmų, storiausių liepų ir klevų matyti, kurioje vietoje stovėjo vieno ar kito kukliškio gryčia. Tik vienas namas dar stovi ir mena praeitį, o prie jo kryžius žymi tą vietą, kur buvo Kuklių kaimas, prisiglaudęs prie Baltmiškio, – sutikdamas ir palydėdamas keliauninkus į Zarasus, Obelius, Rokiškį. Apie 1975 metus buvo nutiestas naujas kelias (pusė kilometro toliau nuo Kuklių) – lyg leisdamas senajai ulyčiai ramiai snūduriuoti, saugoti paslaptis, kurių atskleisti jau niekas nebegalės...

PEOPLE TELL

The History of Kukliai Village

Laima DENAFIENĖ

DENAFIENĖ tells the stories and fates of inhabitants of Kukliai Village. All that remains of the formally large and densely populated villages is one estate where she lives with her husband.

LIETUVOS KULTŪROS MINISTERIJA
LIETUVOS LIAUDIES
KULTŪROS CENTRAS
LIAUDIES KULTŪRA 2009 Nr. 2 (125)
Žurnalas leidžiamas nuo 1988 metų,
kas du mėnesiai

Redakcijos adresas:
Barboros Radvilaitės 8, LT-01124 Vilnius
el. p. liaudies.kultura@llkc.lt

Vyriausioji redaktorė
Dalia RASTENIENĖ, tel. 261 34 12
el. p. lkredaktore@llkc.lt

Skyrių redaktoriai:
Dainius RAZAUSKAS – bendrieji kultūros klausimai, mitologija, tel. 261 31 61
Saulė MATULEVIČIENĖ – bendrieji kultūros klausimai, tautosaka, tel. 261 31 61
Liudvikas GIEDRAITIS – etnologija, folkloras, etninės veiklos realijos, tel. 261 31 61
Juozas ŠORYS – etnologija, tautodailė, etninės veiklos realijos, tel. 261 31 61
Beatričė RASTENYTĖ – korektorė-stilistė
Kompiuteriu rinko Enrika STANEVIČIENĖ
Maketas Martyno POCIAUS
Reziumė į anglų kalbą vertė Eglė KAČKUTĖ

Redakcinė kolegija:
Prof. habil. dr. Simas KARALIŪNAS, Lietuvių kalbos institutas, Antakalnio 6, LT2055 Vilnius
Habil. dr. Ingė LUKŠAITĖ, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, LT01108 Vilnius
Habil. dr. Nijolė LAURINKIENĖ, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio 6, LT10308 Vilnius
Dr. Alė POČIULPAITĖ, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius
Doc. dr. Daiva RAČIŪNAITĖ-VYČINIENĖ, Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Gedimino pr. 42, LT01110 Vilnius
Irena SELIUKAITĖ, Lietuvos kultūros ministerijos Regionų skyriaus vedėja, J. Basanavičiaus g. 5, LT01118 Vilnius
Doc. dr. Krescencijus STOŠKUS, Vilniaus universitetas, Didlaukio 27, LT08303 Vilnius
Dr. Žilvytis ŠAKNYS, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, LT01108 Vilnius
Vida ŠATKAUSKIENĖ, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės g. 8, LT01124 Vilnius
Dr. Vykintas VAITKEVIČIUS, Klaipėdos universitetas, Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, Tilžės 13, LT 91251 Klaipėda, el. p. vykintas.vaitkevicius@gmail.com
Dr. Marija ZAVJALOVA, Ленинский проспект 32-а,Институт славяноведения, Российская Академия Наук, Москва 117334,Россия, el. p. marija_z@mtu-net.ru

© „Liaudies kultūra“

Steigimo liudijimas Nr. 152
Pasirašyta spaudai 2009 04 28
Tiražas 800 egz.
Formatas 60×90/8
Rinkta kompiuteriu. 11 sp. l.
Lietuvos liaudies kultūros centras
Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius
http://www.llkc.lt
Spausdino UAB „Grafija“, Sėlių g. 3a, Vilnius

TURINYS:

Tūkstantmetis ir mes. Liudviko GIEDRAIČIO interviu su archeologais Gintautu ZABIELA, Vykintu VAITKEVIČIUMI ir Valdemaru ŠIMĖNU ..... 1•

MOKSLO DARBAI

Nijolė LAURINKIENĖ. Sambariai arba Trejos devynerios ..... 9•

Dainius RAZAUSKAS. Iš baltų mitinio vaizdyno juodraščių: AUSTĖJA ..... 16•

Daiva RAČIŪNAITĖ-VYČINIENĖ. Refrenas *tumba*: kilmės ir pirminės prasmės problema ..... 22•

Rasa RAČIŪNAITĖ-PAUŽUOLIENĖ. Globalizacijos įtaka lietuvių vestuvių papročiams: šiuolaikiniai mergvakariai ir bernvakariai ..... 40•

SKAITYMAI

Arnold van GENNEP. Les Rites de Passage. 4. Nėštumas ir gimdymas ..... 51•

LEIDINIAI

Asta VENSKIENĖ. Šiaurės Lietuvos papročiai ..... 55•

Skirmantė VALIULYTĖ. Sutartinių DVD – naujosios tapatybės link ..... 58•

ETNINĖS VEIKLOS REALIJOS

Juozas ŠORYS. Jurbarko barkarolės. Kuo mėgėjų teatrų tiršČiuose įsiminė aštuonioliktieji „Atspindžiai“? ..... 60•

Liudvikas GIEDRAITIS. Aukso paukščių pavasaris ..... 67•

ŽMONĖS PASAKOJA

Laima DENAFIENĖ. Kuklių kaimo istorija ..... 70•

VIRŠELIUOSE: Tautodailininkės Angelės Rauktienės margučiai.

Vytauto BALČYČIO nuotraukos

Redakcija nereikalauja, kad diskusinio pobūdžio nuomonės sutaptų su redakcijos nuomone.